

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ



**TÜRKİYE'DE ÇEVRE POLİTİKALARININ
GELİŞİMİ VE ÇEVRE VERGİLERİNİN
UYGULANABİLİRLİĞİ**

SELMA KARAKUZU

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. BİLGE HAKAN AGUN

EDİRNE-2010

ÖNSÖZ

Bu çalışmamızda ilk olarak çevre, çevre sorunları ve çevre sorunlarının çözüm yolları konuları üzerinde açıklamalarda bulunulmuştur. Daha sonra çevre politikaları üzerine kapsamlı bir açıklama getirilmeye çalışılmıştır. Son olarak ise, ülkemizde Cumhuriyet döneminden günümüze kadar olan çevre politikalarının gelişim sürecinin kapsamlı bir şekilde analizi yapılarak, ülkemizde uygulanmakta olan çevre vergilerinin çevresel amaç dahilinde uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi yapılmaktadır. Tez araştırma aşamasında, ülkemizdeki çevre mevzuatı ile ilgili olarak güncel mahiyette kaynak yetersizliği, çevre mevzuatımızın analizine dair detaylı bilgi içeriği olan kitap bulma zorluğu yaşanmış olsa bile bu sorunun üstesinden gelmeye çalışılmıştır. Kaynak olarak üniversitelerin merkez kütüphanelerinden, TBMM kütüphanesinden, çeşitli kurumlardan ve internet gibi araçlardan yararlanılarak tez araştırması çalışması yapılmıştır.

Bu konuyla ilgili olarak bana çalışma şansını veren, yaptığım tez çalışması süreci içerisinde yaşadığım tikanlıkları aşmam için yaptığı müdahale ve katkıları ile birlikte akademik bilgisi, özverisi ve yapıcı görüşleriyle yardımlarını esirgemeyen her türlü bilimsel olanağı sağlayan, değerli danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Bilge Hakan AGUN'a, yüksek lisans yaptığım süre içerisinde bana yön veren bölüm hocalarımız başta olmak üzere bütün hocalarıma, bana her zaman destek olan yardımlarını esirgemeyen aileme, arkadaşlarıma ve yanımda olan herkese saygı ve teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Selma KARAKUZU

EDİRNE-2010

ÖZET

TEZİN ADI : Türkiye’de Çevre Politikalarının Gelişimi ve Çevre Vergilerinin Uygulanabilirliği

HAZIRLAYAN : Selma KARAKUZU

Sanayileşme devrimi ile birlikte önceleri gelişmiş ülkelerde daha sonra da gelişmekte olan ülkelerde çevre sorunları görülmüştür. Kamusal mallar gibi birçok faktör çevresel kaynaklar söz konusu olduğu zaman piyasa başarısızlığına neden olan temel kaynaklardır. Çevrenin korunabilmesinin sağlanabilmesine, çevre kirliliğini önlemeye ya da çevre zararlarını en aza indirmeye yönelik olarak geliştirilen çevre politikalarının uygulanabilmesi için birtakım uygulama araçlarının varlığı gereklidir. Çevre kirliliğinin dışsal maliyetleri oldukça yüksektir. Bu nedenden dolayı da tüketime konu olan mal ve hizmetler üzerine vergi konulması ya da sosyal maliyeti olan üretim sürecinin çeşitli aşamalarındaki ürünlerin vergilendirilmesi ile dışsallıklar içselleştirilebilmektedir.

Türkiye’de çevre politikalarının gelişim sürecine baktığımızda, çevresel sorunlara ilişkin politikalar yeterli düzeyde uygulanamamaktadır. Ülkemizde, çevre vergileri sınıflandırmasında yer alabilecek niteliğe sahip olan vergiler; Çevre Temizlik Vergisi (ÇTV), petrol ve türevleri üzerinden alınmakta olan Özel Tüketim Vergisi (ÖTV) ile motorlu taşıtlar üzerinden alınmakta olan ÖTV, Katma Değer Vergisi (KDV), Harçlar ve servet vergileri niteliğinde olan Motorlu Taşıtlar Vergisi’dir (MTV).

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre Sorunları, Çevre Politikaları, Çevre Vergileri

ABSTRACT

THESIS TITLE: Development of Environment Policy and Practicability Environment Taxes in Turkey

PREPARED BY: Selma KARAKUZU

Environmental problems have come out firstly in the developed countries and then in the developing countries following the industrial revolution. The externalities such as public properties cause market failure when environmental sources are taken into account. When environmental sources are in question, a lot of factors such as exteriors, goods which cannot be priced, create main sources cause market failure. Existing of some performing instruments is needed to perform environment policies that are developed for the aim of hindering environment pollution or decreasing environment damages, being provided to protect the environment. Exterior costs of environment pollution are quite high so levying tax on goods and products of consumption or levying tax on products that are at different levels of production period has social cost and exteriors can be internalized.

When we look at development period of environment policies in our country, policies that are related to environmental problems have not been performed sufficiently. In Turkey the taxes which could be classified as the environment taxes are Environmental Cleaning Tax (ECT), Special Consumption Tax (SCT), Value Added Tax (VAT), Fees and Motor Vehicles Tax (MVT).

Key Words: Environment, Environment Problems, Environment Policy, Environment Taxes.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	x
EK LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
Problem	2
Amaç	2
Çalışmanın Önemi	3
Sınırlılıklar	4
Tanımlar	4
ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	5
Araştırma Modeli	5
Verilerin Toplanması	5
Verilerin Çözümü ve Yorumlanması	5

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÇEVRE, ÇEVRESEL SORUNLAR, NEDENLERİ VE TÜRLERİ

1.1.Ekoloji Kavramı ve Ekosistem	8
1.2.Çevrenin Tanımı	11
1.3.Çevreyi Oluşturan Unsurlar	12
1.3.1. Hava	12
1.3.2. Su	14
1.3.3. Toprak	15
1.3.4. Doğal Kaynaklar	16
1.3.5. Flora ve Fauna (Bitki ve Hayvan Dokusu)	16
1.4.Çevre Sorunları	17
1.4.1. Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkışı	19
1.4.2. Çevre Sorunlarına Yol Açan Faktörler	21
1.4.2.1.Sanayinin Gelişimi	23
1.4.2.2.Düzensiz Kentleşme	24
1.4.2.3.Hızlı Nüfus Artışı	26
1.4.2.4.Turizmin Gelişmesi	27
1.4.2.5.Diğer Faktörler	28
1.4.3. Çevre Sorunlarının Çeşitleri	29
1.4.3.1.Hava Kirliliği	29
1.4.3.2.Su Kirliliği	31
1.4.3.3.Toprak Kirliliği	33
1.4.3.4.Gürültü Kirliliği	36
1.4.3.5.Biyolojik Çeşitlilik	38
1.4.3.6.Küresel Isınma ve Küresel İklim Değişimi	39
1.5.Piyasa Başarısızlığı	42
1.5.1. Dışsallıklar Olarak Görülen Çevresel Sorunlar	45
1.5.2. Mülkiyet Haklarının Yokluğu Olarak Görülen Çevresel Sorunlar	48
1.5.3. Kamu Malı Olarak Çevre	51

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇEVRE POLİTİKALARI, İLKELERİ VE UYGULAMA ARAÇLARI

2.1.Çevre Politikalarının Tanımı ve Kapsamı	56
2.2.Çevre Politikalarının Türleri	58
2.2.1. İçerik Yönünden Çevre Politikaları	58
2.2.1.1.Çevresel Reforma Karşı Olan Çevre Politikaları	59
2.2.1.2.Reform Yanlısı Olan Çevre Politikaları	60
2.2.2. Yönetim Açısından Çevre Politikaları	61
2.2.2.1.Onarımcı Politikalar	61
2.2.2.2.Önleyici Politikalar	62
2.3.Çevre Politikalarının İlkeleri	63
2.3.1. Kirleten Öder İlkesi	63
2.3.2. İhtiyat İlkesi	66
2.3.3. Önleme İlkesi	69
2.3.4. İşbirliği ve Eşgüdüm İlkesi	71
2.3.5. Katılım İlkesi	72
2.3.6. Entegrasyon İlkesi	75
2.4. Çevre Politikalarının Uygulama Araçları	75
2.4.1. Ekonomik ve Malî Araçlar	76
2.4.1.1.Çevre Vergileri	77
2.4.1.2.Kirletme Harçları	86
2.4.1.3.Teşvikler	88
2.4.1.4.Pazarlanabilir Kirlilik Hakları	89
2.4.1.5.Çevre Koruma Fonları	92
2.4.1.6.Geri Ödeme ve Depozito Sistemi	92
2.4.1.7.Diğer Ekonomik ve Malî Araçlar	93
2.4.2. Hukukî Araçlar	96
2.4.2.1.Kirletme Yasakları ve Sınırlamalar Getirilmesi	97
2.4.2.2.Çevre Standartları (Ölçütler- Sınır Değerler)	98
2.4.2.3.Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)	101

2.4.2.4.İzin, Onay ve Ruhsat Uygulamaları	103
2.4.2.5.Kirleticilerin Atılmasını Düzenleme	104

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇEVRE POLİTİKALARI VE ÇEVRE VERGİSİ

UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Türkiye'de Çevre Politikalarının Gelişimi	106
3.1.1. Türkiye'de Çevre Politikalarını Şekillendiren Kaynaklar	109
3.1.1.1.Anayasa	109
3.1.1.2.Kanunlar	113
3.1.1.2.1. 1983 Tarih ve 2872 Sayılı Çevre Kanunu	114
3.1.1.2.2. 2006 Tarihli 5491 Sayılı Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	118
3.1.1.3.Yönetmelikler	122
3.1.1.4.Tebliğler	126
3.1.1.5.Türkiye'nin Çevre Konusunda Taraf Olduğu Uluslararası Sözleşmeler	128
3.1.1.6.Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Çevre Politikası	137
3.1.1.6.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1968)	138
3.1.1.6.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)	140
3.1.1.6.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)	143
3.1.1.6.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)	146
3.1.1.6.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)	150

3.1.1.6.6.	Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)	153
3.1.1.6.7.	Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)	157
3.1.1.6.8.	Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)	163
3.1.1.6.9.	Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)	169
3.1.2.	Türkiye’de Uygulanan Çevre Politikalarının İlkeleri ve Uygulama Araçları	173
3.1.2.1.	Türkiye’de Uygulanan Çevre Politikalarının İlkeleri	173
3.1.2.1.1.	Kirleten Öder İlkesi	174
3.1.2.1.2.	İhtiyat İlkesi	175
3.1.2.1.3.	Önleme İlkesi	177
3.1.2.1.4.	İşbirliği ve Eşgüdüm İlkesi	178
3.1.2.1.5.	Katılım İlkesi	178
3.1.2.1.6.	Entegrasyon İlkesi	181
3.1.2.2.	Türkiye’de Çevre Politikaları Uygulama Araçları	181
3.1.2.2.1.	Çevre Vergileri	182
3.1.2.2.2.	Çevre Standartları (Ölçütler- Sınır Değerler)	183
3.1.2.2.3.	Kirletme Yasakları	186
3.1.2.2.4.	Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)	188
3.1.2.2.5.	Özel Koruma Alanlarının Oluşturulması	190
3.1.2.2.6.	İzin, Onay ve Ruhsat Uygulamaları	194
3.1.2.2.7.	İdarî Cezalar	197
3.1.2.2.8.	Diğer Araçlar	198
3.2.	Türkiye’de Çevre Vergileri Uygulaması ve Değerlendirilmesi	199
3.2.1.	Türkiye’de Çevre Vergileri	201

3.2.1.1.Çevre Temizlik Vergisi	201
3.2.1.2.Özel Tüketim Vergisi	203
3.2.1.3.Katma Değer Vergisi	208
3.2.1.4.Harçlar	209
3.2.1.5.Motorlu Taşıtlar Vergisi	210
3.2.2. Türkiye’de Uygulanmakta Olan Çevre Politikalarının ve Çevre Vergisi Uygulamasının Değerlendirilmesi	212
SONUÇ	219
KAYNAKÇA	221
EKLER	250

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: 1924- 1982 Tarihleri Arasında Çevre İle İlgili Olarak Dolaylı Yasal Düzenlemeler	114
Tablo 2: 1983- 2005 Tarihleri Arasında Çevre İle İlgili Doğrudan/ Dolaylı Yasal Düzenlemeler	117
Tablo 3: 1985- 2005 Yılları Arasında Çıkarılan Yönetmelikler	125

EK LİSTESİ

EK- 1 KANUNLAR	250
EK- 2 KANUN TASARI VE TEKLİFLERİ	251
EK- 3 YÖNETMELİKLER	253
EK- 4 TEBLİĞLER/GENELGELER	261
EK- 5 TÜRKİYE’NİN ÇEVRE KONUSUNDA TARAF OLDUĞU ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER	269

KISALTMALAR LİSTESİ

ABYKB	Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı
AR- GE	Araştırma-Geliştirme
BBYKP	Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BM	Birleşmiş Milletler
AB	Avrupa Birliği
Age	Adı geçen eser
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BMİDÇS	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
CFC	Kloroflorokarbon
CİTES	Nesli Tehlikede Olan Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme
COP 3	Üçüncü Taraflar Konferansı
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
ÇOB	Çevre ve Orman Bakanlığı
ÇKS	Çevre Koruma Standartları
ÇK	Çevre Kanunu
ÇTV	Çevre Temizlik Vergisi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DBYKP	Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı
Eİ	Entegrasyon İlkesi
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GDO	Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar

HKKY	Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği
HKB	Hassas Kirlenme Bölgeleri
İİ	İhtiyat İlkesi
İDÇS	İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
İBYKP	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
Kİ	Katılım İlkesi
KÖİ	Kirleten Öder İlkesi
KTVKK	Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu
MAR- POL 73/78	Gemilerin Sebep Olduğu Deniz Kirlenmesini Önleme Sözleşmesi
MPK	Milli Parklar Kanunu
MTV	Motorlu Taşıtlar Vergisi
NEPA	Ulusal Çevre Politikası Yasası
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
Öİ	Önleme İlkesi
ÖÇKB	Özel Çevre Koruma Bölgesi
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
RG	Resmi Gazete
RAMSAR	Özellikle Su Kuşları Yaşama Alanı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme
SBYKP	Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
SKHKKY	Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği
SK	Sürdürülebilir Kalkınma
SKKY	Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği
TK- 6	Lahey Konferansı

TSE	Türk Standartları Enstitüsü
TKKY	Toprak Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği
UÇEP	Ulusal Çevre Eylem Planı
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNFCCC	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
USHKS BM/ AEK	Uzun Menzilli Sınır Ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi
UNCDD	Özellikle Afrika'da Ciddi Kuraklık ve/ veya Çölleşmeye Maruz Ülkelerde Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi
ÜBYKP	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
YBYKP	Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

GİRİŞ

18. yüzyılda önceleri gelişmiş ülkelerde sonraları gelişmekte olan ülkelerde hızlı sanayileşme ve teknolojik ilerleme odaklı ekonomi politikaları gelişmiştir. 20. yüzyılda bu gelişmelerin sonucunda doğanın kendi kendini yenileyebilme özelliğinin kaybolması ve ekolojik, biyolojik dengenin bozulmuştur. Çevresel kaynaklar söz konusu olduğunda dışsallıklar, kamusal mallar, mülkiyet haklarının yokluğu v.b. şekilde birçok unsur piyasa başarısızlıklarının temel kaynağını oluşturmuştur. Çevre sorunlarını meydana gelmeden önce önlemek, var olan çevresel sorunları telafi edici tedbirler almak amacıyla çevre politikaları ve bu çevre politikalarının uygulanabilmesi için birtakım ilke ve uygulama araçlarının geliştirildiği görülmektedir.

Bu çalışmanın kapsamı üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde çevre ve çevresel sorunlara ilişkin yaklaşım dahilinde; ekoloji, ekosistem, çevre ve çevreyi oluşturan unsurlar, çevre sorunlarına yol açan faktörlerin gelişimi, çevre sorunları ve piyasa başarısızlığının çevre üzerindeki etkileri üzerinde açıklamalarda bulunulacaktır.

İkinci bölümünde ise, çevre sorunlarının çözümü için başvuru alan çevre politikalarına değinilecektir. Bu bölümde çevre politikalarının tanımı ve kapsamı hakkında açıklamalarda bulunularak, çevre politikalarının çeşitleri ve ilkelerine yer verilecektir. Çevre politikalarının uygulanabilmesi için uygulama araçlarına başvurulduğu bilinen bir gerçektir. Ekonomi yazınında bilimsel olarak birçok şekilde gruplandırılan çevre politikalarının uygulama araçları vardır. Bu araçları çevre politikalarının ekonomik ve mali araçlar ile hukuki araçlar şeklinde iki grup halinde sınıflandırarak açıklamalarda bulunulacaktır.

Bu çalışmanın son bölümünü oluşturan üçüncü bölümde de Cumhuriyet döneminden günümüze kadar geçen süreç içerisinde çevre politikalarının gelişim süreci ortaya konulacaktır. Türkiye’de uygulanan çevre politikalarının gelişimi incelenirken, Türkiye’de uygulanmakta olan çevre politikalarını şekillendiren kaynaklar başta olmak üzere, çevre politikaları ilkeleri ve uygulama araçlarının nasıl

uygulama alanı bulunduğuna açılım getirilerek değerlendirilecektir. Son olarak, çevre politikalarının uygulama araçlarından en önemlisini teşkil eden çevre vergilerinin yönlendirmek ve denetlemek amacı ya da mali amaç dâhilinde hangi amaçla alındığı ile ilgili açıklamalarda bulunulacaktır. Daha sonra bu vergilerin çevre vergisi adı altında değil de çevresel mahiyet taşıdığı için çevre vergileri adı altında incelenmesi durumuna açıklık getirilecektir.

Problem

Türkiye’de oluşturulmaya çalışılan çevre mevzuatının çok eksiklikleri bulunmaktadır. Bunlar çevre yasasındaki eksiklikler, var olan yasa hükümlerinin uygulamaya aktarılması sorunu, çevre alanındaki araştırma-geliştirme eksikliği, çevre politikalarının diğer politikalarla entegrasyonuna ilişkin eksiklikler ve çevre için finansman yetersizliğidir. Türkiye’de çevre yönetimindeki başarısızlığın temel nedeni ilgili politikaların yetersizliğinden çok hazırlanan plan ve politikaların uygulamaya aktarılamamasındandır. Çevre politikası araçlarından olan mali araçların başında çevre vergileri (düzenleyici vergiler) gelmektedir. Türkiye’de çevre vergileri çevre politikalarının uygulama araçları içerisinde yer alan “çevre vergileri” anlamında uygulanmamaktadır. Çevre vergileri, üzerine kondukları mal ve hizmetlerin maliyetini artırarak, üretici ya da tüketici birimleri çevreye zararlı olmayan faaliyetlere yönlendirirken, aynı zamanda teknolojik gelişmeyi de sağlamaktadır. Çevre vergilerinin birinci amacı yönlendirmek ve denetlemek ikinci amacı mali amaçtır. Ülkemizde ÇTV dışında “yönlendirmek ve denetlemek“ amacıyla konulmuş bir çevre vergisine rastlamak pek mümkün değildir. Daha çok vergilemenin malî amacını karşılamak için vergilerin uygulandığı görülmektedir.

Amaç

Bu araştırmada; Türkiye’de, Cumhuriyet döneminden günümüze uygulanan çevre politikalarının gelişimi ile ilgili açıklamalarda bulunulacaktır. Bununla birlikte, çevre politikalarının mali araçlarından olan çevre vergilerinin uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu değerlendirmelerin öncesinde çevre sorunlarına

ilişkin genel değerlendirmeler yapılarak, çevre politikaları ile ilgili olarak açıklamalarda bulunulacaktır.

1. Çevre ve çevre unsurları ile birlikte çevre sorunlarının genel değerlendirilmesi.
2. Çevre politikalarının kapsamı, ilkeleri ve de uygulama araçları ekonomik- malî ve hukuki araçlar şeklinde iki grup olarak sınıflandırılarak, genel değerlendirmelerde bulunulması.
3. Türkiye’de Cumhuriyet döneminden günümüze uygulanan çevre politikalarının gelişim sürecinin analizi.
4. Ülkemizde uygulama alanı bulan çevre vergilerinin çevresel amaç dâhilinde uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi.

Çalışmanın Önemi

İstikrarlı bir ortamda sürdürülebilir büyümenin sağlanması, ekonomik rekabet gücünün artırılması ve çevre yönetiminin etkin ve verimli bir şekilde çalışması için tutarlı ve rasyonel bir çevre finansman politikasının oluşturulması gerekmektedir. Etkin bir çevre finansman politikasının olmaması nedeniyle yatırım öncelikleri sağlıklı belirlenememekte, bu durum iç kaynakların etkin olarak zamanında ve doğru alanlara aktarılmasını engellemektedir. Dış kaynak kullanımının etkin planlanamaması hibe ve kredilerin zamanında değerlendirilememesi kaynak kaybına yol açmaktadır. Öte yandan, günümüzde çevre politikalarının uygulaması aşamasında karşılaşılan en önemli sorun söz konusu politikaların maliyetinin bütçe üzerinde yaratacağı olumsuz etkilerdir. Gelişmekte olan ülkelerde kalkınmayı engellemeden çevreyi korumak güçtür. Türkiye’nin çevrenin korunması ile ilgili gelirler genel bütçeden ya da çeşitli fon kaynaklarından karşılanmaktadır. Ancak genel bütçenin yetersizliği ve fon kaynaklarının düzensiz oluşu nedeniyle kaynak miktarı yetersiz kalmıştır. Aynı şekilde, çevre maliyetlerinin yalnız uluslararası finansman ile karşılanabilmesi imkânsızdır; üretim ve tüketim olanaklarının değiştirilip çevre korumanın özendirilmesi gerekmektedir. Finansman güclüğü içinde bulunan Türkiye’nin bir diğer finansman metodu olarak ekonomik araçlara öncelik vermesi gerekir; bunlardan biri de çevre vergileridir. Türkiye ekonomisinde toplanan

çevre vergileri yeterli düzeyde olmayıp, bu araçların kullanımı sınırlıdır. Çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalarla entegrasyonun sağlanmadığı ve bu konuda ekonomik araçlardan yeterince faydalanılmadığı bir gerçektir.

Sınırlılıklar

Türkiye’de, Cumhuriyet döneminden günümüze uygulanan çevre politikalarının gelişimi ve ülkemizde uygulama alanı bulan çevre vergilerinin uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi çalışmanın alanını oluşturmaktadır.

Tanımlar

Çevre: İnsanların faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da süre içinde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamanda toplamıdır.

Dışsallıklar: Toplumdaki kişilerden birinin (bu gerçek ya da tüzel kişi olabilir) üretim ve/veya tüketim faaliyetinin sonucunda, başka kişilerin fayda ve/veya maliyet fonksiyonlarını olumlu ya da olumsuz olarak etkilemesidir.

Çevre Politikaları: Bireylerin sağlıklı bir çevre ortamında yaşamlarının sağlanması, toplumun sahip olduğu çevre değerlerinin korunması ve geliştirilmesi ve ayrıca bunların uygulanmasında gerekli olan yükün paylaşılmasında toplumsal adalet ilkesinin göz önünde bulundurularak uygulanması için geleceğe yönelik olarak alınması gereken önlemler ve benimsenen ilkeler bütünüdür.

Çevre Vergisi: Vergi matrahı, kullanıldığında ya da salındığında çevreye yaydığı olumsuz etkisi kanıtlanmış bir maddenin fiziksel bir biriminden oluşmasına denir.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma Modeli

Bu araştırma ikincil kaynak olan kütüphane araştırması yöntemi kullanılacaktır. Bu yöntemin kullanılmasının nedeni araştırma konusunun basılı kaynak araŐtırmasına daha müsait olmasıdır. Araştırma yöntemi uygulanırken; Devlet Planlama Teşkilatı, Gelir İdaresi Başkanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı gibi resmi kuruluşlardan ilgili dökümanların toplanıp kullanılmasıyla konuyla ilgili literatür taranacak, ilgili kurumlardan toplanan bilgiler bağlamında çevre politikalarının uygulanması ve çevre vergilerinin uygulanabilirliği değerlendirilecektir.

Verilerin Toplanması

Araştırma için gerekli verilerin toplanmasında belgesel kaynak derlemesi yöntemi kullanılacaktır. Konuyla ilgili her türlü kitap, makale, gazete yazısı, yasal belge v.s. incelenecek ve internet kanalıyla sağlanan belgelerle desteklenecektir.

Verilerin Çözümü ve Yorumu

Literatür taraması sonrasında elde edilen veriler, tek tek değerlendirilerek ilgili bölüm ile bütünlük içerisinde yorumlanarak çalışmaya aktarılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÇEVRE, ÇEVRESEL SORUNLAR, NEDENLERİ VE TÜRLERİ

İnsanın doğada var oluşundan bu zamana kadar geçen süreç içerisinde, insanoğlu doğadan yararlanmaktadır. Bilimden de yararlanarak kendini yeterince güçlü gören insan, doğayı sınırsızca kullanmaya hatta sömürmeye başlamış ve uzun süre doğaya verdiği zararların farkında olmadan yaşamıştır. Çevreye verilen bu zararlar, doğanın kendini yenileyebilme özelliği nedeniyle başlangıçta önemsenmemiştir. Hatta çevrenin zamanla bu kirliliği kendi kendine yok edebileceği düşüncesi hakim olmuştur. Zaman içerisinde çevreye bırakılan kirliliğin ölçülebilir bir şekilde (nicel) ve ölçülemeyen bir şekilde (nitel) artması dolayısıyla çevrenin kendini yenileyebilme özelliklerinin çok üzerinde bir kirlilik meydana gelmiş ve çevre hızla bozulmaya başlamıştır.¹

Yakın zamana kadar, çevreyi hava ile eşdeğer nitelendiren ve çevre sorunlarını da hava kirlenmesinden ibaret sayan görüşler ağırlık kazanmaktaydı. Ancak, çevre sorunlarına duyulan ilgi artıkça, bu dar anlamda çevre kavramı yerini daha geniş tanımlamalara bırakmıştır. Suyun, havanın, toprağın kısacası doğanın kirlenmesi anlamındaki çevre sorunları yerine bugün, her türlü insan yerleşmelerinin, sağlık, beslenme, eğitim, çalışma, yeşil alan ve konut gibi tüm sorunlar ile ilgilenen, yaşanabilirlik kavramına en geniş anlamını veren bir çevre anlayışının ağırlık kazandığı görülmektedir.²

Yirminci yüzyılın sonunda insanlığın en önemli sorunlarından birisi haline gelen çevre sorunları, ekonominin de ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır.

¹ Berrin Taşkaya, "Tarım ve Çevre", *Tarımsal Araştırma Enstitüsü T.E.A.E.- Bakış*, Sayı 5, Nüsha 1, Ankara 2004, s. 1

² Koray Başol, Faysal Gökalp, "Ekonomi ile Çevre Sorunları Arasındaki İlişkilere Bir Bakış- ı", *Ekoloji Dergisi*, Sayı 1, İzmir 1991, s. 44

Sanayileşmiş ülkelerin politikalarının bir parçasını oluşturan yüksek seviyedeki ekonomik faaliyetler (üretim ve tüketim süreci) sonucunda, biyolojik ve ekolojik denge bozulmuş, doğal çevre büyük zararlar meydana gelmiştir.³

Zamanla tarımsal alanların genişletilmesi sonucunda orman alanları yok edilmiştir. Bununla birlikte balıkçılık ve tahıl alanları gibi doğada kendiliğinden bulunan endüstri için gerekli hammadde çeşitleri, dünyanın birçok yerinde yok olmaya bırakılmıştır. Bunun gibi durumların nedeni, insan ihtiyaçlarının sınırsız olması ve doğada bulunan malların kıt olması durumunun göz ardı edilmiş olmasıdır.⁴

Son zamanlarda oluşmuş olan gelecek kaygısı kavramı, toplumların çevre sorunlarına daha ciddi olarak eğilmelerinde temel etken oluşturmuştur. Yarınlarını güvence altına almak isteyen insanoglu, çevre sorunları ile yakından ilgilenmeye başlamış ve bu sorunları değişik etkinlikler ile toplumların gündemine yerleştirmiştir.⁵

Çevre sorunları ve bu sorunların evrensel boyut taşıması özelliği, insanların çevreyi kurtarmak ve korumak için bireysellikten kolektifliğe doğru geçişini zorunlu kılınmasından ibarettir. Bu toplumsal bilinç ve dayanışma içinde çözüm arayışı gerçekleşebilirse eğer, küreselleşme de kanıtlanmış olacaktır. Bu aşamada çevre yalnızca bireylerin, devletlerin malı olmaktan çıkmış, uluslararası kuruluşların ve uluslararası uzmanlık kuruluşlarının temel uğraş alanlarına dönüşmüştür. Bu dönüşüm uluslararası ilişkilerin, uluslararası politikaların oluşması çevre bilincinin evrenselleşmesi için uygun koşullar sağlamıştır.⁶

Batılı ülkelerde, gerek çevreci hareketlerin doğuşu, gerekse çevre sorunlarının algılanışı bakımından 1970 yılının odak yılı olmasına karşın, ülkemiz açısından baktığımız zaman, çevresel sorunlara duyarlılık konusunda on yıllık bir

³ Aytaç Eker, Asuman Altay, Mustafa Sakal, *Maliye Politikası*, 4. Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir 2002, s. 257

⁴ Eker, Altay, Sakal, *a.g.e.*, s. 257

⁵ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevre Bilim*, İmge Kitabevi, Ankara 1993, s. 16

⁶ Ruşen Keleş, Can Hamamcı, *Çevre Politikası*, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2005, s. 190; Arslan H. Üren, "Kamu Maliyesi Alanında Yeni Bir İnceleme Konusu: Uluslararası Kamusal Mallar", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/454/5174.pdf>, (10.02.2010), s. 417-418

gecikmenin söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Ülkemizin özellikle 1960 sonrası kalkınma çabalarıyla hızlı bir sanayileşme sürecine girmesi, çevre sorunlarını da gündeme getirmiştir. Artan çevre sorunları ilk kez 1970’li yıllarda kalkınma politikalarında sanayileşmeye önem verilmesi v.b. nedenlerden dolayı çevre tahribatının meydana gelmesiyle, gerek dolaylı olarak çevreyi ilgilendiren yasalar, gerekse beş yıllık kalkınma planlarında çevre sorunsalı gündeme gelmeye başlamıştır. Ancak, sorunların artışı hızla devam etmiş ve alınan tedbirlerin çevresel sorunların çözümünde için yetersiz kaldığı gözlemlenmektedir.⁷

Bu bölümde, ekoloji kavramı ve ekosistem ile çevrenin tanımı ile ilgili genel değerlendirmede bulunulacaktır. Bununla birlikte, çevreyi oluşturan unsurlar, çevre sorunları ve bu çeşitleri, son olarak da piyasa başarısızlığını çevre üzerinde etkileri ile ilgili olarak açıklamalarda bulunulacaktır.

1.1. Ekoloji Kavramı ve Ekosistem

Ekoloji kelimesi eski Yunanca’da oikos, Türkçe’de ev, eve ait, logos da Türkçe’de bilim, çalışma ve araştırma anlamını taşır. Ekoloji sözcüğü de bu iki sözcüğün birleşmesiyle oluşmuştur. Buradaki ev kelimesinin anlamı, içinde yaşanabilen çevreyi anlatmaktadır; daha geniş bir şekilde ifade etmek gerekirse, ev kelimesinin içeriğinde tüm canlılar ve onlarla birlikte değişik olaylar yer alır. Sözlük anlamıyla ekoloji, canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bir bilim dalı anlamına gelmektedir.⁸

Ekoloji kelimesi ilk olarak, Alman Biyolog Ernst Haeckel’in 1866 yılında yayınlananmış olan *Organizmaların Genel Morfolojisi* adlı eserinde yer almıştır. Yunanca oikos (ev yurt) ve logos (bilim, çalışma, araştırma) kelimelerinden

⁷ Mehmet Efendi, *Çevre ve Sayıştay*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2005, s. 16

⁸ Eugene P. Odum, Gary W. Barret, *Ekolojinin Temel İlkeleri*, çev. Kani Işık, 5. Baskı, Palme Yayıncılık, Ankara 2008, s. 2; Gülser Öztunalı Kayır, “Sosyoloji’den Ekososyoloji’ye Doğru Değişen Kuramsal Temeller, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 9, Antalya 2005, s. 158

yapılmış olan ekoloji, o devirde sadece canlı- çevre ilişkilerinin incelenmesi anlamında kullanılan biyoloji kelimesinin yerine kullanılmış olmaktadır.⁹

Haeckel; “*Ekoloji ile en geniş manada bütün var oluş şartları da dahil olmak üzere, organizmanın çevre ile olan münasebetlerini, inceleyen bilimi kastediyoruz.*“ diyordu. E.P. Odum ise “ *Ekoloji, organizmaların veya organizma gruplarının yaşadıkları çevre ile münasebetlerinin incelenmesi, ya da canlı organizmaların yaşam ortamlarıyla karşılıklı ilişkilerini inceleyen bilim dalı olarak tarif edilir.*“ şeklinde benzer bir tanım getirmiştir. Sonuç itibariyle, ekolojinin isim babası Ernst Haeckel olduğu bilimsel olarak kabul edilmektedir.¹⁰

Ekoloji kelimesinin 1970’li yılların başından itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Fransa’da yaşanan bazı olayların bu gelişmede önemli rol oynadığı görülmektedir. 1967 yılında Torrey-Canyon adlı petrol tankerinin yol açtığı ilk büyük deniz kirliliği, La Vanoise parkını tehdit eden gayrimenkul satışlarına karşı verilen mücadeleler, tarım bilimci Rene Dumont’un 1974’deki başkanlık seçimlerine bir ekolojist sıfatıyla adaylığını koyması gibi birçok örneklendirme yapılabilir. O dönemde birçok kişinin gözünde ekoloji çevrenin korunmasını ayrıcalıklı bir mesele haline getiren, hatta bazen sanayi toplumunun temellerini sorgulayan bir çeşit siyasi ve kültürel etkinlik olduğu görüşü de ortaya atılmıştır.¹¹

Ekoloji kavramı özetle, organizmaların çevreyle olan ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır. Ekolojinin geliştirdiği birçok terimin günümüzde çevre unsuruyla bütünleştirildiği görülmektedir. Bu terimlerden bazıları şöyle sıralanabilir;

Ekolojik yuva ya da yerleşme; beslenme, yeniden üretme ve mekânsal davranışları ile belirlenen bir türün yaşadığı ortamdır. Biyotop; görelî olarak kararlı sayılabilecek yerleşme koşullarına belirlenen bitki ya da hayvan topluluklarının barındıkları biyolojik ortamdır; diğer bir deyişle deyişle; toprak, su gibi bir tür inorganik dayanakları ve ısı, aydınlanma gibi psikolojik ve kimyasal etkenleri kapsamaktadır. Biyosenoz; belirli bir biyolojik ortamda denge içinde yaşayan

⁹ Faruk Noyan, “Dünden Bugüne Ekoloji Gerçeği“ *Ekoloji Dergisi*, Sayı 1, İzmir 1999, s. 12-13

¹⁰ Noyan, *a.g.e.*, s. 12-13

¹¹ Noyan, *a.g.e.*, s. 12-13

hayvanlar ve bitkiler topluluğudur. Son olarak da biyosfer ile ilgili olarak ise, içinde canlıların yaşamlarını sürdürebildiği su, toprak ve hava katmalarını kapsayan kuşaktır.¹²

Ekosisteme bir tanımlama getirmek istediğimizde ise; belli bir bölgede yaşayan ve birbirleriyle sürekli etkileşim içinde olan canlılar ile bunların cansız çevrelerinin oluşturduğu bütündür.¹³ Ekosistem, yüzölçümü ne olursa olsun topografik bir birimdir. Bir göl, bir orman ekosistem örneği olarak gösterilebilir¹⁴ ve kısaca doğa parçası olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte, bu parçanın sınırları amaca göre değişebilir. Örnek vermek gerekirse, yerküresi gezegeninin bütünü bir ekosistem olarak alınabildiği gibi onun bir kıtası, bir kıtadaki bir bölge, bir bölgedeki akarsu havzası, bir denizin herhangi bir kesiti, bir kent, bir köy, bir çiftlik, bir havuz, hatta bir evin içindeki küçük bir akvaryum da birer ekosistem olarak ele alınabilir. Bunların bir bölümü oldukça doğal, bir bölümü ise insan unsuru tarafından değişik derecelerde değiştirilmiş yapay ekosistemlerdir. Ekosistemler, ister tüm yer küresi kadar büyük isterse bir akvaryum kadar küçük olsun, yine de ekosistem olarak ifade edilir. Bununla birlikte, her sistemde olduğu gibi bunun de belirli parçaları vardır. Bu parçaların bir bölümü canlı, diğer bir bölümü de cansız varlıklardan oluşur.¹⁵

Ekosistem çeşitliliği de bir ekolojik birimde yer alan, birbirleriyle ilişki içinde bulunan tüm canlı organizma toplulukları ile cansız etmenlerden oluşmaktadır. Toplulukların kendi içerisinde ve topluluklar ile çevreleri arasında karmaşık fonksiyonel ilişkilerin varlığı söz konusudur. Ekosistemlerde, tüm canlı toplulukları birbirlerinin yanı sıra yangın ya da iklim gibi fiziksel ve çevresel etmenler ile de ilişki içindedirler. Bu nedenle ekosistem çeşitliliğinin korunması, sadece türleri ya da toplulukları değil bunlara ilişkin biyolojik olmayan etmenlerin de korunmasını

¹² Keleş, Hamamcı, *Çevre Politikası*, s. 39

¹³ Ahmet Kocataş, *Ekoloji ve Çevre Biyolojisi*, 9. Baskı, Ege Üniversitesi Su Ürünleri Yayınları No 51, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2006, s. 317

¹⁴ Keleş, Hamamcı, *Çevrebilim*, s. 28

¹⁵ Kani Işık, "Biyolojik Çeşitlilik", http://www.tema.org.tr/Sayfalar/ÇevreKutuphanesi/Pdf/BiyoCesitlilik/EM_Konu9.pdf, (08.02.2009), s. 5-6; OECD, "Biotechnology for Clean Industrial Products and Processes Towards Industrial Sustainability", Paris 1998, <http://www.oecd.org/dataoecd/45/27/1895218.pdf>, (08.02.2009), s. 19

zorunlu kılmaktadır. Bunlar; su dolaşımı, toprak oluşumu, enerji akışı gibi ana ekolojik süreçlerin de mekanizmasını oluşturmaktadır.¹⁶

Ekosistem çeşitliliği ise, bir ekolojik birim olarak karşılıklı etkileşim içinde olan organizmalar topluluğu, fiziksel çevrelerin oluşturduğu bütün şeklinde tanımlanabilir. Bununla birlikte ekosistem; kendisini topluluk düzeyinde ayırmakta olan, kendileri cansız olan lakin canlı topluluklarının oluşumunu, yapısını ve karşılıklı etkileşimlerini etkileyen yangın, iklim ve besin döngüsü gibi faktörleri de kapsamaktadır.¹⁷

1.2. Çevrenin Tanımı

Çevre kavramı ilk bakışta ne kadar açık ve kolay anlaşılabilir gibi görünmektedir. Kavram incelendikçe, ilgi alanı belirlenmeye çalışıldıkça, kavramın o denli karmaşık ve sınırlarının çizilmesinin zor olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁸

Genel olarak çevre, insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde, hemen ya da belirli bir süre içerisinde dolaylı veya dolaysız bir şekilde etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zaman dilimindeki toplamıdır şeklinde tanımlanabilir.¹⁹

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere, çevrenin kapsamadığı hiçbir alan ve süreç olmadığı kanısına varılabilir. Çevre kavramını belirgin bir şekilde tanımlamak için, bu tanımın açıklanmasını genişletmek gerektiğinde ise, şu temel öğelerin altı çizilebilir; insanla birlikte tüm canlı varlıklar, cansız varlıklar, canlı varlıkların eylemlerini etkileyen ya da etkileyebilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik, toplumsal nitelikteki tüm etkenleri içerdiği görülmektedir.²⁰

¹⁶“Biyolojik Çeşitlilik”, <http://www.ecografya.com/images/sayfalar/dersnotu/lise3/01.biyolojikceşitlilik.pdf>, (08.02.2009), s. 2

¹⁷ T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, *Türkiye Çevre Durum Raporu*, Yayın No 5, Görsel Matbaacılık, Ankara 2007, s. 145

¹⁸ Efendi, *a.g.e.*, s.14

¹⁹ Muharrem Es, “Teknoloji, Kalkınma ve Çevre”, *Yerel Siyaset Dergisi*, Sayı 18, Yıl 2, Plato Danışmanlık, İstanbul 2007, s. 23

²⁰ Keleş, Hamamcı, *Çevre Politikası*, s. 32

Bu ögeler göz önüne alındığı zaman çevre kısaca şu şekilde tanımlanabilir: Çevre, canlı ve cansız varlıkların karşılıklı etkileşimlerinin bütünüdür. Çevrenin canlı ögeleri insanlar, bitki örtüsü, hayvan topluluğu ve mikroorganizmalardan oluşur. Cansız ögeler ise hava, su ve yeryuvarın yapısından oluşmaktadır. Cansız ögeler, canlıları etkileyip, onların eylemlerini güçlendirirken, canlılar da cansızların konumlarını yapılarını belirleyen etkilere sahip olmaktadır.²¹

Daha geniş bir tanımlama ile çevre; İnsanın, diğer insanlarla olan karşılıklı ilişkilerini, bu ilişkiler sürecinde birbirlerini etkilemesini, kendi dışında kalan tüm canlı varlıklarla (bitki ve hayvan türleri ile) olan karşılıklı ilişkilerini ve etkileşimini, canlılar dünyası dışında kalan ve canlıların yaşamalarını sürdürdükleri ortamdaki tüm cansızlarla (hava, su, toprak, yer altı zenginlikleri ve iklimle) olan karşılıklı ilişkilerini ve bu ilişkiler çerçevesindeki etkileşimini anlatmaktadır.²²

1.3. Çevreyi Oluşturan Unsurlar

Çevrenin, bütün insanların ortak varlığı ile hava, su, toprak, bitki ve hayvan varlıkları ile doğal ve tarihsel zenginlikleri oluşturduğu da söylenebilir.²³ Bu bağlamda, çevreyi oluşturan unsurlar beş başlık altında sınıflandırılmaktadır. Bunlar; hava, su, toprak, flora ve fauna ve doğal kaynaklardır.

1.3.1. Hava

Yer yuvarlağını bir küre halinde saran gaz örtüsünün taş küre ile su küreye dokunan yüzünde, hayatın gelişmesine olanak sağladığı için bu gaz küreye nefes alınan küre anlamında atmosfer adı verilmiştir. Atmosfer, içerdiği oksijen aracılığı ile doğrudan doğruya içinde hayatın gelişmesini sağladığı gibi oluşturduğu başka uygun koşullarla da o hayatın sürmesine de imkân hazırlamaktadır.²⁴

Ayrıca atmosfer, güneşten gelen enerjinin hızla uzaya dönmesini önleyen bir örtüdür. Bu örtü aynı zamanda güneş ışığının geldiği yerlerin çok sıcak, yeterli

²¹ Keleş, Hamamcı, *Çevre Politikası*, s. 32

²² Keleş, Hamamcı, *Çevrebilim*, s. 22-23

²³ Keleş, Hamamcı, *Çevrebilim*, s. 22-23

²⁴ Oğuz Erol, *Genel Klimatoloji*, 6. Baskı, Çantay Kitabevi, İstanbul 2004, s. 15

derecede güneş ışığı alamayan yerlerin ise soğuk olmasını engeller. Bu nedenlerden dolayı da yer etrafında atmosfer adeta koruyucu ve düzenleyici bir örtü işlevinde bulunmaktadır. Eğer bu örtü olmasaydı güneş alan yerlerin tam olarak aydınlık ve çok sıcak, güneşin değmediği gölge yerlerin ise tam karanlık ve soğuk olması olayları meydana gelecekti.²⁵

Bu bağlamda atmosfer; dünyamızı çevreleyen güneşten gelen enerjinin hızlı bir şekilde uzaya geri dönmesini önleyen ve canlılar için yaşamsal önem taşıyan gaz kütesidir. Canlıların yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan solunum, sindirim, fotosentez gibi süreçlerin temel girdisini hava oluşturmaktadır.²⁶ Örneğin yetişkin bir insanın kan dolaşımı ve beynin üst fonksiyonları için günde ortalama 14 kg havaya, 2 kg suya ve 1.4 gr besin maddesine gereksinimi vardır.²⁷

Hava, atmosfer olarak da görülebilmektedir. Atmosferi incelediğimiz kuşaklardan bir tanesini oluşturan troposferin içinde insan hayatı için gerekli olan gazlar yer almaktadır. Bu katman altında yaşayan bütün canlıların hayatlarının sürdürülebilmesi için solunum fonksiyonlarını sağlıklı bir şekilde yerine getirmeleri gerekir. Bu nedendir ki canlı hayatın devamı için, normal bir havada bulunması gereken gaz karışımlarının atmosferde de mevcut olması gerekir. Normal bir havada bulunması gereken gazların karışımında bir dengesizlik olursa ve yeni gazlar kirletici olarak atmosferde artış gösterdiği zaman, çevresel kirlenmelerin meydana geldiği görülmektedir.²⁸

Atmosferin katmanlarından bizi ilgilendiren katmanın troposfer olmasıyla birlikte, diğer bir katmanı oluşturan stratosferin üst kısımlarında yer alan ozon tabakasının incilmesi veya delinmesi de canlı yaşamını yakından ilgilendirmektedir. Çünkü stratosferin üst kısmında bulunan bu ozon tabakasının en önemli ekolojik fonksiyonu güneşten gelen ultraviyole (morötesi) ışınları süzmesidir. Ayrıca, ozon

²⁵ Erol, *a.g.e.*, s. 15

²⁶ T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, "Ozon ve UV", <http://www.dmi.gov.tr/arastirma/ozon-ve-uv.aspx>, (11.02.2009); Keleş, Hamamcı, *Çevre Politikası*, s. 100

²⁷ Keleş, Hamamcı, *Çevre Politikası*, s. 100

²⁸ Ayşegül Günaydın, *Çevre Politikası Aracı Olarak Çevresel Vergilerin Rolü*, (Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon 2001, s. 10-11

tabakasının incilmesi ya da delinmesi de canlı hayatına zarar vermekte ve ekolojik dengenin tamamen bozulmasına neden olmaktadır.²⁹

1.3.2. Su

Su, çevremizde görünen ya da görünmeyen bir şekilde daima bulunan gizemli bir doğal kaynaktır ve bütün canlı varlıklarda yüksek oranlarda bulunur ve canlı varlıkların temel yapı taşıdır. Tarımda olduğu gibi endüstri alanında da üretim için vazgeçilmez bir araç olma özelliğine sahip olan suyun özellikle demir-çelik, nükleer enerji üretiminde kesintisiz ve sınırsız su kaynağına ihtiyaç vardır. Dolaylı olarak beslenme üzerinde de etkileri vardır. Suyun ekolojik açıdan toprak oluşumu üzerinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Böylelikle, suyun sadece canlı çevre üzerinde değil cansız çevre üzerinde de önemli işlevlere sahip olduğunu söyleyebiliriz.³⁰

Doğal yaşamın sürdürülebilirliği için gerekliliği ve insan yaşamının her aşaması için en önemli unsuru oluşturmaktan dolayı sınırsız bir doğada var olduğuna inanılan su, sanılanın aksine sınırlı bir kaynaktır. Günümüzde su kaynaklarının bilinçli ve verimli bir şekilde kullanımı, çevre politikalarının önemli konularından birini oluşturmaktadır. Çünkü su kullanımı, su kaynaklarını doğrudan etkilemektedir ve etkin bir su kullanım da su kaynaklarının optimal seviyede yönetimini gerekli kılmaktadır.³¹

Dünyada henüz su kaynaklarının etkin ve sürdürülebilir kullanımının sağlanamamış olduğunun görülmesiyle birlikte, ülkemizde de benzer problemlerle karşı karşıya kalınmıştır. Su kaynaklarının sürdürülebilir yönetiminde ise, uzun dönem içerisinde ekonomik kalkınmada önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, su kaynaklarının kirlilik açısından irdelenmesi, mevcut

²⁹ Ayşegül Günaydın, *a.g.e.*, s. 10-11

³⁰ Necmettin Çepel- Celal Ergün, "Suyun Önemi ve Ekolojik Sorunları", <http://www.tema.org.tr/Sayfalar/Cevrekutuphanesi/Pdf/SuKaynaklari/SuyunOnemiEkolojikSorunlari.pdf>, (08.02.2009), s. 1-3

³¹ Türkiye Çevre Vakfı (Gaye Tuncer), *Türkiye'nin Çevre Sorunları*, Türkiye Çevre Vakfı Yayını No 163, Ankara 2003, s. 89 (görüşler Tuncer'e değil, Türkiye Çevre Vakfına ait)

durumun ortaya konmasının yanı sıra, sürdürülebilir su kullanımının sağlanması ile ilgili problemlerin belirlenmesi ve bu problemlerin çözümlerinin bulunması açısından da belirli bir öneme sahiptir.³²

1.3.3. Toprak

Canlı türlerinin büyük bir bölümünün yaşam ortamı olan toprak, çevre ve insan açısından önemli bir yere sahiptir. Toprak, yeryuvar ekosisteminin her parçasında yer almaktadır. Toprak, canlıların besin kaynağını oluşturan ortamdır ve bununla birlikte toprak doğal bir kaynaktır. Diğer bir deyişle toprak, canlı doğal kaynakların varlığını sürdürebilmesi için hava ve su ile birlikte vazgeçilmez cansız doğal bir kaynak; kaynaklarının gizilgücünü koruma, flora ve faunayı barındırma, çevrebilimsel dengenin sağlanması açısından temel çevrenin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.³³

Dünya topraklarının sadece 1/ 10'unda üretim yapılmaktadır. Ülkemiz arazi varlığının ise sadece yaklaşık olarak % 36'sı işlenmekte ve % 28'i çayır ve mera, % 30'u orman ve fundalık olup, geriye kalan bölümü de diğer araziler (konut, sanayi v.b.) içinde yer almaktadır.³⁴

Ekilebilir arazilerin ancak % 11'inin sulanabilme olanağı vardır. Toprağın tarım dışı amaçlarda kullanılması, ağır metallerle kirletilmesi ve erozyona uğraması sonucunda toprak büyük kayıplara uğramaktadır. Bunun sonucunda ise toprağın verimi düşmektedir. Kaybedilen toprakların yeniden kazanılması çok zordur ve hatta imkânsıza yakın denebilecek boyuttadır. Bilimsel bir gerçek olan; 1 cm kalınlığındaki toprağın sadece birkaç yüzyılda oluşabildiği gerçeği de bu söylemlerin en önemli göstergesini oluşturmaktadır.³⁵

³² Türkiye Çevre Vakfı, *a.g.e.*, s. 89

³³ Keleş, Hamamcı, *Çevre Politikası*, s. 126

³⁴ Efendi, *a.g.e.*, s. 22

³⁵ Efendi, *a.g.e.*, s. 22

1.3.4. Doğal Kaynaklar

Hava, su, toprak, bitki örtüsü, hayvanlar ve madenler başlıca doğal kaynakları oluşturmaktadır. Bütün doğal kaynaklar çevre kapsamında yer almaktadır. Toprağın altında bulunan su kaynakları, madenler, enerjiyi ilgilendiren maddeleri yer altı kaynaklarına örnek olarak gösterebiliriz. Yer altı sularına baktığımızda, bu suların insan ve canlı sağlığı için güvenilir olması gerekir. Bu suların kirletici maddeler ile kirletilmesi sonucunda kullanımı açısından birçok sorun yaşandığı görülmektedir. Bu nedenlerden dolayı da yeraltı sularındaki değişim ve seyrelme kapasitesinin çok sınırlı bir seyir izlediği gözlemlenmektedir.

Petrol, kömür benzeri madenlerin kullanımı sonucunda, hem o günün koşullarında çevresel kirlenmeler yaratılmakta, hem de gelecek nesillerin doğal kaynaklarını bilinçsizce tüketildiği görülmektedir.

Sonuç olarak, doğal kaynaklarımızın sınırlı olduğu ve sınırsızca kullanılmaması gerektiği düşüncesi günümüzde çevre politikalarının temel unsurunu teşkil etmektedir.

1.3.5. Flora ve Fauna (Bitki ve Hayvan Dokusu)

Belli bir ülkeye, bölgeye veya yöreye özgü bitki örtüsü flora, yabani hayvan topluluğu ise fauna olarak adlandırılır. Flora ve fauna, mikro organizmalarla birlikte çevrenin insan dışında yer alan ve biyolojik zenginlik de denilen canlı öğelerini oluşturmaktadır.³⁶

Flora ve fauna, hem sağlıklı ve temiz bir çevreyi oluşturan unsurlar hem de hayatlarını devam ettirmek için korunan ve gelişen bir çevreye ihtiyaç duyan canlı varlıklardır. Floranın (yeşil örtü) en temel unsurunu ormanlar oluşturmaktadır.³⁷

Ayrıca, ormanların çevresel ve ekolojik faydaları saymakla bitmeyecek kadar fazladır. Öncelikli olarak, ormanlarımızın yaşamın temel kaynağını oluşturduğu

³⁶ Keleş, Hamamcı, *Çevrebilim*, s. 137- 138; Berrin Taşkaya, *a.g.e.*, s. 1

³⁷ Günaydın, *a.g.e.*, s. 12

herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Biyolojik çeşitliliğin korunması ve geliştirilmesi için büyük bir öneme sahip olması, su rejimini düzenlemesi, radyoaktif öldürücü ve de kirleticilere karşı en büyük doğal koruyucu olması şeklinde birçok örneklendirme yaparak ormanlarımızın faydalarını sıralayabiliriz. Kısacası ormanlarımız, biyolojik ve ekolojik dengenin sağlanmasında önemli bir yere sahip olmaktadır.³⁸

Bir ülkeye, bir bölgeye veya mevsimsel bir döneme özgü hayvan topluluğuna fauna adı verildiğinden daha önce bahsetmiştik. Bir bölgede yaşayan hayvansal bir hücreli canlılardan bütün hayvanlara kadar hayvansal olarak beslenen tüm canlılar, o bölgenin faunası olarak tanımlanır. Bir ülkenin faunası bilimsel, ekonomik ve kültürel yönden büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, genetik bir kaynak olarak da faunanın da önemi büyüktür. Bugün temel protein kaynakları meydana getiren evcil hayvanların atalarının tamamı, doğada yabani olarak yaşayan fauna elemanlarından oluşmaktadır.³⁹

Bu bağlamda, fauna olarak ifade edilen hayvan topluluğunun herkes tarafından bakılması, korunması ve gözetilmesi gerekmektedir. Çünkü ekolojik dengenin sağlanması ve korunmasındaki önemli unsurlardan birisi de hayvanlardır.

1.4. Çevre Sorunları

İnsanların çevrelerinde yarattığı olumsuz ekolojik etkilerin tümü çevre sorunları adı altında somutlaşmaktadır. Bu sorunlar nitelikleri açısından; sanayi, tarım, enerji, ulaşım ve turizm gibi ekonomik sektörlerden; nüfus, göç ve kentleşme hareketlerine bağlı alt yapı eksikliklerinden; doğal kaynakların rasyonel bir şekilde bilinçli olarak kullanılmamasından kaynaklanmaktadır.

Çevre sorunlarının bir bölümü rahatsız edici ve doğrudan zararlı olan etkilerden oluşmaktadır. Atmosferin zehirli gazlarla kirletilmesi buna bir örnektir.

³⁸ Mustafa Konukcu, *Ormanlar ve Ormancılığımız*, DPT Yayını No 2630, Ankara 2001, s. 4-5 [görüşler DPT'ye değil, Konukcu'ya ait]

³⁹ Türkiye Çevre Vakfı (Yücel Çağlar- Tuna Ekim), *Türkiye'nin Çevre Sorunları*, Türkiye Çevre Vakfı Yayını No 163, Ankara 2003, s. 304 [görüşler Çağlar ve Ekim' değil, Türkiye Çevre Vakfına ait]

Bir diğerk bölümünse rahatsız edici niteliğes sahip olmasıyla birlikte, doğrudan zararlı olmayan etkilerden de oluştuğus söylenebilir. Düzensiz yapılaşma buna bir örnektir.⁴⁰

Böyle bir ortamda oluşank rahatsız edici ve zararlı etkilerin tümü, çevre kirlenmesi adı altında toplanmaktadır. Çevre kirlenmesi de insanların her türlü aktivitelerinin sonucunda havada, suda ve toprakta oluşturdukları olumsuz gelişmelerin ekolojik dengenin bozulmasına sebebiyet vermesiyle birlikte, aynı aktiviteler sonucunda da ortaya çıkan koku, gürültü ve atıklar gibi çevrede oluşturduğus istenmeyen sonuçlar şeklinde tanımlanmaktadır. Çevre kirlenmesine neden olan maddelere, atık maddeler; atık maddelerin bırakıldığı ortama, alıcı ortam; atık maddelerin aktiviteleri sonucu doğrudan ya da dolaylı olarak çevre kirliliğines neden olan kuruluşa da kirleten adı verilmektedir.⁴¹

Çevre sorunlarının türlü insan faaliyetleri nedeniyle çevresel değerklerin zarar görmesi sonucunda ortaya çıktığı görölmektedir. Havanın, suyun ve toprağın belirli bir zamanda özelliğines kaybederek yaşanılabilirliğini yitirmesi; yaşam ortamları değıştığı ya da insan gereksinimleri uğruna aşırı tüketildiğı için bitki ve hayvan topluluklarının yok olmaya yüz tutması; insanlığın ortak kültür mirasının bir parçası olan tarihi çevreyi oluşturan öğelerin günlük çıkarlara feda edilmesi gibi durumlar çevresel değerklerin yitirilmesinin göstergesines oluşturmaktadır. Bununla birlikte, çevre sorunlarının gün geçtikçe ciddi boyutlara ulaşmasının toplumlarda gün geçtikçe belirgin bir şekilde kendini göstermeye başladığı gözlemlenmektedir.⁴²

Çevre sorunları bilincinin yaygınlaşmış olması ile birlikte, çevreyi kirleten sanayiden vazgeçmenin ekonomik bunalımlara neden olduğus bilimsel görüşü de savunulmaktadır. Sanayi devrimiyle birlikte çevre kirlenmelerinin aşırı boyutlara ulaşması ve çevreyi kirleten ekonomik birimlerin önlem almalarının bu birimlere maliyet yüklemesinden dolayı çevre kirlenmelerinde artışlar meydana gelmiştir. Çevre bilincinin gelişmesi ile birlikte insanların çevre dostu ürünleri daha fazla talep edişleri, psikolojik baskı v.b. durumlardan dolayı kirletici birimler son yıllarda

⁴⁰Kocataş, *a.g.e.*, s. 444; Utku Tuncay, "AB Çevre Müzakerelerinde Türkiye" http://www.tepa.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/cevrepolicy_paper.pdf, (11.06.2009)

⁴¹ Kocataş, *a.g.e.*, s. 444

⁴² Kocataş, *a.g.e.*, s. 444

çevreye duyarlı üretim arayışı içine girmişlerdir. Ayrıca bu yönüyle de çevre sorunlarının toplumların örgütlenme biçimleri ile yakından ilgili olduğunu söylemekle birlikte, izlenen siyaset felsefesinin bir sonucunu da oluşturduğu bilinen bir gerçektir.⁴³

Aşağıda, çevre sorunlarının detaylı bir şekilde incelenebilmesi amacıyla; çevre sorunlarının ortaya çıkışı, bu sorunlara yol açan faktörler ve çevre sorunlarının çeşitleri ile ilgili olarak açıklamalarda bulunulacaktır.

1.4.1. Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkışı

Çevre kirliliğinin uzun bir geçmişi olduğu bilinen bir gerçektir. Atık yaratılması, her insan toplumunun ayırt edici özelliklerinden birini oluşturmuştur. Binlerce yıl boyunca en büyük tartışmaların sağlık düzenlemeleri konusunda yaşandığı görülmektedir. Bilinçsizce tüketilen doğal kaynakların bir sonucunu oluşturan kirlenmemiş su kaynakları bulmanın zorluğu en büyük sorunu teşkil etmektedir.⁴⁴

İnsan nüfusunda artışların yaşanmasının görülmesiyle birlikte, kentsel yaşam gelişme gösterdikçe bu sorunlar daha da şiddetlenmiştir. Sanayi üretiminin gün geçtikçe yaygınlaşması ve yeni teknolojilerin kullanılmaya başlamasıyla birlikte yeni kirlenmeler ortaya çıkmıştır. Böylece, insan sağlığı ve çevre açısından yeni tehlikeler meydana gelmeye başlamıştır.⁴⁵

Aslında kirlilik başlangıçta belirli bölgelerle sınırlıyken genellikle kentlerde, nehirlerde, atık boşaltma alanlarında ya da madenlerde kendini göstermekteydi. Yirminci yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise kirlilik, daha önce benzeri görülmemiş

⁴³ Keleş, Hamamcı, *Çevrebilim*, s. (15 ve 81); Ved P. Gandhi, "The IMF And The Environment", External Relations Department, Publication Services International Monetary Fund, Washington, D.C. 20431, ABD. 1998, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/exrp/enviro/index.htm#2>, (26.07.2009); Keleş, Hamamcı, *Çevrebilim*, s. 15

⁴⁴ Cılıve Ponting, *Dünyanın Yeşil Tarihi Çevre ve Uygarlıkların Çöküşü*, çev. Ayşe Başçı, Sander, Sabancı Üniversitesi, İstanbul 2000, s. 304

⁴⁵ Ponting, *a.g.e.*, s. 304

düzeyle ulaşarak sanayi bölgelerini, okyanusları, kıtaların tamamını ve hatta küresel düzen mekanizmalarını da etkiler duruma gelmiştir.⁴⁶

20. yüzyılın sonlarında, Antartika ve kuzey kutbu üzerinde ozon tabakasında delikler meydana geldiği bilim adamları tarafından kanıtlanmış bir bilimsel gerçeği gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte, son yıllarda kuzey ve güney yarım kürelerinin nüfus yoğunluğunun fazla olan bölgelerinde, ozon tabakasının incelmeye devam ettiği bilimsel olarak tespit edilmiştir. Bu olumsuz gelişmeler sonucunda ise ultra viyole ışınlarının yeryüzüne erişim derecesinin artması beraberinde cilt kanseri, katarakt ve bağışıklık sisteminin dayanıklılığının azalması riski gibi sorunları da artırmaktadır.⁴⁷

Ne yazık ki bitki ve su dünyasının da bu tehlikeler ile karşı karşıya kaldığı gözlemlenmektedir. Endüstri çağının başlamasından itibaren, özellikle elektrik üreten enerji santrallerinde ve içten yanmalı motorlarda kullanılan fosil yakıtları nedeniyle büyük miktarda karbondioksit, sülfüroksit ve nitrojen gazı açığa çıkmıştır. Örneğin, bu gazların asit yağmurları ile birleşmesi sonucunda, Amerika'nın güneyindeki birçok gölde yaşamın yok olmasına sebep olması gibi dünya üzerinde bazı olaylar yaşanmaktadır.⁴⁸

Çevrenin ciddi bir problem olarak ortaya çıkması, temiz ve sağlıklı yaşanabilir çevre arayışları son 45-50 yıl kadar öncesine dayanır.⁴⁹ Teknolojideki hızlı gelişmeler doğal kaynakların sınırsızmış gibi tüketilmesine neden olmuş ve bu süreç içinde büyük bir çevre kirliliği meydana getirilmiştir.⁵⁰ Doğal kaynakların üretim ve tüketim süreçlerinde, bilinçsizce ve yanlış kullanımıyla birlikte ve çeşitli nedenlerle çevrenin kirlenmesini içeren çevre sorunları, bütün dünya ülkelerinde

⁴⁶ Ponting, *a.g.e.*, s. 304; William A. Brock, M. Scott Taylor, "Economic Growth and the Environment: A Review of Theory and Emprics", *NBER, Working Paper Series*, No: 10854, 2004, <http://www.nber.org/papers/w10854.pdf>, (26.07.2009), s. 1

⁴⁷ Marion A. Brisk, *Çevre Dostu 1001 Proje*, çev. Beyaz Nokta Vakfı, 1. Basım, Beyaz Yayınları, İstanbul 2000, s. 28- 29

⁴⁸ Brisk, *a.g.e.*, s. 28-29

⁴⁹ Selim Uzunoglu, "Çevre Problemlerine Farklı Bir Bakış", *Ekoloji Dergisi*, Sayı 12, İzmir 1994, s. 4

⁵⁰ Gazanfer Erbaşlar, "Yeşil Pazarlama", *PARADOKS Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi (e- dergi)*, Sayı 1, Yıl 3, s. 1

olduğu gibi ağırlığını sürekli artıran bir biçimde ülkemizin gündeminde de yer almaktadır.⁵¹

20. yüzyılın ikinci yarısında, hızla gelişen sanayileşme süreci ve nüfus artışı, doğal kaynakları aşırı ve hızlı bir biçimde tüketmeye yöneltmiş, serbest mal olarak görülen hava, su ve toprak gibi doğal kaynakların yok olabileceği sonradan anlaşılmıştır. Yaratılan çevre kirliliğinin bu kaynakların taşıma kapasitelerini zorlamaya başladığı görülmektedir.⁵²

Böylece, doğadaki bozulma ve kaynakların tükenmesinin hızı, boyutları, nedenleri, çevre politikalarının ekonomik politikalarla kesişmesi ve örtüşmesini sağlamış ve bu durum giderek artan bir ilgiyle birlikte, bu tür politika yaklaşımını oluşturma sürecinin gerekliliğine zemin hazırlamıştır. Çevre sorunları ile kalkınma ve büyüme sorunlarını bir araya getirecek ve çözüm arayışlarına itecek sistematik bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğu bilinmekte ve açıkça da vurgulanmaktadır.⁵³

1.4.2. Çevre Sorunlarına Yol Açan Faktörler

Bilindiği üzere çevre sorunları, II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda hissedilmeye başlamıştır. Bu savaşın sadece milyonlarca insanın ölümü ve yaralanması ile kalmadığı, bir o kadar da ailelerin parçalanması ve tam bir sefaletin hüküm sürmesine neden olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, medeniyetin ve gelişmişliğin sembolü olan şehirler ile sanayi kuruluşlarının doğal çevreyi tahrip etmesi beraberinde, bu sorunları büyük boyutlara taşımış ve bunun gibi birçok olumsuz etkiler meydana gelmiştir.⁵⁴

Doğal kaynakların bedava ve sonsuz olarak kabul edilmiş olması çevre sorunlarının gün geçtikçe artmasının sebeplerinden en önemlisini oluşturmaktadır. 1970'li yılların başında dahi zararlı atıklar, su ve hava kalitesi gibi kavramların

⁵¹ T.C. Sayıştay Başkanlığı, *Uluslar Arası Sempozyum Çevre Denetimi ve Sayıştaylar*, Ankara 2007, s. 14-15

⁵² T.C. Sayıştay Başkanlığı, *a.g.e.*, s. 14-15

⁵³ T.C. Sayıştay Başkanlığı, *a.g.e.*, s. 14-15

⁵⁴ İbrahim Özdemir, "Çevre Sorunlarının Antroposentrik Karakteri", *Felsefe Dünyası Dergisi*, Sayı 27, Ankara 1998, s. 69

dikkate alınmadığı görülmektedir. Çevresel maliyetlerin minimum bir düzeyde tutulmuş hatta mümkün olduğu kadar göz ardı edilmiş olmasıyla birlikte, hiçbir zaman da çevre üzerinde kirlilik ölçümü yapılmamakta ya da mümkün olduğu kadar az düzeyde yapılmaktaydı.⁵⁵

Gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerde çevre sorunlarının ağırlaşmasının temelinde yatan en büyük etmeni, çevreye yönelik yatırımların sanayi sektörü tarafından yüksek maliyetli yatırımlar olarak görülmesi oluşturmaktadır.⁵⁶

Doğal çevrenin hızla tahrip edilmesi yaşam alanlarının gün geçtikçe daralmasına neden olmaktadır. Üretim kaynaklarının yanlış kullanılması nedeniyle doğal kaynakların hızla tüketilmesinden kaynaklanmış olan çevresel bozulmalar ve bu bozulan çevrenin insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin belirgin bir şekilde görülmeye başladığı gözlemlenmektedir. Bu tür gelişmeler sonucunda, 1970’li yıllardan sonra, özellikle sanayileşmiş ülkelerde çevre sorunlarının varlığı dikkate alınarak var olan çevresel sorunların giderilebilmesi için çözüm yolları giderek artan bir önem kazanmaya başlamıştır. Daha önceleri çevrecilik anlayışının sadece doğal hayatı korumaktan ibaret olduğu yaygın bir görüşü yansıtmakta iken, günümüzdeyse bu anlayış yerini, geniş kitleler tarafından desteklenen ve daha geniş anlam ve alanları içeren bir faaliyetler dizisine dönüşmesi şeklinde gelişim göstermesine bırakmıştır.⁵⁷

Çevre sorunlarının kaynağını, insanların doğayı hiç tükenmeyecekmiş gibi sınırsızca kullanmasının oluşturduğundan daha önce bahsedilmiştir. Aşağıda çevre sorunlarına yol açan faktörleri; sanayinin gelişimi, düzensiz kentleşme, hızlı nüfus artışı, turizmin gelişmesi ve diğer nedenler şeklinde beş ana başlık altında tasnif ederek bunlarla ilgili açıklamalarda bulunulacaktır.,

⁵⁵ Devrim Tezcan, “Çevre Yönetimi”, *TMMOB Metalurji Mühendisleri Odası Metalurji Dergisi*, Sayı 127, Ankara 2001, s. 19- 21; Robert W. Fogel, “Reconsidering Expectations of Economic Growth After World War II from the Perspective of 2004”, *IMF Staff Papers*, Vol 52 Special Issue, IMF 2005, <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/staffp/2005/03/pdf/fogel.pdf>, (12.06.2009), s. (6 ve13)

⁵⁶ Muammer Tuna, “Çevresel Sorunların Küreselleşmesi”, *Muğla Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Muğla 2000, s. 3; Kerem Güngör, Göksel N. Demirer, “Kirlilik Önleme ve Sanayiden Bir Başarı Öyküsü”, *Endüstri ve Otomasyon*, No 39, İstanbul 2000, s. 1

⁵⁷ Burcu Aracıoğlu, “Tüketicilerin Satın Alma Davranışında Çevre Bilincinin Etkileri”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, İzmir 2009, s. 438; Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası*, 9. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2006, s. 686-688

1.4.2.1. Sanayinin Gelişimi

Sanayileşme, ekonomik ve sosyal kalkınmanın göstergesidir. Çoğu zaman bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin sanayileşme oranıyla da kıyaslandığı görülür. Plan ve çevre unsuru göz ardı edilerek gerçekleştirilen sanayileşme girişimi sonucunda, ekonomik birimlerin kullanmış olduğu kaynakların çoğunun doğal kaynakların oluşturduğu bilinen bir gerçektir. Sınırsızca kullanılan doğal kaynakların ekolojik dengeyi bozarak, çevresel sorunları da beraberinde getirdiği görülmektedir.⁵⁸

Çevre kirliliği sorununun daha çok ekonomik nedenlerden kaynaklandığını da söyleyebiliriz. Bu bağlamda, 19. yüzyılda görülen hızlı sanayileşme sürecinde doğal kaynakların sınırsız olduğu düşüncesinin hâkim olması ile birlikte fiyatlandırılmaması sonucunda 20. yüzyılda, doğal kaynakların kendilerini yenileyememesi ve tükenmesi tehlikesi sorunu ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir.⁵⁹

Çevre tahribatını sadece salt bir bitki ve canlı ekolojisi açısından düşünmemek gerekir. Çevre aynı zamanda sınırsız bir hammadde tüketimine de maruz kalmaktadır. Geçmişte yaşandığı gibi günümüzde görüldüğü üzere ekolojik dengeyi bozan, çevre sağlığı ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimini olumsuz olarak etkileyebilen etkinlikler vardır. Bu etkinliklerden bazılarını doğada var olan kaynakların sınırsızca ve sorumsuzca tüketimiyle birlikte çevresel sorunlara neden olabilecek nitelikte ve miktarlarda atık üretimi oluşturmaktadır.⁶⁰

Sanayileşmenin çevre kirliliği üzerindeki olumsuz etkisiye doğrudan kirletici özelliği taşımaktadır.⁶¹ Kirlenen çevrenin temizlenmesi kirletilmesinin önlenmesine göre daha zor ve daha fazla maliyet gerektiren bir uygulamadır. Böylece, bu

⁵⁸ Harun Tanrıvermiş, Z. Gökalp Mülayim, "Sanayinin Neden Olduğu Çevre Kirliliğinin Tarıma Verdiği Zararların Değerinin Biçilmesi: Samsun Gübre (TÜGSAŞ) ve Karadeniz Bakır (BBİ) Sanayileri Örneği", <http://journals.tubitak.gov.tr/agriculture/issues/tar-99-23-3/tar-23-3-10-97016.pdf>, (01.07.200), s. 337- 345; Ahmet Can, Doğan Eryener, "Sanayi ve Şehir Kaynaklı Hava Kirliliği ve Önlemleri", *Ekoloji Çevre Dergisi*, Sayı 24, İzmir 1997, s. 6-7

⁵⁹ Abdullah Yılmaz, Yavuz Bozkurt, Ercan Taşkın, "Doğal Kaynakların Korunmasında Çevre Yönetiminin Etkinliği", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 15, Kütahya 2005, s. 15- 20

⁶⁰ Yılmaz, Bozkurt, Taşkın, *a.g.e.*, s. 15-20

⁶¹ Muhittin Can, "Makro ve Mikro Açından Endüstriyel Akışkanlıkların Sistem ve Çevre Kirliliğine Etkileri", *Ekoloji Dergisi*, Sayı 16, İzmir 1995, s. 15

durumun sanayi sektörü tarafından temiz üretim felsefesinin benimsenmesinin nedeninin bir göstergesi olduğunu da söyleyebiliriz.⁶²

Sanayileşme sürecinde hızla ilerleyen ülkeler, geçen zaman içerisinde ülkelerinde baş gösteren çevresel kirlenmelerin ekolojik dengenin kendini yenileyebilme özelliğinin çok üzerinde seyrettiğinin farkını varmışlardır. Bu ülkelerin önceleri, çevresel atıklarını az gelişmiş ülkelere bıraktığı daha sonraları ise sanayi sektöründeki ekonomik birimleri (fabrika v.s.) bu ülkelere kaydırıldığı görülmektedir. Uluslararası sözleşmelere de konu olan bu durum günümüzde halâ varlığını sürdürmektedir. Buna uluslararası sözleşme olarak Basel Sözleşme'si örnek gösterilebilir.

Günümüzde, gerek uluslararası anlaşmalarla gerekse sivil toplum kuruluşlarının konuya etkin bir yaklaşım şekli ile yaklaşma çabalarıyla ve de toplumların çevre bilinci duyarlılığında yetiştirilme çalışmaları eşliğinde birçok girişimlerde bulunulsa da çevre sorunlarının günümüzde önlenemez boyutlara ulaştığı gözlemlenmektedir.

1.4.2.2. Düzensiz Kentleşme

Denetlenemeyen, hızlı sanayileşme süreci içerisinde doğa ve insan gerçeği ihmal edilerek çevre sorunları olarak beliren bu olgu, tüm yaşamı tehdit altına almaktadır. Günümüz sanayi uygarlığının insanı ise, büyük kentlerdeki yaşam şartları yüzünden bir bakıma hasta insan konumuna düşmektedir. Sanayileşmenin zorunlu sonucu olarak kentleşme olgusunun, günümüzde dev ölçeklerde yaşanmakta olduğu görülmektedir. Kentsel nüfusun toplam nüfusun içindeki payı gün geçtikçe artmaktadır. Bu gibi durumlar sonucunda da bir tür kent yaşamı egemenliği oluşmakta ve bu kent egemenliği, gün geçtikçe büyük oranlarda önlenemez bir artış göstermektedir.⁶³

⁶² A. Kadir Halkman, Metin Atamer, A. Hamdi Ertaş, "Endüstri ve Çevre İlişkileri", *Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi (II. Cilt)*, Yayın No 38, Ankara 2000, s. 1029-1032

⁶³ Zeynep Aslan, "Sanayileşme ve Kentleşmenin Doğada Rekreasyon Faaliyetlerine Duyulan Gereksinimi Arttırıcı Etkisi", *Ekoloji Dergisi*, Sayı 8, İzmir 1993, s. 22

Kentler ve kentsel yaşamın, sanayi ve teknolojiadaki gelişmelerle birlikte sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde olduğu görülmektedir ve yaşamdaki kolaylıklar da çevre unsuru üzerinde olumsuz etki göstermektedir. Bu durum ile ilgili olarak çarpık kentleşme, altyapı yatırım eksikliği, kültürel çatışma, sanayileşmenin getirdiği kirlilik, çevresel atıklar gibi birçok örneklendirmede bulunulabilir.⁶⁴

Çevresel sorunların nedenlerinden bazıları hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelere benzer etkileri gösteren düzensiz kentleşme ve sanayileşmeden kaynaklanmaktadır. Düzensiz kentleşme, çevre üzerindeki tahribatın asıl nedeninin birçok kaynaktan gösterildiği üzere, kentleşmenin değil, düzensiz kentleşmenin meydana gelmesinden kaynaklandığı görülmektedir.⁶⁵

Kentleşmenin çevre üzerindeki tahribatının, genel olarak üç şekilde meydana geldiğinden söz edilebilir. Bunlar; (i) doğal yaşam alanlarının yerleşim alanlarına dönüştürülmesi, (ii) atıkların dünya tabakaları üzerindeki etkileri (iklim üzerindeki etkileri, hava kirliliği, su kaynakları üzerindeki etkileri, torak ve kır araziler) ve (iii) aşırı doğal kaynak çıkarımı ve tüketimi şeklinde sıralanmaktadır.⁶⁶

Örneğin, 1996 yılında İstanbul'da düzenlenen Habitat II ve 2002 yılında düzenlenen Johannesburg Zirvesi'nde, ekolojik ve sürdürülebilir çevre anlayışının kentleşme ile birlikte yürütülmesi gerekliliğine vurgu yapıldığı bilinmektedir. Daha sonraları ise, dünya genelinde çeşitli sivil toplum örgütleri kurularak, topluma çevre bilinci kazandırılmaya çalışılmıştır.⁶⁷

⁶⁴ H. Kurtuluş Özcan, Mehmet Borat, Cuma Bayat, " Katı Atık Depo Sahası Gazları ve Çevresel Etkileri", *II. Mühendislik Bilimleri Genç Araştırmacılar Kongresi*, İstanbul 2005, s. 556-559

⁶⁵ Mergup Nuregin, "Sanayileşmenin Kentleşme Üzerindeki Etkileri", *Trakya'da Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu II*, Edirne 1997, s. 149-153

⁶⁶ Ahmet Ulusoy, Tarık Vural, "Kentleşmenin Sosyo Ekonomik Etkileri", *Belediye Dergisi*, Cilt 7, Sayı 12, 2001, s. 9-16

⁶⁷ Ayşe Çağlıyan, İlhan Oğuz Akdemir, "Gap Bölgesi'nde Şehirleşme ve Çevresel Etkileri", *TMMOB Çevre Mühendisleri Odası V. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi*, Ankara 2003, s. 298-299; Faruk Kaya, "Hızlı Kentleşme Sürecinde Çevre Sorunları Önemli Boyutlara Ulaşan Şehirlere İlginç Bir Örnek; Ağrı", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, Kastamonu 2005, s. 193-206

1.4.2.3. Hızlı Nüfus Artışı

Çevre sorunlarına neden olan faktörler düşünüldüğü zaman, ilk akla gelen önemli sebeplerden bir tanesi de hızlı nüfus artışıdır.⁶⁸ Dünya nüfusu özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısı ve 19. yüzyılda sanayileşmenin öncesinde istikrarlı bir şekilde artan nüfusta, sanayileşme dönemi ile birlikte istikrarsız artışlar görülmeye başlanmıştır.⁶⁹

Sanayileşme ve kalkınma çabası içinde olan ülkelerde nüfus oranlarındaki büyük artışlar kaynak yetersizliği nedeniyle de çevre sorunlarını beraberinde getirmektedir.⁷⁰ Çünkü yeryüzü kaynaklarımız dünyamızın büyüklüğü ile sınırlı olmakta iken, dünya nüfusunda her geçen zaman içerisinde normal artış oranından çok daha hızlı bir şekilde artış yaşandığı görülmektedir. Bununla birlikte, dünya nüfusunun artış hızı da bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Genel olarak refah düzeyinin yüksek olduğu ülkelerde nüfus artış hızı azalırken, refah düzeyi düşük olan fakir ülkelerde ise nüfus artışı hızının her geçen gün artış göstermekte olduğu da bilinen bir gerçeği oluşturmaktadır.⁷¹

Gelişmekte olan ülkelerde hızlı nüfus artışı, sağlık ve eğitim koşullarını olumsuz yönde etkileyerek en temel ülke gereksinimlerinden birisini oluşturan insan ve çevre sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır.⁷² Hızla artan nüfus, bu nüfusun getirdiği çeşitli baskılar, toprağın tahrip edilmesi, suyun ve havanın kirlenmesi, canlı türlerinin çevre kirliliği tehdidi altında azalma ve kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalması, gibi birçok sorun, 20. yüzyılın son çeyreğinde, insanlığın gündeminde önemli bir tartışma konusuna dönüşmüştür.⁷³

⁶⁸ Aykut Toros, Mahir Ulusoy, Banu Ergöçmen, "Nüfus ve Çevre", *Ulusal Çevre Eylem Planı*, Ankara 1997, s. 22

⁶⁹ Mesud Küçükcalay, Kemal Türkcan, "Nüfus ve Kalkınma", *Kalkınma Ekonomisi ve Seçme Konular*, Derleyen: Sami Taban, Muhsin Kar, Ekin Kitabevi, Bursa 2004, s. 72-76

⁷⁰ Eker, Altay, Sakal, *a.g.e.*, s. 260

⁷¹ United Nations Population Division, *World at Six Billion*, 1999, <http://www.un.org/esa/population/publications/sixbillion/sixbilpart1.pdf>, (02.07.2009), s. 3

⁷² Beyhan Ataç, *Maliye Politikası*, 7. Baskı, ETAM A.Ş. Matbaa, Eskişehir 2006, s. 297-299

⁷³ Metin Berber, *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, 3. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon 2006, s. 268; Eker, Altay, Sakal, *a.g.e.*, s. 258

1.4.2.4. Turizmin Gelişmesi

Çevre duyarlılığı konusu turizm sektörü için de büyük önem taşımaktadır. Turizm günümüzde pek çok ülke için önemli bir gelir kaynağı olma özelliğine sahiptir. Her ne kadar çevre kirliliğinin ilk suçlusunu olarak sanayi sektörü ağırlık kazanmaktaysa da bacasız endüstri olarak tanımladığımız turizmin de çevre üzerinde olumsuz etkileri gözlemlenmektedir. Sürekliliği açısından baktığımız zaman çevre ile çok yakından ilgili olan turizm sektörü genel olarak, kaynakların pazarlanması sırasında kısa vadeli yararlar peşinde koşmakta ve hammaddesi olan (doğada var olan) bu kaynaklara zarar vermektedir.⁷⁴

Bununla birlikte turizmin bilinçli olarak kullanılmayan doğal, tarihi ve kültürel varlıkların kirlenmesi ve yok olmasında çok büyük bir etken oluşturduğundan söz edilebilir. Turizmin yarattığı çevresel sorunlar yeşil alanlar ile tarım ve ormanlarının tahribi, su kaynaklarının kirlenmesi, doğal ve kültürel varlıkların yok olması şeklinde ortaya çıkmaktadır.⁷⁵

Örneğin, makro ölçekli planlamaya bağlı olarak arazi kullanım kararlarındaki yanlışlık ve yoğun yapılaşma, hassas ekolojik alanlar olarak nitelendirdiğimiz deniz, göl, gölet gibi orman ve tarım alanlarının turizme açılması ekolojik dengeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, tarım alanları için gerekli olan suyun, turistik sezonda konaklama nüfusu yüksek tesislere yönlendirilmesi, tarım alanlarında sulama sorunlarına da yol açmaktadır.⁷⁶

Turizmin, doğal ve sosyal çevre üzerinde olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Bunlara ek olarak belirtildiği gibi su kirliliği, hava kirliliği, gürültü ve ses kirliliği, toprak kirliliği, ekolojik zararlar, estetik kirliliği, arkeolojik bölgelerde zararlar ve

⁷⁴ Ercan Yavuz, Önder Zığındere, "Sürdürülebilir Kalkınmanın Turizme Etkisi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4, Balıkesir 2000, s. 323; Zeynep Aslan, Gürhan Aktaş, "Turizm Açısından Çevre Sorunlarına Genel Bir Bakış", *Çevre Dergisi*, Sayı 11, İzmir 1994, s. 43

⁷⁵ A. Sibel Türküm, *Çağdas Toplumda Çevre Sorunları ve Çevre Bilinci*, <http://www.aof.edu.tr/kitap/IOLTP/1268/unite10.pdf>, (02.07.2009), s. 163-181

⁷⁶ Pınar Kısa Ovalı, "Kitle Turizm ve Ekolojik Turizmin Kavram, Mimari ve Çevresel Etkiler Bakımından Karşılaştırılması", *Megaron YÜ. Mim. Fak. E- Dergi*, Cilt 2, Sayı 2, İstanbul 2007, s. (64 ve74)

son olarak da kalabalık ve izdiham şeklinde doğal çevre üzerindeki olumsuz etkileri de bulunmaktadır.⁷⁷

Ülke kültürünün ziyaretçiler tarafından değişik bir gelenek ve eğlence olarak görülmesi durumunda yöre halkının kültürel değerlerinin yok olması; çok fazla turist ziyaretini yüzünden yerel yaşam tarzlarının sürekli olarak bir değişim içerisinde bulunması ve özellikle de turistler ile yerleşik halk arasında belirgin irksal farklılıkların neden olduğu gerginlikler gibi birçok örneklendirmeye turizmin sosyal çevre üzerindeki olumsuz etkilerine örnek gösterilebilmektedir.⁷⁸

1.4.2.5. Diğer Faktörler

Çevre sorunlarına yol açan faktörlere çok fazla örnek vermemiz mümkündür. Yukarıda genel değerlendirme yaparak saydığımız çevre sorunlarına yol açan faktörler dışındaki faktörlerden bazılarını da şöyle sıralayabiliriz:

Göçler ve düzensiz şehirleşme; kişi başına kullanılan enerji, su, kömür, benzeri artış; ormanların tahribi, yangınlar ve erozyon; aşırı otlatma ve doğal bitki örtüsünün tahribi; konutlardaki ve iş yerlerindeki ısınmadan kaynaklanan (özellikle kalitesiz kömür kullanımı) hava kirliliği; endüstriyel ve kentsel kaynaklı gürültü; televizyon, bilgisayar ve röntgen, tomografi benzeri tıbbi cihazların yaygınlaşması ile meydana gelen radyasyon; kaçak avlanma; arazilerin yanlış kullanımı, sulak alanların ve göllerin kurutulması; katı atıklar ve çöp; kanalizasyon sularının arıtılmaksızın alıcı ortamlara verilmesi ve sulamada kullanılması; atmosferik olaylar ve doğal afetler; gübre ve zirai mücadele ilaçları; motorlu araçlar ve deniz araçları; maden, kireç, kum ve taş ocakları.⁷⁹ Bu tür faktörler de ciddi anlamda çevre sorunlarına yol açmaktadır.

⁷⁷ Nilgün Avcı, "Turizmde Taşıma Kapasitesinin Önemi", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, İzmir 2007, s. 487-489

⁷⁸ Avcı, *a.g.e.*, s. 487-489

⁷⁹T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, "Çevre Kirliliğinin Nedenleri", <http://www.cevreonline.com/CevreKR/cevrekirlilik%20nedenleri>, (25.06.2009)

1.4.3. Çevre Sorunlarının Çeşitleri

Bilindiği üzere çevresel sorunlar birden bire ortaya çıkmamış, zaman içerisinde birikerek varlığını göstermeye başlamıştır. Baktığımız zaman, çevresel sorunlarda insan faktörünün ağırlıklı olduğu gözlemlenmektedir. Çevre sorunları hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği, gürültü kirliliği, biyolojik çeşitlilik, küresel ısınma ve iklim değişikliği olarak sınıflandırılabilir. Aşağıda günümüze kadar gelmiş olan çevresel sorunlar ile ilgili olarak açıklamalarda bulunulacaktır.

1.4.3.1. Hava Kirliliği

Hava kirliliği, havada; katı, sıvı, gaz şeklinde bulunan yabancı maddelerin, insan sağlığına, canlı hayatına ve ekolojik dengeye zararlı olabilecek derişim ve sürede bulunmasıdır.⁸⁰ Hava kirliliği genel olarak evrensel ısınma, endüstriyel faaliyetlerden ve taşıtların yarattığı kirlilikten kaynaklanmaktadır. Köyden kente göç olgusuyla birlikte, hızlı ve plansız şehirleşmenin giderek artması kirlilik sorunlarının büyümesine neden olmuştur. Kısacası, binaların ısınmasından kaynaklanan hava kirliliği olarak nitelendirdiğimiz kentleşme, hava kirliliğinin en önemli sebepleri arasında yerini almıştır.⁸¹

Endüstriyel kuruluşlarından ve enerji santrallerinden kaynaklanan hava kirliliği de çevre sorunları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Endüstriden kaynaklanan hava kirliliği temel olarak, yanlış yer seçimi ile atık gazların yeterli teknik önlemler alınmadan havaya bırakılması sonucunda meydana gelmektedir. Ayrıca hava kirliliğine; çimento, kimya, boya, gübre, kâğıt- selüloz, petro-kimya, demir-çelik, seramik, tekstil gibi diğer endüstri kuruluşlarının emisyonlarının atmosfere bırakılmasından kaynaklanan kirlilik gibi birçok örnek gösterilebilir.

⁸⁰ Hasancan Okutan, "Hava Kirliliği Kaynakları ve Kontrolü", TÜBİTAK- Marmara Araştırma Merkezi Kimya Mühendisliği Araştırma Bölümü, Derleyenler: Mustafa Tırıs, Ersan Kalafatoğlu, Hasancan Okutan, Marmara Araştırma Merkezi Matbaası, Kocaeli 1993, s. 1

⁸¹ Ali Rıza Karacan, *Çevre Ekonomisi ve Politikası Ekonomi, Politika, Uluslar Arası ve Ulusal Çevre Koruma Girişimleri*, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No 6, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2007, s. 346-347

Otomotiv sanayisinin gelişmesiyle birlikte de hava kirliliğinde belirgin bir şekilde artışlar yaşandığı görülmektedir.⁸²

Hava kirliliği meydana getiren birçok neden vardır ve hava kirliliğinin en büyük sebeplerinden bir tanesini ise yakıtların yanması sonucu atmosfere verilen atık gazların oluşturduğu söylenebilir.⁸³ Hava kirliliğinin atmosferde doğal süreçleri bozmakta olduğu ve toplum sağlığını olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Bu bağlamda, dünyada son 40 yıl içerisinde hava kirliliği düzeylerinin düzenli olarak izlenmesine ve hava kirliliği ile mücadele edilmesine rağmen, özellikle de büyük metropollerde görülmekte olan kirlilik düzeylerinin halen güvenli kabul edilen sınırların üzerinde bir seyir izlediği gözlemlenmektedir. 1980'li yıllara kadar, dünyada 1.3 milyar kişinin hava kalitesi standartlarının üstünde seyir izleyen kirliliğin olduğu şehirlerde yaşadığı tespit edilmiştir.⁸⁴

Hava kirliliği günümüzde, sağlık için önemi giderek artan tehlikelerin en başında gelmektedir.⁸⁵ Havanın taşıdığı karbon parçacıkları, ozon karbonmonoksit, kükürtdioksit, doymamış hidrokarbonlar, aldehitler, kanserojen maddeler gibi kirleticilerin insanların solunum yollarını etkileyerek, insanın normal mekanizmasını bozduğu bilinmektedir. Ayrıca hava kirlenmesi, bronşlarda iltihaplara ve daralmalara neden olmakta, bu değişimler sonunda da kronik bronşit ve anfiyem gibi rahatsızlıklar meydana gelmektedir. Bununla birlikte hava kirliliği, aşırı nefes darlığı çeken kişilerde büyük rahatsızlıklara yol açmaktadır. Araştırmalar akciğer kanserinin meydana gelmesinde ve bu kanserlerin artmasında da hava kirliliğinin önemli bir rolü olabileceğini de göstermektedir.⁸⁶

Sonuç olarak, hava kirliliğinin insan sağlığı ile bitkiler ve hayvanlar üzerinde olumsuz etkiler meydana getirdiği gözlemlenmektedir. Bununla birlikte hava

⁸² Karacan, *a.g.e.*, s. 346-347

⁸³ Fatma Payan, Ferruh Ertürk, "Kükürt Dioksit ve Azot Oksit Kirleticilerinin 1995- 1996 Kış Sezonunda Bursa İçi Hava Kirliliği Haritalarının Oluşturulması", *Çevkor*, Cilt 11, Sayı 45, İzmir 2002, s. 14

⁸⁴ Hasan Bayram, v.d., "Hava Kirliliğinin İnsan Sağlığına Etkileri, Dünyada, Ülkemizde ve Bölgemizde Hava Kirliliği Sorunu" Panali Ardından", *Dicle Tıp Dergisi*, Cilt 33, Sayı 2, Diyarbakır 2006, s. 106

⁸⁵ Hakkı Gökbel, Kürşat Uzun, "Hava Kirliliğinin Solunum Fonksiyonlarına Etkileri", *Çevre Dergisi*, Sayı 15, İzmir 1995, s. 4

⁸⁶ Güllü, *a.g.e.*, s. 27

kirliliğinin binalar, metallere, eşyalar üzerinde ve doğa ve iklimi üzerinde de olumsuz etkiler meydana getirdiği de görülmektedir.

1.4.3.2. Su Kirliliği

Su kirliliği veya kirlenmesi, istenmeyen zararlı maddelerin suyun niteliğinin ölçülebilecek oranda bozulmasını sağlayacak olan miktar ve yoğunlukta suya karışmasıdır. Diğer bir deyişle su kirliliği, insandan kaynaklanan etkiler sonucunda ortaya çıkan, kullanımı kısıtlayan ya da tamamen engelleyen, ekolojik dengeyi bozan nitelik değişimleridir.⁸⁷

Su kaynaklarının kirlenmesi suyun dünyadaki doğal dolaşımının bütünü ilgilendiren bir konudur. Su kaynaklarının kirlenmesi, atmosferin yukarı tabakalarında görülmekte olan atomik patlamalardan meydana gelen radyoaktif maddeler ile başlamaktadır. Şöyle ki atmosferin daha aşağı tabakalarında bulunan su buharı ve yağmur damlaları atmosferin içerisine çeşitli sebepler ile gelen toz zerrecikleri ve endüstri gazlarıyla karışarak, bunların hepsini yüzeyleri üzerinde toplamaktadır. Bu toplanmanın sonucundaysa, su buharı ve yağmur damlaları su damlacıkları şeklinde yeryüzüne kirlenmiş olarak düşmektedirler. Yeryüzünde oluşturduğu yatağı boyunca akarken de su alabildiği diğer kirlenici ve diğer maddeleri eriterek bünyesine alıp taşımaktadır.⁸⁸

Bu şekilde gözlemlenebilen kirlenmeler sonucundaysa, kirlenmeyle birlikte yalnızca yeryüzü ciddi bir biçimde bozulmakla kalmamakta, bu kirlenme yer altı tabakası olan aquifer tabakalarına da geçmektedir. Akarsuların, yer altı sularının, doğal ve yapay göllerin, denizlerin kirlenmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.⁸⁹

Suyun kirlenmesinde endüstri atıklarıyla kanalizasyon sularından, radyoaktif maddelerden, termal atıklardan ve sulamadan dönen suların etkileri de gözlemlenmektedir. Kirlenmenin suyun biyolojik, fiziksel ve kimyasal özelliklerini etkilemiş olduğu görülmektedir. Bu durum bazen de suyun kullanılması olanağını

⁸⁷ Necmettin Çepel, *Ekolojik Sorunlar ve Çözümler*, 1. Basım, TÜBİTAK Yayınları, Ankara 2002, s. 29

⁸⁸ Karacan, *a.g.e.*, s. 403-414

⁸⁹ Karacan, *a.g.e.*, s. 403-414

ortadan kaldırmakta, biyolojik hayatı durdurmakta ve salgın hastalıklar yapan mikroplar için ortam ve kimyasal kirleticilerin yığılma alanı haline gelmesine neden olmaktadır.⁹⁰

Su kirliliğinin nedenleri üç grupta toplanmaktadır. Tarımsal faaliyetlerin neden olduğu kirlilik olarak birinci grup kendi içinde; bitki besin maddelerinden (gübrelerden) kaynaklanan kirlilik, tarımsal mücadele ilaçlarının yarattığı kirlilik, hayvansal atıkların yarattığı kirlilik olarak üçe ayrılmaktadır. İkinci grupta endüstrinin neden olduğu kirlilik yer almaktadır. Bunlar; kimyasal kirlilik, fiziksel ve termal kirlilik, fizyolojik kirlilik, biyolojik kirlilik, radyoaktif kirlilik, endüstriyel atık su ve atık suyun yeniden kullanımınıdır. Son olarak da yerleşim alanları; konutlar ve diğer binalardan kaynaklanan kirlilik olarak gruplandırılan üçüncü grup da kendi içinde, yerleşim alanlarından doğan kirlilik, evrensel atık sular ve bu suların yeniden kullanımı olarak ikiye ayrılmaktadır.⁹¹

Hava kirliliğinde olduğu gibi su kirliliğinde de kirleticilerin, doğal kaynaklara etkileri bakımından ve kimyasal yapıları yönünden de çok değişkenlik gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu sebepten dolayıdır ki su kirleticilerinin sınıflandırılmasını yapmak oldukça güçtür. Bununla birlikte genel olarak evsel atıklardan, endüstriden, tarımsal aktivitelerden, taşımacılıktan ve nükleer santrallerden kaynaklanan bu kirleticilerin noktasal özelliğe ya da noktasal olmayan özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Bu kirleticiler yapılarına göre on bir grupta toplanmaktadır. Bunlar; organik maddeler, besleyici tuzlar, mikroorganizmalar, anorganik maddeler, askıdaki katı maddeler, deterjanlar, pestisidler, ağır metaller, radyoaktivite, yağlar-petrol ürünleri ve atık ısıdır.⁹²

Su kaynaklarının kirlenmesi, daha çok sanayi ve yerleşim atıklarının arıtılmadan doğrudan doğruya akarsu, göl ve deniz gibi yerlere bırakılmaları sonucunda meydana gelmektedir. Ayrıca su kirliliği, havadaki kükürtlü, azotlu, halojenli, katı ve radyoaktif maddelerin, yağmur suyu ile birlikte yere inerek, akarsu

⁹⁰ Karacan, *a.g.e.*, s. 403-414

⁹¹ Karacan, *a.g.e.*, s. 403-414

⁹² Kocataş, *a.g.e.*, s. 459-460

ve göllere karışması şeklinde de görülmektedir. Kıyılarımızdaki petrol ve yan ürünlerinin katkısıyla su kirlenmelerinde ciddi boyutlara ulaşıldığı görülmektedir.⁹³

İnsan sağlığı için tehlike oluşturan kirli suların içerisinde yer almakta olan kirletici maddelerin kolera, tifo, dizanteri gibi bulaşıcı ve salgın hastalıklara ve kitle halinde zehirlenmelere yol açtığı da bilinen bir gerçektir. Özellikle de deterjanlı sular ve yeraltı sularına karışan gübre çözeltileri, göl ve akarsuların kirliliğini artırarak yaşam ortamı üzerinde yaşanabilir ortam özelliğini kaybettirmektedir.⁹⁴

Kirli sular tarımsal sulamada kullanıldığında ise, toprağın niteliğini bozarak elde edilen ürünün verimini azaltmaktadırlar. Kimyasal madde bakımından zengin kirli suların ise karıştıkları su ortamının oksijen dengesini bozduğu görülmektedir. Bu durumun sonucu olarak, kirli sularda yaşayan canlıların oksijen kıtlığından ölmesine kadar varan büyük sorunlara yol açtığı gözlemlenmektedir. Akarsularda kitle halinde balık ölümleri bunun tipik örneklerinden birini oluşturmaktadır.⁹⁵

Türkiye’de su kirliliği, ilk kez Haliç’in kirlenmesiyle dikkati çekmeye başlamıştır. Haliç’in kirlenmesini İzmit, İzmir Körfezi kirlilikleri, Porsuk kirlenmesi takip etmiştir. Daha sonra ise önlem alınmaması veya alınan önlemlerin yeterli olmaması sebebiyle de kirlilik ülke geneline yayılmıştır. Su ürünlerine yansıyan kirliliğinse, besin zinciri yolu ile insan sağlığını olumsuz yönde etkilediği görülmektedir.⁹⁶

1.4.3.3. Toprak Kirliliği

Toprağın üstüne ya da içine bilerek veya bilmeyerek bırakılan zararlı atık maddelerin toprağın özelliklerini bozması olayına, toprak kirliliği adı verilmektedir.

⁹³ Mustafa Akyüz, “Endüstriyel Atıkların Çevre Üzerindeki Etkileri ve Gereken Önlemler”, *III. Ulusal Ekoloji ve Çevre Kongresi Programı*, Biyologlar Derneği, Kırşehir 1997

⁹⁴ Çepel, *Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri*, s. 31

⁹⁵ Çepel, *Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri*, s. 31

⁹⁶ Zinnet Oğuz- Mustafa Özdemir, “Deniz ve Kıyı Kirliliği Avrupa Birliği Uyum Çalışmaları”, <http://www.dicle.edu.tr/~halks/m75.htm>, (02.02.2009)

Toprağın verimini düşüren, optimum toprak özelliklerini bozan, her türlü teknik ve ekolojik baskılar toprak kirliliğini oluşturur.⁹⁷

Toprak kirliliğine neden olan etmenler; ev, iş yeri, hastane ve sanayi atıkları, gereksiz yere ve aşırı miktarda yapay gübre ve tarım ilacı kullanılması, tarımda gereksiz yere ya da aşırı miktarda hormon kullanımı, radyoaktif atıklar, hava kirliliği sonucu oluşan asit yağmurları ve suların kirlenmesi şeklinde sıralanmaktadır.⁹⁸

Toprağın kirlenmesine ve bozulmasına, tükenmesine neden olan olaylar; erozyon, endüstriyel atıklar, tarımsal ilaçlar, tarım alanlarının arıtmasız atık sularla sulanması, hatalı gübreleme, kentsel atıklar, yanlış yapılaşma ve radyoaktif kirlenme şeklinde görülmektedir. Tarımsal faaliyetlerden kaynaklanan toprak kirliliği; genel olarak, gübre ve gübrelemenin etkileri, pestisitlerin toprağa etkileri, yanlış tarımsal sulama yöntemleri ve yetiştirme tekniklerinden kaynaklanmaktadır. Endüstriyel faaliyetlerden kaynaklanan toprak kirliliği ise, katı atıkların biriktirilme alanlarında toprak kirliliği ve atmosferik olaylardan kaynaklanan toprak kirliliği olarak iki şekilde görülmektedir.⁹⁹

Toprak kirliliğinin su kirliliği açısından da büyük öneme sahip olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, topraktaki kirleticiler sızarak yer altı sularında, yüzey akışları ve erozyon etkisiyle de toprak yüzeyi içerisinde ve su kaynaklarına taşınması şeklinde görülen önemli ve ciddi sorunlara yol açmaktadır. Bununla birlikte, tarımsal alanlarda çalışan üreticilerin bilerek veya bilmeyerek yaptıkları yanlış tarımsal uygulamalar da çeşitli çevre sorunlarının oluşması nedenlerinden bir tanesini oluşturmaktadır.¹⁰⁰

Bütün dünya üzerindeki topraklar, çok yönlü tehlikeler ile karşı karşıya kalmakta olup, bu tehlikelerin derecesinin de çeşitli şekillerde dile getirilebileceği bilinmektedir. Yerküremizdeki toprakların dörtte biri çölleşme tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Çölleşme denilince alkalileşmiş, verimsiz kıraç toprakların ve dar

⁹⁷ Kocataş, *a.g.e.*, s. 472

⁹⁸ Karacan, *a.g.e.*, s. 442-446

⁹⁹ Karacan, *a.g.e.*, s. 442-446

¹⁰⁰ Murat Sayılı, Zekeriya Akman, "Tarımsal Uygulamalar ve Çevreye Olan Etkileri", *Çevre Dergisi*, Sayı 12, İzmir 1994, s. 28

anlamdaki çöllerin oluşum süreçlerinin meydana geldiğinden söz edilebilir. Bu olayın meydana gelme sebepleri olarak da erozyon ve yanlış arazi kullanılması ile birlikte, toprak kaybı olmak üzere birçok faktörün de çölleşmenin meydana gelmesinde etkili olduğu bilimsel bir gerçeği oluşturmaktadır. Bu gibi etmenlerin yanı sıra, doğrudan doğruya çölleşmeye neden olmasa bile, toprak kirlenmesinin de verimli tarım ve orman arazilerinin yok olmasında önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.¹⁰¹

Toprak erozyonu, dünyada ve ülkemizde giderek artış gösteren bir sorun haline dönüşmüştür.¹⁰² Ayrıca erozyon, toprak kayıplarının önemli sebepleri arasında ilk sırada yer alan önemli çevre sorunlarından birisini oluşturmaktadır.¹⁰³

Koruyucu politikaların desteklenmesinin yetersiz kalmasıyla birlikte, tarım alanlarının sürekli olarak genişlemesi ve tarım ağırlıklı kalkınma politikaları beraberinde, birçok ülkede çevresel sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Azotlu gübreler ve pestisid kirliliği, çiftlik hayvanları artıklarının kontrol edilmemesi, peyzajın deformasyona uğratılması, yabancı hayatın kaybolması ve toprak erozyonu tarım- çevre etkileşiminde temel konular olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁴

Başta erozyon olmak üzere, diğer etkiler sonucunda yapısı bozulan topraklarda öncelikli olarak, bitkilerin ve daha sonra ise hayvanların yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kaldıkları gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, toprakta biriken zehirli kimyasal maddelerin bitkilere geçerek zarar verdiği görülmektedir. Bitkilerde biriken bu maddeler daha sonra ise, besin olarak kullanan hayvanlara ve insanlara da geçmektedirler. Hayvanlar ile insanlara geçen bu maddelerin de kanserojen etkiler yaptıkları görülmektedir.¹⁰⁵

¹⁰¹ Necmettin Çepel, *Toprak Kirliliği Erozyon ve Çevreye Verdiği Zararlar*, Tema Vakfı Yayınları, Sayı 14, İstanbul 1997, s. 27

¹⁰² Yaşar Kasap, Seyid Irmak, "Türkiye'de ve Kahramanmaraş İli'nde Tarım Arazileri ve Erozyon Sorunu", *Çevkor*, Sayı 29, İzmir 1998, s. 6

¹⁰³ İsmail Ceritli, "Türkiye'nin Toprak Sorunu", *Ekoloji Dergisi*, Sayı 22, İzmir 1997, s. 5

¹⁰⁴ Feza Karaer, Serkan Gürlük, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarım- Çevre- Ekonomi Etkileşimi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Sayı 4, İstanbul 2003, s. 198

¹⁰⁵ Kocataş, *a.g.e.*, s. 475

Sonuç olarak da bu tür sorunlar ile zamanında yeterli düzeyde önlem alınmaz ise, daha ciddi ekolojik ve sağlık sorunlarının oluşmasına zemin hazırlamış olacağı bilinen bir gerçeği oluşturmaktadır. Bu durum, çevre kirliliği tehdidi altında geri dönüşü olmayan bir ekolojik denge bozulmalarına kadar varan pek çok olumsuz sonuçlara yol açmaktadır.¹⁰⁶

1.4.3.4. Gürültü Kirliliği

Gürültü; insanların işitme sağlığını ve algılamasını olumsuz etkileyen, fizyolojik ve psikolojik dengelerini bozabilen, iş performansını azaltan ve çevrenin hoşluğunu ve sakinliğini yok ederek niteliğini değiştiren önemli çevre kirliliği türlerinden birisini oluşturmaktadır.¹⁰⁷

Şehirlerin çeşitli gürültü kaynakları ile endüstri gürültüleri, insanlar üzerinde sağlık sorunlarından birisi olan duyma bozukluklarına neden olmaktadır. Çevre sağlığı açısından şehirlere özgü iki büyük gürültü kaynağı bulunmaktadır. Bu kaynaklardan birincisi; toplumun, çevrede meydana getirdiği gürültü merkezi olan sokak gürültüsü, cadde gürültüsü ve ulaşımdan (kara, hava, deniz) kaynaklanan gürültülerdir. İkincisi ise, endüstriyel gürültü merkezleridir.¹⁰⁸

Gürültü kaynakları, yapı içi gürültüler ve yapı dışı gürültüler olarak ikiye ayrılmaktadır. Yapı içi gürültüler olarak tanımladığımız insanları olumsuz yönde etkileyen gürültü kaynaklarından bazıları şunlardır: Yüksek tonlu konuşma sesleri; adım sesleri ve diğer darbe gürültüleri; elektronik olarak yükseltilmiş, müzik, radyo, tv sesleri; her türlü ev aletlerinin sesi; sıhhi tesisat ve havalandırma tesisatı gürültüsü; çöp bacaları gürültüsü; garaj ve otoparklar gürültüsü; çarpan kapı ve pencere gürültüsü; kalorifer dairesi hidrofor v.b. gürültüleri; ortak servis alanları, merdiven, asansör v.b. gürültüler; bina ve konutlarla ilişkili ticarethane gibi işyerleri gürültüleri.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Kocataş, *a.g.e.*, s. 475

¹⁰⁷ Türkiye Çevre Vakfı, *Türkiye'nin Çevre Sorunları*, Türkiye Çevre Vakfı Yayını No 163, Ankara 2003, s. 433

¹⁰⁸ Ergun Gürpınar, *Çevre Sorunları*, 4. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 1998, s. 171-172

¹⁰⁹ Karacan, *a.g.e.*, s. 582-584

Yapı dışı gürültüler ise şu şekilde sıralanmaktadır: Ulaşım (taşıt, trafik) gürültüleri; demiryolu, metro, uçak ve hava alanı gürültüsü; endüstriyel faaliyetlerden doğan gürültü; inşaat gürültüsü; çeşitli kent gürültüleri (çocuk bahçelerinin, spor alanlarının gürültüsü v.b.).¹¹⁰

Gürültü, teknolojik gelişmelerin yol açtığı çevre sorunlarının en önemlilerinin başında gelmektedir.¹¹¹ Bütün dünyada özellikle de büyük kentlerde, hızlı kentleşmenin, sanayileşmenin, ulaşımın, artan nüfusun v.b. etkenlerin yarattığı önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.¹¹²

Gürültünün insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinden bazıları şu şekilde sıralanmaktadır: İşitme dizgesi öğelerinin, kulak çınlaması ve sağırılık gibi fiziksel hasar görmesi; kaslarda yorgunluk sonucunda, iş verimliliği ve üretkenliğin azalması; yorgunluk ve sinirlilik durumu; dikkatin dağılması; uyku düzeninin bozulması; vücudun fizyolojik davranışında oluşturduğu değişiklikler ve toplumsal davranışlardaki değişiklikler.¹¹³

Gürültü kirliliğinin çevre üzerinde yarattığı olumsuz etkilerinin bir sonucu olarak meydana getirdiği sağlık sorunlarının öneminin yeteri kadar anlaşılamadığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, büyük kentler ve çevresindeki kontrolsüz nüfus artışları, plansız ve düzensiz kentleşme, endüstride yeni tekniklerin uygulanmasındaki bilgi eksikliği, alt yapı yetersizlikleri, yeni ulaşım sistemlerinin planlanmasında çevresel etki değerlendirmesinin yapılamaması, gürültü mevzuatının yetersizliği ve en önemlisi de ekonomik sebeplerden dolayı gürültü kirliliği sorununun çözümünün güçleştiği görülmektedir.¹¹⁴

¹¹⁰ Karacan, *a.g.e.*, s. 582- 584

¹¹¹ Cengiz Uslu, Muzaffer Yücel, "Adana Kentinde Gürültü Kirliliği Üzerine Bir Araştırma", *Çevkor*, Sayı 25, İzmir 1997, s. 9

¹¹² T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, *a.g.e.*, s. 475

¹¹³ Keleş, Hamamcı, *Çevre Politikası*, s. 115

¹¹⁴ T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, *a.g.e.*, s. 475

1.4.3.5. Biyolojik Çeşitlilik

Çeşitli nedenlerden dolayı doğal olaylar olarak çağ değişimleri, buzul çağı gibi durumlar, ekolojik dengenin bozulması ile canlı neslinin yok olma tehdidi altında olması gibi nedenler ve değişen zaman aralıklarıyla birlikte görülen canlı türlerine ait nesillerin ortadan kalktığı bilimsel bir gerçektir.¹¹⁵ Bilim insanlarının yaptığı tahminlere ve araştırmalardan elde ettikleri sonuçlara göre ise, doğal evrim yoluyla bir yılda tükenen canlı tür soyu sayısı 1-2 olduğu halde, günümüzde insan kaynaklı tahribattan kaynaklanan tür tüketim miktarının yılda 1000 tane olduğu tahmin edilmektedir. Doğal evrim yoluyla da bazen kitle halinde tükenme süreçlerinin meydana geldiği bilinen bir gerçektir.¹¹⁶

Step alanlarda; geleneksel ve sürdürülebilir olmayan tarım yöntemleri ve verimli toprak elde etmek için meraların tahrip edilmesi biyolojik çeşitliliğe yönelik en büyük tehlikeler arasında sıralanmaktadır. Ayrıca kontrolsüz aşırı otlatma, hassas step ekosistemlerini tahrip etmeye devam ederken, yaşamları hayvancılığa bağlı olan kırsal toplulukların üzerinde ekonomik baskı oluşturmaktadır.¹¹⁷

Çevresel bozulmaları önlemeye yönelik olarak kurumsal yapının etkinleştirilememesi ve mevzuattaki eksikliklerden dolayı, biyolojik çeşitlilik için büyük tehlike oluşturan bu durum, habitat kaybına neden olmaktadır. Aşırı balıkçılık, yaban hayvanları ve kuşların toplanması ve avcılık ve kontrolsüz tıbbi bitki ve otların sökülmesi süreçlerindeki yetersiz kontrol ve takipsizlik birçok türün yaşamını sürdürmesini engelleyen en büyük tehditler arasında yerini almıştır. Turizm sektörüne verilen teşvikler büyük kitle turizmi yatırımlarının inşasında patlama yaratarak bütün kıyı habitatları, kumullar, lagünler, kıyı ormanları ve verimli tarım

¹¹⁵Necmettin Çepel, "Çevre Sorunları" http://tema.org.tr/Sayfalar/CevreKutuphanesi/Pdf/Kuresellsinma/EM_Konu12.pdf, (29.01.2009) s. 12

¹¹⁶ Çepel, Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri, s. 79

¹¹⁷ Filiz Demirayak, *Biyolojik Çeşitlilik- Doğa Koruma ve Sürdürülebilir Kalkınma*, TÜBİTAK, Ankara 2002, <http://www.tubitak.gov.tr/tubitak-content-files/vizyon2023/CSK/EK-14pdf>, (08.02.2009), s. 49-50; N. Münci Çakmak, "Biyolojik Çeşitliliğin Hukuken Korunması ve Kamu Yararı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 57, Sayı 1, Ankara 2008, (141 ve 150)

alanlarının geri dönüşümsüz olarak tahrip olmasına yol açmıştır.¹¹⁸ Örneğin, bir zamanlar zengin biyolojik çeşitlilik ve balık potansiyeline sahip Karadeniz Ekosistemi, son 20-30 yıldaki ortaya çıkan bir dizi iklimsel ve insan kaynaklı etkenlerden dolayı günümüzde, son derece sağlıklı bir ekosistem yapısına dönüşmüştür.¹¹⁹

Ne yazık ki biyolojik zenginliklerin kaybolması demek bazı canlı türlerin gelecek kuşaklar tarafından görülüp tanınmadan ortadan yok edilmesi ve kaldırılması demektir. Yüzyıllardan beri insanlar tarafından doğal varlıklara karşı olan kıyım, hali hazırda yaşam temellerimizin yıkılmasına neden olmaktadır. Özellikle, gerekli tedbirler alınmadığı takdirde ise, önlenemez tehlikelerle karşı karşıya kalınacağı göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir.¹²⁰

1.4.3.6. Küresel Isınma ve Küresel İklim Değişimi

Son 10-15 yıl içerisinde, insanlığın temel ekolojik sorunlarına bir yenisi daha eklenmiştir. Bunun adı küresel ısınma ve küresel iklim değişimidir. Bu olayın önemi; “*yeni bir atmosferik tehlike*“, “*artık dünyanın ateşi yükseliyor*“ gibi ifadeler ile vurgulanmaktadır. İnsan etmeninden kaynaklanan ve yapay iklim değişimi olarak da nitelendirilen bu sürecin, tüm canlılar ve cansız varlıklar üzerinde çevre için potansiyel tehlikelerle dolu olduğu ve bu değişimin artık geriye çevrilemeyeceği bilinen bir gerçektir.¹²¹

İklim sistemi için önemli olan doğal etmenlerin başında ise sera etkisi gelmektedir. Atmosferdeki gazların gelen güneş ışınımına karşı geçirgen, bu duruma karşın geri salınan uzun dalgalı yer ışınımına karşı çok daha az geçirgen olması

¹¹⁸ Demirayak, *a.g.e.*, s. 49-50; Çakmak, *a.g.e.*, s. 141-150

¹¹⁹ CBD, “Kıyı ve Deniz Biyolojik Çeşitliliği ve Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi“, *Unep/ Gef Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesini Uygulama Projesi*, <http://www.sumikrobiyolojisi.org/pdf/453100510.pdf>, (15.02.2009), s. 6

¹²⁰ Çepel, *Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri*, s. 79

¹²¹ Necmettin Çepel, Celal Ergün, “Küresel Isınma ve Küresel İklim Değişimi“, <http://www.tema.org.tr/Sayfalar/CevreKutuphanesi/Pdf/Kuresellsinma.pdf>, (04.02.2009), s. 1

nedeniyle yerkürenin beklenilenden daha fazla ısınmasını sağlayan ve ısı dengesini düzenleyen bu doğal süreç sera etkisi olarak ifade edilmektedir.¹²²

İnsan faktörünün neden olduğu çeşitli olaylar sonucunda, atmosferdeki birikimleri hızlı bir artış gösteren sera gazları, yerkürenin radyasyon (ışınım) dengesini önemli ölçüde bozmaktadır. Bu değişikliğin iklim üzerindeki en önemli ve en belirgin etkisini ise, doğal sera etkisini kuvvetlendirerek şehirleşmenin de yarattığı olumsuz etkilerin de eklenmesiyle birlikte, dünyanın yüzey sıcaklığını arttırma eğilim gösterme belirtileri oluşturmaktadır.¹²³

Atmosfer içindeki sera gazları payının özellikle sanayi devriminden itibaren giderek artmış ve bu artış ile birlikte ekolojik denge üzerinde önemli tehlikeler oluşturmaya başlamıştır. Bu durum gerek yerel gerekse de uluslararası alanda önemli adımlar atılmasına ortam hazırlamıştır.¹²⁴

Küresel ısınma kısaca, dünya genelindeki sıcaklığın giderek artması olarak tanımlanmaktadır. Ortaya çıkan bu sıcaklık artışı da birçok ekolojik dengeyi olumsuz yönde etkileyecek boyutlara ulaşmaktadır. Küresel ısınmaya bağlı olarak ortaya çıkan iklim değişikliği de atmosfer içinde doğal olarak bulunan ve sera gazları olarak adlandırılan bazı gazların konsantrasyonlarının değişmesi, buna bağlı olarak da yerkürenin aşırı olarak ısınmaya başlaması ve birtakım ekolojik dengesizliklerin ortaya çıkması olarak da ifade edilmektedir.¹²⁵

İklim değişikliği, fosil yakıtlarının yakılması, arazi kullanımı değişiklikleri, ormansızlaştırma ve sanayi süreçleri gibi insan kaynaklı etmenler ile atmosfere

¹²² Murat Türkeş, "Hava, İklim, Şiddetli Hava Olayları ve Küresel Isınma", *Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü 2000 Yılı Seminerleri, Seminer Dizisi 1*, Ankara 2001, s. 189

¹²³ T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, *Küresel İklim Değişikliği ve Etkileri*, <http://www.meteor.gov.tr>, (25.02.2009)

¹²⁴ Etem Karakaya, Mustafa Özçağ, "İklim Değişikliği ve Kyoto Protokolü Çerçevesinde Türki Cumhuriyetlerinin Durumu", <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/alatoo.pdf>, (17.02.2009), s. 1

¹²⁵ Etem Karakaya, Mustafa Özçağ, "Sürdürülebilir Kalkınma ve İklim Değişikliği: Uygulanabilecek İktisadi Araçların Analizi", <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/manas.pdf>, (30.01.2009), s. 2; Hakan Hotunluoğlu, Recep Tekeli, "Karbon Vergisinin Ekonomik Analizi ve Etkileri: Karbon Vergisinin Emisyon Azaltımına Etkisi Var mı?", *Güncel Ekonomik Sorunlar Kongresi, 2007 Bildiri Kitabı*, Adnan Menderes Üniversitesi Basımevi, Aydın 2008, s. 270-271

salınan sera gazlarının doğal sera etkisini kuvvetlendirmesi sonucunda yerküre ikliminde oluşan değişiklikleri ifade etmektedir.¹²⁶

İklim değişikliğine neden olan başlıca altı tane sera gazı vardır. Bunların içinde en önemlisi karbondioksit gazıdır ve toplam sera gazı miktarı içindeki payı % 80 civarındadır. Diğer sera gazlarıysa büyüklük sırasına göre metan, azotoksit, hidroflorokarbon, perflorokarbon ve kükürthekzaflorid olarak sıralanmaktadır. Sera gazları içerisinde en önemlisi olan karbondioksit gazı salımı çok önemli oranda ekonominin her sektöründe kullanılan fosil yakıtlarının (kömür, petrol, doğal gaz) yakılması sonucunda ortaya çıkmaktadır.¹²⁷

Küresel iklim değişikliğinin etkisinin birçok ekolojik sonuçları bulunmaktadır. İklimsel değişimlerin olumsuz etkilerinin (ultraviyole, yer ozonu, hava kirliliği, v.b.) sonucunda, birçok sağlık problemlerinin meydana gelmesi; atmosferdeki aşırı kirlenmeye bağlı olarak, yağmurla birlikte yıkanan atmosfer sütunundan kaynaklanan, asit yağmuru şeklinde görülen bu kimyasal kirliliğin, bitkilerin yaşamsal süreçlerinde problem oluşturması; buzulların erimesiyle birlikte yükselecek olan deniz seviyesinin, kıyı kesiminde ve bazı bölgelerde oluşturacağı problemler şeklinde küresel iklim değişikliğinin ekolojik sonuçları ile ilgili birçok örneklendirmede bulunulabilir.¹²⁸

Yapılan bazı bilimsel çalışmaların sonucuna göre, küresel ısınmadan dolayı oluşan iklim değişiklikleri sonucunda özellikle de su kaynaklarının azalması, orman yangınları, kuraklık ve çölleşme ile bunlara bağlı olarak ekolojik bozulmalardan bütün dünya genelinin etkileneceği de göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Bununla birlikte kuraklığın doğanın gizli bir tehlikesi ve en büyük afeti olduğu bilinmektedir.

¹²⁶Osman Peker, Mustafa Demirci, "İklim Değişikliğinin Bilim ve Ekonomi Perspektifinden Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, Isparta 2008, s. 239-251; T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *2007- 2013 Dokuzuncu Kalkınma Planı Çevre Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Yayın No DPT: 2737, ÖİK: 688; Ankara 2007, s. 22 (görüşler DPT' ye değil, özel ihtisas komisyon raporunu hazırlayanlara aittir.)

¹²⁷ Etem Karakaya, Mustafa Özçağ, "Türkiye Açısından Kyoto Protokolünün Değerlendirilmesi ve Ayrıştırma (Decomposition) Yöntemi İle CO₂ Emisyonu Belirleyicilerinin Analizi", *VII. ODTÜ Ekonomi Konferansı*, Ankara 2003, s. 3

¹²⁸ Mahmut Kayhan, "Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye", <http://meteor.gov.tr/FILES/iklim/kureseliklimdegisimiveturkiye/pdf>, (17.02.2000), s. 14-15

Bu durum genellikle herhangi bir mevsim veya zaman diliminde yağış miktarlarındaki azalmadan dolayı meydana gelmektedir. Kuraklığın, yalnızca fiziksel bir olay veya bir doğa olayı olarak görülmemesi gerekir. Ayrıca canlı yaşamında büyük bir öneme sahip olan suyun, insan faaliyetlerinin su kaynaklarına olan bağımlılığı nedeniyle de toplum üzerinde temel ihtiyaç olarak birçok etkileri bulunmaktadır. Uzun süreli kuru hava nem azlığı yaratarak bitki, orman ve su kaynaklarında azalmaya neden olmakta ve bu durumun sonucunda ise ciddi bir şekilde çevresel, ekonomik ve sosyal sorunlar ortaya çıkmaktadır. Su, insanlar üzerinde savaşa bile neden olabilecek boyutlara kadar ulaşmaktadır.¹²⁹ Bu saydığımız durumlar ekolojik sonuçlardan bazılarını oluşturmaktadır.

1.5. Piyasa Başarısızlığı

Dışsallık ya da dışsallıklar, diğer bir deyişle dış ekonomi gibi terimler, piyasa ekonomisinin işlemediği (piyasaya, özel ekonominin müdahale etmesinin yetersiz kaldığı) durumları gösterebilmek için kullanılan ekonomik terimler, piyasa başarısızlığının belirtilerini yansıtmaktadır. Piyasa başarısızlığı (piyasa mekanizmasının işleyişindeki aksaklık olarak da nitelendirilebileceğimiz bu durum) mal ve hizmetlerin sosyal marjinal değere eşit olan denge fiyatlarının kurulamaması olarak tanımlanır. Toplumun mübadele edilen mal ve hizmetlere verdiği değere de sosyal marjinal değer adı verilir.¹³⁰

Çevresel kaynaklar söz konusu olduğunda piyasa başarısızlığına neden olan temel kaynaklar; dışsallıklar, fiyatlandırılmayan mallar, bilgisizlik ve ihmalkârlık, belirsizlik, kamusal mallar, operasyonel maliyetler ve belirlenemeyen mülkiyet haklarının uzun vadeli etkilerinin ortaya konamamasıdır.¹³¹ Piyasa başarısızlığı

¹²⁹ Kemal Öztürk, "Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye' ye Olası Etkileri", *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, Ankara 2002, s. 60-62

¹³⁰ Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 119; Feza Karaer, "Sektörel Politikalar ve Çevre", *Uludağ Üniversitesi Mühendislik- Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, Bursa 2002, s. 24

¹³¹ Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 119; James M. Buchanan, "Piyasa Başarısızlığı ve Politik Başarısızlık", çev. Sabri Tekir, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/tekir-buchanan-piyasa..., (31.07.2009); Karaer, *a.g.e.*, s. 24

teorisi de piyasa mekanizmasını eleştiren önemli araçlardan bir tanesini oluşturmaktadır.¹³²

Çevre sorunlarının temel kaynağını ise genel olarak dışsallıklar ve kamusal mal olarak nitelendirdiğimiz iki çeşit piyasa başarısızlıkları oluşturmaktadır. Bununla birlikte, dışsallıkların etkilerinin tek bir kişi/grup hatta tüm evren üzerinde gerçekleşebileceğinden söz edilebilir. Çevre sorunlarının dayandığı ikinci piyasa başarısızlığı olan kamusal mallarda ise, tüketimde rakip olmama ve tüketimden mahrum bırakmama özelliğini taşıyan malların fiyatlandırılmaması gibi özelliklerden dolayı piyasada üretilmesi mümkün olmamaktadır.¹³³

Dışsallık; toplumdaki kişilerden birinin (bu gerçek ya da tüzel kişi olabilir), üretim ve/veya tüketim faaliyetinin sonucunda, başka kişilerin fayda ve/veya maliyet fonksiyonlarını olumlu ya da olumsuz olarak etkilemesidir. Bir ekonomik birimin davranışından diğerleri yarar sağlıyorsa pozitif dışsallık; zarar görüyorsa negatif dışsallık meydana gelir. Bunlardan, pozitif dışsallığa dış ekonomi; negatif dışsallığa ise eksi dış ekonomi adı verilmektedir.¹³⁴

Bulaşıcı hastalıklara karşı aşı yaptıranların, çevresi için pozitif dışsallıklar sağladıkları görülmektedir; elma üretimi yapan birisinin, bal üretim işiyle uğraşan komşusuna sağladığı fayda da pozitif dışsallıklara örnek olarak gösterilebilir. Bunun gibi birçok örneklendirme yapmamız mümkündür.¹³⁵ Negatif dışsallığa da bir çimento fabrikası sahibinin bacasından çıkan toz-duman kendisine hiçbir maliyet yüklemeyen, çevresinde yaşayan herkese yüklediği maliyet örnek olarak verilebilir.¹³⁶

¹³² Charles Wolf Jr., "Piyasa Dışı Başarısızlığı Teorisi", çev. Fatih Saygılı, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar7saygili-wolf-piyasa.h..., (31.07.2009)

¹³³ Ayşegül Mutlu, *Çevre Ekonomisi Politikalar, Uygulamalar ve Türkiye*, Marmara Üniversitesi Marmara Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No: 15, İstanbul 2002, s. 18-19

¹³⁴ Halil Nadaroğlu, *Kamu Maliyesi Teorisi*, 10. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2003, s. 62; İbrahim Bakırtaş, *Dışsallıklar Sorununun İçselleştirilmesinde Düzenleyici Vergiler ve Sübvansiyonların Etkinliği: Analitik Bir Yaklaşım*, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt VII, Sayı 12, Bursa 1987

¹³⁵ Erdoğan Alkin, Kemal Yıldırım, Mustafa Özer, *İktisada Giriş*, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2003, s. 236

¹³⁶ Önder Özkazanç, v.d., *İktisat Teorisi*, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2003, s. 193

Toplumun sınırsız ihtiyaçlarını sınırlı kaynaklarla karşılama bilimi olan ekonomi kurucusu Adam Smith ile birlikte doğal kaynakların tükenmez ve kullanımının, neredeyse sınırsız olduğunu varsayarak hava, su, toprak, güneş ışığı gibi malları “*ortak mallar*”, “*serbest mallar*“, “*bedava mallar*“ olarak tanımlanmıştır. Jean Baptiste Say; “ *Doğal kaynaklar tükenmezdirler. Ne çoğaltılabilirler ne de tükenirler, bu yüzden ekonomi biliminin dışındadırlar.*“ şeklindeki sözleriyle, klasik ekonominin bu varsayımını ifade etmekteydi. Çevreyi, “*serbest mal*“ olarak kabul eden bu anlayış, doğada var olan kaynakların aşırı bir biçimde kullanılmasını da beraberinde getirmiştir.¹³⁷

Doğal kaynakların bu şekilde aşırı kullanılmasında etkili olan temel faktörse minimum maliyet ilkesinden kaynaklanmaktadır. Ekonomide temel davranış olan kâr ve fayda maksimizasyonunu sağlamak için maliyetlerin minimize edilmesi gerekir. Maliyetlerin en düşük seviyede tutulması bir taraftan belirli bir ekonomik etkinlikte kullanılan faktörlerin en düşük seviyede tutulmasını, diğer taraftan da ucuz olan kaynaklardan en yüksek miktarlarda kullanılmasını ifade etmektedir. İşte bu düşüncenin egemen olması nedeniyle de ucuz olan dahası bedava bulunan doğal kaynaklar, diğer bir ifadeyle çevre malları olarak nitelendirdiğimiz bu kaynaklar, hiç tükenmeyecekmiş gibi aşırı ve sınırsız bir şekilde kullanılmıştır.¹³⁸

Bir negatif dışsallık olan çevre kirliliğinin özünde, mikro ekonomik açıdan üretim-tüketim; makro ekonomik açıdan ise büyüme-kalkınma ilişkileri bulunmaktadır. Günümüzde, “*laissez- faire*“ anlayışının yaygınlaşmasıyla birlikte, çevresel dışsallıklar nitelik açısından da o kadar da şiddetlenmiştir ki bu durum yeni kavramların oluşmasına ve bunların tanımlanma gereğinin doğmasına zemin hazırlamıştır.¹³⁹

Çevreyle ilgili çeşitli yaklaşımlara dışsallıklar teorisine dayanan yaklaşımlardır da denilmektedir. Bu yaklaşımlar kısaca; dışsallıklar olarak görülen

¹³⁷ İlhan Eronat, “Ekonomi Bilimi ve Çevre Faktörü“, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1-2, Ankara 1991, s. (1 ve 12)

¹³⁸ Eronat, *a.g.e.*, s. (1 ve 12)

¹³⁹ Cihan Yüksel, *Dışsallıklarda Kamusal Çözümler: Türkiye Uygulaması*, (Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2006, s. 1-2

çevresel sorunlar; mülkiyet haklarının yokluğu olarak görülen çevresel sorunlar ve kamu malı olarak çevre şeklinde sınıflandırılmaktadır.

1.5.1. Dışsallıklar Olarak Görülen Çevresel Sorunlar

Fayda-maliyet ilişkileri, hizmetlerin planlanması ve etkinlik açısından bakıldığında dışsallıklar büyük bir öneme sahiptir. Uzun zamandan beri bilinen ve gündemde olan, diğer bir deyişle çeşitli tartışmaların odak noktasını oluşturan dışsallıklar, bilimsel olarak ilk defa Knut Wicksell tarafından, 1896 yılında ele alınmıştır.¹⁴⁰ Ayrıca bazı iktisatçılar Adam Smith'in Ulusların Zenginliği adlı eserinin 5. cildinde özel yarardan daha yüksek sosyal yarar sağlayan faaliyetlerden söz etmesinden yola çıkarak, dışsallık kavramını ilk kez ortaya koyan yazar olduğunu iddia etmişlerdir.¹⁴¹

Bazı iktisatçılar, konuya ilişkin ilk teorinin Marshall tarafından geliştirildiği görüşünde de birleşmişlerdir. Marshall, İngiltere ve diğer sanayileşmiş ülkelerdeki ekonomik büyümeyi incelemiş ve bilgi ile teknolojik gelişmeye bağlı olarak, kişi başına üretkenlikte kaydedilen artışı açıklamaya çalışmıştır.¹⁴²

Piyasa ekonomisini başarısızlığa uğratan nedenlerden bir tanesini de dışsal ekonomiler oluşturmaktadır.¹⁴³ Bir ekonomide tam rekabet koşullarının tam anlamıyla gerçekleşmesi durumunda da dışsal ekonomiler piyasa ekonomisinin tek başına optimal kaynak dağılımını sağlamasına engel teşkil etmektedir.¹⁴⁴

Dışsal ekonomiler kavramı da iktisat tarihinde ilk olarak Cambridge okulunun kurucusu olarak kabul edilen İngiliz iktisatçı Alfred Marshall (1842-1924) tarafından

¹⁴⁰ Abdurrahman Akdoğan, *Kamu Maliyesi*, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara 2007, s. 53

¹⁴¹ Ramazan Armağan, "Kamu Ekonomisinde Dışsallıklar ve Dışsallıkların İçselleştirilmesi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 9, Kütahya 2003, s. 162

¹⁴² Armağan, *a.g.e.*, s. 162

¹⁴³ Musa Gök, Timur Turgay, "Devletin Ekonomiye Müdahale Gerekçesi Olarak Doğal Tekel Sorunu ve Çözüm Önerileri Analizi", *Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl 3- 4, Sayı 3- 6, Kocaeli 2007-2008, s. 101-103

¹⁴⁴ Coşkun Can Aktan (ed), "Yoksullukla Mücadele Stratejileri", *Bir Piyasa Başarısızlığı Nedeni Olarak Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Yoksulluk Sorunu: Kamu Ekonomisinin Rolü ve Kamu Politikası Araçları*, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara 2002, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-piyasa-basarisiz.pdf>, (15.03.2009)

ortaya atılmıştır. Ayrıca Marshall, “*Principles of Economics*” isimli kitabında, dışsal ekonomileri şu şekilde açıklamaktadır: “*Her hangi bir mal veya hizmet piyasasında, endüstrilerin yoğunlaşması sonucunda, endüstriye yeni giren firma, önceki firmaların ortalama üretim maliyetlerinde bir azalmaya neden olur.*” Marshall, bu avantajı dışsal ekonomiler olarak adlandırır.¹⁴⁵ Marshall sadece dışsal ekonomileri ele alarak dışsal maliyetleri göz ardı etmiştir. Bunun nedeni de Marshall’ın ekonomik büyüme, sanayileşme ve azalan maliyetleri açıklama çabasından ileri gelmektedir.¹⁴⁶

Marshall’ın ortaya koyduğu teorideki dışsallık kavramını A. Pigou 1912 yıllarında yeni bir biçimde ele almıştır. Pigou, refah ekonomisi ile dışsal ekonomi arasında bir bağ kurarak, eksik rekabet piyasasında refah artışı için devlet müdahalesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Bununla birlikte, dışsallıkların olması durumunda da marjinal sosyal maliyet ile marjinal özel maliyet (marjinal sosyal fayda/ marjinal özel fayda) arasında fark bulunması durumunda refahın maksimize edilemeyeceğini vurgulamıştır.¹⁴⁷

Bu nedenlerden dolayı, marjinal sosyal maliyet ile marjinal özel maliyetin eşitliğini sağlamak için devletin vergi yolu ile ekonomiye müdahale etmesi gerekliliği görüşü savunulmaktadır. Buna karşın marjinal sosyal maliyetin marjinal özel maliyetten büyük olması durumundaysa, optimum üretim miktarının altında bir üretim söz konusu olmaktadır. Bu durumda, dengenin sağlanması için Pigou devletin sübvansiyon yoluyla etkinliğin sağlanmaya çalışması gerektiği üzerinde durmuştur.¹⁴⁸

Pigou, yarattığı zararları tazmin etmektan kaçınan sanayi üretimine zarara eşit miktarlarda olan bir dolaylı vergi konulması gerekliliğini de savunmuştur. Bu çözüm yöntemi, zarar veren ve zarar gören tarafın az olduğu durumlarda ise müzakere yolu ile gerçekleşmektedir. Karşılıklı bir şekilde çözümlenmeye çalışıldığı zamansa

¹⁴⁵ Coşkun Can Aktan, “Piyasa Başarısızlığının Anatomisi ve Kamu Ekonomisi Rasyoneli”, http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/kamu-ekonomisi/kamu-ekon-rasyoneli.pdf, (15.03.2000)

¹⁴⁶ İsmail Güneş, “Dışsallıklar Teorisi”, <http://idari.cu.edu.tr/igunes/kamu/dissall.htm>, (05.07.2009)

¹⁴⁷ Armağan, *a.g.e.*, s. 5

¹⁴⁸ Joseph E. Stiglitz, *Kamu Kesimi Ekonomisi*, çev. Ömer Faruk Batier, İkinci Baskı, Marmara Üniversitesi Yayını No: 589, İktisadi ve İdari Bilimler Yayın No: 396, Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Matbaası, İstanbul 1994, s.263-265; Yüksel, *a.g.e.*, s. 17

ödünleşme çözümü üzerine de eklenirse, bu durumun sonucu olarak optimum üretimden tamamıyla uzaklaşması durumuyla karşı karşıya kalındığı görülmektedir. Bu gibi durumların meydana gelmesini önleyebilmek için bu verginin hasılatının zarar görenlere verilmesi gerekir. Ayrıca zarar veren taraf tekeli ise, zaten kârını çoğaltmak için üretimini marjinal geliri marjinal maliyetini aşacak şekilde azaltmış olacaktır. Bunun üzerine bir de vergi konulması kısıtlamayı daha da arttırmaktadır. Bu olayların sonucu olarak da üreticilerin optimum üretimden tamamıyla uzaklaşmış olduğu görülmektedir.¹⁴⁹

Bazen kişiler veya firmalar, başka kişilerin aldıkları üretim ya da tüketim kararlarından herhangi bir şey satın almaksızın ya da üretmedikleri halde olumlu ya da olumsuz şekilde etkilenmektedirler. Bu şekilde herhangi bir fiyatlandırma olmaksızın bir karar biriminin başka bir karar birim ya da birimlerine sağladıkları fayda ya da verdiği zarar dışsallık meydana getirmektedir. Çevre sorunları ise dışsal maliyet kapsamında ortaya çıkan sorunları oluşturmaktadır. Daha önce de bahsedildiği üzere dışsal maliyetlerin iki temel özelliğinden söz edebiliriz. Bunlar; bu maliyetlerin, fiyatlandırılmamış olmaları ve dolayısıyla da piyasa mekanizmasının kontrolü dışında bulunmaları ile bu dış maliyetleri yüklenen kişi ya da firmaların herhangi bir önbilgisi olmadan isteği dışında ortaya çıkmış olmalarıdır.¹⁵⁰

Diğer bir deyişle dışsallıklarda bu dışsallıklar ile ilgili konuların özünü, kendi faaliyeti olmadan maliyet oluşturulması ile birlikte çevresel varlıkların da kimsenin mülkiyetinde olmamaları nedeniyle fiyatlandırılmamaları oluşturmaktadır. Özellikle negatif dışsallıklarda yoğun olarak görülen en önemli ve tipik örneğinin çevre alanında görüldüğü gözlemlenmektedir. Üretim, tüketim ve kâr değerlerinin yıllardır hüküm sürdüğü bir ekonomik yapıda ve ayrıca bireysel özgürlük, refah olgusu ve gerekçesi karşısında devletler, kamu mallarını korumak için gerekli zaman içerisinde gerekeni yapma tutumlarını sergileyememişlerdir. Böyle bir durumun sonucuysa,

¹⁴⁹ Kenan Bulutoğlu, *Kamu Ekonomisine Giriş Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı*, 7. Baskı, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara 2008, s. 278-279

¹⁵⁰ Zeynel Dinler, *Mikro Ekonomi*, Geliştirilememiş 14. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2002, s. (500 ve 505)

çevresel bozulmalar, dışsallıklar olarak kendilerini göstermeye başlamıştır ve bu durum günümüzde de halâ devam etmektedir.¹⁵¹

Çevresel dışsallıkların büyük çoğunlukla negatif dışsallıkların meydana gelmesinden kaynaklandığı görülmektedir. Bu durumda, meydana gelen çevre kirliliğinin çevresel kaynakların tahribatından ileri geldiği gerçek bir olguyu oluşturmaktadır. Daha önce çevre sorunları üzerinde yapılan değerlendirmelerde sanayileşme ile başlayan hızlı kentleşme gibi birçok örnek göstererek çevre sorunları üzerine açıklamalarda bulunulmuştur. Çevre unsurlarını oluşturan kaynakları tüketenlerin, bu yıkımdan zarar görenlerin maliyetlerini karşılamadıkları için negatif dışsallığın meydana geldiğinden bahsetmiştik. Çevre unsurlarını oluşturan kaynakları tüketenler bu nedenlerle de faaliyetlerini yoğunlaştırarak sürdürmekte, aşırı kaynak tüketimine yönelmekte ve de kaynak tahribatına neden olmaktadır. Günümüzde yoğun bir şekilde görülen sanayileşme ve teknolojik gelişmelerin getirdiği kirlilikten kaynaklanan çevresel dışsallıkların sayılarının büyük çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Küresel çevre sorunları boyutuna ulaşan bu sorunlar, bütün insanlığın ortak sorunu haline gelmiştir.

Dışsal ekonomiler söz konusu olduğunda, devlet bu faaliyeti ya bizzat kendisi üstlenir ya da üretim/tüketim faaliyetine dolaylı bir şekilde müdahale eder. Pozitif dışsallık söz konusu olduğunda ise devlet, sübvansiyon vererek; negatif dışsallıklar söz konusu olduğu zaman da düzenleyici vergiler yolu ile çevre politikalarının uygulanmasının gerekliliği bilimsel olarak savunulmuştur.

1.5.2. Mülkiyet Haklarının Yokluğu Olarak Görülen Çevresel

Sorunlar

Bir dışsallığın oluşması için, bir ekonomik birimin faaliyetine karşılık olarak, bir ödeme olmaksızın diğer birimlerin üretimini ya da refahını etkilemesi gerekir.¹⁵² Çevrenin kamusal mal ve dışsallık özelliği, üretim ve tüketimi optimal düzeylere

¹⁵¹ Nükhet Turgut, *Çevre Hukuku (Karşılaştırmalı İnceleme)*, Yenilenmiş 2.Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara 2001, 217-219

¹⁵² Günaydın, *a.g.e.*, s. 30

doğru yöneltmek amacıyla, devlet faaliyetinin zorunlu olmasının gerekliliği de yadsınamaz bir gerçeği oluşturmaktadır.¹⁵³

Çevre zararlarının nedeninin, ekonomik kaynakların bir bedel ödemeksizin kullanılmasından ileri geldiği bilinmektedir. Ortak mal ya da serbest mal olan çevre (hava, deniz, akarsular, v.b.), üretim ve tüketim faaliyetlerinde kullanıldıkça kirleniyorsa, bunun maliyeti kirleten tarafa ödetilmelidir. Oysa ki ortak çevreye verilen zarar, mülkiyet hakkı olmamasından kaynaklanan bir nedenden ötürü zarar veren kirleticiden tazmin edilemiyor. Ulusal gelir hesaplarında da ortak çevreye verilen zararların maliyet olarak üretim değeri üzerinden indirilemediği görölmektedir. Bazı bilim insanları bu durum sonucunda, ulusal gelir artışının gerçek ulusal refah artışını temsil etmediğini, çevresel zararların ulusal gelire eklenmesinin sonucunda ise, ulusal gelirden bir azalmaya neden olabileceğini iddia ediyorlar. Bu görüşün en inançlı savunucularından bir tanesi de İngiliz İktisatçı E. J. Mishan'dır.¹⁵⁴

Hava, su gibi doğal kaynakların özel kişiler tarafından sahip olunması, kontrol edilebilmesi ve bireyler arasında bölüştürölme imkânının olmadığı bir gerçektir. Bu saydığımız kaynaklar da özel mülkiyete tabi olmadıkları için, piyasa mekanizması bu kaynakların nerede kullanacağını belirleyememektedir.¹⁵⁵

Birçok ekonomik aktivitemizde bize çok iyi hizmet eden enformasyon ve anlayış sistemi, birçok çevre kaynağının kullanımına gelindiğinde ise özel mülkiyete tabi olmadığı için gereği gibi çalışmamaktadır. Örneğin, bir otomobile sahip bir kişinin, otomobilin bakımı ile yakından ilgilenmesine karşın, otomobilinden çıkan egzoz gazının havayı kirletmesine müdahale etmemesi gerçeği de vardır. Aynı şekilde göllerimizde, nehirlerimizde ve okyanuslarımızdaki suyun tanımlanmış ve sınırları çizilmiş kısımları üzerinde özel mülkiyet haklarının mümkün olmaması nedeniyle, etkin su kirliliği seviyesinin belirlenebilmesinin uygun bir yolu yoktur.¹⁵⁶

¹⁵³ Yüksel, *a.g.e.*, s. 48

¹⁵⁴ Bulutoğlu, *a.g.e.*, s. 279

¹⁵⁵ Dwight R. Lee, "Çevre Kirlenmesi Politik Kirlenmeye Karşı", <http://www.mimoza.marmara.edu.tr/~mcokgez/Makaleler/cevre.htm>, (20.03.2009)

¹⁵⁶ Lee, *a.g.e.*

Piyasa alışverişleri yapılarak etkin kirlilik seviyesinin belirlenebilmesinin pek mümkün olmadığı için, bu durumun çözümünü siyasal süreç ile yapmak zorunluluğu sonucu da tartışmaya açık bir konuyu oluşturmaktadır. Devletin, çevrenin bir atık deposu olarak kullanılması konusunda bir mülkiyet hakları sistemi yaratması ve güvence altına alması büyük bir öneme sahiptir. Temel fikir, devletin, sahip olana; örneğin, bir kişi ya da kurumun, haftada bir defa, havayı bir birim kirlenme hakkı veren transfer edilebilir kirlenme hakkı belgesi (kirlenme permisi) çıkartmasıdır. Bununla birlikte, çıkartılan hak belgelerinin sayısı da kirlilik seviyesine uygun değildir.¹⁵⁷

Zarar konusu ister mülkiyet hakkı ile korunmuş ya da korunmamış olsun, taraflar anlaşarak, kendileri ve toplum için en uygun üretim miktarını gerçekleştirebilirler. Mülkiyet hakkının varlığı ya da yokluğu ödünleşmenin yönüne etkide bulunur. Bu çözümün gerçekleşebilmesi için, taraflar arasında pazarlık ya da uygulamanın denetim (işlem) maliyetlerinin aşırı miktarlarda yüksek olmaması gerekir. Piyasa çözümlerinin geçerli olabilmesi için pazarlama ve anlaşmayı uygulama maliyetlerinin bundan beklenen net faydayı aşması gerekliliği genel bir kural olarak da görülmektedir.¹⁵⁸

İngiliz İktisatçı Coase için eğer bir dışsallık problemi varsa, yani ekonomik etkinlik elde edilmezse, bunun nedeni mülkiyet haklarının iyi tanımlanmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Mülkiyet haklarının yokluğu malların ticaretini de engellemektedir. Bu durumu bir örnekle şu şekilde açıklayabiliriz: Eğer bir fabrika bir nehri çok fazla bir şekilde kirlenirse, bu nehrin bir kişiye/ kuruma ait olmaması sebebiyle hiç kimse onun hakkını koruyamaz. Bunun nedeni de dışsallık probleminin sebebi olan mülkiyet haklarının olmamasından kaynaklanmasıdır. İyi belirlenmiş, korunabilen ve transferi mümkün olan mülkiyet hakları doğal kaynakların hem sürdürülebilmesini ve hem de ekonomik yönden en etkin bir biçimde kullanımını sağlamaktadır.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Lee, *a.g.e.*

¹⁵⁸ İsmail Özsoy, Uğur Yıldırım, "Çevre Kirliliğinin Önlenmesinde Ekonomik Yaklaşımlar ve Çözüm Önerileri", *Çevre Dergisi*, Sayı 11, İzmir 1994, s. 40

¹⁵⁹ Günaydın, *a.g.e.*, s. 31

1.5.3. Kamu Malı Olarak Çevre

İlk olarak P. A. Samuelson, kamu harcamaları teorisine ilişkin bir araştırmasında, bölünebilen malların üretiminin özel ekonomi, bölünemez malların üretiminin ise kamu ekonomisi tarafından yerine getirilmesi üzerinde durmuştur. Bazı yazarlar ise bu konudaki öncülüğü İsveçli iktisatçı Erik Lindahl'ın yaptığı görüşünü savunurlar. Gerçekten E. Lindahl, 1919 yılında adil bir verginin nasıl olması gerektiği konusundaki görüşlerini ifade ederken ilk kez kolektif mallar kavramını kullanmıştır. Ayrıca Lindahl, bu tür malların finansmanını oluşturan vergiyi, bir çeşit fiyat gibi kabul eden teorik bir model içinde marjinalist yaklaşımla incelemiştir. Buna karşın, bu konunun gerçek öncüsünün İtalyan iktisatçı Mazzola olduğu görüşünü savunan ekonomistler de vardır. Bu ekonomistler, Mazzola'nın 1890'lı yıllarında kamusal malların bölünmezliği teorisini açıklaması nedeniyle bu görüşü desteklemektedirler.¹⁶⁰

Samuelson'un 1950 yılının sonrasındaki analizinin temeli, yukarıdaki görüşe dayanmaktadır. Yapıları gereği faydasının ve maliyetinin bireylere ayrı ayrı dağıtılması mümkün olan ve üretimi özel ekonomi sürecinde sağlanan mal ve hizmetlere özel mallar adı verilmektedir. Bunun tipik bir örneği de ekmektir. Faydası bölünemeyen, pazarlanamayan, bireylerin birbirine rakip olmadığı ve faydalanma açısından kolektiflik içeren ve üretiminde bizzat devletin yer aldığı, kamu kesimi tarafından üretilen mal ve hizmetlerin tipik örneği de dış güvenliktir. Litaretürde pür kamu malları olarak da isimlendirilen bu mallara R. Musgrave sosyal mal adını vermiştir.¹⁶¹ Kamu mallarının en önemli iki özelliği bölünememesi ve tüketimden mahrum bırakılmamasıdır.¹⁶²

Ekonomi biliminin temel amacı, uzun zaman maksimum miktarda mal ve hizmet tüketimi anlamını içeren refah düzeyinin yükseltilmesi olarak anlaşılmıştır. Refahın sağlanabilmesi içinse bazı asgari niteliklere sahip bir çevrenin gerekliliği

¹⁶⁰ Nadaroğlu, *a.g.e.*, s. 49

¹⁶¹ Nadaroğlu, *a.g.e.*, s. 49

¹⁶² Mesut Erol, *Doğal Tekellerin Düzenlenmesi ve Telekomünikasyon Sektöründe Düzenleyici Kurum*, Yayın No DPT 2680, (DPT, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Hukuki Tedbirler ve Kurumsal Düzenlemeler Dairesi Başkanlığı, Basılmış Uzmanlık Tezi), Ankara 2003, s. 7

düşünülmemiştir. Bunun ardında yatan sebepse, Adam Smith'den beri çevre ihtiyacını karşılayan doğal unsurların serbest mal olarak nitelendirilmesidir. Aslında çevre, ne bir serbest maldır ne de özel maldır; çevre, tüm insanlığın ortak kullandığı bir kamusal maldır. Çevre sorunları da dışsal maliyet kapsamında ortaya çıkan sorunlardır.¹⁶³

Çevre unsurunun korunması ve çevre sorunlarının sebeplerinin analizi için çevre sorunları perspektifinden bakıldığı zaman ise şunlar söylenebilir: Çevre sorunlarının küresel bir nitelik kazanması, kendi içinde küresel bir çevresel bilinç ve küresel bir çevresel refleks yaratma potansiyeli taşımasıyla oluşmuştur. Küresel çevreci perspektif küresel çevresel sorunlar ile küresel ekonomik sistem arasındaki ilişkileri tartışmaktadır. Küresel ekonomik sistem kısaca, belirli ülkeler tarafından kontrol edilmeyen ülkeler ve uluslar üstü bir sistemdir. Çok uluslu şirketler geliştirmekte olan ülkelerin küresel çevresel sorunlarının da en önemli kaynaklarını oluştururlar. Bu şirketler gelişmiş ülkelerde ürettikleri tehlikeli atıkları geliştirmekte olan ülkelere transfer ederler ya da tehlikeli atık üreten teknolojileri geliştirmekte olan ülkelerde kurarlar. Egemen batı düşüncesi ve insan merkezli dünya görüşü, bu küresel çevre kirliliğini ideolojik ve ahlaksal olarak meşrulaştırarak, bu sistemin varlığının sürmesini sağlamışlardır.¹⁶⁴

Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Avrupa Komisyonu gibi uluslararası örgütler çevre sorunlarının en önemli küresel sorunlar haline geldiğini belirtmişlerdir. Uluslararası toplumun çevreye karşı duyarlı olma bilinci çerçevesinde küresel çevre sorunlarına karşı tepkisi her geçen yıl artmaktadır. Örneğin Türkiye'deki Akkuyu Nükleer Santrali'ne, Bergama'daki altın madenine, Gökova Termik Santrali'ne ve Fırtına Deresi'nde inşa edilecek olan hidroelektrik santrali sadece ülkemizde değil dünyanın birçok yerinde tepki ile karşılanmıştır.¹⁶⁵

¹⁶³ Yüksel, *a.g.e.*, s. 30- 31

¹⁶⁴ Armağan Zafer Yalçın, "Küresel Çevre Politikalarının Küresel Kamusal Mallar Perspektifinden Değerlendirilmesi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 21, Balıkesir, 2009, s. 299; Servet Akyol, Süleyman Ulutürk, "Küresel Kamu Malları: Hegemonya ve İstikrarın Küresel Ekonomi Politikası", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 13, Antalya 2007, s. 64

¹⁶⁵ Tuna, *a.g.e.*, s. 8- 9; Yalçın, *a.g.e.*, s. 299

Çevre konusu ise hem dışsallık bakış açısından hem de kamu malları teorisi bakış açısından analiz edilebilmektedir. Temel ekonomik teori de çevreyi bir dışsallık problemi olarak ele almaktadır. Çevresel ekonomiler alanındaki bazı kitaplarda kamu malı teriminden hiç bahsedilmemiştir. Dışsallıklar teorisine göre bu tercih iki sebeple açıklanabilir: Birinci sebebi; kamu mallarının, dışsallıkların özel bir durumu olarak düşünülebileceğidir. Toplumun bütünü etkilendiği zaman, dışsal etki bir kamu malı olur. Diğer sebep ise, özel bir çözümün yokluğunda, politika tedbirleri için sonuçlar, bir kamu malı veya bir özel mal durumunun aynısı olduğu gerçeğindedir. Çevrenin bir kamu malı olduğu gerçeği ise, hükümet tarafından müdahale edilmesi zorunluluğunun haklı sebebini artırır. Dışsallıklar, bir kamu malının kalitesini azalttığında, kamu malının doğası problem için bir özel çözümü engeller. Çevresel alanda dışsallıklar bir kamu malını içerdiği zaman ise, sadece hükümet onları düzeltebilir.¹⁶⁶

Bununla birlikte, belirtmemiz gerekir ki bir kamu malı yaklaşımının seçilmesi aracının dizaynının yanı sıra, politik süreç için de önemli sonuçlara sahiptir. Diğer taraftan ise, kamu malı yaklaşımı, politik sürecin çevresel kalitenin belirli bir düzeyi üzerinde bir anlaşma ile sonuçlanmayı gerektirir diyebiliriz. Yaptığımız açıklamalardan yola çıkarak, bir kamu malları yaklaşımının seçimi, çevresel konu üzerindeki perspektifi değiştirmektedir sonucuna varırız. Ayrıca, çevrenin ekonomi ile ilgili ilişkisi, onun kamusal mal özelliği taşıması ile doğmuş ve kirliliğin yarattığı dışsallıklar ile gelişmiştir.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Armağan, *a.g.e.*, s. 4-5; Tuna, *a.g.e.*, s. 8-9; Mutlu, *a.g.e.*, s. 33-34

¹⁶⁷ Armağan, *a.g.e.*, s. 4-5; Tuna, *a.g.e.*, s. 8-9; Mutlu, *a.g.e.*, s. 33-34

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇEVRE POLİTİKALARI, İLKELERİ VE UYGULAMA

ARAÇLARI

Genel olarak çevre politikaları, bireylerin sağlıklı bir çevre ortamında yaşamlarının sağlanması, toplumun sahip olduğu çevre değerlerinin korunması, geliştirilmesi ve bununla birlikte bunların uygulanmasında ve gerekli olan yükün paylaşılmasında toplumsal adalet ilkesinin göz önünde bulundurularak uygulanması için geleceğe yönelik olarak alınması gereken önlemler ve benimsenen ilkeler bütünüdür. İnsanlara sağlıklı ve insan onuruna yakışan bir çevrede yaşama güvencesinin sağlanması; hava, su, toprak, bitki ve hayvan varlıkları ile toplumsal çevre değerlerinin korunması, geliştirilmesi ile ortaya çıkan olumsuzlukların giderilmesi; çevre politikası uygulamalarının gerekli gördüğü yükün paylaşımında toplumsal adalet ilkelerine uygunluğun sağlanması çevre politikalarının amacını oluşturmaktadır. Çevre politikalarının küresel düzeyde ele alınmasının temelleri 1972 yılında Stockholm Konferansı ile atılmıştır. Bununla birlikte bu konferans sonrasında çevre politikalarının gelişimiyle ilgili kademeli gelişmeler ardından esas önemli gelişme, 1992 yılında toplanan Rio Konferansı ile sağlanmıştır.¹⁶⁸

Çevre politikalarının genel olarak asıl hedefini şöyle sıralanabilir:¹⁶⁹

- ✓ İnsanların sağlıklı ve mutlu bir şekilde yaşayabilecekleri çevreyi güvence altına almak,
- ✓ Havayı, suyu, toprağı, bitkileri ve hayvanları insanların zararlı faaliyetlerinin zararlı etkilerine karşı korumak ve

¹⁶⁸ Berkan Demiral, "Türkiye Belediyelerinin Çevre Politikaları", *Trakya Üniversitesi Dergisi Sosyal Bilimler C Serisi*, Cilt 1, Sayı 1, Edirne 2000, s. 19- 21; Yalçın, *a.g.e.*, s. 301

¹⁶⁹ Sevim Budak, *Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası: Avrupa Topluluğu'nun Çevre Politikası ve Türkiye'nin Uyum Sorunu*, Büke Yayınları Araştırma Dizisi 2000- 6, İstanbul 2002, s. 31

✓ İnsanların faaliyetleri sonucu meydana gelen çevresel zararları ve bu zararlar sonucunda oluşan hasarları ortadan kaldırmaktır.

Çevre politikası sadece doğrudan doğruya çevrenin korunmasına yönelik olarak düzenlenmiş bir politika değildir. Bunun yanında çevre korumaya yöneltilmiş hukuk, maliye, iktisat, sanayi, nüfus, imar politikaları gibi diğer politika alanları da bulunmaktadır. Ekolojinin kendi bütünlüğü içerisinde korunması, yabani hayvan ve bitki türlerinin korunması, zararlı iklim değişikliklerinden korunma, doğal kaynakların korunması hedefleri ise çevre politikasına benzer şekilde aynı hedeflere hizmet etmektedir.¹⁷⁰

Çevre politikaları sadece insan merkezli politika değildir. Çevre politikaları aynı zamanda çevre merkezli de olmaktadır. İnsan refahı ve mutluluğunun yanında doğal çevrenin canlı ve cansız öğelerinin korunmasının da hedef olarak benimsenmesi gerekir. Bu nedenden dolayı da ulusal ve uluslararası düzeyde çevre politikaları oluşturulurken, bu politikaların ekosistemler üzerindeki etkilerinin belirlenmesi, her bir politikanın kısa ve uzun dönemli fayda ve maliyetlerinin saptanması ve maliyetlerin bugünkü ve gelecek nesiller arasında nasıl dağıtılacağına tespit edilmesi gerekmektedir. Uluslararası alanda uygulanan politikaların başarılı olabilmesi için bilgi oluşturulması, bilgi alışverişi, şeffaflık başarının koşullarındandır.¹⁷¹

Bu bölümde önce çevre politikalarını tanımı ve kapsamı ile ilgili olarak açıklamalarda bulunulacaktır. Daha sonra ise, çevre politikalarının türleri gruplandırılarak açıklanacaktır. Çevre politikaları ilkeleri ile ilgili olarak ise; kirleten öder ilkesi, ihtiyat ilkesi, önleme ilkesi, işbirliği ve eşgüdüm ilkesi, katılım ilkesi ve entegrasyon ilkesi şeklinde sıralanarak açıklamalarda bulunulacaktır. Çevre kirliliği meydana gelmeden önce önlem alabilmek, çevre kirliliğini telafi edecek önlemler alabilmek ve çevreyi korumaya yönelik olarak birçok çevresel çözüm uygulama araçları çevre politikaları ile uygulanabilmektedir. Son olarak, çevre politikalarının

¹⁷⁰ Budak, *a.g.e.*, s. 31

¹⁷¹ Ayşegül Mutlu, "Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları", *Maliye Dergisi*, Sayı 150, Ankara 2006, s. 63

uygulama araçlarını, ekonomik ve mali araçlar ile hukuki araçlar şeklinde iki gruba ayrılan yaklaşım şeklinde incelenecektir.

2.1. Çevre Politikalarının Tanımı ve Kapsamı

Politika kavramı; “ *Belirli bir sorunun çözümü için geleceğe yönelik olarak alınması gereken önlemlerin ve benimsenen ilkelerin bütünüdür.* ”. Bu kavramın, toplumbilimi açısından tanımı ise, “ *Devlet işlerine katılma ve devlet etkinliklerinin biçimi amaç ve içeriğinin belirlenmesi işi* ”¹⁷²dir. Bu tanımda çevre politikalarının niteliği gereği ileriye dönük olarak algılanmasının gereği vurgulanmaktadır. Bu tanıma uygun olarsa çevre politikası kavramından da¹⁷³ bir ülkenin çevre konusunda hedef ve tercihlerinin belirlenmesi anlamı çıkartılmış olmaktadır. Burada sözü edilen politika (yönelti, policy) ile dar anlamdaki politika (yönetki, politics), birbirlerinden ayrı kavramlardır. Birincisi, çevrenin korunması ve geliştirilmesi ile ilgili olarak geleceğe yönelik önlemler ile ilintili olduğu halde; ikinci kavram, bu konulardan siyasal erk (iktidar) savaşımında yararlanmayı ve de bu amaçla kullanılan kurumları, yöntemleri ve süreçleri anlatır.¹⁷⁴

Eğitim politikaları, ekonomi politikaları, çevre politikaları gibi politikalar, belirtilen eylemleri ve bunların ilişkili oldukları tüm sistemleri doğrudan etkilemektedirler. Bunlar bir ülke politikası olduğu zaman, ülke çıkarları doğrultusunda yönlendirilmeleri doğaldır ve bundan dolayı da farklı politikalar ortaya çıkmaktadır.¹⁷⁵ 1970’li yıllardan itibaren ülkeler, çevre sorunlarıyla uğraşmak için kurumlar ve politika araçları oluşturmaya başlamışlardır. Günümüze kadar dünyada 50’ye yakın ülke çevreyi temel bir insan hakkı olarak tanımıştır.¹⁷⁶

¹⁷² Demiral, *a.g.e.*, s. 19-21

¹⁷³ Canan Erkan, “Çevre Politikalarına Entegre Yaklaşım”, 2. *Ulusal İktisat Kongresi*, İzmir 2008, s. (1 ve 8)

¹⁷⁴ Keleş, Hamamcı, *Çevre Politikası*, s. 327

¹⁷⁵ İlhan Talınlı, “Çevre Politikaları”, 3. *Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi*, İzmir 1999; Selim Kılıç, “Uluslararası Çevre Hukukunun Gelişimi Üzerine Bir İnceleme”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Sivas 2001, s. 131-134

¹⁷⁶ Fehmi Başaran, “Küresel Bir Kamu Malı Olarak Çevrenin Artan Önemi ve Sayıştay Denetimi”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 65 Özel, Ankara 2007, s. 89-99; Koray Başol, Mustafa Durman, Hüseyin Önder, *Doğal Kaynakların ve Çevrenin Ekonomik Analizi*, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul 2007, s. 161

Yukarıdaki açıklamalara bağlı olarak, çevre politikaları; bireylerin sağlıklı bir çevre ortamında yaşamlarının sağlanması, toplumun sahip olduğu çevre değerlerinin korunması, geliştirilmesi ve bununla birlikte bunların uygulanmasında, gerekli olan yükün paylaştırılmasında, toplumsal adalet ilkesinin göz önünde bulundurularak uygulanması için geleceğe yönelik olarak alınması gereken önlemler ve benimsenen ilkeler bütünüdür şeklinde tanımlanabilir.¹⁷⁷ Bütün ülkelerde ülkenin kendi içerisinde birçok koşullarının farklılık göstermesi dolayısıyla ülkenin ekonomi, siyasi, v.b. politikalarının olması sebebiyle, çevre politikalarının da farklılık gösterdiği görülmektedir.

Ayrıca, ülkelerin çevre üzerinde birleştikleri ortak hedefler de bulunmaktadır. Bu hedefler; bireylerin sağlıklı bir çevrede yaşamlarının sürdürülebilmesinin sağlanması; toplumun sahip olduğu çevre değerlerinin korunması ve geliştirilmesi; çevre politikalarının uygulanmasının gerektirdiği yükün paylaşılmasında, toplumsal adalet ilkelerinin uygunluğunun sağlanması olarak sıralanmaktadır.¹⁷⁸

Çevre politikaları, çevre ve insan olmak üzere, iki merkezli olmaktadır.¹⁷⁹ Bu sebepten dolayıdır ki çevre politikalarının belirlenebilmesi ve uygulanabilmesi için çeşitli aşamaların tek tek geçilmesi gerekir. Çevre politikalarının belirlenmesinin ve uygulanmasının temel ve birinci koşulu teşhistir. Bu aşamada toplum çevreye bakışı açısı bakımından büyük bir öneme sahiptir. Halkın değer yargıları ve çevreye verdiği değerlerin ölçülüp saptanması önemlidir. Çünkü halkın değer yargıları çevre politikalarının yöneldiği hedeflerin belirlenebilmesinde bir araç rolünü üstlenmektedir. İkinci aşamayı da alternatif müdahale yöntemlerinin incelenmesi, karşılaştırılması ve aralarında en uygun olanın seçilmesi oluşturmaktadır. Son

¹⁷⁷ Duriye Toprak, "Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4, 2006 Isparta, s. 151; Demiral, a.g.e., s. 19- 20

¹⁷⁸ Ali Rıza Karacan, "İşletmelerde Çevre Koruma Bilinci ve Yükümlülükleri, Türkiye ve Avrupa Birliğinde İşletmeler Yönünden Çevre Koruma Politikaları", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, İzmir 2002; Nuran Talu, "TBMM' nin Çevre Politikalarındaki Rolü: TBMM Çevre Komisyonunun İşlevi", *Yasama Dergisi*, Sayı 8, Ankara 2008, 124-126; Derya Sponzo, Deniz Dölgen, "Çevre Yönetimi ve Sürdürülebilir Kalkınma İlişkisi", *TMMOB Çevre Mühendisleri Odası 2. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi*, İstanbul 1997; Keleş, Hamamcı, *Çevre Politikası*, s. 328-329

¹⁷⁹ Mutlu, a.g.e., s. 63-64

aşamayı ise, genel olarak belirlenen çevre politikalarının karar mekanizması içerisinde uygulanmasının sağlanması oluşturmaktadır.¹⁸⁰

Çevre politikaları konusunda çeşitli ülkeler arasında olduğu gibi çevre uzmanları, yazarlar, bilim insanları, düşünürler ve çevreyi korumayı amaçlayan siyasal örgütler arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca, ülkenin siyasal rejim şekli, ekonomik sistemin niteliği gibi diğer politikaların da çevre politikalarının üzerinde belirli etkilere sahip olduğu görülmektedir.¹⁸¹

2.2. Çevre Politikalarının Türleri

Çevre politikaları temel olarak iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi içerik (öz) yönünden çevre politikaları; diğeryse yönetim açısından çevre politikalarıdır.

Birinci grupta yer alan içerik yönünden çevre politikaları da kendi içerisinde iki kısma ayrılmış olmaktadır. Bunlardan birincisi çevresel reforma karşı olan çevre politikaları; ikincisi ise reform yanlısı olan çevre politikalarıdır.

İkinci kısımda bulunan yönetim açısından çevre politikaları da kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Bunlar; onarımcı politikalar ve önleyici politikalarıdır.

Çevre politikaları ile ilgili olarak yukarıda yapılan gruplandırmalar şeklinde, genel olarak aşağıda açıklanacaktır.

2.2.1. İçerik Yönünden Çevre Politikaları

Yukarıda kısaca belirtilen içerik yönünden çevre politikaları, reforma karşı olan çevre politikaları ve reform yanlısı çevre politikaları olarak iki grupta incelenecektir.

¹⁸⁰ Bilge Hakan Agun, *Çevre Sorunlarına Yönelik Vergisel Düzenlemeler ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008, s. 18-19

¹⁸¹ OECD, "Politiques de l'Environnement et l'Emploi", *Probleme Economiques*, No: 2527, 1997, çev. Mehmet Işıksoy, "Çevre Politikaları ve İstihdam", *Mülkiyeler Dergisi*, Cilt XXII, Sayı 210-212, s. 2-3; Talu, a.g.e., s. 124-126

2.2.1.1. Çevresel Reforma Karşı Olan Çevre Politikaları

Bu görüşü savunanlar çevrebilim konusuna önem verilmesinin gerekli olmadığını savunurlar. Bu görüşü savunanların sayıları az olmakla birlikte, günümüzde bu görüşün destekleyicileri de bulunmaktadır. Bu görüşü savunanlar da kendi içerisinde iki farklı görüşe sahiptir.

Birinci görüştekiler, klasik ekonomistlerin ve Adam Smith'in “*bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*” sözünü savunanlardır. Bu görüşü savunanlar, bazı çevre sorunlarını kabul etmekle birlikte, diğer ekonomik ve toplumsal sorunlar gibi çevre sorunlarının da piyasa ekonomisi içerisinde kendiliğinden çözülebileceğine inanmaktadırlar. Onlara göre bilim ve teknolojinin ilerlemesi ve piyasa ekonomisiyle çağdaş toplumun kazandığı uyum gücü her türlü kaynak sorununu çözebilir. Bununla birlikte, çevrede oluşan kirlilik de toplumsal yönden kabul edilebilir bir düzeye indirilebilir.¹⁸² Yine bu görüşe göre, devletin geçici dengesizliklerin giderilmesi için önlemler alması gerekir. Bununla birlikte, sağlıklı bir rekabet ile özel girişimcilik de çevreyi güvence altına almak için yeterli görülmektedir. Sanayileşme ve ekonomik büyümenin giderek artırılması ile bir çevre felaketinin olacağını kabul etmemektedirler.¹⁸³

İkinci görüşü savunanlar ise sanayileşme, teknolojik ilerlemenin ve maddi büyümenin erdemlerine inanmış olan Ortadoks Marksistleri'dir.¹⁸⁴ Ortadoks Marksistleri'ne göre çevre sorunları yapısal değişiklikler ile düzeltilemez ve bu durum ertelenmekten öteye de gidememektedir. Böyle bir yöntem sadece kitleleri oyalamaya yarayan bir araçtan ibaret sayılmaktadır. Ayrıca Ortadoks Marksistleri çevre sorunlarının çözümü için üretim ilişkilerinin başarılı bir şekilde yeniden düzenlenmesi gerekliliği görüşünü savunmaktadırlar.¹⁸⁵

¹⁸² Agun, *a.g.e.*, s.20-21

¹⁸³ Keleş, Hamamcı, *Çevre Politikası*, s. 329-333

¹⁸⁴ Keleş, Hamamcı, *Çevre Politikası*, s. 329-333

¹⁸⁵ Mutlu, *a.g.e.*, s. 87- 88

2.2.1.2. Reform Yanlısı Olan Çevre Politikaları

Reform yanlısı çevre politikaları, belirli bir siyasi ideolojiye bağlı olmaktan çok gerçekçi olma özelliği ile ön planda olan bir anlayış biçimidir. Bu görüşü savunanlar da kendi içlerinde; liberal görüş ve sol eğilimli görüş olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Liberal görüşü savunanlar kendi içerisinde iki gruba ayrılmıştır. Liberal görüşü savunanların birinci grubu; renk, dil, din, ırk ve cinsiyet ayrımı olmaksızın, bütün insanlığı tehdit eden küresel çevre sorunlarının çözümünde birleşerek bir bütün halinde davranılmasını öngörmektedirler. Diğer bir deyişle merkezi yönetim açısından bakılması gerektiği görüşünü savunmaktadırlar. Liberal görüşü savunanların ikinci grubu ise, çevre sorunlarının çözümünün toplumun tabanına dayanması ve tabandan gelmesi gerektiği görüşündedirler. Bu sebeptir ki bu ikinci grubun görüşünün savunucuları, halkın çevre bilincinin geliştirilmesinin sonucunda bireylerin çevrebilimsel yönden daha sorumlu davranmayı öğrenebileceklerini varsayarlar.¹⁸⁶

İkinci gruptaki sol eğilimli görüş de kendi içinde iki gruba ayrılmıştır. Birinci grupta olanlar, Ortodoks Marksistler gibi düşünmektedirler. Sanayi kapitalizminin var olduğu durumlarda da çevrebilimsel yönden elverişli toplumsal ve ekonomik bir ortamın yaratılamayacağına inanmaktadırlar. Çevre bunalımının yarattığı olumsuzlukların sonucunda, batılı refah toplumlarında oluşan bu bunalımın ister istemez politikacıların büyük çoğunluğunu sola kaydıracağını ve bu durum sonucunda da ülkelerin, çevreleri hedef alan düzenlemeler yapmaya zorlanacağı görüşünü öne sürmektedirler.¹⁸⁷ Bu görüşü savunanlara göre, etkin bir çevre politikasının önkoşulu yapısal düzenlemeler için siyasal savaşım vermektir. Bu görüşü savunanlar, düzenleme yapma gereksinimlerinin öncelikli olarak siyasal ve kültürel alanlardaki kişilere verilmesi görüşündedirler. Daha sonra bu kişiler aracılığı ile bu düşüncenin toplumun tüm kesimine benimsetilmesinin gerekliliği üzerinde durmaktadırlar.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Keleş, Hamamcı, *Çevre Politikası*, (329 ve 333)

¹⁸⁷ Keleş, Hamamcı, *Çevre Politikası*, (329 ve 333)

¹⁸⁸ Agun, *a.g.e.*, s. 19-21

İkinci grup da önceki gruptan farklı olarak, halk tabanından oluşan siyasal ve toplumsal eylemin çevre politikalarına yön vereceği görüşünü benimsemektedirler. Diğer bir deyişle yerel yönetimlerin, merkezi yönetimin ve siyasi partilerin, çevre sorunlarına neden olabilecek kararlardan en fazla etkilenecek olan kişilerin örgütlenmesinin gerektiğini ve bunun yanı sıra uzmanlardan, bilim adamlarından teknisyenlerden de yararlanarak, çevreye zarar vermeyen plan ve projelerin kabul görmesi için etkin bir şekilde çalışılması gerektiğini ileri sürmektedirler.¹⁸⁹

2.2.2. Yönetim Açısından Çevre Politikaları

Daha önce de belirtildiği gibi yönetim açısından çevre politikaları ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi onarımcı politikalar, ikincisi ise önleyici politikalar.

2.2.2.1. Onarımcı Politikalar

Tedavi edici politikalar da denilen onarımcı politikalar, meydana gelmiş olan bir durum sonucunda çevreye verilen zararların ya tamamen ortadan kaldırılmasını ya da ortadan kaldırılması mümkün değilse bile bu zararların en aza indirilmesine yöneliktir. Bu politikaların kullandığı araçlar; tazminat alınması, konulan standartlara uymayanlara ceza yaptırımının uygulanması, kamu idarelerince ya da yerel yönetimler tarafından doğrudan doğruya yapılan denetimler olmak üzere üçe ayrılmaktadır.¹⁹⁰

Onarımcı politikalarda amaç, çevre zararlarının maliyetinin çevreye zarar veren tarafından karşılanmasını sağlamaktır. Aynı zamanda, üretim sürecinde temiz üretim için çevre dostu teknolojiler geliştirme yerine, arıtma teknolojisinin kullanılması esas alınmaktadır. Oysa ki bu durum meydana gelmeden önce ortadan kaldırılamayan çevre zararlarının, meydana geldikten sonra müdahale edilmesi ile ortadan kaldırılması ya da bu zararı en az düzeye indirme çalışmaları sonucunda,

¹⁸⁹ Agun, *a.g.e.*, s. 19-21

¹⁹⁰ Agun, *a.g.e.*, s. 20-21

gelecek kuşaklara sosyal maliyet yüklenmesi gibi birçok olumsuz etkiler ile karşı karşıya kalınmaktadır.¹⁹¹

2.2.2.2. Önleyici Politikalar

Önleyici politikaların özünü, çevreye henüz hiçbir zarar verilmeden gelecekte meydana gelecek çevre zararları hesaba katılarak, insan ve diğer canlı varlıkların yaşamları zarar görmeden, cansız varlıkların tahribi meydana gelmeden önleyici önlemlerin alınması oluşturmaktadır. Bu politikalara önleyici politikalar adı verilmesinin sebebi de bu durumdan kaynaklanmaktadır. Gelecekte doğabilecek çevre için tehlike oluşturan unsurların tahmin edilebilmesine dayanan bu önleyici politikaların uygulanmasında çevre zararları olgusunda, zarar ortaya çıktıktan sonra değil de zarar meydana gelmeden önce tespit edilip, önlem alınmasının gerekliliği nedeniyle de bu yöntemin topluma maliyeti onarımcı politikalarda olduğu kadar yüksek maliyetli değildir.¹⁹²

Önleyici politikaların, teknolojik yenilikler ve yapısal değişiklikler olmak üzere iki önemli politika aracı vardır.¹⁹³ Teknolojik yeniliklerle anlatılmak istenen, çevrenin korunması ve geliştirilebilmesi için yararlı yöntemler ve tasarımlar geliştirilerek, üretim süreçlerinde bunların yardımı ile değişiklikler yapmaktır. Sanayi atıklarının tekrar kullanılabilir duruma getirilmesi, geri dönüşüm projeleri gibi birçok örnek vermemiz mümkündür. Diğer taraftan yapısal değişiklikler ile çevre politikalarında önleyici tutum sergileyerek, çevreye zarar veren üretim tüketim faaliyetlerinin yerine daha uygun olanlarının uygulamaya konulması amaçlanmaktadır. Enerji savurganlığını önleme yöntemlerinin geliştirilmesi, trafik ve ulaşım sistemlerinin değiştirilmesi ve bunlardan daha da önemli olanı ise, kentleşmenin sağlıklı ve dengeli bir biçimde yapılandırılmasının sağlanması gibi birçok örneklendirmeler ile bu görüşü açıklamamız mümkün olmaktadır.¹⁹⁴

¹⁹¹ Agun, *a.g.e.*, s. 20- 21

¹⁹² Keleş, Hamamcı, *Çevre Politikası*, s. 333-336

¹⁹³ Agun, *a.g.e.*, s. 21-22

¹⁹⁴ Keleş, Hamamcı, *Çevre Politikası*, s. 333-336

2.3. Çevre Politikalarının İlkeleri

Çevre kirliliği meydana gelmeden önce önlem alabilmek, çevre kirliliğini telafi edecek önlemler alabilmek ve çevreyi korumaya yönelik olarak birçok çevresel çözüm, çevre politikalarının uygulama araçları ile gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte, çevre politikaları ilkeleri aynı zamanda çevre hukuku ilkeleri arasında da yer almaktadırlar. Çevre politikalarının altı temel ilkesi mevcuttur. Bu ilkeler; kirleten öder ilkesi, ihtiyat ilkesi, önleme ilkesi, işbirliği ve eşgüdüm ilkesi, katılım ilkesi ve entegrasyon ilkesidir. Bu ilkeler ile ilgili olarak aşağıda genel bir değerlendirmede bulunulacaktır.

2.3.1. Kirleten Öder İlkesi

Kirleten Öder İlkesi; uluslararası çevre hukukunun da ilkeleri arasında önemli bir yere sahiptir.¹⁹⁵ Bu ilkenin amacı, çevreye verilen zararların çevreye zarar verenler tarafından karşılanması gerekliliğidir. Diğer bir deyişle, bütün bu maliyetler sadece; sermaye, iş gücü, hammadde ve toprak ile çevreye verilen zararlar değil, aynı zamanda da insanların bireysel faaliyetlerinin sonucunda oluşan katı atıkların topluma verdiği sosyal maliyetleri de kapsamaktadır. Bununla birlikte bu ilke sadece çevreye zarar verenleri cezalandırmak amacıyla değil, doğada var olan kıt kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını ve çevreye verilen zararların bertaraf edilebilmesi amacıyla gereken maliyetlerin karşılanması ve sanayi sektöründe de temiz üretim yapan bir firma ile çevreyi kirleten bir firmanın maliyetlerindeki haksızlığın ortadan kaldırılması gibi birçok nedenlerden dolayı da uygulanma alanı bulmaktadır.¹⁹⁶

Kirleten Öder İlkesi (KÖİ), çevre sorunlarının ilk defa uluslararası ölçekte yoğun olarak gündeme taşındığı ve çözümler arandığı bir dönemde, Ekonomik

¹⁹⁵ IISD and UNEP, *Environment and Trade: A Handbook*, Second Edition, Canada: International Institute for Sustainable Development, 2005, http://www.unep.ch/etb/areas/pdf/envirotrade_handbook_2005.pdf, (31.07.2009), s. 10-12

¹⁹⁶ Efstratios Arabatzis, v.d., "The Implementation of the 'Polluter Pays' Principle in the Fruit and Vegetable Canning Industry in the Prefecture of Imathia, Northern Greece", http://www.tero.gr/library/Tero_paper_cost_estimation_of_pollution.pdf, (15.07.2009), s. 5

İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafından çözüm yollarından birisi olarak ortaya konmuştur.¹⁹⁷ OECD, 26 Mayıs 1972 tarihinde, 239’uncu Toplantısında kabul ettiği “Çevresel Politikaların Uluslar Arası Ekonomik Yönlerine İlişkin Rehber İlkeler Konusunda Konsey Tavsiyesi” başlıklı metninde KÖİ’ne ilk defa yer vermiş olmakla birlikte, daha sonraki bir tavsiyesinde de bu ilkenin uygulanmasına açıklık getirmiştir.¹⁹⁸

Kıt olarak bulunan çevresel kaynakların rasyonel kullanımının özendirilmesinin yanında KÖİ’nin uluslararası ticaret ve yatırımlarda oluşabilecek dengesizlikleri de bertaraf edeceği OECD’nin tavsiye kararında da açıkça belirtilmiş olmaktadır. Bu açıklama ile de üzerinde durulması istenen olguyu ise, daha önce de bahsedildiği üzere çevreye zarar vermeden temiz teknoloji kullanarak üretim yapan firmalar ile bu tür teknolojiyi kullanmayarak, mallarını daha ucuza imal eden ve kirliliğe neden olan firmalar arasında ortaya çıkabilecek eşitsizlikler ve adil olmayan durumları yansıtır olması oluşturmaktadır.¹⁹⁹

Her ne kadar bu ilkenin ortaya çıkışı ekonomik amaçlı olsa da günümüzde ağırlıklı olarak hukuksal nitelik taşıdığı kabul edilebilir bir gerçektir. OECD’nin tavsiye kararından sonra KÖİ zamanla bölgesel ve uluslararası ölçekli program, bildirme, sözleşme gibi çeşitli metinlerde kabul görmüştür. İlke şeklinde belirtilmek suretiyle ya da spesifik yasalara serpiştirilmiş hükümler çerçevesinde ulusal düzeyde hukuki metinlere de bu ilkenin yansıdığı görülmektedir.²⁰⁰ Örneğin üçüncü bölümde açıklanacağı üzere, ülkemizde yürürlükte bulunan 2872 Sayılı Çevre Kanunu’nda KÖİ’ne yer verilmiştir.

KÖİ, basit gibi görünmesine karşın, aslında, açık ve belirgin bir tanım verilmeyen ve uygulamada da yanlış anlaşılmalara konu olmuş bir ilkedir. İlk genel anlamıyla KÖİ; “yarattığı kirliliğin bedelinin kirletene ödettirilmesi” veya

¹⁹⁷ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 221

¹⁹⁸ Nükhet Turgut, “Kirleten Öder İlkesi ve Çevre Hukuku”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 44, Sayı 1- 4, Ankara 1995, s. 617-618

¹⁹⁹ Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 122-123; *Enlarging The Environment Newsletter from the European Commission on environmental Approximation*, <http://europa.eu.int/comm/environment/news/enlarg/news7.htm>, (15.07.2009)

²⁰⁰ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 221-223

“kirletenin kirliliğın maliyetine katlanması” olmakla birlikte, sorunun bu kadar basit olmadığı ortadadır. Aynı düşüncenin ilkenin ekonomik kökenli tanımı olan “dışsallıkların içselleştirilmesi” tanımı çerçevesinde de görüldüğü gerçeğini de göz önünde bulundurmak gerekir.²⁰¹ Kirletenin yol açtığı kirliliğın sosyal maliyetin hepsine katlanmasının esas alınması durumunda, KÖİ’nin geniş anlamlı anlaşılması durumu söz konusu olmaktadır. Yani, kirleten kirlenmenin önlenmesi ve giderilmesi harcamalarına katılmakla kalmamaktadır. Bununla birlikte kirliliğın yol açtığı çevresel zararlardan da sorumlu tutulmaktadır. KÖİ’nin dar anlamı ise, kirletenin yol açtığı kirliliğın tüm sosyal maliyetinin değil de asıl önemli nokta sayılan kirliliği önleme ve gidermenin maliyeti olan kirlilikle mücadele- kirliliği kontrol harcamalarına katlanması durumunun söz konusu olmasıdır.²⁰²

KÖİ’nin dar ve geniş anlamları bakımından, yükümlülük ve sorumluluk kavramları çerçevesinde yapılacak değerlendirme ise, ilkenin çoğunlukla karşılaşılan yanlış algılanmasını önleme amacına yönelik olarak yapılmasıdır. Burada, maddi durumu olan kişi ve kurumların rahatlıkla sürekli çevreyi kirletip ve kirletmeye devam ederek, karşılığında da parasını ödeyebileceği ve KİÖ’nin giderici bir nitelik taşıması şeklinde ortaya çıkan yanlış algılamasından kaynaklanmaktadır. Bu ilkenin dar anlamında sadece yükümlülük boyutu söz konusudur; geniş anlamındaysa hem yükümlülük hem de sorumluluk boyutu söz konusudur. Yükümlülüğe çevreyi kirletenlerin fabrika bacalarına filtre takılması, arıtma tesisleri kurmak gibi birçok örnek vermemiz mümkündür. KÖİ’nden ilk defa söz eden OECD’nin tanımı ise, dar anlamda tanım olup bu tanıma göre; “kirletenin çevrenin kabul edilebilir bir durumda olmasını sağlamak için kamu otoritelerince belirlenen kirliliği önleme ve kontrol önlemlerinin masraflarına katlanması”dır.²⁰³

KÖİ’nin tanımı açısından geçerli olan karmaşık anlayışlar, ilkenin uygulanması aşamasında, daha da fazla artarak karmaşık bir durum sergilemektedir. Çünkü burada KÖİ’nde, bu ilkenin hem uygulamaya aktarma aşamasında hem de

²⁰¹ Turgut, “Kirleten Öder İlkesi ve Çevre Hukuku”, s. 619-622

²⁰² Turgut, “Kirleten Öder İlkesi ve Çevre Hukuku”, 619-623

²⁰³ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 223- 233; Emmanuel Gabriel Moutondo, “The Polluter Pays Principle”, <http://www.acpa.org.au/docs/Legislation%20and%20Policy/Montondo.PDF>, (05.08 2009) s.3

uygulamaya aktarıldıktan sonra gerçekleşen sonraki aşamalarında çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır.²⁰⁴

OECD'nin tanımındaki temel öğeler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:²⁰⁵

✓ Çevreyi kirletenin, kirliliğin önlenmesi ve kirlilik kontrolü için gerekli olan önlemlerin masraflarına dâhil etmesidir,

✓ kamu otoritelerinin, söz konusu önlemleri belirlemesi aşamasında, çevrenin “*kabul edilebilir bir durum*”da olması durumunu sağlamayı ve hareket noktası olarak algılamalarının gerektiği durumunun da gerekli olması ve son olarak ise,

✓ kirliliğin önlenmesi ve kirlilik kontrolleri için gerekli olan önlemlerin kamu otoriteleri tarafından belirlenmesidir.

KÖİ'nin uygulama araçları; çevre vergileri, kirlilik standartları ve idari denetim, kirlilik bedelleri, ortak tanzim fonları, mülkiyet hakları, satılabilir kirlilik hakları (permiler), kirlilik sigortası ve teşvikler şeklinde sıralanabilir.²⁰⁶

2.3.2. İhtiyat İlkesi

İhtiyat İlkesi'nin (İİ) ortaya çıkışındaki temel hareket noktasını bilimsel belirsizlik olgusu oluşturmaktadır. Bunun anlamı ise, bilim insanlarının bazı sorunlar hakkında neden-sonuç bağlantısı dolayısıyla çözüm yollarını gösterecek veriler üzerinde uzlaşma sağlayamamasından kaynaklanmaktadır. Bilimsel belirsizlik, ilgili olduğu alandaki sorunların kapsam ve sonucuna ve bunlara ait önlemlere yönelik olabilmektedir. Ayrıca bilimsel belirsizliğin veri eksikliği, süreçlerin değişkenliği ve

²⁰⁴ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 223-233

²⁰⁵ Turgut, “Kirliten Öder İlkesi ve Çevre Hukuku”, s. 627

²⁰⁶ Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 128- 140; Paul Etkins, “European Environmental Taxes and Charges: Recent Experiences, Issues and Trends”, *Ecological Economics*, Volume 31, Issue 1, 1999, <http://www.elsevier.com/locate/ecolecon>, (27.07.2009), s. 40

belirlenemezliği gibi farklı şekilleri bulunabilmektedir. Bilimin belirsizlik sorununun çözümlenmesi de bu farklı şekillere göre birbirinden değişik olabilmektedir.²⁰⁷

Bilimsel belirsizlik olgusu, uzun süre ulusal ve evrensel düzeylerde birçok çevre sorununun çözümünde gerekenlerin yapılmamasında karar vericiler ve politika yapıcılar tarafından gerekçe olarak kullanılmıştır. Bilimsel belirsizliğin çevre korumacı girişimlerini gerçekleştirici bir gerekçe olarak kullanılmamasının ulusal ve uluslararası örneklerinden bazılarını; ABD’nde, ırmak barajlarının salmon (salmon ABD’de bir ırmakta yetişen balık çeşididir) balıkçılığının tahribatına yol açtığı bilinmekle birlikte, bu etkilerin uzun bir zaman diliminde görülmediği sürece baraj yapımına devam edilmesi; cep telefonu baz istasyonları gibi ulusal düzeydeki örnekler ile küresel ısınma, küresel iklim değişikliği, nükleer kazalar gibi küresel düzeyde birçok örnek saymamız mümkündür.²⁰⁸

İİ’ne ilişkin çalışmaların hemen hepsinin kökeni Almanya’dır. Aslında ihtiyat fikrinin gelişimi 1970’li yıllardan önce, çevre dışındaki bazı alanlarda 1930’lu yıllarda uygulandığı kabul edilmektedir. 1970’li yıllara gelindiğinde ise, çevre alanında kullanılmaya başlandığı gözlemlenmektedir. Özellikle Almanya için büyük bir öneme sahip orman varlığı asit yağmurlarına maruz kalmıştır. Bu nedenle 1980’li yıllarda tehlikenin boyutlarının büyüklüğü ölçüsünde ihtiyata duyulan gereksinim netleşmiştir. Bunun sonucunda da çevrenin korunmasında sıkı önlemlerin alınması gerekliliğini haklı kılan bir ilke olarak ülkede resmen benimsenmiştir. Almanya’nın ihtiyat kavramı ve bu kavramın hayata geçirilmesi konusunda uluslararası düzeyde çevrenin korunmasına yönelik çalışmalarda da etkili olduğu söylenebilir.²⁰⁹

İİ ilk olarak, Uluslararası Kuzey Denizi Bakanlar Konferansı’nda Almanya’nın önerisi sonucunda gündeme getirilerek, Londra Bildirgesi’nde ihtiyat yaklaşımı ifadesiyle yer almıştır. Ayrıca bu ilke, daha sonraları diğer bazı

²⁰⁷ Nükhet Turgut, “İhtiyat İlkesi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 45, Sayı 1, Ankara 1996, s. 68-71

²⁰⁸ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 344-347

²⁰⁹ Turgut, “İhtiyat İlkesi”, s. 73-75; Mustafa Demirci, “İhtiyatlılık İlkesinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi”, *Adnan Menderes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 23, Sayı 1, Aydın 2009, s. 379-381; İhtiyat ilkesinin tarihi gelişimi için bakınız: UNESCO, “The Precautionary Principle: World Commission on the Ethics of Scientific Knowledge and Technology (COMEST)”, UNESCO, <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001395/139578e.pdf>, France2005, (01.08.2009)

konferanslarda işlenmiş ve çeşitli sözleşmelere de yansıtılmıştır. Bu sözleşmelere örnek olarak Bergen Bakanlar Sözleşmesi, Montroel Protokolü Değişiklikleri (1990 Londra), Oskar Sözleşmesi, Bamako Sözleşmesi, Sınır Ötesi Sular ve Uluslar Arası Göllerin Kullanılması ve Korunması Sözleşmesi, Avrupa Birliği Maastricht Anlaşması, İklim Değişikliği Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi verilebilir. Bu son sözleşmeye yönelik olarak yapılan Biyogüvenlik Protokolü, Rio Bildirgesi ve son olarak da İİ'nin Kyoto Protokolü'nde²¹⁰ yer aldığı görülmektedir.

İİ'nin üzerinde anlaşma sağlanmış bir tanım olmadığı gibi uygulanmasının gerçekleştirilebilmesi için saptanmış belirgin ölçütler de bulunmamaktadır. Bu uygulama yolları ve alınacak önlemlerde bir belirsizlik olduğu görülmektedir. *“İlkenin anlamına ilişkin en açık nokta, onun bilimsel belirsizlik olgusunun çevrenin korunması çabalarını önlememesi için, getirilmiş olduğu ve bu bağlamda, söz konusu olgunun eski dönemlerde sıkça yapıldığı gibi bir özür aracı sayılmasına artık izin verilemeyeceğidir.”*²¹¹ Diğer bir deyişle, bilimsel açıdan belirgin sonuçların elde edilmesini beklemek yerine, ileride oluşabilecek zararların oluşmaması için öncelikli olarak tedbirli davranılacaktır. Bunun sonucu olarak da zararın meydana gelmesi ya tamamen önlenilebilecektir ya da zararın beklenilenden çok daha düşük düzeyde meydana gelmesi sağlanabilecektir. Bu durumsa ilgili faaliyetin sınırlandırılması anlamına gelmektedir.²¹²

Özen Gösterme İlkesi olarak da adlandırılan bu ilke, hukukun istediği şekilde belirgin olarak verilen bilimsel görüşler tarafından ortaya konulmadığı alanlarda ve durumlarda bile çevrenin korunmasına yönelik olarak geliştirilmiş bir çözüm yolu özelliğini taşımaktadır. Bu bağlamda bu ilke iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Birinci şekil; bilim ve tekniğin, o günün koşullarındaki durumuna göre tedbir

²¹⁰ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 349; Nesrin Algan, Ayşe Kaya Dünder, *Türkiye'nin Çevre Konusunda Verdiği Sözler*, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları Sayı: 8, Birinci Basım, Şenol Matbaacılık, Ankara 2005, s. (15 ve 89); Ayrıntılı bilgi için bakınız: *United Nations, “Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change”, LIMITED, FCCC/CP/1997/1.7/Add.1, 10 December 1997, <http://unfccc.int/resource/docs/cop3/107a01.pdf>, (01.08.2009), s. (1 ve24); Birol Kovancılar, “Küresel Isınma Sorununun Çözümünde Karbon Vergisi ve Etkinliği”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, Manisa 2001, s.11*

²¹¹ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 352-354

²¹² Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 352-354; “Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası”, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, (01.08.2009), s. 7

alınmasına dikkat ederek, aklımıza gelebilecek her türlü çevre zararlarını sebepleriyle birlikte azaltma sorumluluğu şeklindedir. İkinci şekilde, o günün koşullarında var olan çevre değerlerinin kalitesinin kötüleştirilmemesine dair yasaklar getirmek üzerinedir. İİ, yatırım projelerine dair yasal düzenlemeler bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu ilkenin uygulanabilmesi, yatırım projelerinin değerlendirilmesi aşamasında alınması gerekli olan Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) raporu ile ortaya çıkmaktadır.²¹³

İİ'nin uygulama yolları; (i) hareketsizlik ya da yasaklama, (ii) sıkı koşullara bağlanmış izin sistemi, (iii) bazı üretin yöntem ve teknolojilerini kullanma zorunluluğu, (iv) ispat yükünün tersine çevrilmesi, (v) izin sistemlerinde değişiklik, (vi) karar alma usullerinde değişiklik, (vii) çevreyi etkileyebilecek faaliyetleri yapacak olanlara yüklenen bildirim, uyarı, acil durumlarda yardım gibi diğer bazı yükümlülükler, (viii) hükümetler ve devletler düzeyinde kapsayıcı, teknik olarak yapılan planlamalara önem verilmesi ve bunların kabulü, uygulanabilmesi için somut kanıtların varlığına gerek görülmemesi ve (ix) üçüncü kişilere ve halka tanınan katılım, bilgi ve belge edinme, davalarda müdahil olabilme gibi haklar olarak sıralanabilir.²¹⁴

2.3.3. Önleme İlkesi

İİ çevre sorunları meydana gelmeden önce önlemeyi öngörürken, Önleme İlkesi (Öİ) ise bu sorunların oluşum aşamasında müdahale etmeyi öngörmektedir. Çevre sorunları meydana geldikten sonra oluşan zararların azaltılması ve telafi edilmesi yerine, bu sorunlar daha çıkmadan önce önlem alınması ve çevre sorunlarının çıkış nedenlerinin teşhis edilip ortadan kaldırılması daha etkili bir çözüm yolunu oluşturmaktadır. Öİ oluşan çevre zararlarını gidermeye çalışmak yerine, bu zararlar oluşmadan önce önlemeyi tercih eden bir yaklaşımdır. Bu ilke ile ilgili olarak söylenen “*korumak tedavi etmekten iyidir*“ ifadesi ise çevreyi korumak için Öİ'yle işe başlamanın çevre politikasının bir tercihi olarak, çevre zararı meydana gelmesinden sonra alınan tedbirlere nazaran daha rasyonel olduğu görüşü savunulur.

²¹³ Budak, *a.g.e.*, s. 34-36

²¹⁴ Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 191-195; Agun, *a.g.e.*, s. 24

İleride oluşabilecek zararların telafi edilmesinin daha maliyetli olması nedeniyle de önleyici ilkenin uygulanması uzun vadeli olarak ekonomik açıdan da yararlı olmaktadır.²¹⁵

Bu sebepten dolayıdır ki Öİ altın ilke olarak nitelendirilerek, hem ilke olarak hem de bunun gerçekleşmesini sağlayacak olan araçlar bakımından ulusal ve evrensel metinlerde bu ilkenin yer aldığı görülmektedir. Bu ilkenin çevre zararı oluşmaması için alınması gereken tedbirlere erken aşamada yerinde önlemler alması dolayısıyla da çevre politikaları içinde önemi gittikçe artan bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz.²¹⁶

Önleyici ilkenin beklenen işlevi gerçekleştirebilmesi ise, bu ilkenin bütün insan faaliyetlerinin tüm aşamalarında uygulanması ile mümkün olmaktadır. Ayrıca en erken aşama en önemli aşamayı oluşturmaktadır. Gerekli önlemlerin alınması zorunluluğunun çevre zararı faaliyetlerinin ilk aşamasında gerçekleştirme zorunluluğu sonucunda oluşması muhtemel olumsuz sonuçların meydana gelmesi büyük ölçüde engellenebilecektir.²¹⁷

Çevre politikalarının en önemli ilkelerinden birisi olan Öİ'nin alt ilkeleri bulunmaktadır. Bu ilkeler, Kaynaktan Önleme İlkesi ve Yakınlık İlkesi olarak sıralanabilir. Bu ilkeler tek bir ilke olarak değerlendirilmekte ve bu alt ilkeler özellikle atıklar alanında uygulanmaktadır. Öİ'nin alt ilkelerden birisini oluşturan Kaynaktan Önleme İlkesi'nin ölçütünü, çevre kirlenmesinin meydana gelmeden önce önüne geçilebilmesi için temel ölçüt olarak kalite ölçütleri yerine emisyon ölçütlerinin ön planda yer alması oluşturmaktadır. Yakınlık Alt İlkesi'ndeki ölçüt ise, ortaya çıkmış olan çevresel atıkların başka alanlara ulaşmasının sonucunda, bu durumun yaratacağı olumsuz sonuçların önüne geçebilmek için üretimin yapıldığı yerde ya da bu yere en yakın olan yerde bu çevresel atıkların kontrol altında yok edilmesini sağlamak oluşturmaktadır. Bununla birlikte bu son noktada önemli bir noktaya da değinmek gerekirse, çevresel atıkların kontrolsüz ya da sahihsiz olan alanlara veya ülkelere taşınmasını önlemek amacıyla her yörenin, bölgenin ve her

²¹⁵ Mutlu, *a.g.e.*, s. 88; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 111; Budak, *a.g.e.*, s. 39-40

²¹⁶ Mutlu, *a.g.e.*, s. 88; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 111; Budak, *a.g.e.*, s. 39-40

²¹⁷ Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 111-112

ülkenin kendi atıklarından kendisinin sorumlu olması gerektiği düşüncesi temelinde Yakınlık Alt İlkesi getirilmiştir. Basel Sözleşmesi'nin de ana temasını bu ilkenin oluşturduğu görülmektedir.²¹⁸

2.3.4. İşbirliği ve Eşgüdüm İlkesi

İşbirliği ve eşgüdüm, kelime anlamlarından da anlaşılacağı üzere, karşılıklı dayanışmanın sağlanabilmesi ve bunun için ortak çaba gösterilmesi, kısacası teknolojinin, bilgilerin ve belgelerin paylaşılması anlamını ifade etmektedir. Çevre ile ilgili politika-plan-programların ve hukuk kurallarının oluşturulabilmesi, hem bunların uygulanabilmesi ve hem de ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümlenebilmesi için ortak çaba gerekli olmaktadır. Çevre sorunsalındaki evrensellik, çok yönlülük ve karmaşıklık ile disiplinler arası nitelik ise, bu gerekliliğin meydana gelme sebeplerinden en önemlilerini oluşturmaktadır.²¹⁹

Bu ilke, çevre politikalarının hedeflerinin daha iyi bir şekilde gerçekleştirilebilmesine yönelik olarak siyasi bir ilkedir. Bu ilkenin hukuki anlamından çok siyasi anlamının ağırlıklı olduğu ortadadır. İşbirliği; yerel, bölgesel, ulusal ve evrensel düzeylerde gerekli olmaktadır. Bu durumun sağlanabilmesi için de rol alacak kişi, kuruluş, topluluk ve devletlere birtakım yükümlülükler getirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Merkezi birimler, yerel yönetimler, kamu kuruluşları, özel sektör, sivil toplum örgütleri, yerel topluluklar, uluslararası kuruluşlar, hatta çevreci bireyler de İşbirliği İlkesi çerçevesinde bir araya gelerek sorumluluk paylaşacak kesimleri oluşturmaktadırlar. Bütün bu kesimlerin bir araya gelebilmesinin sağlanabilmesi, diğer bir deyişle İşbirliği İlkesinin gerçekleştirilebilmesi için de yeni organlar ile eşgüdüm esaslarının oluşturulabilmesini, bilgi- belge paylaşımını ve iletişim ağının kurulabilmesi ve yeni tür sözleşme ve protokollerin hazırlanabilmesine imkân sağlayacak hukuki düzenlemelerin yapılabilmesi gerekli

²¹⁸ Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 111-112; Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 204- 205; Basel Sözleşmesi için bakınız: "The Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal", Reproduced in 28 ILM 1989, 657, <http://www.jus.uio.no/lm/hazardous.waste.transboundry.movement.control.and.disposal.basel.convention.1989/doc#36>, (01.08.2009)

²¹⁹ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 206- 207; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 113-114

kılınmaktadır. Yeni organlar ise, farklı sektörlerin temsilcilerini bir araya getirecek katılımcı bir yapıda olabilecekleri gibi, doğrudan eşgüdüm görevi verilmiş birimlerin oluşturulması şeklinde de görülebilmektedirler.²²⁰

2.3.5. Katılım İlkesi

Katılım geniş anlamıyla bireylerin, çeşitli grupların, sivil toplum örgütlerinin diğer bir deyişle halktan gelen değişik ve çeşitli kesimlerin çevresel yönetim sürecinde rol almaları ve etkide bulunmaları şeklinde tanımlanır. Plan-politikaların oluşturulup hukuki düzenlemelerin yapılması ve kararların alınmasını, bunların uygulanmasını kapsayacak şekilde bu unsurlar yönetim süreci kavramında yer almaktadır.²²¹

Çevre sorunsalının evrensel olma niteliği dikkate alındığı zaman, çevre yönetim süreci kavramı ulusal düzeyde sınırlı kalmamakta, uluslararası çevresel politikalarının oluşturulması ve uygulanması da buna dâhil edilmektedir. Etkide bulunma durumu, kararların alınması ve plan- politikaların oluşturulması sürecinde olduğu gibi bunların uygulanma aşamasında da karşımıza çıkmaktadır. Etkide bulunma geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu durum, çeşitli yollarla dolaylı bir şekilde ya da doğrudan gerçekleştirilebilmektedir. Sessiz bir protestodan ya da pasif olarak yapılan bir direnişten, aktif tavır ve eylemlere kadar, hatta yasalara uygun olmayan davranışlara kadar uzanan birçok örnek göstermemiz mümkün olmaktadır.²²²

Dar anlamıyla katılım, bireylerin çevreye ilişkin kararların alınmasında, politikaların oluşturulmasında ve bunların uygulanmasında kendilerine tanınmış imkânları kullanmak şartıyla fiilen rol almaları şeklinde tanımlanabilmektedir. Birçok ülkede çevreci örgütler ve bireylere bu çerçevede hukuki, malî, ekonomik v.b.

²²⁰ Budak, *a.g.e.*, s. 37; Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 206-207; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 113-114

²²¹ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 280-281; Nühket Turgut, "Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanması Katılımın Rolü", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, No 1- 4, Ankara 1997, s. 709

²²² Turgut, "Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanması Katılımın Rolü", s. 709

çeşitli olanaklar tanınmıştır. Bunların sayıları da çevre bilincine erişmiş ülke halkının istemelerine bağlı olarak her geçen gün artış göstermiştir.²²³

Katılım, ister geniş anlamıyla ele alınsın, ister dar anlamıyla ele alınsın iki noktanın önemine vurgu yapılmalıdır. Birincisi, katılımın anlamının bireylere çevrenin korunabilmesi için anayasalarla yüklenen ödevlerin yerine getirilebilmesine imkân sağlayacak rolün, pasif değil de aktif bir nitelik taşıdığını belirgin bir şekilde açığa çıkarmasıdır. İkincisi katılımın doğrudan yönetim anlamına gelmediğidir.²²⁴

Katılımda çevrenin korunabilmesi amaçlanarak, genel menfaatin var olması ve çevresel varlıkların evrendeki herkese ait olması ve çevreyi kirletenlerin de insan faktörlü olması dolayısıyla çevre hakkında söz sahibi olmaları sadece bir hak değil, aynı zamanda da bir ödevdir. Bununla birlikte, çevre hakkının hayata geçirilmesini sağlayan bir hak olarak katılım büyük önem taşımaktadır.²²⁵

Katılım İlkesi (Kİ), çevre sorunsalını çözmeye yollarından biri olarak evrensel ölçekte genel kabul görmüş bir ilkedir. Katılımın ön koşulunu, bilgi ve belgelere ulaşma hakkı oluşturmaktadır. Katılımın fiilen gerçekleştirilebilmesi için bu haktan yararlanacak olanların (kişi, çevreci örgütler gibi) katılacakları faaliyetler ya da konulardan haberdar olabilmeleri durumuna bağlıdır. Haberdar olabilmeleri ise, ilgili bilgi ve belgeleri elinde bulunduran kesimlerin açıklamalarda bulunmaları ve bu bilgileri açıklamaları ya da elinde bulundukları belgeleri göstermeleri ile sağlanabilmektedir.²²⁶

Bilgi ve belgeleri edinme hakkının sahipleri, istemde bulunmaları şartıyla, gerçek ve tüzel kişilerin, kısacası herkesin faydalanabileceği bir haktır. Bu hakkın kullanım yollarında ise, bu konuyla ilgili faaliyetler ve ülkelere göre değişen

²²³ Nükhet Turgut, "Çevre Hukukunda Çevreci Örgütlere Tanınan Olanaklar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 45, Sayı 1, Ankara 1996, s. 109

²²⁴ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 282- 283; Turgut, "Çevre Hukukunda Çevreci Örgütlere Tanınan Olanaklar", s. 110

²²⁵ Turgut, "Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Katılımın Rolü", s. 709; Turgut, "Çevre Hukukunda Çevreci Örgütlere Tanınan Olanaklar", s. 110

²²⁶ Marc Pallemarts, "Stockholm' den Rio' ya Uluslar Arası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım Mı?", çev. Bülent Duru, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, No 1-4, Ankara 1997, s. 613-612; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 154-157; Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 289-293; Turgut, "Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Katılımın Rolü", s. 710

uygulamalar mevcuttur. Genelde ilgili idari birimlerin takdirine bırakılsa bile, katılımın işlevsel olmasının sağlanabilmesi için değişik tekniklerin bir arada kullanılarak, bilgilerin halka ulaştırılması çalışmaları önemli bir unsur oluşturmaktadır. İdari birimlerden doğrudan istemde bulunulması şeklinde, postayla bildirim gibi örnekler vermemiz mümkündür. Bu hakkın kullanılması ile ilgili önemli noktalardan bir tanesini de bilgilerin zamanında verilebilmesi ve bu bilgilerin anlaşılır bir şekilde karşı tarafa aktarılmasının gerekli olması oluşturmaktadır.²²⁷

Katılım yollarında belirgin bir katılım şekli olmayıp, katılacak kişilerin görüş ve önerilerinin nasıl alınacağı, katılacak faaliyetin türü, kapsamı ve önemi katılımından beklenen işlevlere ve ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Kamuoyu yoklaması, referandum, arabuluculuk, kamusal araştırmalar gibi birçok örnek gösterebileceğimiz gibi birçok katılım yolları bulunmaktadır.²²⁸

Bireylerin, çevreci örgütlerin v.b. kişi/kurumların katılımı; çevresel yönetim sürecine katılmaları, kararların uygulanması sürecinde katılım (bu sürecin en erken aşaması olan plan-politikaların hazırlanıp kararlar alınmadan önceki aşama, diğer bir deyişle karar alım sürecinde katılım veya bunların yerine gerilmesi aşamasında) şeklindedir.²²⁹

Hukuki düzenlemelerde yer verilen katılım olanaklarının etkin bir şekilde kullanılabilmesi ve kendilerinden beklenen işlevi yerine getirebilmesi için bazı koşulların olması zorunludur. İlk ve en önemli koşulu demokratik ortamların varlığı oluşturmaktadır. Daha sonra ise çevre eğitimi ve daha önce de bahsettiğimiz bilgi belge edinme hakkı gelmektedir.²³⁰

²²⁷ Pallemaerts, "Stockholm'den Rio'ya Uluslar Arası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım Mı?", s. 613-632; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 154- 157; Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 289-293; Turgut, "Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Katılımın Rolü", s. 710

²²⁸ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 299-305

²²⁹ Turgut, "Çevre Hukukunda Çevreci Örgütlere Tanınan Olanaklar", 117-126

²³⁰ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 335-340

2.3.6. Entegrasyon İlkesi

Entegrasyon İlkesi'nin (Eİ) esasını, çevrenin korunması düşüncesinin ve bu çerçevede gerekli olan esasların kamu yönetiminin diğer bütün politikalarının (ulaşım, enerji, tarım, vergilendirme, devlet yardımları, ticaret, v.b. temel nitelikteki bütün ekonomik sektörlere ilişkin politikalardan başka da çevresel etkileri dolaylı olan politikalar da) oluşturulmasında dikkate alınması oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bu ilke bu anlamıyla ele alındığında dış entegrasyon anlamına gelmektedir. Bununla birlikte dar anlamıyla ele alınan iç entegrasyondan da söz edilebilir. Bu ilkeye kısaca, diğer bütün politikaların çevre politikalarına yaklaştırılması şeklinde de bir tanımlama getirilebilir. Bu ilke siyasi yönü ağırlıkta olan bir ilkedir.²³¹

Eİ uygulanabilmesi sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirecek olan yöntemler ve araçlar ile örtüşmektedir. Bunun içinse, hem idari örgütlenmeye hem de maddi ve usul esaslarına ilişkin hukuki düzenlemelerin yapılması gereklidir. Bunun en önemli yollarından bir tanesini de ÇED oluşturmaktadır.²³²

2.4. Çevre Politikalarının Uygulama Araçları

Çevrenin korunabilmesinin sağlanabilmesine, çevre kirliliğini önlemeye ya da çevre zararlarını en aza indirmeye yönelik olarak geliştirilen çevre politikalarının uygulanabilmesi için, birtakım uygulama araçlarının varlığı gereklidir. Aşağıda, çevre politikalarının uygulama araçları ekonomik ve mali araçlar ile hukuki araçlar şeklinde iki gruba ayrılan yaklaşım şekliyle incelenecektir. Ekonomik ve mali araçlar ile hukuki araçlar şeklinde gruplandırılan bu iki çevre politikaları uygulama araçları, çevre kirliliğini önlemeye yönelik olarak idari organların kullanabileceği araçlar ile piyasa araçlarından oluşmaktadır.²³³ Çevre kirlenmesini önleyecek ya da en aza indirecek çevre politikaları araçlarının seçiminde ise; çevresel etkinlik, ekonomik

²³¹ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 209-210

²³² Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 115; Agun, *a.g.e.*, s. 26

²³³ Budak, *a.g.e.*, s. 51

verimlilik, eşitlik, idari fizibilite, maliyet ve kabul görme v.b. ölçütler de önemli bir unsur teşkil etmektedir.²³⁴

2.4.1. Ekonomik ve Malî Araçlar

Ekonomik ve mali araçlar hukuki araçlar gibi yaptırımı olmayan araçlardır. Bu araçlar varlığından dolayı çeşitli üretim, kullanım ve piyasaya sunulma maliyetlerini etkileyen ve hem piyasa hem de kamusal nitelik özelliklerini taşıyan araçları oluşturmaktadır. Bu araçlar çevre politikalarının uygulanmasında daha fazla esneklik, verimlilik ve maliyet-etkilik sağlamaktadırlar. Ekonomik ve mali araçların diğer araçlara göre üstünlüğü, kişi/kurumların çevreye zarar veren üretim ve tüketim alışkanlıklarını, maliyet fonksiyonu üzerindeki etkinliği sonucunda, kendi istekleriyle değiştirmeyi teşvik etmesidir. Böylece bu araçlar daha hareketli bir yapıya sahip olmaktadır. Diğer bir deyişle kişi/ kurumlar, ekonomik ve mali araçları uygulamaya karar verip uygulaması esnasında kendilerine emredildiği ya da yasaklandığı için değil de sadece kendi maliyetlerini düşürebilmek için çevre zararı faaliyetlerinden mümkün oldukları kadar uzaklaşmayı tercih etmektedirler.²³⁵

Ekonomik ve mali araçların temel amacı, negatif dışsal etkileri içselleştirmek ve böylelikle de çevre sorunlarına neden olan kişi/ kurumlara söz konusu maliyetleri yüklemektir. İçselleştirme, yaptığı iktisadi faaliyetler sonucunda doğal kaynaklar, çevre ve üçüncü kişiler üzerine dışsal maliyetler yükleyen kişi/ kurumların kamu idaresinin düzenleyici vergi, harç, tazminat v.b. dışsallıkları kendi maliyetlerine ekleyerek bilançolarına eklemeleri şeklinde açıklanabilir.²³⁶

Vergi, harç v.b. araçların uygulanması sonucunda, kirletici emisyonlarında belirgin bir azalışlar yaşandığı görülür. Böylelikle kirletici birimler, kirliliğe karşı çeşitli önlemler alarak; bacalara filtre takmak, daha temiz teknolojiler kullanmak v.b. kirliliği azaltmak için yatırımlarda bulunmak benzeri çeşitli davranışlara yönelmiş olacaklardır. Ekonomik ve mali uygulama araçlarını kullanma konusundaki diğer

²³⁴ Toprak, *a.g.e.*, s. 154

²³⁵ Budak, *a.g.e.*, s. 57; Ali Değirmendereli, "Çeşitli Ülkelerde Uygulanan Ekolojik Vergiler", *Mevzuat Dergisi*, Sayı 33, Yıl 3, 2000

²³⁶ Toprak, *a.g.e.*, s. 153; Mutlu, *a.g.e.*, s. 101

yöntem ise çevreye özen gösteren yatırımlar yapmak isteyen firmalara devletin teşvik edici bir davranış biçiminde bulunması şeklinde görülmektedir. Böylece devlet vergi indirimleri, çevre fonları, sübvansiyonlar v.b. çeşitli teşvik araçları kullanılmalıdır ki iktisadi faaliyette bulunan kişi/ kurumlar çevreye özen gösteren üretimi tercih eden davranışlarda bulunsunlar.²³⁷

Emisyon vergileri, emisyon harçları, kullanıcı harçlar, ürün vergileri, pazarlanabilir kirlilik hakları, geri ödemeli depozito sistemi çevre koruma politikalarında iktisadi yaklaşım şekli bu saydığımız mali araçların kullanımını ön plana çıkarmaktadır.²³⁸

Aşağıda ekonomik ve mali araçlar; çevre vergileri, kirletme harçları, teşvikler, pazarlanabilir kirlilik hakları, çevre koruma fonları, geri ödemeli depozito sistemi ve son olarak da diğer ekonomik ve mali araçlar şeklinde yedi gruba ayrılarak açıklanacaktır.

2.4.1.1. Çevre Vergileri

Çevre vergileri; ekolojik vergiler, yeşil vergi v.b. adlarla da anılan vergiler olup, çevre kirliliğinin ve buna bağlı olarak meydana gelen ekolojik bozulmaların giderilebilmesi, azaltılması ya da önlenmesi, canlı hayatının korunması, sağlıklı, temiz bir çevrenin oluşturulması, yenilenemez kaynaklar üzerinde oluşan aşırı talebin dengelenebilmesi, atıkların geri kazanılması, çevre dostu teknolojiler ve üretim yöntemlerinin geliştirilebilmesi için çevreye duyarlı üretim ve tüketim tercihlerinin oluşturulabilmesinin ve çevresel kirliliğin ortadan kaldırılabilmesi için gerekli olan kaynakların temin edilmesini amaçlayan vergilerdir. Aslında uluslararası alanda çevre vergileri konusunda genel kabul görmüş belirgin bir tanım bulunmamaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından yapılan bir çalışmada çevre vergilerine; “*bir verginin konusu çevre üzerinde kesin negatif etkileri ispatlanan şeylerin fiziksel birimidir.*” şeklinde bir tanım getirilmiştir. OECD tarafından yapılan bir tanıma göre de “*vergi matrahı, kullanıldığında ya da salındığında çevreye yaydığı olumsuz etkisi*

²³⁷ Mutlu, a.g.e., s. 101

²³⁸ Mutlu, a.g.e., s. 101

kanıtlanmış bir maddenin fiziksel bir biriminden oluşuyor ise“ çevre vergisi olarak adlandırılır şeklinde kısa tanımlamalarda bulunulmuştur.²³⁹

Çevre politikaları aracı olarak vergi salınmasının önemli nedenlerinde bir tanesini bazı kişi/kurumların bazı üretim/tüketim faaliyetlerinin sonucu olarak çevreye negatif dışsallıklar yaymaları oluşturmaktadır. Ekonomi teorisi bu gibi dışsallıkları sosyal maliyet olarak nitelendirilmektedir. Bu gibi dışsallıklar, tüketime konu olan mal ve hizmetler üzerine vergi konulması şeklinde ya da sosyal maliyeti olan üretim sürecinin çeşitli aşamalarının vergilendirilmesi şeklinde içselleştirilebilmektedir. Çevreye zarar veren ekonomik faaliyetin vergilendirilmesinin amacı, mükellef üzerine yüklenen vergi yükünün zarar verici davranışın azaltılmasına neden olacak şekilde artırılması gerekçesine dayanmaktadır. Çevreye zarar veren faaliyetler üzerindeki vergi yükünün artırılması sonucunda da mükellefler, bu uygulamaları terk ederek, kendilerine vergi avantajı sağlayacak alternatif üretim tekniklerine ya da tüketim için ikâme malları bulmaya yönelme eğilimi göstereceklerdir.²⁴⁰

Çevre politikası aracı olarak çevre vergilerinin uygulanmasının beş temel nedeni; (i) negatif dışsallıkları fiyata dahil etmek, (ii) kirlilik kontrollerini minimize etmek, (iii) teşvik etkisi, (iv) gelirleri arttırmak ve (v) yeniliği teşvik etmek şeklinde sıralanabilir. Çevreye verilen zararlı davranışları azaltmayı amaçlayan çevre vergilerinin özellikleri ise aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:²⁴¹

✓ Çevre vergileri, üretici ve tüketici birimleri çevreye zararlı olmayan faaliyetlere yönlendirmektedir.

²³⁹ Mutlu, *a.g.e.*, s. 102; Speck Stefan, Paul Ekins, *Recent Trends in the Application of Economic Instruments in EU Member States plus Norway and Switzerland and an Overview of Economic Instruments in Central and Eastern Europe Update of Database of Environmental Taxes and Charges*, <http://www.maestrazgo.org/correoinfoager/COMISIONIMPUESTOSAMBIENTALESINFORME.Pdf>, (08.08.2009), s. 3; Agun, *a.g.e.*, s. 55; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 131; Billur Engin, *Avrupa Birliği Özelinde Çevre Politikalarının Etkinliği*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007, s. 43; Bahattin Kulu, “Çevre Vergileri ve Gelişmiş Ülkelerdeki Uygulaması”, *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 234, İstanbul 2001

²⁴⁰ Emrah Ferhatoğlu, “Avrupa Birliği Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri”, *Yaklaşım Dergisi (-e Yaklaşım)*, Sayı 130, 2003, s. 2-5

²⁴¹ Toprak, *a.g.e.*, s. 155

- ✓ Çevre vergileri, üretici birimleri yeni üretim teknikleri geliştirmeye yönlendirerek teknolojik gelişmeye de katkıda bulunmaktadır.
- ✓ Çevre vergileri, çevreye zararlı olan malların, hizmetlerin ya da faaliyetlerin maliyetini arttırmaktadır.
- ✓ Çevre vergilerinde, vergi gelirleri arttırılırken, işgücü ve sermaye üzerindeki vergi yükünün azaltılması ile de ekonomiye olumlu katkılarda bulunmaktadır.

Özel sosyal maliyetler ile özel sosyal faydalar arasındaki farkları giderebilmek ve sosyal en elverişli duruma ulaşabilmenin bir aracı olarak vergilerin kullanılabilmesi düşüncesi, 20. yüzyılın başlarında kirlilik vergisi deyimini kullanan yazar olan İngiliz ekonomisti Arthur C. Pigou (1877- 1859) tarafından ileri sürülmüştür. İngiliz ekonomist Arthur C. Pigou, “*The Economics of Welfare*” isimli kitabında, birçok bireylerin/ işletmelerin, diğerlerine maliyet yükleyen kararlar vermiş olduklarını ve bu duruma rağmen yükledikleri maliyetlere karşın herhangi bir engel ile karşılaşmadıklarını vurgulamıştır. Bu yazar çözüm olarak, hükümetlerin maliyet yükleyenlerin verdikleri zararların tam maliyetini karşılayabilecek düzeyde vergiler getirilmesi gerektiğini savunmuştur.²⁴²

Vergi konusuna göre çevre vergileri çevre vergisi sınıflandırmasında en kapsamlı olan grubu oluşturmaktadır. Bunlar; emisyon vergileri, ürün vergileri, donatım vergileri, tamamlayıcı mallar vergisi, kullanıcı harçları, gelir arttırıcı vergiler, vergi harcamaları ve vergi farklılaşması şeklinde sıralanmaktadır. Bunlar aşağıda kısaca açıklanacaktır:

Emisyon vergileri: Bu vergiler hava, su, toprağa bırakılan kirlletici emisyonları üzerinden alınmakta ve verginin konusu da çevreye yayılan kirliliktir.

²⁴² Kovancılar, *a.g.e.*, s. 12-13; Mikael Skou Andersen, *The Use Of Economic Instruments For Environmental Policy - A Half Hearted Affair*, <http://www.iisd.ca/linkages/consume/skou.html>, (07.08.2009); Britt Groosman, *2500 Pollution Tax*, University of Ghent 1999, <http://users.ugent.be/~gdegeest/2500book.pdf>, (07.08.2009), s. 540-542; Naci Tolga Saruç, “Global Çevre Vergilerinin Kalkınma Amaçlı Uygulanabilirliği”, *Küreselleşme ve Kamu Maliyesinde Yaşanan Dönüşüm*, Editörler: Aytaç Eker, Ayça Hayal Şimşek, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No 2009/ 392, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara 2009, s. 116

Bu kirlilik havaya bırakılan ve sera gazı etkisine yol açan gazlardan olan karbondioksit, metan, kloroflorokarbon (CFC) ve azotoksitten oluşmaktadır. Bu vergiler, çevresel zarara neden olan emisyon biriminin üzerine konulan spesifik bir vergilerdir. Verginin değeri üzerinden değil de faaliyet sonucunda ortaya çıkan zarar üzerinden alınması bu vergiye spesifik bir vergi niteliği kazandırmaktadır. Bu durum böyle bir vergi alınmasının nedenidir oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, ekonomik birimler çevreyi kirlettikleri ya da kirlettikleri varsayılan emisyon miktarı kadar vergi ödemektedirler. Bunun sonucunda ise kirleticilerde davranış değişikliği meydana gelmekte, çevre kirliliğine neden olan emisyonların azaltılması da teşvik edilmektedir. Su kirliliği, atık, hava kirliliği ve gürültü vergileri emisyon vergileri içerisinde yer almaktadır.²⁴³

Dışsallıkların denetlenebilmesi amacıyla sosyal maliyetler ile özel maliyetler ve sosyal fayda ile özel fayda arasında ortaya çıkan farkın vergi uygulanması yöntemiyle giderilebileceği, vergi konulmasının temel ilkesini oluşturmaktadır. Vergilerin işlevini; dışsallıkların olumsuz etkilerini düzeltmek, marjinal özel maliyetleri marjinal sosyal maliyetlere eşitlemek ve marjinal sosyal faydaları da marjinal özel faydalara eşitlemek yolu ile firma/bireylerin faaliyetlerinin gerçek sosyal maliyetlerini yansıtmalarını sağlamak oluşturmaktadır. Ayrıca, bir mal ya da hizmetin dışsal maliyetini marjinal özel maliyete dahil etmek düzenleyici vergilerin amacını oluşturmaktadır.²⁴⁴

Düzenleyici/düzeltilici vergi olarak da tanımlanan ve Pigouvian vergiler olarak nitelendirdiğimiz bu vergiler, çevre zararı yaratan emisyon ve atık birimi temel alınarak uygulanan özel vergilerden oluşmaktadır. Verginin oranı ise emisyonun sosyal katlanabilirlik düzeyinde marjinal sosyal maliyetine eşit olacak bir şekilde hesaplanarak belirlenebilmektedir. Toplumsal katlanabilirlik düzeyi ise kişi/firmaların çevre kirliliği yaratmaları ile sağladıkları marjinal faydalarının bu çevre kirlenmesinin topluma yükleyeceği marjinal maliyetlere eşitlendiği noktada

²⁴³ Agun, *a.g.e.*, s. 59- 60; Toprak, *a.g.e.*, s. 156

²⁴⁴ İsmail Güneş, "Pigou Tipi Vergiler", <http://www.idari.cu.edu.tr/igunes/kamu/cozum2.htm>, (08.08.2009); Armağan, *a.g.e.*, s. 12; Bakırtaş, *a.g.e.*, s. 62

gerçekleşmektedir. Bu bağlamda Pigouvian vergiler, özel ve toplumsal maliyetleri eşitleyerek bir denge oluşturmayı amaçlamaktadırlar.²⁴⁵

Ekonomik birimlerin faaliyetleri sonucunda oluşan çevresel bozulmaların önlenmesi için kirliliği azaltma faaliyetlerini en az maliyetle ve en etkin bir şekilde gerçekleştirebilme çalışmaları, Pigouvian vergilerin sosyal etkinlik açısından temel özelliğini oluşturmaktadır. Bu vergilerden temiz üretim teknikleri, kirlilik yaratan üretimlerin azaltılması v.b. şeklinde kaçınılabilmeye yolları da vardır. Bu vergiler etkinlik açısından değerlendirildiğinde en etkin çevre vergilerini oluşturmaktadırlar. Uygulamada düzenleyici vergiler genel olarak; emisyon vergileri, ambalaj vergisi, temizleme- arıtma vergisi, atık vergileri, kullanma vergileri şeklinde sıralanmakta olup, bu sayılan vergiler uygulama alanı da bulmuşlardır.²⁴⁶

Çevre kirliliği yaratan atıkların ortaya çıkmasına neden olan üretim girdileri ve tüketim malları üzerinden alınan vergilere dolaylı çevre vergileri adı verilmektedir. Bu vergiler, doğrudan emisyon üzerinden vergi alınmadığı durumlarda ise kullanılan ikincil en iyi vergileri oluşturmaktadır. Dolaylı vergilerde etkinliğin sağlanabilmesi için gerekli olan temel unsur ise, vergi matrahını oluşturan unsurlar ile çevre kirliliği arasında oluşan ilişkinin kurulmasıdır. Uygulamada en çok uygulanan dolaylı çevre vergilerini; karbon vergisiyle, elektrik ve diğer enerji üretimi ve tüketimi üzerinden alınan vergiler oluşturmaktadırlar.²⁴⁷

Karbondioksit emisyonunun azaltılması amacıyla tüketilen fosil yakıtların karbon içeriğine bağlı olarak alınan emisyon vergisine karbon vergisi adı verilmektedir. Emisyon vergileri de salınan sera gazı emisyonu birimi başına ödenen vergilerdir. Ayrıca karbon vergileri, fosil yakıt kullanıcılarının neden olduğu küresel ısınma problemini oluşturan sera gazı emisyonlarının neden olduğu ekonomik dışsallıkların içselleştirmesini de destekleyen vergileri oluşturmaktadır. Bu vergiler Pigouvian vergi yaklaşımı altında sınıflandırılmaktadır. Bu bağlamda, etkin bir maliyet unsurunu oluşturan karbon vergileri, ekonomik birimleri çevre kirliliği

²⁴⁵ Armağan, *a.g.e.,s.* 12; Bakırtaş, *a.g.e., s.* 62;Core.org., <http://www.core.org.cn/NR/rdonlyres/Economics/1441PublicEconomicsFall2002/F3D928E6-911C-4CBE-9198-5952499A1844/0/handout3.pdf>, (08.08.2009); Mutlu, *a.g.e., s.* 102-103

²⁴⁶ Mutlu, *a.g.e., s.* 104-108

²⁴⁷ Mutlu, *a.g.e., s.* 111-118

yaratan faaliyetlerden uzaklaşmaya teşvik etmektedir. Bununla birlikte bu vergiler, çevreyi kirleten faaliyetlerin maliyetlerini arttırarak, üreticilerin çevre dostu üretim yöntemlerine yönelmelerini sağlamaktadır (buna dinamik etkinlik de denir). Doğrudan küresel malların finansmanında kullanılabilir gelir kaynakları da yaratmaları şeklinde görünen bu vergilerin bir özelliğinden de söz edilebilir.²⁴⁸

Ürün Vergileri: Bu vergiler üretim, tüketim ya da atılma aşamasında kirlilik oluşturan ürünler ve hizmetler üzerine konulmaktadır. Ürün vergileri; temel olarak üretim (girdi), tüketim (nihai ürün) ve elden çıkarma (atık) durumlarında kirlilik yaratan ürünün fiyatına uygulanan vergilerdir. Katıyağlar, gübreler, yakıtlardaki karbon ya da sülfür, geri dönüşümsüz kutular, civa veya kadmiyum piller, pilastik piknik malzemeleri (kaşık, çatal, bıçak, tabak, bardak gibi), kimyasallar gibi ürünler bu şekilde vergilendirilen ürünlerin başlıca örnekleri arasında yer almaktadır. Bir ürünün üzerine konan vergi; (i) o ürünün ne kadar süreyle kirlilik yarattığı diğer bir deyişle, ürünün üretildiği andan, çevreye zararlı hale gelmesine, oradan da tamamen yok olmasına kadar geçen süreyi (ii) ürünün içerdiği zararlı maddenin niteliği ise, ürünün bileşenleri, başka bir madde ile birleşerek meydana getirdiği etkileşim ya da ürünün sadece kendisinin meydana getirdiği zararı temel almaktadır.²⁴⁹

Ekipman (Donatım) Vergileri: Dayanıklı tüketim mallarının üretiminde kullanılan donatım malları ya da ekipmanlar çevre kirliliğine neden olmaktadır. Emisyonların vergilendirilmesinin ölçüm sorunu nedeniyle güç olmasından dolayı bu kirlilikten sorumlu olan donanımlar kolayca vergilendirilebilmektedir. Çevresel zararı içselleştirmeye yönelik olan bu çözüm yöntemi arabalar, buzdolapları gibi aynı hizmeti sunan fakat farklı emisyon düzeylerine neden olan aynı ekipman malının birkaç modeli olduğu zaman daha kolay uygulama alanı bulmaktadır. Bu tür vergi çok kirletici ürünlerle az kirletici ürünler arasında tüketicileri bir tercih yapmaya yöneltecektir. Verginin etkinliği ise piyasada bu tür mallara yakın ikame mallarının

²⁴⁸ Ahmet Tekin, İstiklal Y. Vural, "Global Kamusal Malların Finansman Aracı Olarak Global Vergi Önerileri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, Konya 2004, s. 328-329; Hakan Hotunoğlu, Recep Tekeli, "Karbon Vergisinin Ekonomik Analizi ve Etkileri: Karbon Vergisinin EmisyonAzaltıcı Etkisi Var mı?", *Sosyo Ekonomi Dergisi*, Sayı 2, Ankara 2007, s. 110-112

²⁴⁹ Agun, *a.g.e.*, s. 64; A. Tarık Jameli, *Ekolojik Vergiler*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mali Hukuk Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2005, s. 273

varlığı durumunda geçerlidir. Ekipman ya da donanım vergileri varsayım prensibine dayanmaktadırlar. Bu prensibe göre, satın alınan ekipman beklenen çevresel maliyete eşit seviyede vergilendirilmektedir. Ancak vergi daha az çevresel maliyet oluşturduğu zaman kirleticiye iade yapılabilir.²⁵⁰

Tamamlayıcı Mallar Vergisi: Emisyon vergisi uygulanması mümkün olmadığı zaman, diğer bir çözüm yöntemi de kirletici malın tamamlayıcısı olan malı vergilendirmek ya da ikame malını sübvansiyone etmektir. Direkt bir emisyon vergisi mümkün olmadığı zaman, tamamlayıcı bir mal üzerine vergi konulması durumunda, bu mal kirleten malın tamamlayıcı ise optimum olacaktır. Aynı şekilde tam bir ikame durumu söz konusu ise optimuma ulaşmak için o mal sübvansiyone edilebilir.²⁵¹

Kullanıcı Harçlar: Kullanıcı harçları, çevrenin temizliği ile ilgili bir hizmetten yararlanmanın karşılığında bu hizmetten yararlanan kişinin ödediği vergilerdir. Daha çok yerel yönetimler tarafından uygulanmakta olan bu vergilere belediyenin atık suların uzaklaştırılması veya içme suyunun temizlenmesi karşılığında aldığı pay kullanıcı harçlarına örnek gösterilebilir. Görüldüğü üzere bu vergilerin temel hedefini çevreyi kirletenden gelir elde etmek oluşturmaktadır. Elde edilen bu gelirler de örneğimizde belirttiğimiz gibi atık suların uzaklaştırılması gibi faaliyetlerin finansmanında kullanılmaktadır. Bu harçların aynı zamanda, evrensel atıkların dışsal maliyetlerinin ortadan kaldırılması için de kullanıldığı görülmektedir.²⁵²

Gelir Arttırıcı Vergiler: Bütün vergilerde olduğu gibi çevre vergilerinde de bütçe gelirlerini arttırmak bu vergilerin amaçları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, çevreye yönelik dışsallığı ortadan kaldırmak için alınan vergilerin bütçe gelirlerini de arttırmak için kullanıldığı görülmektedir. Ancak, bu çeşit vergilerin temel amacını çevresel değil mali nitelik taşıması oluşturmaktadır. Böyle bir amaca rağmen gelir arttırıcı vergiler, sonuç itibarıyla çevresel zararların düzeyini de azaltma yönünde etkide bulunacaklardır. Gelir arttırıcı vergi uygulamasının en iyi örneğini

²⁵⁰ Günaydın, *a.g.e.*, s. 88; Agun, *a.g.e.*, s. 66-67

²⁵¹ Agun, *a.g.e.*, s. 67; Günaydın, *a.g.e.*, s. 89

²⁵² Değirmendereli, *a.g.e.*; Agun, *a.g.e.*, s. 68

enerji ürünleri üzerinden alınmakta olan vergilerde görmekteyiz. Enerji üzerinden alınan vergiler üretimin temel girdisi olan enerjinin maliyetini arttıracığından dolayı, enerjinin üretiminde ve buna bağlı olarak da tüketiminde azalmalar yaşanacaktır. Enerji üretimi ve tüketiminin azalması sonucunda, bununla ilgili kirletici emisyonları da azaltacaktır. Bu çeşit bir verginin mali amaç taşınması için, bu vergilerde; (i) geniş bir tabana sahip olma, (ii) gelir dağılımını adil bir biçimde sağlama, (iii) bütçe gelirlerini artırma ve (iv) yönetsel maliyetlerinin küçük olması şeklinde dört özelliğin bulunması gereklidir.²⁵³

Vergi Harcamaları: Vergi harcaması, teşvik ve bazı sosyal amaçlar nedeniyle vergi kanunlarında yer alan istisna, muafiyet, indirim ve vergi ertelenmesi gibi unsurların belirli bir dönemdeki kamu gelirlerine olan net etkisidir. Vergi harcaması, 1970’li yıllardan beri bilinen bir kavram olmakla birlikte, ülkeden ülkeye uygulamada farklılıklar görülmektedir.²⁵⁴

Karbon emisyon miktarının sınırlandırılması, yeni enerji teknolojilerinin geliştirilmesi, kullanımının yaygınlaştırılması ve küresel ısınmaya karşı fosil yakıtı kullanımı üzerinden daha yüksek miktarda vergi alınması için sübvansiyonların artırılması gerekir. Vergi yasalarının daha çok çevre dostu maddeleri içerecek şekilde düzenlenmesi, vergi harcaması yolu ile çevreye yönelik zararlı etkilerin ortadan kaldırılması ya da azaltılması için kullanılan stratejilerden birisini oluşturmaktadır. Çevre dostu üretimleri teşvik etmek için vergi harcamalarından yararlanılır. Bu tür üretimler için vergi harcamaları; vergi matrahı indirimleri, yatırım indirimleri ve vergi muafiyetleri/indirimleri şeklinde uygulanmaktadır.²⁵⁵

Vergi Farklılaştırması: Vergi farklılaştırılması, çevreyi kirleten ürünlerden çevreyi kirletmeyen ürünlere göre daha fazla vergi alınmasıdır. Vergi

²⁵³ Agun, *a.g.e.*, s. 68-69

²⁵⁴ Ersan Öz, “Türk Gelir Vergisindeki Bazı Vergi Harcamalarının Optimal Vergileme İlkeleri Açısından Analizi”, *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, İzmir 2002, s. 11- 12; A. Niyazi Özker, “Vergi Hukuku ve Bütçe Politikalarında Vergi Harcaması Olgusu ve Uygulanabilir Etkinliği”, *e- akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, Sayı 7, 2002; Emrah Ferhatoğlu, “Bir Kamu Harcaması Türü Olarak Vergi Harcaması ve Türk Kurumlar Vergisi Açısından Değerlendirilmesi”, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, Eskişehir 2005, s. 78

²⁵⁵ World Resources Institute, “Tax Reform, Energy and the Environment”, Haz. Eric Toder, *WRI Policy Brief*, June 2007, http://pdf.wri.org/Brookings-WRI_TaxExpenditures.pdf, (11.05.2010), s. 1; Agun, *a.g.e.*, s. 69-70

farklılaştırılmasına gidilmesinin temel nedenini, bazı hammaddelerin ya da diğer girdilerin yüksek seviyede çevresel zarar oluşturması durumunda, uygulamadaki tek bir çevre vergisinin bozulmalara ve ters teşviklere yol açması oluşturmaktadır ve bunu önlemek için de vergi farklılaştırılmasına gidilmesi öngörülmektedir. Diğer bir deyişle çevreye zararlı olmayan ürünlerin vergi oranları düşürülürken, çevreye zarar veren ürünlerin vergi oranları artırılmaktadır. Çevreyi kirleten ürünlerin yerine çevre dostu ürünlerin tercih edilmesi vergi farklılaştırılmasının amacını oluşturur.²⁵⁶

Vergi farklılaştırılması ile yeni çevre vergileri uygulamaya konulmamaktadır. Sadece uygulamada olan dolaylı vergilerin oranları değiştirilmektedir. Bu şekilde uygulanan yöntem ile birlikte, çevresel zarara neden olan ürünlerin fiyatları değişmektedir. Bu yöntemin ürün vergilerine benzemesinin yanı sıra ürün vergilerinden farklı yönünü, çevresel zararları azaltma amacını gerçekleştirebilmek için var olan vergi yapısı kullanılması oluşturmaktadır.²⁵⁷

Vergi farklılaştırılması iki şekilde işlemektedir: Bunlardan birincisi, çevreye daha az negatif dışsallık yayan ve yakın bir ikamesi olan fakat çevreye negatif dışsallık yayan bir ürün üzerine vergi koymaktır. İkincisi ise, elde edilen bu vergi gelirlerini, bu ikame malın fiyatında bir indirim yapmak için kullanmaktır. Şöyle ki vergi daha fazla çevresel kirlilik yaratan ürünün fiyatını artırmakta, daha az çevresel kirlilik yaratan ürün için yapılan sübvansiyon da bu ürünün fiyatını azaltmaktadır. Bunun sonucunda tüketim daha az çevresel kirlilik yaratan ürün üzerine kaymaktadır. Vergi farklılaştırılmasının en iyi örneği özel tüketim vergisi uygulamasında görülmektedir.²⁵⁸

Düzenleyici ve dolaylı vergiler dışında, yapılan bazı vergisel düzenlemeler de (vergisel teşvikler gibi) dolaylı çevre vergilerine benzer etkiler gösterirler. Çevre kirliliğini azaltmaya yönelik olarak çevrenin korunması için ekonomik birimleri

²⁵⁶ Agun, *a.g.e.*, s. 70

²⁵⁷ Agun, *a.g.e.*, s. 70

²⁵⁸ Günaydın, *a.g.e.*, s. 94-95; Agun, *a.g.e.*, s. 71

çevre dostu üretim, eko etiketleme, temiz üretim gibi yatırımlar yapmaya teşvik edebilmek için yapılan vergisel düzenlemelerin de yapıldığı görülmektedir.²⁵⁹

2.4.1.2. Kirletme Harçları

Genel olarak harç; “*yarı kamusal nitelikteki kamu mal ve hizmetlerini sunan kuruluşların sundukları hizmetlerden yararlananların faydalanma derecelerine göre zorunlu olarak alınan paralardır*“.²⁶⁰ Devletin bir hukuki işlemi ya da benzer bir hizmeti yapması sırasında harç alması harçların belirgin bir özelliğini oluşturmaktadır.²⁶¹ Bu bağlamda kirlilik harcı, belirli bir bölgede kirletici tarafından çıkartılan zararlı maddeler için alınması gereken parasal karşılıklardır. Çevre ile ilgili harçlar, kirletici emisyonların azaltılması şeklinde bir karşı tepkiye neden olacaktır ve harçları kirliliğin bedeli olarak gören görüşler de mevcuttur.²⁶²

Genel olarak harçlar; hava, su, toprak ve gürültü kirliliği yaratan unsurlar üzerinden alınan bir yükümlülüğü oluşturmaktadırlar ve ayrıca atıklar üzerinden, ürün üzerinden ve verilen hizmetlerin karşılığı olarak da alınır. Harçlar genel olarak, yerel yönetim birimlerince toplanır. Toplanan bu gelirler çevre zararlarının giderilebilmesi ve tazmin edilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Harç miktarı verilen zarara eşit miktarda olmasa da ortalamasına yakın bir düzeyde saptanmaktadır. Bazı durumlarda ise atık miktarındaki bölgesel ve mevsimsel dalgalanmalar da harç katsayısının belirlenebilmesinde göz önünde bulundurulmaktadır.²⁶³

Harçların uyum maliyetleri düşüktür ve gelir getirme potansiyelleri ise yüksektir. Kirlilik harçlarının bazı özellikleri şu şekilde sıralanabilir: Esnekler, teknolojilerde ileriye yönelik olarak değişiklik yapılmasını teşvik etmektedirler ve

²⁵⁹ Mutlu, *a.g.e.*, s. 119; Mustafa Yücel, Ümit Serkan Ekmekçiler, “Çevre Dostu Ürün Kavramına Bütünsel Yaklaşım: Temiz Üretim Sistemi, Eko-Etiket, Yeşil Pazarlama”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 26, 2008.

²⁶⁰ Nadaroğlu, *a.g.e.*, s. 193; Tufan Çakır, v.d., *Kamu Maliyesi*, Birinci Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2003, s. 151

²⁶¹ Bulutoğlu, *a.g.e.*, s. 407

²⁶² Budak, *a.g.e.*, s. 59; Mutlu, *a.g.e.*, s. 120; Armağan, *a.g.e.*, s. 16-17

²⁶³ Budak, *a.g.e.*, s. 59; Mutlu, *a.g.e.*, s. 120; Armağan, *a.g.e.*, s. 16-17

kirleticileri emisyonu azaltmaya ve çevreye duyarlı olmaları şeklinde değişiklik yapmaya yönlendirmektedirler.²⁶⁴

Kirlilik harçları; atık harçları, ürün harçları, idari harçlar ve kullanıcı harçları olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

Atık Harçları: Emisyon harçları olarak da adlandırılan kirlilik harçları, çevreye bırakılacak olan maddelerin miktarını ve kalitesini belirleyerek, bu miktar ve kalite üzerinden alınmaktadır.²⁶⁵ Örneğin Almanya, Hollanda, Fransa, İsveç gibi Avrupa ülkelerinde yaygın olarak kullanılan bir harç uygulamasıdır. Hollanda, uçaklardan yüksek oranlı diğer araçlardan ise düşük oranlı gürültü harçları almaktadır. Fransa, Almanya ve Hollanda alıcı su ortamına kirletici verenlerden harç almaktadırlar. Bu ülkelerde uygulanan sistem çerçevesinde ödenecek harcın miktarı, alıcı ortama verilen kirli su içinde bulunan biyolojik oksijen talebi, kimyasal oksijen talebi, civa, toksit maddeler, nirojen, fosfor, partiküller gibi kirletici maddelerin yoğunluğuna göre belirli katsayılar uygulanarak belirlenmektedir. ABD ve İsveç'te uygulanan modellerde ise hava kirliliği harcı, atmosfere salınan çeşitli kirleticilerin yoğunluk düzeylerinin hesaplanarak, bunlara belirli katsayı uygulanmasından değil, işletme tarafından üretimde kullanılan yakıtların içinde bulunan partükül, kurşun, sülfür gibi kirletici madde miktarları baz alınarak uygulanmaktadır. Bu ülkelerde ayrıca uçaklardan gürültü harçları da alınmaktadır.²⁶⁶

Kullanıcı Harçlar: Bu harçlar, büyük ölçüde yerel yönetimler tarafından atıkları toplamak, depolamak ve bertaraf etmek süreçleri içerisinde yerel yönetimler tarafından tahsil edilen harçlardan meydana gelmektedir.²⁶⁷

Ürün Harçları: Bir ekonomik faaliyet nedeniyle kirliliğe yol açan ürünlerin fiyatları üzerinden üretimleri ya da tüketimleri süresince alınan harçlardır. Ürün harçlarının temiz üretimi teşvik etkisi ve vergi gelirlerini arttırıcı etkisi bulunmaktadır. Bu harçlar hareketli kirlenme kaynaklarına da uygulanabilmektedir.

²⁶⁴ Mutlu, *a.g.e.*, s.120

²⁶⁵ Agun, *a.g.e.*, s. 36-37

²⁶⁶ Mutlu, *a.g.e.*, s. 121

²⁶⁷ Mutlu, *a.g.e.*, s. 121

Bu harçların amacını ise, farklı ürünlerin göreceli fiyatlarını değiştirmek ve/veya toplama ve işleme sistemlerini finanse etmek oluşturmaktadır.²⁶⁸

İdari Harçlar: Bu harçlar, çevresel düzenlemelerin yürürlüğe konulması ve bu düzenlemelerin yürütülebilmesi için alınan ve aynı zamanda da kirletme ruhsatlarının verilmesi ve bu ruhsat sahiplerinin denetlenmesi gibi yönetsel fonksiyonların kısmi ya da tamamıyla finansmanını sağlamayı amaçlayan harçlardan oluşmaktadır.²⁶⁹

2.4.1.3. Teşvikler

Ekonomik birimlerin çevreye karşı daha duyarlı olmalarını sağlayabilmek amacıyla finansal olarak harekete geçiren politikalar teşvikler sayesinde mümkündür. Çevresel politikaların gerektirdiği emisyon azaltımı için gerekli olan harcamaların finansman yükünü hafifletmek ve emisyon azaltımı için insiyatif sağlamak üzere teşvikler, iki temel amaç taşımaktadır. OECD teşvik uygulamasına, *“fiyatları, tüketiciler açısından pazar fiyatının altında tutmak veya üreticiler için pazar fiyatının üzerinde tutmak”* şeklinde tanımlama getirmiştir.²⁷⁰

Teşvik, kirletenlerin kirlilikle mücadele önlemlerini almalarındaki mali yüklerinin devletin yardımı ile azaltılmaları olarak tanımlanmaktadır. Teşvikler genel olarak, var olan kirletici ekonomik birimlere atıklarını azaltma yolundaki ilk girişimlerinde ya da geçiş dönemi çabalarında çevrenin iyileştirilebilmesi için yardımcı olmasıyla ilgili bir araçtır. Atıklarını belirlenen düzeyin altına düşürebilmeleri için kirletici ekonomik birimlere nakit para gibi doğrudan; vergi ve kredi kolaylığı, hızlandırılmış amortisman gibi dolaylı teşvikler sağlanmaktadır. Gerekli görülen önlemler çevreyi kirleten ekonomik birim ve kirletici yerine doğrudan idari birimler tarafından da alınmaktadır. Teşvik uygulamaları ile ilgili olarak pek çok örnek bulunmakla birlikte, bunlardan vergi ve kredi kolaylığına, kirlilikle mücadele araçlarının duruma göre satılması, gümrük ya da emlak vergilerden muaf tutulması, vergi iadesi gibi pek çok örnek vermemiz mümkündür.

²⁶⁸ Yüksel, *a.g.e.*, s. 51; Mutlu, *a.g.e.*, s. 121

²⁶⁹ Agun, *a.g.e.*, s. 36

²⁷⁰ Jameli, *a.g.e.*, s. 101

Ayrıca, idari birimlerin aldığı önlemlere de kanalizasyon arıtma tesislerinin belediyelerce kurulmasını örnek gösterebiliriz.²⁷¹

Teşvik amacıyla kullanılan araçlar, vergi teşvikleri ve sübvansiyonlardan oluşmaktadır. Sübvansiyonlar, pozitif dışsallıkları meydana getiren üretim ya da tüketim faaliyetlerinin marjinal sosyal faydasını içselleştirmek için uygulanmaktadır. Diğer bir deyişle sübvansiyonlar, tüketici ya da üretici tarafından yapılan ödemeleri azaltabilmek için yapılan düzenlemelerden bir tanesini oluşturmaktadır. Sübvansiyonların düzenleyici vergi olarak kabul edilmesiyle birlikte negatif bir vergi olduğundan da bahsedebiliriz.²⁷² Çevre kirliliği ile mücadele edebilmek için sübvansiyonların kullanılması sonucunda, çevre kalitesindeki olumlu bir iyileşmenin olması ve bu durumun da pozitif dışsallık yarattığı düşüncesinin hâkim olması nedeniyle sübvansiyonlar çevre vergilerinin alternatif araçlarını oluşturmaktadırlar.²⁷³

Devlet tarafından sübvansiyon ödemelerinde hazineden ödeme yapılabileceği gibi çevre amaçlı kurulan fonlardan da ödeme yapılabilir. Vergi indirimleri de işletmenin mali yapısını etkileyerek, çevre dostu üretim yapmak isteyen ekonomik birimler için kaynak yaratmaktadır. Daha önce de teşviklere örnek olarak gösterdiğimiz hızlandırılmış amortisman yöntemi de en çok kullanılan teşvik yöntemine örnek teşkil etmektedir. Bununla birlikte birçok ülkede uygulanan yatırım indirimi de örnek olarak gösterilebilir.²⁷⁴

2.4.1.4. Pazarlanabilen Kirlilik Hakları

Alınıp- satılır permiler, kirlilik izni olarak da bilinen pazarlanabilir kirlilik hakları; 1968 yılında ilk olarak John Dales tarafından ortaya atılmış bir yöntemdir. Miktar sınırlamasına dayalı olan bu yöntem, alım-satım konusunu oluşturduğu için

²⁷¹ Mutlu, *a.g.e.* s. 122; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 140; Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 259

²⁷² Mutlu, *a.g.e.*, s. 122; Bakırtaş, *a.g.e.*, s. 64; Alkin, Yıldırım, Özer, *a.g.e.*, s. 241; Duncan Austin, "Economic Instruments for Pollution Control and Prevention – A Brief Overview", *Economic Instruments Stream: Economic Instruments as Cost-Effective Solutions to Environmental Problems*, World Resources Institute, 1999, http://pdf.wri.org/incentives_conferencestream2full.pdf, (11.08.2009), s. 6

²⁷³ Armağan, *a.g.e.*, s. 13

²⁷⁴ Mutlu, *a.g.e.*, s. 122

piyasa temelli araçlar arasında yer almaktadır. Bu yöntem, belirlenen maksimum bir seviyeye kadar çevrenin kirletilmesine müdahale edilmeyeceğini ifade etmektedir. Bu yöntem, yoğun bir şekilde ABD’de, belirli ölçülerde ise Avustralya, Kanada, Meksika’da ve sınırlı şekilde Almanya’da uygulanmaktadır. Son yıllarda ise Avrupa düzeyinde de Danimarka, Hollanda, Norveç, İngiltere gibi bazı ülkelerde uygulama girişimleri başlatılmış olmaktadır.²⁷⁵

Bu aracın uygulanabilmesi için önce kabul edilebilir bir kirlenme seviyesi tespit edilir. Bu seviyeye göre kirlilik oluşturan üretim faaliyetlerinde bulunma izni verilebilecek ekonomik birimlerin sayısına karar verilir. Böylece bu sistem, kirlilik üretebilen faaliyetlerde bulunabilme hakkı olan ekonomik birimler (bireyler ya da işletmeler) tarafından alınıp satılabilen bir hak olarak yeni bir mülkiyet hakkı çeşidi olarak ortaya çıkarılmıştır.²⁷⁶

Hava kalitesinin insan ve çevre sağlığı açısından uygun olduğu ortamlarda belirlenen maksimum kirlilik düzeyini gösteren ve bu sınırın üzerindeki emisyonu yasaklayan bir belge/permisi (sertifika, ruhsatname), çevre acentaları tarafından ya da devlet idaresi tarafından belirli bir bedel karşılığında ekonomik birimlere satılır. Ancak, kirlilik izninin bir bedel karşılığında verilmesi, politik açıdan popüler bir yöntem olarak görülmeyebilir.²⁷⁷

Permi satın alan kirleticiler (ekonomik birimler), kirletme konusunda kredi elde etmiş olmaktadır. Permi ya para karşılığında ya satılır ya da dağıtılır. En çok permi satışı şeklinde faaliyetler büyük ağırlık kazanmaktadır. Permilerin sayısına, satılması veya dağıtılması durumlarına satılmaya karar verilmiş ise fiyatının

²⁷⁵ Serkan Benk, “Çevresel Dışsallıkların İçselleştirilmesinde Kullanılan Regülasyon ve Hukuki Sorumluluk Sistemlerinin Değerlendirilmesi”, *Çimento İşveren Dergisi*, Cilt 20, Sayı 5, Eylül 2006, s. 30; Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 254; Burhan Şenatar, Hülya Kirmanoğlu, Orhan Şener, *Kamu Ekonomisi*, 2. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2004, s. 74-75; Hans b. Vos, Jean- Philippe Barde, Helen Mountford, *Les Instruments Economiques Pour Le Countrole De La Pollution Et La Gestion Des Ressources Naturelles Dans Les Pays De L’ocle: Un Examen D’ensemble*, Env/Epoc/Gee(98)35/Rev1/Final, 06-Oct-1999, [http://www.oalis.oecd.org/olis/1998doc.nsf/LinkTo/NT00000DD2/\\$FILE/10F91144.PDF](http://www.oalis.oecd.org/olis/1998doc.nsf/LinkTo/NT00000DD2/$FILE/10F91144.PDF), (05.03.2010)

²⁷⁶ İsmet Boz, Enver Orhan, “ABD’de Çevre Koruma ve Arazi Kullanım Politikasında Uygulanan Teşviklere Dayalı Mekanizma”, *KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, Kahramanmaraş 2004, s. 81-82

²⁷⁷ Mutlu, *a.g.e.*, s. 124; Armağan, *a.g.e.*, s. 15

belirlenmesine ve satım ya da dağıtımın nasıl yapılması gerektiğine yetkili birimler (çevre acentaları, devlet idaresi) karar vermektedirler. Bunun için kurulmuş olan atık borsaları da bulunmaktadır. Yetkili birimlerin ilk yapmaları gereken iş ise toplam permi sayısını belirlemektir ve bu belirleme kabul edilebilir kirlilik seviyesine göre yapılmaktadır. Daha sonra ise permilerin dağıtımını da yaptıktan sonraki aşamalarda iş tamamen piyasaya bırakılır.²⁷⁸

Belirli bir miktarda permi hakkı elde eden kirleten (ekonomik birim), kirlilik düzeyini (örneğin atık miktarını diyebiliriz) bu hakkın kendisine tanınan miktarın altına çekerse, aradaki farka ilişkin permi hakkını başka kirletenlere satabilme imkânı vardır. Permi hakkını satın alabilecek olanlar ise ya piyasaya yeni giren ya da var olan koşullarda kirliliği azaltmayı kendileri için çok pahalı gören ya da faaliyetlerini geliştirmeleri sebebiyle kirlilik miktarlarını eskiye oranla arttırmak durumunda kalan ekonomik birimlerden oluşmaktadır. Örneğin Permi satın alan kirletici, 1000 birim kirletme permisi almış ama 600 birim kirliliğe neden oluyor ise, bu kirleticinin 400 birim kirletme hakkını başkalarına satabilme ya da başka kirlilik hakları ile değiştirebilme hakkı bulunmaktadır.²⁷⁹

Pazarlanabilir kirlilik haklarının; (i) çevrenin temizliğinde ve maliyetlerin minimize edilebilmesinde etkin bir rol oynayarak çözümler elde etmesi ile (ii) toplam emisyon miktarlarını arttırmadan, bir kontrol bölgesinde geniş bir alana yayılmış olan ekonomik faaliyetlere izin vererek, ekonomik kalkınma ile çevrenin korunması konusunda aynı doğrultuda bileştirilerek kolay uyum sağlanması şeklinde iki amacı bulunmaktadır. Kirletme permilerinin hareketli permi sistemi, kirlenme denge sistemi ve emisyon permi sistemi gibi farklı uygulama yöntemleri bulunmaktadır.²⁸⁰

²⁷⁸ Turgut, *Çevre Hukuku*, s.253; Atık borsası ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Ayhan Orhan, "Sürdürülebilir Kalkınma Politikasında Atık Yönetimi ve Bir Uygulama: Atık Borsası", <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/kalkinma/kalkinma11.pdf>, (05.03.2009)

²⁷⁹ Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 137; Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 253; Mutlu, *a.g.e.*, s. 124

²⁸⁰ Yüksel, *a.g.e.*, s. 53-54; Mutlu; *a.g.e.*, s. 124

2.4.1.5. Çevre Koruma Fonları

Çevre koruma fonları, diğer bir deyişle çevre sübvansiyonlarının bir aracı olarak da değerlendirilen bu fonlar, ekonomik birimlerin çevreyi kirletmelerinin önüne geçebilmek amacıyla verilen mali yardımlardan oluşmaktadır. Ayrıca bu fonlar, yürürlükte bulunan ya da oluşturulabilecek olan çevre yasaları karşısında ekonomik birimlerin, ekonomik yaşamlarını idame ettirebilmeleri için mali destek olarak kullanılmaktadırlar.²⁸¹

Çevrenin korunmasında kaynak sorunu kesin olarak bir çözüme kavuşturulmamıştır. Bu sorun günümüzde de çevre sorunlarını çözmede önemli bir konuyu teşkil etmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde belirgin bir şekilde gözlemlenebilen bu soruna, çevre ile ilgili önlemlerin alınabilmesi için büyük ölçüde kamu kurumlarının çevre ile ilgili kaynak sağlamadaki etkinliğine bağlı olarak çözüm sağlanabilmektedir.²⁸²

Çevre ile ilgili tedbirleri almak ve çevre ile ilgili iyileştirmelerin ekonomide yaratacağı olumsuz sonuçları giderebilmek için ihtiyaç duyulan kaynaklar, devletlerin genel bütçelerinden ayrılan ödeneklerle karşılanabileceği gibi hukuki ve iktisadi araçlar kullanılarak oluşturulabilecek çevre fonları aracılığı ile de karşılanabilmektedir. Çevre kirliliğini önleyici projeleri desteklemek, çevre dostu teknolojiler kullanılması için bu teknolojileri satın almak, bu teknolojileri kullanmak isteyen ekonomik birimlere mali destek sağlamak, çevreyi temizleme girişimlerinde bulunmak gibi sayılabacak birçok faaliyetin gerçekleştirilebilmesi için bu fonlar kullanılmaktadır.²⁸³

2.4.1.6. Geri Ödeme Depozito Sistemi

Ekonomik bir değeri olan ve yeniden kullanılabilme özelliği bulunan bazı mallar için uygulanmakta olan bu yöntem, çevrenin korunması amacını taşıyarak, büyük bir öneme sahiptir ve günümüzde zorunlu bir yöntem olarak da varlığını

²⁸¹ Agun, *a.g.e.*, s. 42

²⁸² Mutlu, *a.g.e.*, s. 128

²⁸³ Mutlu, *a.g.e.*, s. 128

sürdürmektedir. Geri ödeme depozito sisteminde, çevreyi kirletme ihtimali bulunan ürünlerin fiyatı üzerine ek bir fiyat konulmakta (depozito ya da güvence parası da denir) olup, bu ürünün çevreye bırakılmadan geri verildiğinde, başta ödenen fiyatın üreticiye iade edilmesidir. Yapılan yasal ve idari düzenlemeler ile cam şişe, pil v.s. ürünlerin iade edilmesi esnasında, başlangıçta alınan bir depozito ücretinin geri iade edilmesi zorunluluğu getirilmektedir.²⁸⁴

2.4.1.7. Diğer Ekonomik ve Malî Araçlar

Piyasa çözümünü benimseyenler, negatif dışsallığın içselleştirilmesinde ve çevre sorunlarının çözümünde piyasaya devletin müdahale etmemesi gerektiğini, piyasanın kendi kendine bu sorunu ortadan kaldıracabileceği görüşünü savunmaktadırlar. Ancak, yine de aşağıda açıklanacak olan bazı piyasa çözümüne yönelik olarak yapılan açıklamalarda, devletin baştan bir müdahalede bulunması gerekmektedir. Aşağıda; piyasa çözümü olarak da bilinen tazminat (*Kaldor-Hicks* ölçütü), pazarlık (*Scitovsky* yaklaşımı), mülkiyet haklarının tesisi (*Coase* teoremi) ile ilgili olarak açıklamalarda bulunulacaktır.²⁸⁵

Literatürde Kaldor-Hicks ölçütü olarak da bilinen tazminat çözümünde, negatif dışsallığa yol açan üretim faaliyetlerinde bulunan ekonomik birimlerin bu faaliyetinden dolayı zarara uğrayana tazminat ("*denkleştirici maliyet*") olarak ödemesi gerekmektedir. Bu görüş ilk olarak sosyal refahtaki artış ve azalışları açıklamada İngiliz İktisatçı Nicholas Kaldor tarafından ortaya atılmıştır. Kaldor'un bu görüşünün Hicks tarafından desteklenmiş olduğu görülmektedir. Ancak bu çözüm az sayıda zarara uğrayanın olduğu bir piyasada uygulama alanı bulmaktadır.²⁸⁶

Pazarlık ölçütü olarak da bilinen Scitovsky yaklaşımı, Tibor Scitovsky tarafından Kaldor-Hicks yaklaşımına bir alternatif olarak ortaya atılmıştır. Bu yaklaşıma göre bir ekonomik birimin üretim ya da tüketim faaliyetleri sonucunda, başka bir üretim birimi zarar görüyor ve bu üretim birimine negatif dışsallık

²⁸⁴ Budak, *a.g.e.*, s. 62; Agun, *a.g.e.*, s. 41- 42

²⁸⁵ Agun, *a.g.e.*, s. 27

²⁸⁶ Nadir Eroğlu, "John R. Hicks'in Refah Ekonomisine Katkıları", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt XIX, Sayı 1, İstanbul 2004, s. 151- 152; Agun, *a.g.e.*, s. 27- 28; Coşkun Can Aktan, "Piyasa Başarısızlığının Anatomisi ve Kamu Ekonomisi Rasyoneli"; İsmail Özsoy, *a.g.e.*, s. 41

yükleniyorsa, bu zarar uğrayan taraf kendisine negatif dışsallık yükleyen üretim faaliyetini sınırlandırmak için bir pazarlığa girişebilir. Bununla birlikte bu pazarlıkta da iki taraf aralarında uzlaşabilirler. Ancak, böyle bir ekonomik faaliyet sonucunda zarar göreni gözeten herhangi bir yasal hak bulunmuyor ise, aralarında pazarlık da olmayabilir. Bu bağlamda, her iki tarafın üretimlerini toplum açısından zararın telafi edildiği üretim noktasında tutmak amacıyla, pazarlık yaparak anlaşmalar ise faydalarını arttırmış olurlar.²⁸⁷

Bu çözümün geçerli olabilmesi için tazminat çözümünde olduğu gibi pazarlık işlem maliyetlerinin pazarlıktan beklenen net faydayı aşmaması gerekir. Örneğin negatif dışsallık yayan bir üretim faaliyeti sonucunda, birçok kişi zarar görüyor ise ve bu zarara uğrayanları koruyacak herhangi bir yasal düzenleme bulunmuyorsa (örneğin bir fabrikanın dumanıyla havayı kirletmesi gibi), bu kişilerin bir araya gelerek negatif dışsallığa yol açan kişi/kurumla pazarlık yapmaları mümkün değildir. Dolayısıyla zarara uğrayanların bir kısmı zararı giderme maliyetinin düşük olması nedeniyle ya da diğerlerinin harekete geçmesini bekleyerek kendileri bundan yararlanmak isteyeceklerdir.²⁸⁸

Yukarıda açıklanan her iki piyasa çözüm yolunda da negatif dışsallıklar ortaya çıktıktan sonra bundan etkilenenlerin zararlarının karşılanması durumu söz konusudur. Ancak yine de her ikisinde de çözüm yönü tam olarak belli değildir. Zarara uğrayanın tazminat ödemesini bu duruma örnek gösterebiliriz. Bunun nedenini ise mülkiyet hakkının kirletenden mi yoksa kirlilikten etkilenende mi olduğu sorunundan kaynaklanmış olmasından dolayı ya da zarar görenin tazminat veya pazarlık sonucu bir ödün vermek zorunda kalacak olması oluşturmaktadır.²⁸⁹

Coase teoreminde, mülkiyet haklarının tesisi ile negatif dışsallıklar en başta içselleştirilmektedirler. 1992 yılında iktisat alanında Nobel ödülü alan Amerikalı ekonomist Ronald H. Coase tarafından öne sürülen bu teori, “*Coase Teoremi*” olarak

²⁸⁷ Coşkun Can Aktan, “Piyasa Başarısızlığının Anatomisi ve Kamu Ekonomisi Rasyoneli”; Agun, *a.g.e.*, s. 28-29; Mustafa Taytak, Oytun Meçik, “Küresel Çevre Sorunlarına Karşı Uluslararası Yeşil Dialog”, <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/kalkinma/kalkinma16.pdf>, (04.03.2010), s. 1

²⁸⁸ Agun, *a.g.e.*, s. 29; Taytak, Meçik, *a.g.e.*, s. 1

²⁸⁹ Agun, *a.g.e.*, s. 29

da literatüre geçmiştir. Bu teoriye göre, bazı durumlarda devlet müdahalesine gereksinim olmadan dışsallıkların taraflar arasında çözülebileceği ve özünü mülkiyet kavramında bulmuş olan ve etkin bir kaynak dağılımının mülk sahipleri arasında anlaşma ile belirlenebileceği öne sürülmektedir. Coase Teoremi, en genel anlamı ile kirleten ve mağdur arasında vergiye ve devlet düzenlemesine gerek kalmadan bir anlaşma yapılması durumunda, kirliliğin yaydığı negatif dışsallığın azalabileceğini ifade etmektedir.²⁹⁰

Kirliliği bir piyasa başarısızlığı olarak kabul ettiğimiz zaman, kaynakların değişimi ve mülkiyet hakları her zaman iyi tanımlandığı zaman ve bu değişim süreci herhangi bir dışsallık üretmez ise piyasa başarısızlığı durumu gerçekleşmeyebilmektedir. Bunun için işlem maliyetlerinin düşük olmasının yanında tarafların gerçekçi davranmaları gerekmektedir. Bu şekilde gerçekleşen ekonomide mülkiyet haklarının transfer edilebilirliği mülkiyet hakkının kime verildiğine bakılmaksızın etkin sonuçlar üretecektir. Çünkü etkin bir anlaşma yapılmasını engelleyen bir durumun varlığı mevcut değilse taraflar Pareto etkinliğe ulaşmaya kadar müzakere yapacaklardır. Bir hakkın transfer edilebilir olması, o hakkı elinde bulunduranın hakkı satabilme yetkisine sahip olması anlamına geldiğinden dolayı, etkin bir çözüm için taraflar mülkiyet haklarını değiştirerek bir anlaşmaya varabilmektedirler.²⁹¹

Bu durumu bir örnekle açıklayacak olursak; sigara içilen bir odayı düşünelim. Bu odada havaya ilişkin mülkiye hakları ya sigara içene ya da sigara içmeye verilir. Böylece oda içerisinde bulunan havanın kullanımı optimum düzeyde sağlanmış olmaktadır. Rakamlar ile ifade edersek, odada sigara içen bireyin sigara içebilmek için 10 lira, sigara içmeyen bireyin ise temiz hava için 20 lira ödemeye razı olduğunu farzedelim. Haklar sigara içmeyen bireye verilirse, oda dumansız ve temiz olacağı için bu etkin bir sonuç olacaktır. Dolayısıyla da sigara içmek isteyen birey 10 lira karşılığında bu hakkı satın alamaz. Peki şöyle düşünülürse, haklar sigara içen bireye verilirse sonuç ne olur? Bu soruya Coase Teoremi'nin cevabı ise anlaşma

²⁹⁰ Dinler, *a.g.e.*, s. 50; Tamer Çetin, "Çevresel Dışsallıklar ve İçselleştirme Yöntemleri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 3, Ankara 2005, s. 158

²⁹¹ Çetin, *a.g.e.*, s. 158

maliyetinin düşük ve mülkiyet haklarının transfer edilebilir olması durumunda odanın dumansız ve temiz kalacağı şeklinde ifade edilmektedir. Bunun nedeniyse sigara içmeyen bireyin, sigara içen bireye 20 lira kadar ödemeye gönüllü olmasından kaynaklanmaktadır.²⁹²

2.4.2. Hukukî Araçlar

Hukukî araçlar literatürde, kumanda ve kontrol yönetimi araçları olarak da adlandırılmakta olup, bu araçlara düzenle-denetle yaklaşımı da denilmektedir. Hukukî araçlar kısaca, yasal olarak her türlü kısıtlamaya uygun koşullar sağlayan önlemler şeklinde tanımlanmaktadır. Kirleticiler bu yasal kısıtlamalara uymamaları durumunda, ceza gibi hukuki yaptırımlarla karşı karşıya kalmaktadırlar.²⁹³

Çevre politikalarının ve hedeflerinin belirlenebilip uygulanabilmesinde hukuki araçların ekonomik- mali araçlara göre; hukuk sisteminin belirli dışsallıkların çözümlenebilmesinde hukukî bir çerçeve oluşturabilmesi ve çıkar gruplarının baskılarına karşı duyarsız olması şeklinde iki önemli üstünlüğü bulunmaktadır. Hukuk sisteminin çevre sorunları konusunda bazı sınırlamalar ile karşılaştığı görülmektedir. Ortaya çıkabilecek zararın derecesi hakkında belirsizliklerin görülmesi, işlem maliyetlerinin zarar görülen miktardan büyük olması dolayısıyla, zarar görenlerin dava açmaktan vazgeçmeleri v.b. birtakım sınırlamalardan da söz edilebilir.²⁹⁴

Hukuki araçları, kirletme yasakları ve sınırlamalar getirme; çevre standartları (ölçütler- sınır değerler); ÇED; izin, onay ve ruhsat uygulamaları ile kirleticilerin atılmasını düzenleme şeklinde beş gruba ayırarak, aşağıda bu araçlar ile ilgili açıklamalar yapılacaktır.

²⁹² Çetin, *a.g.e.*, s. 159; Stiglitz, *a.g.e.*, s. 267

²⁹³ Mutlu, *a.g.e.*, s. 129

²⁹⁴ Mutlu, *a.g.e.*, s. 129; Stiplitz, *a.g.e.*, s. 270-277; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 244-245

2.4.2.1. Kirletme Yasakları ve Sınırlamalar Getirilmesi

Yasaklama, kirlilikle mücadele edebilmek amacıyla özellikle de kirliliğin önlenmesi için ilk akla gelen ve uzun yıllar öncesinin kirlilik mevzuatında yer alan bir önlemdir. Yasaklama faaliyeti kirletici ile bulunulan yöre ve bölgeye olduğu gibi, bunların bir kaçına ya da hepsine birden ilişkin olabilmektedir. Ayrıca, sürekli ya da belirli dönemlere özgü ve kısmi nitelikli olan yasaklar da bulunmaktadır. Yasaklayıcı hükümler genel olarak insan sağlığı temel alınarak getirilmekle birlikte, istisnai olarak da kültürler, türler, ekosistemler, kültürel değerler gibi çevresel varlıkların korunabilmesi için de getirilmiş olmaktadır.²⁹⁵

Kirletme yasakları ve sınırlamalar getirilmesi yöntemleri, çevre kirliliğinin meydana gelmesine yol açabilecek unsurları ortadan kaldırabilmek ya da en aza indirebilmek için yasalar ya da diğer hukuksal işlemler olarak uygulanmaktadır. Bununla birlikte, çevre kirliliğine yol açabilecek faaliyetler çevre kirlenmesi yaşanmadan önce ya tamamen yasaklanmakta ya da bu faaliyetlere belirli sınırlandırmalar getirilmektedir. Böylece, kanunlar ya da diğer hukuksal işlemler ile kirletici faaliyette bulunacak ekonomik birimlerin neleri yapıp neleri yapmaması gerektiği önceden saptanmış olmaktadır. Bununla birlikte, yapılmaması gereken unsurlar yasaklar halinde düzenlenmiştir.²⁹⁶

Sınırlama yönteminde ise çevreye belirli düzeye kadar atık bırakılmasına izin verilmektedir. Diğer bir deyişle, kirletme düzeylerine belirli bir limit getirilmesi şeklinde bu yöntem uygulanmaktadır. Sınırlama türleri çok çeşitli olmakla birlikte; ticaret üzerine konan yasaklama ve sınırlamalar, arazi kullanım sınırlaması ve listeleme şeklindeki sıraladığımız bu üç yöntem en çok kullanılan yöntemleri oluşturmaktadır.²⁹⁷

Ekonomik birimlerin üretim faaliyeti sonucunda yarattıkları çevre kirlenmelerinden bir tanesi de atık sorunudur. Örneğin devlet; bir ilaç firmasına

²⁹⁵ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 400-401

²⁹⁶ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 400-401; Budak, *a.g.e.*, s. 54; Agun, *a.g.e.*, s. 37; Mutlu, *a.g.e.*, s. 131

²⁹⁷ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 400-401; Budak, *a.g.e.*, s. 54; Hakan Agun, *a.g.e.*, s. 37; Mutlu, *a.g.e.*, s. 131

atıkların çevre sağlığını tehdit edecek şekilde toprağa, suya v.b. yerlere atılmasını yasaklamıştır. Ayrıca bu atıkların, çevreye zarar verebilecek maddelerinden arındırılarak yani kimyasal özellikleri bertaraf edilerek çevreye atılmasına izin verilmiştir.²⁹⁸

İktisat literatüründe pozitif dışsallıklar yayacak faaliyetlerde bulun ve negatif dışsallık yayacak faaliyetlerde bulunma şeklinde de sosyal yasaklara tanımlama getirilmiş olmaktadır. Örneğin, toplum sağlığını tehdit edebilecek yerlerde yasalar ile sigara yasağı ile ilgili hukukî düzenlemeler getirilerek sigara içilmesi tamamen/kısmen yasaklanmıştır.²⁹⁹

2.4.2.2. Çevre Standartları (Ölçütler- Sınır Değerler)

Çevresel bozulmalara ve çevresel kirlenmelere neden olan negatif dışsallıkların içselleştirilebilmesinde ya da çevresel zararlar meydana gelmeden önce önlenmesinde piyasa çözümlerinin işlemediği durumlarda, diğer bir deyişle piyasa başarısızlığı söz konusu olduğu zaman, kamu kesimi ekonomisi tarafından çevresel bozulmalar ve çevresel kirlenmelerin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini belirleyebilmek ve de zararın belirli değerlerin üzerine çıkmasını önleyebilmek amacı dâhilinde çevre standartları uygulanabilmektedir. Teknik çalışmalar neticesinde çevre standartları belirlenerek, yapılan yasal çalışmaların bir sonucu olarak bu standartlar faaliyet sahipleri ve üretim/tüketim birimleri için uyulması zorunlu olan kuralları oluşturmaktadırlar. Bu standartlara uymayan faaliyet sahipleri ise çevreye atık bırakan bir üretim/ tüketim birimi; işyeri kapatma, para cezası ya da hapis cezası gibi hukuki yaptırımlar ile karşı karşıya kalmaktadır.³⁰⁰

Çevre standartları uygulaması; iktisadi açıdan çevre standardı ve hukuki açıdan çevre standardı olmak üzere iki gruba ayrılmaktadırlar.

²⁹⁸ Stiglitz, *a.g.e.*, s. 267

²⁹⁹ Stiglitz, *a.g.e.*, s. 267

³⁰⁰ Agun, *a.g.e.*, s. 38; Budak, *a.g.e.*, s. 52-53

Birinci grubu oluşturan iktisadi açıdan çevre standartları kendi içerisinde; emniyet standardı ve etkinlik standardı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.³⁰¹

Emniyet Standardı: Bu yaklaşım temel olarak kirlenmenin doğru miktarı hakkında karar verme yaklaşımıdır. Diğer bir deyişle emniyet standardı, kişisel hak ve özgürlükler açısından değerlendirme yapmaktır şeklinde açıklanabilir. Negatif dışsallığa izin vermek etkinlik sınırı içinde olsa dahi hastalık, rahatsızlık, ölüm gibi durumlara neden oluyorsa, etkinlik sınırı içinde var olan kirliliğin toplumun faydasını maksimum yapmasına rağmen temel hak ve özgürlüklere karşı bir durumu oluşturmaktadır. Böyle bir durumda emniyet standardının kişisel özgürlüklerin korunması temeline dayanmasından dolayı da bu standarda göre çevre kirliliğinin en az zarar verecek seviyeye indirilmesi gerekmektedir.³⁰²

Etkinlik Standardı: Bu standart, marjinal maliyet-marjinal fayda karşılaştırmasına dayanmaktadır. Kirlenmeyi azaltmanın marjinal maliyeti ile kirlenmenin azaltılmasından meydana gelen marjinal-fayda eğrilerinin kesiştiği noktada belirlenecek olan kirlenme seviyesi, etkin bir düzey olması nedeniyle bu seviyede olan kirliliğe izin verecek standart miktarını oluşturmaktadır. Etkin kirlenme düzeyinin üzerinde kalan noktada ya da etkin kirlenme düzeyinin altında kalan noktada kirliliğe izin verilmesi, hem kirletenler hem de bu kirliliğe maruz kalanlar tarafından etkin değildir.³⁰³

İkinci grubu oluşturan hukuki açıdan çevre standartları da kendi içerisinde; emisyon standartları, çevre kalite standartları, teknoloji standartları (süreç standartları) ve ürün standartları olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

Emisyon Standardı: Bu standart, tek tek kirleticiler temel alınarak saptanan ve kirleticilerin her biri için belirli süreler içerisinde, ilgili oldukları kaynaklardan çıkarabilecekleri emisyon açısından belirlenen kabul edilebilir maksimum miktarı gösteren standartlardır. Sabit- belirgin- kaynaklı kirleticiler açısından, bu arada

³⁰¹ Agun, *a.g.e.*, s. 38

³⁰² Mutlu, *a.g.e.*, s. 134- 135

³⁰³ Mutlu, *a.g.e.*, s. 134- 135; Serap Telli, "Devletler Hukuku Açısından Çevre Kirliliği Ölçütleri ve Ölçüt Saptama Yolları", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 41, Sayı 1- 4, Ankara 1989-1990, s. 81

gürültü konusunda uygulanabilir olan bu standartlar, belirli bir zamanda ve belirli bir ortamda hava, su, toprak v.b. bulunması gerekli olan kirletici maddenin metreküp, miligram, desibel (gürültü için) ya da v/ m (EMK için) cinsinden miktarını göstermektedirler.³⁰⁴

Genel olarak, her bir kirleticinin özellikleri incelenerek bireysel sınır değerler belirlenmektedir ve ayrıca bununla birlikte, bütün kirletici kaynaklarının kapasitelerine ve boyutlarına bakılmadan hepsine aynı sınırların getirilmesi, diğer bir deyişle tek tip sınır yaklaşımının özümsebilmesi de söz konusu olmaktadır. Emisyon standartlarında ölçütlerin emisyonun koku veya görünümüne dayalı olması durumunda öznel (subjektif) sınırlardan, kimyasal ve fiziksel ölçütlere dayalı olması durumunda ise nesnel (objektif) sınırlardan söz edilebilir.³⁰⁵

Çevre Kalite Standardı: Kalite, ürün tatmininin sağlanabilmesi için bir ürünün müşteri ihtiyaçlarına uyum durumlarını nitelendiren özelliklerinin bütünüdür.³⁰⁶ Çevre kalite standartlarında, standartların belirlenebilmesinde kirleticinin izin verileceği alıcı ortam esas alınmaktadır. İzin verilebilecek kirlilik seviyeleri, bir başka deyişle sınır değerleri, bu alıcı ortamların özelliklerine göre belirlenmektedir. Bu nedenden dolayıdır ki bu standartlar ilgi mevzuatta her bir çevresel unsurun adıyla örneğin su kalitesi standartları, hava kalitesi standartları ve toprak kalitesi standartları (genel olarak hepsi için geçerli olmak üzere alıcı ortam standartları da denilmektedir) şeklinde isimlendirilmektedir. Çevre kalite standartları, hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde hava ve su v.b. kirlenmelerini kontrol edebilmek amacıyla uygulanmaktadırlar. Ayrıca çevre kalite standartlarında yöre, bölge, ülke gibi birimlerin ya da alıcı ortamın kalitesinin korunabilmesi amaçlanmaktadır.³⁰⁷

Teknoloji Standardı (Süreç Standardı): Girdi düzenlemeleri olarak da tanımlanan bu yöntemin amacını, üretim süreci aşamasında ve/veya kirletici

³⁰⁴ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 404-405

³⁰⁵ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 404-405

³⁰⁶ Birdoğan Baki, Ekrem Cengiz, "Toplam Kalite Çevre Yönetimi", *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt XXI, Sayı 1, Bursa 2002, s. 155-156

³⁰⁷ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 403- 404; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 245; Mutlu, *a.g.e.*, s. 138-139

üretim/tüketim birimlerinin kurması gereken emisyon azaltma donanımının tipini belirlemesinden oluşturmaktadır.³⁰⁸

Ürün Standardı: Bu standartlar; ürünün şekli, kalitesi, içeriği, atık yaratma durumu, ambalajı, kullanımı ve etiketi ile ilgili bütün kriterleri kapsamına dâhil etmektedir. Çevrenin korunması ile ilgili ürün standartları ise ürünün belirgin kullanımı ve imha edilmesi sırasında ortaya çıkabilmesi muhtemel olan çevresel riskleri azaltabilmek amacıyla uyulması gereken ölçütlerin bütünüdür. Bu durumda, çevresel açıdan ürün standartlarının belirlenebilmesindeki en önemli öğeyi ürünlerin çevreye yönelik olan risk değerlemeleri oluşturmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde son yıllarda çevre bilincinin giderek artması ve buna paralel olarak da çevre dostu ürünlere verilen değerde belirgin artışlar yaşanması, bu ülkelere ihraç edilen ürünlerin de kullanım ve atık aşamalarında çevreye zarar vermeyeceğini belgeleyen belirli standartlara uymaları gün geçtikçe bir zorunluluk haline dönüşmüştür.³⁰⁹

Çevre standartlarını belirlemek ve bu standartların uygulanıp uygulanmadığını denetleme görevi yetkili idarelere aittir. Bu yetkili idareler kirleticilerin ve standartların sınır değerlerini belirleme noktasında güçlüklerle karşılaşabilmektedirler. Özellikle de standartların belirlenebilmesi için uzun bir süreç dönemi gerekli olmaktadır.³¹⁰

2.4.2.3. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)

Çevreyi kontrol altına almak amacıyla çaba göstermeler ve çevre sorunlarına karşı önlem alma çalışmaları ile birlikte çevresel zararlara tepkiler arttıkça, özellikle de sanayi sektörü gelişmiş ülkelerde yeni kurulacak olan sanayi kuruluşlarının çevre üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin bilinmesi ve bu kuruluşların yer seçimleri konusunda doğru karar alma mekanizmalarının oluşturulmasının gerekliliğinin önemi

³⁰⁸ Agun, *a.g.e.*, s. 38; Yüksel, *a.g.e.*, s. 56; Deniz Gümüşel, "Kobilere Yönelik Çevre Yönetimi Araçları: Delta Eko- Verimlilik Programı Örneği", *TMMOB Çevre Mühendisleri Odası V. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi*, Ankara 2003

³⁰⁹ Ekrem Gül, "GATT/WTO Çerçevesinde Uluslar Arası Ticaret ve Çevre İlişkisi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 9, Kütahya 2003, s. 7- 8; Armağan, *a.g.e.*, s. 14; Ekrem Gül, Aykut Ekinci, "Çevresel Düzenlemelerin Dış Ticaret ve Rekabet Gücü Üzerine Etkisi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 7, Kütahya 2002, s. 89-95

³¹⁰ Budak, *a.g.e.*, s. 54

üzerindeki görüşler ile ilgili olarak son yıllarda büyük artışların yaşandığı gözlemlenmektedir. ÇED, her şeyden önce idari bir sürece dâhil edilmiştir. İdare hukukunda her işlemin oluşum aşamasında vatandaş, ekseri sürece dâhil edilmez iken, ÇED söz konusu olduğu zaman bu farklı bir özellik arz etmektedir. Diğer bir şekilde, ÇED süreci esnasında, süreç henüz devam ederken halkın katılımı, toplantıların yapılabilmesi ve yazılı ya da sözlü olarak itiraz etmek v.b. imkânlarının sağlanabilmiş olması, geleneksel idari hukuk normlarının ÇED ile değiştirilmiş halinin yorumlanabilmesidir.³¹¹

ÇED, zannedilenin aksine çok erken bir tarihte, hatta çevre sorunsalının dünya gündemine taşınmasını sağlamış olan 1972 yılındaki Stockholm Konferansı'ndan da önce Amerika Birleşik Devletleri'nde Ulusal Çevre Politikası Yasası (NEPA) ile 1969 yılında getirilmiştir. ÇED ile ilgili önemli noktaları içerecek şekilde bir tanımlamada bulunulursa şu şekilde bir tanımlama yapmamız mümkün olmaktadır:

“ÇED değişik ve çok sayıdaki aşamayı kapsayan, bunların gerçekleştirilmesine ilişkin farklı zaman dilimlerine yayılmış olan, çevresel etkiler konusunda geleceğe yönelik risk olasılıklarının ve bunlara ait önlemlerin belirlenmesini ve sonuçta çevresel etkilerin kabul edilebilir bir duruma indirgenmesini hedefleyen ve bazı etkilerin kabul edilebilir bir düzeyde giderilemeyeceğinin gösterilerek çevresel açıdan elverişsiz yatırımların önlenmesini esas alan bir süreçtir.”³¹²

Ekonomik ve sosyal gelişmelere engel olmadan çevre değerlerini ekonomik politikalar karşısında korumak, planlanan bir faaliyetin yol açabileceği bütün olumsuz çevresel etkilerin önceden tespit edilerek, gerekli tedbirlerin alınmasının sağlanabilmesi ÇED'in amacını oluşturmaktadır. ÇED'in ana ilkeleri; mümkün olan en erken aşamada diyalog kurulması, planlama süreci ile bütünleştirme, karar verme,

³¹¹ Abdurrahman Saygılı, “Avrupa Birliği’ nin Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönergesine Kısa Bir Bakış”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 3, No 2, Ankara 2004, s. 68; Mutlu, *a.g.e.*, s. 141

³¹² Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 476; ÇED ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Nühket Turgut, *Çevre Hukuku (Karşılaştırmalı İnceleme)*, Yenilenmiş 2. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara 2001, s. (465 ve 530)

sorumluluk, esneklik, demokrasi, danışma ve katılım şeklinde sınıflandırılmaktadır.³¹³

ÇED, hem planlama aracını hem de karar verme aracını oluşturmaktadır. Bir projenin uygulanabilmesinin çevreye olan olumsuz etkilerinin azaltılmasında kullanılması, ÇED'in plan yapma aracı olarak kullanılması şeklini oluşturmaktadır. ÇED'in karar verme aracı olarak kullanılması ise, bir projenin çevre maliyetlerinin de değerlendirilmesi ile o projenin kabul edilebilir bir proje olup olmadığının değerlendirilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Plan yapma ve karar verme aracı olarak ÇED'in kullanılması sonucunda ise, çevrenin bozulmasını önleyen projelerin kabul edilmesi ve proje gerçekleştikten sonra proje uygulamalarının izlenmesi, en azından dönemsel denetlemeler yapılarak ve izleme raporları değerlendirilerek, çevrenin korunmasının sürekliliğini sağlamaktadır.³¹⁴

2.4.2.4. İzin, Onay ve Ruhsat Uygulamaları

Çevre kirlenmesi ile mücadele yöntemlerinde genel olarak çoğunlukla başvurulmuş uygulama araçlarından birisini de izin, onay ve ruhsat uygulaması yöntemi oluşturmaktadır. Bunun özünü ise, kirliliğin meydana getirecek bazı faaliyetlerde bulunulmadan ya da kirlenmeye sebep olacak bazı maddeleri kullanmadan önce, ilgili mevzuat çerçevesinde yetki verilmiş bazı birimlerden yine aynı mevzuatta belirlenmiş olan izinlerin alınması ya da bunun için gerekli olan onay süreçlerinden geçilmesi oluşturmaktadır.³¹⁵

Bir başka deyişle, çevre kirlenmesi meydana gelmeden önce engelleyebilecek hukuki tedbirlerden birisini oluşturan ruhsat uygulaması, iktisadi faaliyette bulunacak olan ekonomik birimlerin, devletin yetki verdiği birimlere başvurup, önce izin alınması hukuki zorunluluğunu oluşturmaktadır. İzin verilirken ise yetkili idarenin

³¹³ Vedat Pınarlı, Güray Salıhoğlu, *Çevresel Etki Değerlendirmesi Dersi (ÇED) Ders Notları*, (Uludağ Üniversitesi Çevresel Etki Değerlendirmesi Dersi Notları), Bursa 2007, http://home.uludag.edu.tr/users/gurays/images/CED_Dersi_Notlari.pdf, (20.08.2009), s. 4-6; T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, "Çevresel Etki Değerlendirmesi", <http://www.cevreonline.com/ced.htm>, (20.08.2009)

³¹⁴ Mutlu, *a.g.e.*, s. 141-142

³¹⁵ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 422

daha önce belirlemiş olduğu kriterlere uyulması şartı aranmaktadır. Genel ya da özel niteliğe sahip olabilen bu çeşit izinlerin verilmesi, hem ilgili oldukları alanlara hem de somut başvurunun özelliklerine göre, koşullu ve/veya koşulsuz olabilmektedirler. Ayrıca, izin kullanılabilmesi belirli bir süreye bağlanabilmektedir. Koşullar ya açıkça ilgili mevzuatta belirtilmekte ya da tamamen ve/veya kısmen yetkili olan kişi ya da birimlerin kararına bırakılmaktadır.³¹⁶

Yetkili idarenin belirlemiş olduğu kriterlere uygun olarak ekonomik birimlerin faaliyet şartları uygun ise izin verilir, ancak, uygun değilse talep reddedilmektedir. Ruhsat verildikten sonra da ekonomik birim sahibi gereken şartları yerine getirmemekte direnirse ve çevreyi kirleten faaliyette bulunmaya devam ederse, verilen ruhsat da iptal edilmektedir. Bu da devletin yetki verdiği birimlere geniş bir hareket serbestisi getirmiş olduğunun bir göstergesidir.³¹⁷

2.4.2.5. Kirleticilerin Atılmasını Düzenleme

Birtakım üretim faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan ya da evlerde kullanılan maddelerin atıkları ile diğer kirletici unsurların çevreye atılmasını düzenleyen hukuki düzenlemeler mevcuttur. Bu düzenlemeleri de kirletici atıkların atılmasını azaltıcı ve bu atıkların atılmasını düzenleyici kural ve yasalar oluşturmaktadır. Bu atıklar; tehlikeli atıklar, sıvı ve katı atıklar şeklinde sınıflandırılabilir. Herhangi bir faaliyet sonucunda çevreye bırakılan her türlü maddeye atık adı verilmektedir.³¹⁸

Evrensel, endüstriyel, tarımsal v.b. kullanımlar sonucunda kirlenmiş sular, atık yağlar v.b. sıvı atıklara örnek gösterebiliriz. Katı atıklara örnek olarak da plastik, deri, karton, metal v.b. birçok şekilde örnek gösterebiliriz. Tehlikeli atıklara örnek olarak ise pestisid, yağ içeren kablo atıkları, boya ve vernik kalıntıları, eski piller ve aküler v.b. birçok atık sıralamamız mümkün olmaktadır.

Bununla birlikte ilgili yasalarda da nelerin sıvı atık, katı atık ve tehlikeli atık oldukları maddeler halinde belirtilmiş olmaktadır. Bu atıkların taşınması,

³¹⁶ Mutlu, *a.g.e.*, s. 143; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 249

³¹⁷ Budak, *a.g.e.*, s. 56

³¹⁸ Mutlu, *a.g.e.*, s. 144; T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, " Kişisel Gelişim, Çevre Koruma", *MEGEP (Mesleki Eğitim Ve Öğretim Projesi)*, Ankara 2006, s. 6-8

depolanması ve imha edilmesinin çevreye zarar vermeyecek bir şekilde yapılması gerekmektedir. Sanayi atıklarının toprağa gömülmesi, hem toprağa zarar vermekte hem de insan sağlığını ve diğer canlıları tehdit eder bir durum oluşturmaktadır. Aynı şekilde petrolerin; deniz, nehir gibi yerlere dökülmesinin de birçok olumsuz sonuçları vardır. Birçok örnek göstereceğimiz bu durumlar ile ilgili, ilgili yasa, anlaşmalar gibi hukuki mevzuat ya da sosyal sorumluluklar dâhilinde birtakım önlemler alınmaya çalışılmaktadır. Ne yazık ki her ne kadar günümüzde önlem alma girişimleri mevcut olsa dahi, bu durum, küresel bir çevre felaketi ile karşı karşıya olduğumuz gerçeğini değiştirmemektedir.

3. BÖLÜM

3. TÜRKİYE’DE ÇEVRE POLİTİKALARI VE ÇEVRE VERGİSİ UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde ilk önce ülkemizde çevresel sorunlar ile ilgili önlem alınması gerektiği konusunda genel bilgilendirme yapılacaktır. Daha sonra ise, çevrenin korunmasına yönelik olarak düzenlenen çevre politikalarının gelişim seyri ile ilgili olarak, Türkiye’de çevre politikalarını şekillendiren kaynaklar adı altında (anayasa, kanunlar, yönetmelikler, tebliğler, çevre konusunda taraf olunan uluslararası sözleşmeler ve beş yıllık kalkınma planlarında çevre politikası) açıklamalara yer verilecektir. Bu açıklamaların ardından, Türkiye’de uygulanan çevre politikalarının ilkeleri ve uygulama araçlarına ve son olarak Türkiye’de çevre vergisi uygulaması ve değerlendirilmesi başlığı adı altında ülkemizde çevre vergileri sınıflandırılmasında yer alabilecek özelliğe sahip olan vergi uygulamaları, çevre politikalarının ve çevre vergisi uygulamasının değerlendirilmesine yer verilecektir.

3.1. Türkiye’de Çevre Politikalarının Gelişimi

Hızlı bir değişim gösteren dünya gündeminde, 1970’li yılların başından itibaren bütün insanlığın en büyük temel sorununu oluşturan çevresel sorunlar, özellikle sanayisi gelişmiş ülkelerde görülmeye başlamıştır. Ülkemizde ise çevresel sorunlar önceleri bölgesel düzeyde görülmüştür. Daha sonraları zaman içerisinde bu sorunlar üzerinde gerekli önlemlerin alınmaması nedeniyle bu sorunların bölgesel düzeyden ülke geneline yayılmış bir şekilde artış gösterdiği görülmektedir. Önceleri sanayileşmenin hız kazanmasıyla birlikte hızlı nüfus artışı şeklinde görülmeye başlayan çevre sorunları, beraberinde sağlıksız kentleşme, sanayileşme ve hızlı bir şekilde gerçekleşen ekonomik gelişme süreciyle birlikte hızlı kalkınma

politikalarında çevre ile ilgili önlemlerin hiç ya da yeterli düzeyde yer almamasının etkisinin de görülmesi sonucunda hava, su, toprak, gürültü, erozyon ve benzeri birçok çevresel sorunlar meydana gelmiştir.

Böylece, doğal denge üzerinde belirgin bir şekilde çevresel bozulmaların meydana geldiği gözlemlenmektedir. Sonuç itibariyle çevre ve kalkınma alanlarında diğer ülkelerde yaşanan çevresel olaylara benzer bir şekilde ülkemizin de benzer süreçten geçtiği gözlemlenmektedir.

Çevre konusuna uluslararası düzeyde kapsamlı bir şekilde yaklaşan ilk kuruluş olan Birleşmiş Milletler'in ilk önemli konferansı, 1972 yılında İsveç'in Stockholm kentinde yapılmıştır. "*İnsan Çevresi*" adı da verilen ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu bu konferansa 113 ülke katılmıştır. Bu konferans, Birleşmiş Milletlerin çevre alanındaki çalışmalarının temelini oluşturmuştur. Konferans sonunda yayınlanan İnsan ve Çevre Deklarasyonu, İnsan ve Çevre Bildirisi doğrultusunda Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve konferansın başlama tarihi olan 5 Haziran ise "*Dünya Çevre Günü*" olarak kabul edilmiştir. İnsan Çevresi Konferansı sonunda "*Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Bildirgesi*" kabul edilmiştir. Bu bildirmede, giderek büyüyen çevre sorunlarının hem bölgesel hem de uluslararası alanlara yayılması sebebiyle ülkeler arasında yaygınlaşmış bir şekilde işbirliğinin yapılması ve uluslararası kuruluşların ortak hareket etmelerinin gerekliliği belirtilerek, bütün insanların ve de hükümetlerin çevrenin korunması için ortak çaba göstermelerinin önemine ve zorunluluğuna da vurgu yapılmıştır.³¹⁹ Kısacası, ülkemizde çevrenin korunmasına yönelik olarak çevre politikalarının geliştirilmesi bu konferans ile başlamıştır diyebiliriz.

Daha sonra açıklanacağı üzere, ülkemizde 1973 yılında hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda çevre sorunlarına değinilmiş ve bu planda, hızlı ekonomik kalkınma politikalarını engellemeksizin çevrenin korunmasına ilişkin düzenlemelerin mevzuatta yer alması gerekliliği üzerinde durulmuştur.

³¹⁹ TMMOB Maden Mühendisleri Odası, *II. Madencilik ve Çevre Sempozyumu*, Ankara 2007, s. 14-15; Karacan, *a.g.e.*, s. 26

Ülkemizde ilk defa çevre politikalarının oluşturulması amacıyla, 12/8/1978 tarihinde yayınlanan 16375 Sayılı R.G. ile çevre yönetimi ile ilgili ilk örgütlenme olan Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı Başbakanlığa bağlı bir birim olarak kurulmuştur. 8/6/1984 tarih ve 222 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Çevre Müsteşarlığı kaldırılarak Başbakanlığa bağlı, tüzel kişiliği ve katma bütçeli bir kuruluş olan Çevre Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 29/10/1989 tarihinde ise Çevre Genel Müdürlüğü tekrar Çevre Müsteşarlığına dönüştürülmüştür. Bu Kanun Hükmünde Kararnamede Çevre Müsteşarlığına geniş yetkiler verilmiştir. 21/9/1991 tarih ve 443 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Çevre Müsteşarlığı'nın daha etkili bir kurumsal yapı oluşturulması istemiyle müsteşarlık Çevre Bakanlığı haline getirilmiştir. Çevre Bakanlığı, 4856 Sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun³²⁰ ile belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde Orman Bakanlığı ile birleşerek, Çevre ve Orman Bakanlığı ismini almıştır. Türkiye'de çevre ile ilgili olarak da kısmen ya da tamamen görev üstlenmiş diğer bakanlıklar; Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı şeklinde sıralanmaktadır.

Aşağıda ilk olarak, ülkemizdeki çevre politikalarının gelişimi sürecinde Türkiye'de çevre politikalarını şekillendiren kaynaklar olan; anayasa, kanunlar, yönetmelikler, tebliğler, Türkiye'nin çevre konusunda taraf olduğu uluslararası sözleşmeler ve beş yıllık kalkınma planları ile ilgili açıklamalarda bulunulacaktır. Bununla birlikte, Türkiye'de uygulanan çevre politikalarının ilkeleri ve uygulama araçlarına da yer verilecektir. Çevre politikalarının uygulama araçlarının yasal mevzuat dâhilinde uygulanması, kalkınma planlarına nazaran çevre üzerinde olumlu sonuçlar meydana getirerek, yasal mevzuatın daha etkili olduğu görülmektedir. Kanunların kesin ve yaptırım gücü olma özelliği, bu durumun meydana gelmesinde önemli bir etkeni oluşturmaktadır.

³²⁰ "Çevre ve Orman Bakanlığı'nın Görevleri Hakkında Kanun", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 8/5/2003 ve R.G. Sayısı: 25102

3.1.1. Türkiye’de Çevre Politikalarını Şekillendiren Kaynaklar

Türkiye’de çevre politikalarını şekillendiren kaynaklar ile ilgili olarak; anayasa, kanunlar, yönetmelikler, tebliğler, çevre konusunda taraf olunan uluslararası sözleşmeler ve beş yıllık kalkınma planlarında çevre politikası başlıkları altında açıklamalarda bulunulacaktır.

3.1.1.1. Anayasa

Ülkemizde, 1924 yılından günümüze kadar geçen süreç içerisinde uygulanmakta olan yasal mevzuatın bir bölümünde doğrudan doğruya çevre ile ilgili olarak yasal düzenlemelerin yapıldığı; diğer bölümünde ise dolaylı olarak çevreye yönelik olarak yasal düzenlemelere yer verildiği görülmektedir.

Ülkemizde, Cumhuriyet’in ilk yıllarından ilk çevre kanununa kadar geçen süreç içerisinde uygulanmakta olan yasal mevzuatta, çevreye yönelik olarak dolaylı düzenlemelere yer verildiği gözlemlenmektedir. Ülkemizde 1924 Anayasası’nda çevre kavramının yer almadığı görülmektedir. 1980’li yıllarından önceki dönemlerde çevrenin korunması, sağlık politikalarının bir parçası olarak görülmüş ve 1961 Anayasası’nın 49. maddesinde; “*Sağlık Hakkı*“ adı altında “*Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla ödevlidir. Devlet, yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır.*”³²¹ şeklinde hükmü yer almaktadır.

19. yüzyılın başlarından 1980’li yıllara kadar geçen zaman içerisinde, sanayi devrimi ile sonrasında ağırlıklı olarak yaşanan süreçte endüstri ve teknoloji alanlarında hızlı bir değişim ve gelişim süreci yaşanması, hızlı bir değişim süreci sonucunda ise bir taraftan insanoğlunun doğa üzerindeki hâkimiyetini arttırarak, yaşam düzeylerinin yükseltilmesi ve insanların daha mutlu olabilecekleri bir ortamın yaratılması sağlanırken, diğer taraftan da bu durumun olumsuz bir sonucu olarak hızlı kentleşme olgusunun da etkisiyle birlikte görülmekte olan doğal dengenin

³²¹ “334 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1961)”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 9/7/1961 ve R.G. Sayısı: 10859

bozulması, kaynakların yok edilmesi, insan yaşamını tehdit edecek boyutlara varan toprak, hava ve su kirlenmeleri ve benzeri yaşanan olguların çok tehlikeli boyutlara ulaştığı görülmektedir.³²²

Bu tehlikeli gelişmeyi gören, öncelikli olarak meydana gelen çevre tahribatının ve bozulmalarının geciktirilmeden durdurulmasının, önlenmesinin ve giderilmesinin gerekliliğinin bilincine varan ileri endüstri ülkeleri, kısaca çevre sorunları olarak isimlendirilen bu sorunlara ilişkin geniş kapsamlı yasal düzenlemeler yapmışlardır. İleriki zamanlarda bu sorunların sadece gelişmiş ülkelere özgü olmadığını anlaşılmaya başlanmasıyla birlikte, çeşitli uluslararası kuruluşların konunun önemini daha iyi kavramaya yardımcı olan çabalarının da etkisiyle, gelişmekte olan ülkelerin de çevre ile ilgili olarak gelişmiş ülkelere benzer yasal düzenlemelere başvurdukları görülmektedir. Ülkemizde 1982 Anayasası'nda yer alan hüküm, bu gelişmelerin yansımasının bir sonucu olarak en yüksek hukuk normu düzeyinde çevre sorunlarının Devlet ve vatandaşlar için bir ödev olarak ifade edilmesi, çevre sorunlarının ülkemiz bakımından öneminin bir göstergesini oluşturmaktadır. Ülkemizde çevre sorunları ile ilgili olarak yasal düzenlemenin, bu Anayasal buyruk doğrultusunda geciktirilmeden gerçekleştirilmesi gerekliliğini meydana getiren başka önemli nedenlerin de varlığı söz konusudur.³²³

Türkiye, hızlı bir şekilde kalkınmakta olan bir ülkedir ve bu kalkınma süreci içerisinde başka ülkelerde de görüldüğü gibi ülkemizde de birçok çevre sorunu, 1970-1980'li yıllarda geçen zaman içerisinde çözülemeyen bir sorunu teşkil etmemektedir. Bu sebepten dolayıdır ki çevre sorunlarının önlenmesi ve giderilebilmesi için daha da geciktirilmeden yapılacak bir yasal düzenleme, çevre ile uyumlu ve dengeli bir kalkınma sürecinin oluşmasını sağlayabilecektir. Böylelikle, bazı endüstri ülkelerinde ortaya çıkan ve doğanın onarılamayan bir şekilde tahribatına neden olan ya da giderilebilmesi çok daha masraflı olan birtakım

³²² T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Başkanlığı, *Çevre Kanunu Tasarısı ve Milli Savunma, İçişleri ve Dışişleri ve Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonları Raporları. (1/ 634)*, "Çevre Kanunu Tasarısı Gerekçesi", Sayı K.K.T.D. 18/ 101- 1453/ 01940, Ankara 1983, s. 1- 2

³²³ T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Başkanlığı, *Çevre Kanunu Tasarısı ve Milli Savunma, İçişleri ve Dışişleri ve Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonları Raporları. (1/ 634)*, "Çevre Kanunu Tasarısı Gerekçesi", Sayı K.K.T.D. 18/ 101- 1453/ 01940, Ankara 1983, s. 1- 2

gelişmeler önlenmiş olacaktır. Bununla birlikte, ülkemiz de ekonomik kalkınmasını doğal dengeyi koruyacak bir biçimde gerçekleştirebilme ve doğal kaynaklarını daha akılcı bir şekilde kullanabilme fırsatını değerlendirmiş olacaktır.³²⁴

Türkiye’de, çevreye ilişkin olarak yasal düzeydeki doğrudan düzenlemenin 1982 Anayasası ile yapıldığı görülmektedir. 1982 Anayasası’nın kabulü ile birlikte çevre koruması kavramı ilk defa Anayasa’ya girmiştir. Türkiye’nin çevre politikaları ile ilgili olarak üzerinde durulması gereken noktayı ise, çevre sorunlarına anayasada özel bir yer verilmiş olması oluşturmaktadır. Genel olarak Türk Çevre Politikaları’nın temel ilkelerini belirleyen 1982 Anayasası’nda çevrenin sağlıklı ve dengeli olmasından bahsedilmesiyle birlikte, ideal çevrenin nasıl olması gerektiği ya da hangi unsurların çevreye dâhil olduğuna ilişkin bir düzenlemeden bahsedilmemiş olduğu görülmektedir. Çevrenin hukuken korunan alanı, anayasal olarak belirlenemediği gibi Sürdürülebilir Kalkınma İlkesi’nden de 1982 Anayasası’nda bahsedilmediği bu durumun sonucunu oluşturmaktadır.³²⁵

1982 Anayasası’nın 56. maddesinde “*Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması* “ başlığı adı altında “ *Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.*”³²⁶ şeklinde çevre hakkı ve çevrenin korunması ile ilgili olarak doğrudan hükümler yer almaktadır. Böylece Anayasamızda bu hükme bağlı olarak gelişen çevre mevzuatı, çevrenin korunması ve geliştirilebilmesi amacıyla hem devlete hem de bireylere etkin bir katılım görevi vererek, çevre olgusunun gelişmiş birçok ülkede kabul edilmiş olan çağdaş bir bakış açısıyla ele alınmasına olanak sağlayacak yasal zemini hazırlamış olmaktadır. Bununla birlikte yasal zemindeki bu gelişmeler olsa bile, beş yıllık kalkınma planlarında sanayi sektörüne ağırlık verilmesi nedeniyle, bütün ülkelerde olduğu gibi

³²⁴ T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Başkanlığı, *Çevre Kanunu Tasarısı ve Millî Savunma, İçişleri ve Dışişleri ve Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonları Raporları. (1/ 634)*, “Çevre Kanunu Tasarısı Gerekçesi”, Sayı K.K.T.D. 18/ 101- 1453/ 01940, Ankara 1983, s. 1- 2

³²⁵ T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Başkanlığı, *Çevre Kanunu Tasarısı ve Millî Savunma, İçişleri ve Dışişleri ve Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonları Raporları. (1/ 634)*, “Çevre Kanunu Tasarısı Gerekçesi”, Sayı K.K.T.D. 18/ 101- 1453/ 01940, Ankara 1983, s. 1- 2

³²⁶ “2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982)”, *Resmî Gazete*, R.G. Tarihi: 9/11/1982 ve R.G. Sayısı: 17863 (Mükerrer)

ülkemizde de hava, su, toprak, gibi doğal kaynakların hiç tükenmeyecek şekilde sınırsız bir unsur olarak görülmesi ve bu şekilde davranmış olunmasından dolayı ekolojik dengenin gün geçtikçe bozulduğu ve çevre kirlenmelerinde gözle görülür bir şekilde hızlı artışlar yaşandığı görülmektedir.³²⁷

1982 Anayasası'nda çevreye yönelik doğrudan hükümlerin yer aldığı 56. maddesinin yanı sıra, Anayasa'da dolaylı hükümler de yer almaktadır. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:³²⁸

✓ 1982 Anayasası'nın 23. Maddesinde, “*Yerleşme ve seyahat hürriyeti*“ başlığını taşıyan “*sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek amacıyla*“ yerleşme özgürlüğünün sınırlandırılabilirliğinden bahsedilmektedir.

✓ 35. maddede, çevre hakkı ile mülkiyet hakkı arasındaki çelişkinin çözümlenmesinde önemli rol oynayan ve “*mülkiyet hakkının kullanılmasının toplum yararına aykırı olamayacağı*“ hükmü yer almaktadır.

✓ “*Kıyılardan yararlanmayı*“ düzenleyen 43. maddede de, “*Kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir.*“ hükmü yer almaktadır.

✓ Toprağın mülkiyetine ilişkin 44. maddede ise devlete; toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla toprağın kaybedilmesini önlemek görevi verilmiş olmakla birlikte, topraksız olan ya da yeterli miktarda toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye de toprak sağlamak amacıyla gerekli önlemleri alması görevi verilmiştir. Bununla birlikte bu durumun ormanların küçültülmesine, toprak ve yer altı servetlerinin azalmasına neden olmayacak biçimde bu durumun gerçekleştirilmesi istenmiştir.

³²⁷ “2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982)”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 9/11/1982 ve R.G. Sayısı: 17863 (Mükerrer); Gürgün Derelioğlu, *Avrupa Birliği Çevre Mevzuatı ile Türkiye’deki Mevcut Durumun Değerlendirilmesi*, (Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2007, s. 6; Toros, Ulusoy, Ergöçmen, *a.g.e.*, s. 2-4

³²⁸ “2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982)”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 9/11/1982 ve R.G. Sayısı: 17863 (Mükerrer), s. 129- 181; Keleş, Hamamcı, *Çevre Politikası*, s. 348- 349

- ✓ 45. maddede, Anayasa; devlete, tarım toprakları ile meraların amaçları dışında kullanılmasını ve toprağın tahribatını önleme görevini vermiştir.
- ✓ Devletin çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alacağı Anayasa'nın 57. maddesinde belirtilmiş olmaktadır.
- ✓ Anayasa 63. maddesinde de tarih, kültür ve doğa varlıklarının korunmasına ilişkin ilkeler düzenlenmiştir.
- ✓ “Doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi” başlığını taşıyan 169. madde ve yine genel kapsamlı olmakla birlikte çevre ile ilgili dolaylı olarak ilişkilendirilebilecek olan 5., 13., 17., 46., 65., 119., 168. ve 170. maddelerinin hükümleri yine 1982 Anayasası'nda yer almaktadır.

Sonuçta, çevre ile ilgili olarak dolaylı ya da doğrudan hükümlerin 1982 Anayasası'nda yer almış olması, çevre ile ilgili önemli bir adımı teşkil etmiş olmakla birlikte, bu durumun ülkemiz için mevzuatımızda da önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.³²⁹

3.1.1.2. Kanunlar

Türkiye’de çevre politikalarının temel yasasını, 2872 Sayılı Çevre Kanunu³³⁰ (ÇK) ve 5491 Sayılı Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun³³¹ (ÇK’unda yapılan son değişiklikle) ile temel değişikliklere gidilmesi oluşturmaktadır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere, ülkemizde 1920’li yıllardan günümüze kadar geçen süreç içerisinde uygulanmakta olan mevzuatımızın bir bölümü doğrudan doğruya çevre ile ilgili olmakla birlikte, mevzuatımızın diğer bir bölümünde ise dolaylı olarak çevre ile ilgili düzenlemelere yer verildiği görülmektedir.

³²⁹ “2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982)”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 9/11/1982 ve R.G. Sayısı: 17863 (Mükerrer), s. 129- 181; Keleş, Hamamcı, *Çevre Politikası*, s. 348- 349

³³⁰ “2872 Sayılı Çevre Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/8/1983 ve R.G. Sayısı: 18132

³³¹ “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167

Türkiye’de çevre politikaların gelişim sürecinde çevre mevzuatı ile ilgili olarak, 1982 Anayasası ve ilk Çevre Kanunumuz olan 2872 Sayılı ÇK³³²,na kadar geçen süre içerisinde dolaylı olarak çevre ile ilgili yasal düzenlemelerden bazıları aşağıda, Tablo 1’de yer almaktadır:

Tablo 1: 1924- 1982 Tarihleri Arasında Çevre İle İlgili Olarak Dolaylı Yasal Düzenlemeler

KANUN ADI	KANUN NUMARASI	R.G. SAYISI	R.G. TARİHİ
Telgraf ve Telefon Kanunu	406	59	21/2/1924
Köy Kanunu	442	68	7/4/1924
Petrol Kanunu	792	341	6/4/1926
Sıtma Mücadelesi Kanunu	839	384	29/5/1926
Teşviki Sanayi Kanunu	1055	608	15/6/1927
Belediye Kanunu	1580	1471	14/4/1930
Umumi Hıfzısıhha Kanunu	1593	1489	6/5/1930
İskan Kanunu	2510	2733	21/6/1934
Tapu Kanunu	2644	2892	29/12/1934
Çeltik Ekim Kanunu	3039	3337	23/6/1936
Taşkın Sulara ve Su Baskınlarına Karşı Koruma Kanunu	4373	5310	21/1/1943
Sıtma Savaş Kanunu	4871	6238	21/2/1946
Bataklıkların Kurutulması ve Bundan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun	5516	7413	23/1/1950
Maden Kanunu	6309	6326	3/3/1954
Petrol Kanunu	6326	8659	16/3/1954
İmar Kanunu	6785	9356	16/7/1956
Orman Kanunu	6831	9402	8/9/1956
Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanunu	6968	9615	24/5/1957
Sıtmanın İmhası Hakkında Kanun	7402	10402	11/1/1960
Yeraltı Suları Hakkında Kanun	167	10688	23/12/1960
Gecekondu Kanunu	775	12362	30/7/1966
Su Ürünleri Kanunu	1380	13799	4/4/1971
Eski Eserler Kanunu	1710	14527	6/5/1973
Belediye Gelirleri Kanunu	2464	17354	29/5/1981
Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Kanunu	2690	17753	13/7/1982

Kaynak: R.G.’den yararlanılarak bu tablo hazırlanmıştır.

3.1.1.2.1. 1983 Tarih ve 2872 Sayılı Çevre Kanunu

Ülkemizde önlenemez bir derecede çevresel sorunların meydana gelmesi endişesi var olmadan önce, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından 1980’li yıllara kadar olan süreç içerisinde çıkartılmış olan pek çok yasa ile dolaylı olarak çevrenin korunmasına ilişkin kurallar (yukarıda saydığımız kanunları bu duruma örnek gösterebiliriz) konulmuş olmaktadır. Bu düzenlemelerin yarım yüzyıllık bir süreye

³³² “2872 Sayılı Çevre Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/8/1983 ve R.G. Sayısı: 18132

yayılmış olarak ayrı zamanlarda ve konunun sadece belli bir alanının dikkate alınarak yapılmış olması ise bazı çevre unsurlarının çok sayıda sahibi olmasına, buna karşın bazılarının da sahipsiz kalmasına, dolayısıyla bu durumun hiç gözetilmemesine neden olmuştur.³³³

İlk ÇK'muzun çıkartılmasına dair Çevre Kanunu Tasarısı'nda belirlenen çerçeve içerisinde, ÇK ile bu dağınkılığı da giderebilecek çevrenin çok boyutlu olma özelliği, sorunlara bütüncül bir yaklaşım tarzı ile çözüm aranmasının gerekliliğini de göz önünde bulunduran bir uygulama anlayışına imkân sağlamış olmayı amaçlamaktadır. Çevre boyutunu karar sürecinin farklı aşama ve ölçeklerine baştan dâhil eden bu kanun tasarısı, bugünkü nesiller için daha iyi bir yaşam ortamı oluştururken, gelecek nesillerin gelişme kaynaklarını da savurgan bir şekilde harcamayan bir yaklaşım tarzıyla, daha sağlıklı bir kalkınma, kentleşme ve sanayileşmenin gerçekleşebilmesi olanağı da sağlanmış olmayı hedeflemektedir.³³⁴

1982 Anayasası'nda yer alan çevre içerikli hükümler nedeniyle çevre politikalarının oluşturulmasına yönelik olarak hazırlanan ve mevzuatımızda ilk çevre kanunu olarak 9/8/1983 tarihinde kabul edilen 2872 Sayılı ÇK, altı bölümden ve otuz dört maddeden oluşmaktadır. Kanunda; çevre ile ilgili olarak temel tanımlara, amaca, ilkelere, idari düzenlemelere, yükümlülöklere, yasaklara, denetime ve cezalara yer verildiği görölmektedir. ÇK'nun 1. maddesinde yer alan bu kanunun amacı ile ilgili olarak; *"Bu kanunun amacı, bütün vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi; kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması; su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi; ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunması, bugünkü ve gelecek kuşakların sağlık, uygarlık ve yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması için yapılacak düzenlemeleri ve alınacak*

³³³ T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Başkanlığı, *Çevre Kanunu Tasarısı ve Milli Savunma, İçişleri ve Dışişleri ve Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonları Raporları. (1/ 634), "Çevre Kanunu Tasarısı Gerekçesi", Sayı K.K.T.D. 18/ 101- 1453/ 01940, Ankara 1983, s. 2*

³³⁴ T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Başkanlığı, *Çevre Kanunu Tasarısı ve Milli Savunma, İçişleri ve Dışişleri ve Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonları Raporları. (1/ 634), "Çevre Kanunu Tasarısı Gerekçesi", Sayı K.K.T.D. 18/ 101- 1453/ 01940, Ankara 1983, s. 2*

*önlemleri, ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak belirli hukukî ve teknik esaslara göre düzenlenmektedir.*³³⁵ şeklinde hüküm yer almaktadır.

Yine bu Kanunun 2. maddesinde; çevre korunması, ekolojik denge, çevre kirliliği, kirleten, atık, alıcı ortam, terimleri açıklanmıştır.³³⁶

ÇK'nun 3. maddesinde çevrenin korunmasına ve çevre kirliliğinin önlenmesine ilişkin ilkeler özet olarak aşağıdaki gibi sıralanmaktadır³³⁷:

✓ Çevrenin korunması ve meydana gelen kirliliğin önlenbilmesinin herkesin görevi olmasıyla birlikte bu kişiler, bununla ilgili tedbirler almak ve ilgili esaslara uymakla yükümlüdürler.

✓ Çevresel önlemler alınırken de ekonomik kalkınmanın göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

✓ Ekonomik birimlerin faaliyetleri ile ilgili arazi, kaynak kullanımı, proje değerlendirmesi yapan ilgili birimlerin alacakları kararlarda çevre unsurunu göz önünde bulundurmaları gerekir.

✓ Ekonomik birimlerin faaliyetlerinden önce ya da faaliyetleri esnasında çevre dostu teknolojiyi seçip uygulamaları esas alınmıştır.

✓ Kirliliğin önlenmesi, sınırlandırılması ve kirlilik ile mücadele amacıyla yapılan harcamalar, bazı istisnalar dışında kirleten tarafından karşılanır.

✓ Çevresel zarara neden olan herkes, neden oldukları bu zarardan gerekli tedbirleri almadıkları zaman sınırsız sorumludurlar.

✓ Çevrenin korunması, zarar meydana gelmeden önce önlenmesi konusunda alınacak önlemlerin bir bütünlük içerisinde tespit edilip, uygulanması gerekir.

³³⁵ "2872 Sayılı Çevre Kanunu", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/8/1983 ve R.G. Sayısı: 18132

³³⁶ "2872 Sayılı Çevre Kanunu", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/8/1983 ve R.G. Sayısı: 18132

³³⁷ "2872 Sayılı Çevre Kanunu", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/8/1983 ve R.G. Sayısı: 18132

ÇK'nun 3. maddesine bakıldığında bu maddenin ilkeler başlığını taşımasına karşın, bu maddeye baktığımız zaman sadece KÖİ ile ilgili olarak bir düzenlemenin getirilmiş olduğu görülmektedir. Bu kanunda, diğer çevre politikası ilkeleri ile ilgili açık bir hüküm bulunmamaktadır.³³⁸ ÇK'ndan sonra bu kanun kapsamında çıkartılan kanunlardan bazıları ise Tablo 2'de yer almaktadır:

Tablo 2: 1983- 2005 Tarihleri Arasında Çevre İle İlgili Doğrudan/Dolaylı Yasal Düzenlemeler

KANUN ADI	KANUN NUMARASI	R.G. SAYISI	R.G. TARİHİ
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu	2863	18113	23/7/1983
Milli Parklar Kanunu	2873	18132	11/8/1983
Karayolları Trafik Kanunu	2918	18195	18/10/1983
Boğaziçi Kanunu	2960	18229	22/11/1983
Dilekçe Haklarının Kullanılmasına Dair Kanun	3071	18571	10/11/1984
İmar Kanunu	3194	18749	9/5/1985
Maden Kanunu	3213	18785	15/6/1985
Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu	3285	19109	16/5/1986
Kıyı Kanunu	3621	20495	17/4/1990
Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun	4077	22221	8/3/1995
Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanunu	4122	22355	26/7/1995
Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun	4207	22829	26/11/1996
Mera Kanunu	4342	23272	28/2/1998
Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Kanunu	4533	23970	20/2/2000
Petrolün Boru Hatları ile Transit Geçişine Dair Kanun	4586	24094	29/6/2000
Doğal Gaz Piyasası Kanunu (Elektrik Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılması ve Doğal Gaz Piyasası Hakkında Kanun)	4646	24390	2/5/2001
Kara Avcılığı Kanunu	4915	25165	11/7/2003
Bilgi Edinme Kanunu	4982	25165	24/10/2003
Petrol Piyasası Kanunu	5015	25322	20/12/2003
Hayvanları Koruma Kanunu	5199	25509	1/7/2004
Büyükşehir Belediyesi Kanunu	5216	25531	23/7/2004
Belediye Kanunu	5272	25680	24/12/2004
Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumda Müdahale ve Zararların Tazmini Esasına Dair Kanun	5312	25752	11/3/2005
Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun	5366	25866	5/7/2005
Belediye Kanunu	5393	25874	13/7/2005
Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu	5403	25880	19/7/2005

Kaynak: R.G.'den yararlanılarak bu tablo hazırlanmıştır.

Yukarıda belirtilen kanunlar, ilk çevre kanunundan sonra yürürlüğe giren ve maddelerinde çevre ile ilgili düzenlemelere yer veren kanunlardan bazılarıdır

³³⁸ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 203

oluşturmaktadır. Bu kanunlarla dolaylı olarak çevre sorunlarının önlenmesi amaçlanmaktadır.

Daha önce de bahsedildiği üzere ÇK, çevreyle ilgili temel tanımların dışında idarî düzenlemeler ve yükümlülüklerin, yasakların, denetim ve cezaî yaptırımların yer aldığı çerçeve (doğrudan) bir kanunu oluşturmaktadır. Bu genel çerçevenin gerektirdiği düzenlemeler ise yönetmelikler aracılığıyla yapılmaktadır.

3.1.1.2.2. 2006 Tarihli 5491 Sayılı Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

Ülkemizde çevre sorunlarının daha yeni yeni oluştuğu ve anlaşıldığı bir zamanda hazırlanmış ve yürürlüğe konmuş olan ÇK'nun bugünün ihtiyaçlarına yeterli bir düzeyde cevap veremediği görülmektedir. Genel anlamda, çevre sorunlarının hızla büyümesi ve çevrenin öneminin geçen zaman içerisinde daha iyi bir şekilde anlaşılır olmasından dolayı, Kanunun etkinliğini arttırmak üzere bazı değişikliklerin yapılmasının zorunlu hale geldiği görülmektedir.³³⁹

Ülkemizde hızlı endüstrileşme ve kentleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olan hava kirliliği, bazı kentlerimizde insan sağlığını tehdit eden boyutlara ulaşmıştır. İnsanların beden ve ruh sağlığını etkileyen gürültü kirliliği, canlıları rahatsız eden doğal ve medenî hayat biçimine uymayacak şekilde hızla artmaktadır. Denizlerimizde ve iç sularımızda görülen kirliliğin ise sağlık, ekonomi ve turizm potansiyelimizi tehdit eden ölçülere vardığı görülmektedir. Yerleşme ve endüstri merkezlerinden sulara bırakılan katı ve sıvı atıklar, deniz ve körfezlerimizi hızla kirlendirirken radyoaktif maddeler, katı atıklar, kimyasallar, tehlikeli katı ve sıvı atıkların bertaraf edilmesi uluslararası bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır.³⁴⁰

Bununla birlikte, gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerin atıklarını geliştirmekte olan ülkelere gönderme isteklerine paralel olarak, söz konusu olan bu atıkların ülkemizin

³³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. TBMM, *Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Çevre Komisyonu Raporu (1/322)*, "Genel Gerekeçe", Dönem 22, Yasama Yılı 3, Ankara

³⁴⁰ TBMM, *Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Çevre Komisyonu Raporu (1/322)*, "Genel Gerekeçe", Dönem 22, Yasama Yılı 3, Ankara

egemenlik alanındaki denizlerimizde bertaraf edilmesi sorunu ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak da kıyılarımızda artan kirlilik, turizme bağlanan umutları da büyük ölçüde olumsuz olarak etkilemiştir. Ayrıca su ürünlerinin gördüğü zararın yanında, yayılan kirliliğin deniz ekolojisini çevre ve sağlığını tehdit eden ve bozan boyutlara ulaştığı görülmektedir.³⁴¹

Toprağın yanlış kullanılmasıysa, ülkemizin bugünü ve geleceği bakımından büyük bir tehlikeye yol açmıştır. Diğer bir deyişle, kaliteli tarım topraklarının yerleşme, endüstrileşme gibi amaçlar için kullanılarak yok edilmesinin yanı sıra, yeşil örtünün tahribi ve erozyon ülkemizin ekolojik dengesini ve tarım potansiyelini fark edilmeden ama hızla etkilemektedir. Bununla birlikte, tarımsal üretimi etkileyen zararlar ile mücadele ilaçları gibi diğer kimyasal maddeleri gereğinden fazla ya da bilgisizce kullanma ve benzeri durumların sonucunda insan, hayvan ve bitki sağlığı olumsuz olarak etkilenmiştir. Bütün bu yaşana olumsuzlukları giderebilmek üzere ÇK'nun uygulamada etkinliğini sağlayacak bazı hükümler ile cezai hükümler ÇK'nunda yapılan son değişiklikle yeniden düzenlenmiştir.³⁴²

Yukarıda da bahsedildiği üzere, ÇK'nun uygulanmasında etkinliğin sağlanamaması nedeniyle yetersizlikleri giderebilmek amacıyla, ÇK ile ilgili olarak daha önce de yapılan değişiklikler dâhil olmak üzere, toplam 26 maddesinin değiştirilmesi şeklinde ÇK'nda bir değişime gidildiği görülmektedir.³⁴³

ÇK'nun 1. maddesinde yer alan amaç, ÇK'nunda yapılan son değişiklikle; *“bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktadır.”* şeklinde değiştirilmiştir.³⁴⁴

³⁴¹ TBMM, *Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Çevre Komisyonu Raporu (1/322)*, “Genel Gerekçe”, Dönem 22, Yasama Yılı 3, Ankara

³⁴² TBMM, *Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Çevre Komisyonu Raporu (1/322)*, “Genel Gerekçe”, Dönem 22, Yasama Yılı 3, Ankara

³⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. TBMM, *Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Çevre Komisyonu Raporu (1/322)*, “Genel Gerekçe”, Dönem 22, Yasama Yılı 3, Ankara

³⁴⁴ “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167

ÇK’unda yapılan son değişiklikle, bu kanunun 2. maddesinde; çevre, çevre korunması, çevre kirliliği, sürdürülebilir çevre, sürdürülebilir kalkınma, alıcı ortam, doğal varlık, doğal kaynak, kirleten, ekosistem, atıksu, atıksu altyapı tesisleri, arıtma tesisi, ekolojik denge, sulak alan, biyolojik çeşitlilik, atık, katı atık, tehlikeli atık, evrensel katı atık, tehlikeli kimyasallar, kirli balast, ÇED, proje tanıtım dosyası, stratejik çevresel değerlendirme, çevre yönetimi, çevre yönetim birimi/çevre görevlisi, çevre gönüllüsü, hassas alan, çevreye ilişkin bilgi, iş temrin plânı, risk değerlendirmesi, iyonlaştırıcı olmayan radyasyon, elektromanyetik alan, koku, hava kalitesi, bakanlık kavramları açıklanmıştır.³⁴⁵

ÇK’nun 3. maddesinde yer alan ilkelerde de değişikliğe gidilmiştir. ÇK’nda yapılan son değişiklikle, bu kanunun 3. maddesinde yer alan çevrenin korunmasına, iyileştirilmesine ve kirliliğin önlenmesine ilişkin genel ilkeler aşağıda sıralanmaktadır:³⁴⁶

✓ Başta idare, meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere herkes, çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesine yönelik olarak görevlidirler ve bu konuyla ilgili olarak alınacak olan önlemlere, belirlenen esaslara uymakla yükümlüdürler.

✓ Çevrenin korunması, çevresel bozulmaların önlenmesi ve çevre kirliliğinin giderilmesi alanları ile ilgili bütün faaliyetlerde; bakanlık ve yerel yönetimler, gerekli durumlarda meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapmakla yükümlüdürler.

✓ Kaynak ve arazi kullanılmasına dair kararları veren ve proje değerlendirmesi yapan yetkili kuruluşlar, karar alma süreçleri içerisinde sürdürülebilir kalkınma ilkesini dikkate almaktadırlar.

³⁴⁵ “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, Resmi Gazete, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167

³⁴⁶ 5491 sayılı Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, Resmi Gazete, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167; TBMM, *Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Çevre Komisyonu Raporu* (1/ 322), “Genel Gereğe”, Dönem 22, Yasama Yılı 3, Ankara

- ✓ Yapılacak ekonomik faaliyetlerin yararları ile doğal kaynaklar üzerinde meydana getirdikleri etki, sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde uzun dönemli olarak dikkate alınacaktır.
- ✓ Çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkı esas olup, Bakanlık ve yerel yönetimler; meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların çevre hakkını kullanacakları katılım ortamını yaratmakla yükümlü olmaktadır.
- ✓ Her türlü faaliyet esnasında doğal kaynakların ve enerjinin verimli bir şekilde kullanılması için, atık oluşumunda kaynağında azaltan ve atıkların geri kazanılmasını sağlayan çevre ile uyumlu teknolojilerin kullanılması esas alınmıştır.
- ✓ Çevresel kirlenme ve bozulmaların önlenmesi, sınırlandırılması, giderilmesi ve de çevrenin iyileştirilmesi amacıyla yapılan harcamalar, kirleten ya da bozulmaya neden olanlardan tahsil edilir. Kirletenin kirlenmeyi ya da bozulmayı durdurmak, gidermek veya azaltmak amacıyla gerekli önlemleri almaması ya da bu önlemlerin yetkili birimlerce doğrudan alınması nedeniyle, kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan gerekli harcamalar 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümlerine göre kirletenden tahsil edilir.
- ✓ Çevrenin korunmasına, çevre kirliliğinin önlenmesine ve giderilmesine yönelik olarak uygulanması zorunlu olan standartlar ile vergi, harç, katılma payı, yenilebilir enerji kaynaklarının ve temiz teknolojilerin teşviki, emisyon ücreti ve kirletme bedeli alınması, karbon ticareti gibi piyasaya dayalı mekanizmalar ile teşvikler ve ekonomik araçlar kullanılır.
- ✓ Bölgesel ve küresel çevre sorunlarının çözümüne yönelik olarak taraf olduğumuz uluslararası anlaşmalar sonucunda ortaya çıkan ulusal hak ve yükümlülüklerin yerine getirilebilmesi amacıyla gerekli olan teknik, malî, hukukî ve idarî düzenlemelerin Bakanlığın koordinasyonunda yapılmasıyla birlikte, gerçek ve tüzel kişiler bu düzenlemeler sonucunda ortaya çıkabilecek olan maliyetleri karşılamakla yükümlüdürler.

✓ Çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevre sorunlarının çözümüne yönelik gerekli teknik, idarî, malî ve hukukî düzenlemeler ilgili bakanlığın eşgüdümünde yapılır. 2690 sayılı Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Kanunu'nu kapsayan konular Türkiye Atom Enerjisi Kurumu tarafından yürütülmektedir.

ÇK'nundan sonra yapılan son değişiklikle, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde çevreye yönelik olarak yasal düzenlemeler arasında 9 adet kanun vardır. Bu kanunlar EK-1'de sıralanmaktadır. Bununla birlikte EK- 2'de ise ÇK'nunda yapılan son değişiklikle, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde çevre sorunlarını önlemeye ya da var olan çevresel sorunları ortadan kaldırmaya yönelik olarak yasal düzenlemeler arasında komisyon ve gündemde olan 18 adet kanun tasarı ve teklifleri bulunmaktadır.

3.1.1.3. Yönetmelikler

1982 Anayasası' nın 124. maddesine göre yönetmelik;

“Başbakanlık, bakanlıklar ve kamu tüzelkişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilirler.

Hangi yönetmeliklerin Resmi Gazetede yayımlanacağı kanunda belirtilir.” şeklinde ifade edilmektedir.

Ayrıca yönetmelikler, kendilerinden önce gelen Anayasa, kanun, kanun hükmünde kararname, tüzük gibi hukuk kaynaklarına aykırı hükümler getiremezler ve düzenleyici işlem olmaları sebebiyle de yeni bir kural koyamazlar veya var olan kuralı değiştirmezler. Bu sebepten dolayı da yönetmelikler Danıştay denetimine tabidirler.³⁴⁷ Diğer alanlarda olduğu gibi çevre mevzuatımızda da çevreye yönelik olarak doğrudan ya da dolaylı bir şekilde çıkartılmış yönetmelikler bulunmaktadır.

³⁴⁷ Sadık Kırbaş, *Vergi Hukuku Temel Kavramlar, İlkeler ve Kurumlar*, 17. Baskı, Siyasi Kitabevi, Ankara 2006, s. 32

Bu bağlamda, ÇK'na istinaden çıkartılan yönetmeliklerden bazılarının açıklamasına aşağıda yer verilmiştir:

Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği: Her türlü atık ver artışın çevreye zarar verecek şekilde doğrudan ya da dolaylı olarak alıcı ortama verilmesi, depolanması, taşınması, uzaklaştırılması ve bunun gibi faaliyetlerin yasaklanması, çevreyi olumsuz yönde etkileyebilecek olan tüketim maddelerinin idaresini belirli bir disiplin altına alarak suda, havada ve de toprakta kalıcı bir etki gösteren kirleticilerin bitki ve hayvan nesillerini, doğal zenginlikleri ve ekolojik dengeyi bozmalarının önlenmesi ile buna yönelik olarak prensip, politika ve programların belirlenebilmesi, uygulanabilmesi ve geliştirilmesi Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği'nin amacını oluşturmaktadır.³⁴⁸

Bu yönetmeliğin kapsamını, meskun bölgelerde evlerden atılan evrensel katı atıkların, bahçe, park ve yeşil alanlardan atılan bitki atıklarının, iri katı atıkların zararlı atık olmasıyla beraber, evrensel katı atık özelliklerini taşıyan ticarethane ve sanayi atıklarının, evrensel su arıtma tesislerinden atılmış olan arıtma çamurlarının ve zararlı atık sınıfına dâhil olmayan sanayi arıtma tesisi çamurlarının toplanması geri kazanılması, değerlendirilmesi, bertaraf edilmesi ve zararsız hale getirilmesine ilişkin esaslar oluşturmaktadır.³⁴⁹

İncelendiği üzere görülmektedir ki bu yönetmelik, çevre politikalarının ilkelerinden olan KÖİ, İİ, Öİ ve Eİ'ne karşılık gelmektedir.

Tarımsal Kaynaklı Nitrat Kirliliğine Karşı Suların Korunması Yönetmeliği: Tarımsal Kaynaklı Nitrat Kirliliğine Karşı Suların Korunması Yönetmeliği'nin amacını; tarımsal kaynaklı nitratin suyu kirletme nedeninin belirlenmesi, oluşan tarımsal kaynaklı nitrat kirliliğinin azaltılması ve de bu kirliliğin meydana gelmeden önce önlenmesi oluşturmaktadır. Yer altı, yer üstü suları ve de topraklardan kirliliğe neden olan azot ve azot bileşiklerinin belirlenmesi, kontrolü ve

³⁴⁸ "Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 14/3/1991 ve R.G. Sayısı: 20814

³⁴⁹ "Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi:14/3/1991 ve R.G. Sayısı: 20814

kirliliğin önlenmesi ile ilgili olarak teknik ve idari esaslar bu yönetmeliğin kapsamını oluşturmaktadır.³⁵⁰

Bu yönetmek, çevre politikalarının ilkelerinden olan İİ ve Öİ'ne karşılık gelmektedir.

Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği: Su ve çevresinde tehlikeli maddelerden kaynaklanan kirliliğin tespit edilmesi, bu kirlilik meydana gelmeden önce önlenmesi ve oluşmuş olan kirliliğin ise kademeli olarak azaltılması, Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği (76/ 464/ AB)'nin amacını oluşturmaktadır. Yüzeysel sularda, haliç sularında ve bölgesel sularda kirliliğin nedenini oluşturan tehlikeli maddelerin belirlenmesi, kirlilik azaltma programlarının oluşturulması, kirliliğin önlenmesi ve izlenmesi, suya deşarj edilen tehlikeli maddelerin envanterinin yapılması, deşarj ölçütlerinin ve kalite standartlarının belirlenmesi ile ilgili olarak teknik ve idari esaslar bu yönetmeliğin kapsamı dâhilindedir.³⁵¹

Bu yönetmeliği incelediğimiz zaman, çevre politikalarının ilkelerinden olan İİ ve Öİ'ne karşılık geldiği görülmektedir.

Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği: Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği'nin 1. maddesinde de belirtildiği üzere;

“Bu Yönetmeliğin amacı, Ülkenin yeraltı ve yerüstü su kaynakları potansiyelinin korunması ve en iyi bir biçimde kullanımının sağlanması için, su kirlenmesinin önlenmesini sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde gerçekleştirmek üzere gerekli olan hukuki ve teknik esasları belirlemektir.

Bu Yönetmelik su ortamlarının kalite sınıflandırmaları ve kullanım amaçlarını, su kalitesinin korunmasına ilişkin planlama esasları ve yasaklarını, atıksuların boşaltım ilkelerini ve boşaltım izni esaslarını, atıksu altyapı tesisleri ile

³⁵⁰ “Tarımsal Kaynaklı Nitrat Kirliliğine Karşı Suların Korunması Yönetmeliği”, Resmi Gazete, R.G. Tarihi: 18/2/2004 ve R.G. Sayısı: 25377

³⁵¹ “Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği (76/ 464/ AB)”, Resmi Gazete, R.G. Tarihi: 26/11/2005 ve R.G. Sayısı: 26040

ilgili esasları ve su kirliliğinin önlenmesi amacıyla yapılacak izleme ve denetleme usul ve esaslarını kapsar.³⁵² şeklinde ifade edilmektedir.

Bu yönetmelik, çevre politikalarının ilkelerinden olan Öİ ile Eİ'ne karşılık gelmektedir.

Yukarıda açıklanan yönetmelikler haricinde, köklü değişikliklerin yapıldığı 2006 yılına kadar geçen süreç içinde çıkarılan diğer yönetmeliklerden bazıları ise Tablo 3'te yer almaktadır:

Tablo 3: 1985-2005 Yılları Arasında Çıkarılan Yönetmelikler

YÖNETMELİK ADI	R.G. SAYISI	R.G. TARİHİ
Çevre Kirliliği Önleme Fonu Yönetmeliği	18757	17/5/1985
Gemi ve Deniz Araçlarına Verilecek Cezalarda Suçun Tespiti ve Cezanın Kesilmesi Usulleri ile Kullanılacak Makbuzlara Dair Yönetmelik	19623	3/11/1987
Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği	21586	20/5/1993
Tehlikeli Kimyasallar Yönetmeliği	21634	11/7/1993
Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği	22387	27/8/1995
Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin Azaltılmasına Dair Yönetmelik	23799	25/7/1999
Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşmenin Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik	24623	27/12/2001
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği	25318	16/12/2003
Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği	25353	21/1/2004
Hafriyat Toprağı, İnşaat ve Yıkıntı Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği	25538	30/7/2004
Ambalaj ve Ambalaj Atıkları Yönetmeliği	25569	31/8/2004
Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliği	25377	18/2/2004
Endüstriyel Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği	25606	7/10/2004
Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği	25687	31/12/2004
Toprak Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği	25699	13/1/2005
Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği (2002/ 49/ EC)	25862	1/7/2005
Trafikte Seyreden Motorlu Kara Taşıtlarından Kaynaklanan Egzoz Gazı Emisyonlarının Kontrolüne Dair Yönetmelik	25869	8/7/2005

Kaynak:R.G.'den yararlanılarak bu tablo hazırlanmıştır.

ÇK'nunda yapılan son değişiklikle, bu kanundan sonra çıkartılmış olan doğrudan ya da dolaylı bir şekilde çevreye yönelik olarak yasal düzenlemeler arasında 180 adet yönetmelik bulunmakta olup, bu yönetmelikler EK-3'de sıralanmaktadır.

³⁵² "Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği", *Resmî Gazete*, R.G. Tarihi: 31/12 /2004 ve R.G. Sayısı: 25682

3.1.1.4. Tebliğler

Tebliğ genel olarak, hukuksal bir işlem ile ilgili olarak ilgili kimsenin haber almasını sağlamak amacıyla, yetkili birimin yasal bir şekilde yazı ya da ilân ile yapacağı belgeleme işidir. Vergiyi ilgilendiren tebligatlar, 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu hükümlerine tabidirler. Hukukun diğer alanlarında yapılması gereken tebligatlar ise, Tebligat Kanunu³⁵³ ve Tebligat Tüzüğü³⁵⁴ hükümlerine göre yapılmaktadır.³⁵⁵

Sadece, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde çevreyi ilgilendiren konular üzerinde çıkartılmış olan tebliğler, tezimiz kapsamı dâhilinde yer almaktadır. Türkiye’de, çevre politikalarını şekillendiren kaynaklar içerisinde yer alan tebliğler ile ilgili olarak aşağıda birkaç örnek verilmektedir:

Tanker Temizleme Tesisleri Tebliği: Tanker Temizleme Tesisleri Tebliği’nde;

“MADDE 1- (1) ... karayolu veya kombine taşımacılık ile taşınan tüm kimyasal ürünleri taşıyan donanımların temizlenmesi ve yeniden kullanımı sırasında oluşan atıkların, çevreye duyarlı bir şekilde bertarafının sağlanması ve kontrolünün yapılmasıdır.”

şeklinde yer alan hüküm bu tebliğin amacını oluşturmuş olup,

“MADDE 2 - (1) ... karayolu ve kombine taşımacılık ile taşınan tüm kimyasal ürünleri taşıyan ekipmanların temizlendiği hallerde temizleme işlemleri sonrasında oluşabilecek atıklar ile oluşan atık suyun ilgili mevzuat çerçevesinde arıtılması ve bertaraf edilmesinin gerekliliği ve bu konuda hizmet veren temizleme tesislerinde bulunması gereken asgari şartları kapsamaktadır. Metal variller bu Tebliğ kapsamı dışındadır.”

³⁵³ “Tebligat Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 19/2/1959 ve R.G. Sayısı: 10139

³⁵⁴ “Tebligat Tüzüğü”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/9/1959 ve R.G. Sayısı: 10303

³⁵⁵ Kâmil Mutluer, v.d., *Vergi Hukuku*, 5. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2007, s. 94-95; Mualla Öncel, Ahmet Kumrulu, Nami Çağan, *Vergi Hukuku*, Gözden Geçirilmiş 4 Nisan 2007 Tarihli Değişiklikler İşlenmiş 14. Baskı, Turhankitabevi, Ankara 2007, s. 104; Ejder Yılmaz, Tacar Çağlar, *Tebligat Hukuku*, Yarıaçık Cezaevi Matbaası, Ankara 1983, s. 1-2

şeklinde yer alan ilgili hüküm ise, bu tebliğin kapsamını oluşturmaktadır.³⁵⁶

Bu tebliğin, çevre politikaları ilkelerinden birisini oluşturan Öİ'ne karşılık geldiği görülmektedir.

Denizlerde Balık Çiftlikleri Kurulamayacağı Hassas Alan Niteliğindeki Kapalı Koy ve Körfez Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Tebliğ: Denizlerde Balık Çiftliklerinin Kurulamayacağı Hassas Alan Niteliğindeki Kapalı Koy ve Körfez Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Tebliğ de ÇK'nunda yapılan son değişikliklere göre çıkartılan bir tebliğdir. İlgili tebliğin 1. maddesinde de belirtildiği üzere, ÇK'nun 9. maddesinin (h) bendi ile geçici 2. maddesi hükümlerine göre, denizlerde yapılacak balık çiftliklerinin kurulamayacağı ötrifikasyon riski yüksek olan hassas alan özelliğine sahip olan kapalı koy ve körfez alanlarının belirlenmesine yönelik olarak ilke ve esasların oluşturulması, bu tebliğin amacını oluşturmaktadır.³⁵⁷

Bu tebliğin, çevre politikalarının ilkelerinden olan İİ ile Öİ'ne karşılık geldiği görülmektedir.

Denizlerde Kullanılan Balık Yetiştiriciliği Tesislerinin İzlenmesine İlişkin Tebliğ: Denizlerde Kullanılan Balık Yetiştiriciliği Tesislerinin İzlenmesine İlişkin Tebliğ'in amacını ise, denizlerde yapılacak olan balık yetiştiriciliği faaliyetlerinden kaynaklanan ya da kaynaklanabilecek olan kirliliğin izlenmesine yönelik olarak ilke ve esasların belirlenmesi oluşturmaktadır.³⁵⁸

Bu tebliğin, çevre politikalarının ilkelerinden KÖİ ile Öİ'ne karşılık geldiği görülmektedir

Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği Numune Alma ve Analiz Metodları Tebliği: Bu tebliğin amacı, su ortamında kalitenin belirlenmesi, endüstriyel ve evrensel atık suların atık su altyapı tesislerine boşaltımında ya da alıcı ortamlara deşarjda atık sulardan ve/ veya su ortamlarından sürekli ya da aralıklı olarak su numunelerinin alınması ve Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği³⁵⁹'nin ilgili hükümleri

³⁵⁶ "Tanker Temizleme Tesisleri Tebliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 29/1/2009 ve R.G. Sayısı: 27125

³⁵⁷ "Denizlerde Balık Çiftliklerinin Kurulamayacağı Hassas Alan Niteliğindeki Kapalı Koy ve Körfez Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Tebliğ", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 24/1/2007 ve R.G. Sayısı: 26413

³⁵⁸ "Denizlerde Kullanılan Balık Yetiştiriciliği Tesislerinin İzlenmesine İlişkin Tebliğ", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 13/6/2009 ve R.G. Sayısı: 27257

³⁵⁹ "Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/12/2004 ve R.G. Sayısı: 25687

gereğince denetimi öngörölmüş olan kalite parametrelerinin ölçüm/analiz yöntemlerine dair usul ve esasları belirlemesidir. Numune saklama metodlarını, atıksu analizleri için numune alma esaslarını, numune alma ve saklama ilkelerini, numune koruma tekniklerini, yüzeysel sular ve yer altı suları ile denizlerden numune alma ve de gemilerden kaynaklanan kirliliğin tespit edilebilmesi için denizden ve gemilerden alınan numunelerin analiz esasları bu tebliğin kapsamı dâhilindedir.³⁶⁰

İncelendiği üzere görölmektedir ki bu tebliğ, çevre politikalarının ilkelerinden olan KÖİ, İİ ve Öİ'ne karşılık gelmektedir.

ÇK'nunda yapılan 2006 yılındaki değişiklikle, değişiklikten sonra çıkartılmış olan doğrudan ya da dolaylı bir şekilde çevreye yönelik olarak gerçekleştirilen yasal düzenlemeler arasında 126 adet tebliğ/genelge bulunmaktadır. Bu tebliğ/ genelgeler EK-4'de sıralanmaktadır.

3.1.1.5. Türkiye'nin Çevre Konusunda Taraf Olduğu Uluslararası Sözleşmeler

Hassas durumda ya da tehdit altında bulunan yerlerin korunması için uluslararası boyutta oluşturulan çevre sözleşmeleri, uluslararası çevre hukukunun gelişmesine katkı sağlayan gelişmeyi oluşturmaktadır. Sınır aşan kirletmeler nedeniyle hava, su, toprak deniz gibi değerleri korumak, kirlenmeyi denetim altına almak bu sözleşmelerin amacı dâhilindedir. Uluslararası sözleşmelere konu olan düzenlemeler, çevre sorunlarının çeşitli özelliklerinden dolayı çok boyutluluk göstermektedir. Bir anlamda yeryüzünde nerede bir kirlenme ortaya çıkmışsa, onunla ilgili uluslararası sözleşme oluşturulmuş veya oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak, devletlerin sözleşmeye taraf olmaları kendi iradeleri ile mümkün olduğundan dolayı sözleşmenin etkinliği daha başlangıçta azalmış olmaktadır. Diğer bir sorun da

³⁶⁰ "Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği Numune Alma ve Analiz Metodları Tebliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 10/10/2009 ve R.G. Sayısı: 27372

sözleşmenin imzalanmasından sonra sözleşmenin uygulanması ve de denetlenmesinde ortaya çıkmaktadır.³⁶¹

Çevreye yönelik olarak uluslararası nitelikteki sözleşmelerin özelliğini, devletler için geniş hareket olanaklarının getirmesi oluşturmaktadır. Şayet, devletler isterlerse belirli bir süre sonra antlaşmadan çekilebilmektedirler. Taraf olan devlete böyle bir imkânın verilmesi hiç şüphesiz ki çevrenin korunması bakımından çeşitli tehlikeler meydana getirmiştir. Böylece bu durumun da yapılan sözleşmenin zayıf noktasını oluşturması bu tehlikenin boyutunun bir göstergesidir. Bununla birlikte bir diğer durumsa, taraf devletlere böyle bir imkânın verilmesi sonucu olarak, sözleşmelerin daha fazla devlet tarafından imzalanmasında teşvik edici etken oluşturmasını şeklinde görülmektedir. Sonuç itibariyle, bu iki durum da iki açıdan değerlendirilmektedir.³⁶²

Ülkemiz, uluslararası çevre düzenlemeleri ile ilgili küresel ve bölgesel niteliğe sahip bir takım sözleşmelere, deklarasyon ve protokollere taraf olmuştur. Ülkemiz, çevre ile ilgili olarak 41 sözleşme ve 30'un üzerinde protokole taraf olmuş ve çok sayıda deklarasyon ve karar metnini kabul etmiştir. 1982 Anayasası'nda "*Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma*" başlığını taşıyan 90. maddesinde, "*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir.*" hükmü yer almaktadır.³⁶³ Bu hükme göre, taraf olunan sözleşme ve protokollerin ülkemizin hukuk düzeninde sahip oldukları hukuki güç (en azından Çevre Kanunu değerinde olmakla birlikte) bu gibi sözleşmelerin ulusal mevzuatımızın bir parçasını da oluşturduğundan söz etmemiz yerinde olacaktır.

Aşağıda ülkemizin, çevre kirliliğinin önlenmesine ve çevrenin korunmasına yönelik olarak taraf olduğu uluslararası sözleşmelerden olan Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Basel Sözleşmesi, Viyana Sözleşmesi ve Montreal Protokolü, İklim

³⁶¹ Kılıç, *a.g.e.*, s. 136- 138

³⁶² Kılıç, *a.g.e.*, s. 136- 138

³⁶³ Güzin Arat, Murat Türkeş, "Uluslararası Sözleşmeler Ön Rapor ", *TUBİTAK Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli*, Ankara 2002, s. 17; "2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982)", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 9/11/1982 ve R.G. Sayısı: 17863 (Mükerrer)

Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü ile ilgili açıklamalarda bulunulacaktır:

Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi: 1992 yılında Brezilya'nın Rio De Janerio kentinde gerçekleştirilen ve dünyanın en büyük çevre konferansı olarak bilinen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi imzaya açılmış ve Gündem 21, Rio Bildirgesi ve Orman İlkeleri de Zirve'ye katılan devletlerin onayına sunulmuştur. Rio Zirvesi'ne katılan ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 190 devlet bu sözleşmeye taraf olmuştur. Türkiye, bu sözleşmeyi 1992 yılında imzalamış ve 1996 yılında da onaylamış olmakla birlikte, bu sözleşme gereği Üçüncü Ulusal Raporu'nu 2007 yılının şubat ayı içerisinde Biyolojik Çeşitlilik Sekreteryası'na sunmuştur. Ayrıca ülkemizde biyolojik çeşitliliğin korunması hedeflerine ulaşılabilmesi amacıyla, gerekli olan eylemleri ortaya koymak için Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi gereği, 2001 yılında hazırlanmış olan Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Strateji ve Eylem Planı'nın güncelleştirilmesine ilişkin çalışmalar Çevre ve Orman Bakanlığı'nın eşgüdümünde devam etmektedir.³⁶⁴

Ülkemiz, biyolojik çeşitliliğin korunmasıyla birlikte sürdürülebilir kullanımı üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilecek ve modern biyoteknoloji kullanılarak elde edilmiş olan değiştirilmiş canlı organizmaların güvenli nakil muamelesi ve kullanımı alanında yeterli bir koruma seviyesinin sağlanmasına katkıda bulunmak amacıyla bu sözleşmeyi hazırlanmıştır. Ülkemiz 2000 yılında imzaya açılmış olan Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin eki Biyogüvenlik Kartegana Protokolü'ne ise 2004 yılı itibarıyla taraf olunmuştur.³⁶⁵

Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin amacını; biyolojik çeşitliliğin korunması, bu çeşitliliğin unsurlarının sürdürülebilir kullanımı, genetik kaynaklar ve teknoloji

³⁶⁴ Demirayak, *a.g.e.*, s. 17; Ayrıntılı bilgi için bkz. "Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 27/12/1996 ve R.G. Sayısı: 22860; T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi*, <http://www.mfa.gov.tr/biyolojik-cesitlilik-sozlesmesi-tr.mfa>, (09.10.2009)

³⁶⁵ Demirayak, *a.g.e.*, s. 17; Ayrıntılı bilgi için bkz. "Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 27/12/1996 ve R.G. Sayısı: 22860; T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi*, <http://www.mfa.gov.tr/biyolojik-cesitlilik-sozlesmesi-tr.mfa>, (09.10.2009)

üzerinde sahip olunan bütün hakları dikkate almak şartıyla bu kaynaklara gereği kadar erişiminin ve ilgili teknolojilerin gerektirdiği gibi transferinin sağlanması, uygun finansmanın tedarik edilmesi de dâhil olmak üzere genetik kaynakların kullanılmasından kaynaklanan faydaların adil ve hakkaniyete uygun paylaşılması oluşturmaktadır.³⁶⁶

Basel Sözleşmesi: Sanayi atıklarının çevre ve insan sağlığı için tehlike oluşturabilecek zararlarına karşı yönetimi, bertaraf edilmesi ve taşınımına dair önlemler almak üzere uluslararası seviyede çalışmalar her zaman sürdürülmektedir. Bu kapsam dâhilinde UNEP içerisinde çalışmalar başlatılmıştır. Bu durumun sonuçlarından bir tanesini oluşturan Tehlikeli Atıkların Sınırötesi Taşınımı ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi'ni ülkemiz 1989 yılında imzalamış ve bu sözleşmeye 1994 yılında resmen taraf olmuştur. Sözleşmenin imzalanması, tehlikeli atıkların yasa dışı yollar ile gelişmekte olan ülkelere gönderilmesi ve bu atıkların okyanus ve denizlere boşaltılması yönünden global boyutta yasaklayıcı tedbirler alınması gibi önlemleri beraberinde getirmiştir.³⁶⁷

Sözleşmenin amacı ise, tehlikeli ve diğer atıkların oluştukları yere en yakın olacak şekilde çevre ile uyumlu olmak kaydıyla, ıslahı ve bertaraf edilmesini sağlamak, tehlikeli ve diğer atıkların, miktar ve olası zararları bakımından oluşumunu en aza indirmek ve tehlikeli ve diğer atıkların sınırötesi hareketlerini azaltmaktır. Sözleşmenin en temel hareket noktasını, devletlerin ülkelerinde çevreyi koruyabilmelerine imkân sağlamak ve de tehlikeli atıkların sınır aşırı taşınması gibi çevreye zarar verebilecek bazı eylemlere izin vermeme olanaklarına sahip olmaları oluşturmaktadır.³⁶⁸

³⁶⁶ Demirayak, *a.g.e.*, s. 17; Ayrıntılı bilgi için bkz. "Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 27/12/1996 ve R.G. Sayısı: 22860 Sayılı R.G.; T.C. Dışişleri Bakanlığı, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, <http://www.mfa.gov.tr/biyolojik-cesitlilik-sozlesmesi-tr.mfa>, (09.10.2009)

³⁶⁷ "Tehlikeli Atıkların Sınırötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 15/5/1994 ve R.G. Sayısı: 21935; T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Çevre Envanteri Dairesi Başkanlığı, *Türkiye Çevre Atlası*, T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Ankara 2004, s. 435-436; T.C. Dışişleri Bakanlığı, Tehlikeli Atıkların Sınır Aşırı Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Sözleşme, <http://www.mfa.gov.tr/tehlikeli-atiklarin-sinir-asiri-tasinmasi-ve-bertaraf-edilmesinin-kontrolune-iliskin-basel-sozlesmesi.tr.mfa>, (09.10.2009)

³⁶⁸ "Tehlikeli Atıkların Sınırötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 15/5/1994 ve R.G. Sayısı: 21935; T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Çevre

Viyana Sözleşmesi ve Montreal Protokolü: UNEP'in 1975 yılında Dünya Meteoroloji Örgütleri tarafından desteklenmiş olan iki ABD'li bilim adamının yaptığı çalışmayı baz alarak, ozon tabakasında bir incelmenin gözlemlendiğini ve bu durumun da büyük ölçüde yoğun CFC salınımından kaynaklandığını dünya kamuoyuna duyurması ile uluslararası alanda ilk adım atılmıştır.³⁶⁹

ABD, 1980'li yıllarda, sprey kullanımından kaynaklanan CFC'lerin ozon tabakasında yarattığı tahribatın kamuoyunda tartışılmaya başlamasının da etkisiyle birlikte, uluslararası düzeyde ozon tabakasıyla ilgili önlemler alınması zorunluluğunu benimseyen ilk ülke olmuştur. CFC kullanımını azaltacak bağlayıcı yükümlülükleri olan çerçeve bir sözleşme ile bu sözleşmenin ilgili protokolleri için görüşmelerin başlaması çabasına İskandinav ülkeleri ve Kanada ABD'yi desteklemiştir.³⁷⁰

1980'li yılların ortalarına kadar geçen süreç içerisinde CFC salınımının % 45 kadarını oluşturan ve bununla ortaya çıkan ürünleri az gelişmiş ülkelere ihraç eden İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya gibi Avrupa Birliği ülkeleri indirim karşılığında çıkmıştır. Başta Japonya gibi sanayisi gelişmiş olan ülkelerin yanı sıra Brezilya, Meksika, Hindistan gibi ekonomileri gelişme seviyesinde olan ülkeler de bu duruma karşı çıkmışlardır. Ozon Tabakası'nın Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi 22 Mayıs 1985 tarihinde, CFC üreten ve tüketen lider 20 ülke arasında imzalanmıştır. Ülkemiz, 8/9/1990 tarih ve 20629 Sayılı R.G.'de yayınlanarak yürürlüğe giren bu sözleşmeyi resmen kabul etmiştir.³⁷¹

1987 yılının Nisan ayında Cenevre'de gerçekleştirilen toplantıda, 1990 yılından başlamak üzere, CFC tüketimlerinin 1986 yılındaki seviyesinde dondurulması, 1992 yılına kadar ise % 20 oranında azaltılması üzerinde uzlaşmaya varıldığı görülmektedir. 1987 yılının Eylül ayında, Montreal kentinde toplanarak, bağlayıcı hükümleri olan bir protokol hazırlanması üzerinde de mutabakat

Envanteri Dairesi Başkanlığı, *Türkiye Çevre Atlası*, s. 435- 436; T.C. Dışişleri Bakanlığı, Tehlikeli Atıkların Sınır Aşırı Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Sözleşme, <http://www.mfa.gov.tr/tehlkeli-atiklarin-sinir-asiri-tasinmasi-ve-bertaraf-edilmesinin-kontrolune-iliskin-basel-sozlesmesi.tr.mfa>, (09.10.2009)

³⁶⁹ Bülent Duru, "Viyana' dan Kyoto' ya iklim Değişikliği Serüveni", <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/fulletext/2037.pdf>, (09.10.2009)

³⁷⁰ Duru, "Viyana' dan Kyoto' ya İklim Değişikliği Serüveni"

³⁷¹ Duru, "Viyana' dan Kyoto' ya İklim Değişikliği Serüveni"

sağlanmıştır. Böylece, Ozon Tabakası'nın Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi'nden yapılan uzun görüşmeler sonucunda, Ozon Tabakası'na Zarar Veren Maddeler üzerine 37 ülke Montreel Protokolü 16 Eylül 1987 yılında imzalamış olmaktadır. Türkiye, bu protokole 8/9/1990 tarih ve 20629 Sayılı R.G. ile resmen taraf olmuştur. Bu Protokol'ün Londra Değişiklikleri, 28 Aralık 1994 tarih ve 22155 sayılı R.G. ile ve Kopenhag Değişiklikleri, 28 Eylül 1994 tarih ve 20629 sayılı R.G. ile kabul edilmiştir.³⁷²

İklim Değişikliği Çerçevesi Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü: Günümüzde, sera gazlarının atmosferik birikimlerinin, iklim sistemi üzerinde yarattıkları olumsuz etkilerini en az seviyeye indirecek düzeyde durdurmayı sağlayabilecek en önemli ve tek hükümetler arası çaba, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC)'dir. UNFCCC'nin amacı, *“Atmosferdeki sera gazı birikimlerini, iklim sistemi üzerindeki tehlikeli insan kaynaklı etkiyi önleyecek bir düzeyde durdurmayı başarmaktadır. Böyle bir düzeye ekosistemin iklim değişikliğine doğal bir şekilde uyum sağlamasına, gıda üretiminin zarar görmeyeceği ve ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir şekilde devamına izin verecek bir zaman dahilinde ulaşıma”*³⁷³ sındır.

1992 yılının Haziran ayında Rio'da gerçekleştirilmiş olan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Zirvesi'nde imzaya açılan UNFCCC, 21 Mart 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ayrıca bu sözleşmenin, Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ile birlikte imzaya açılmış olan Rio Sözleşmesi'ni

³⁷² Duru, “Viyana’ dan Kyoto’ ya İklim Değişikliği Serüveni; T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://ua.mfa.gov.tr/>, (09.10.2009)

³⁷³ Hayriye Samur, “ Küresel İklim Değişikliği”, *I. İklim Değişikliği Kongresi Tikdek 2007 Bildiri Kitabı*, İstanbul 2007, s. 142; TÜBİTAK, “Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Tematik Panali Vizyon ve Öngörü Raporu”, *Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi*, Ankara 2003, s. 16

üçüncüsünü oluşturmasıyla birlikte³⁷⁴ bu sözleşme, farklı yükümlülüklerle göre ülkeleri üç grupta sınıflandırmıştır.³⁷⁵

1992 yılının Haziran ayında 155 ülke tarafından imzalanan UNFCCC, karbondioksit ve diğer sera etkisi yaratan gaz salımlarının 2000 yılına kadar 1990 yılındaki düzeye çekilmesini öngörmektedir. Bu Sözleşme’de, Montreal Protokolü’nde ve değişikliklerinde ele alınmasından dolayı, CFC’ler dışarıda bırakılmıştır. 1996 yılında, Cenevre’de gerçekleştirilen 2. Taraflar Konferansı’nda 134 ülkenin altında imzasının bulunduğu Bakanlar Bildirgesi’nin hazırlanmış olması, Protokol’ün yaşama geçirilmesi yönünde atılan bir somut adımın göstergesini oluşturmaktadır.³⁷⁶

1-11 Aralık 1997 tarihleri arasında, 170 ülkenin binlerce gönüllü örgüt ve basın temsilcisinin katılımları ile Kyoto şehrinde gerçekleştirilen 2. Taraflar Konferansı’nın en önemli sonucu, ilk defa sera etkisi yaratan gazların salımına ilişkin bağlayıcı hükümleri olan bir belgenin kabul edilmiş olmasıdır.³⁷⁷

1997 yılının Aralık ayında düzenlenen 3. Taraflar Konferansı, Japonya’nın Kyoto şehrinde yapılmıştır. Kyoto Protokolü olarak da anılan 3. Taraflar Konferansında (COP 3), iklim değişikliğine yol açan seragazi emisyonlarının azaltılmasına yönelik olarak yükümlülükler ve uygulanabilecek mekanizmalar belirtilmiştir. UNFCCC’nin uygulama koşullarını düzenleyen bir belge olan Kyoto

³⁷⁴ T.C. Çevre Ve Orman Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, “Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizmaları ve Diğer Uluslararası Emisyon Ticareti Sistemleri”, 13/5/2008 tarih ve B.18.ÇYG.0.02.00.04-020/8366 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara 2008, s. 4; T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü, *İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi*, http://www.ogm.gov.tr/iklim/BM_iklimcerceve.pdf, (10.09.2009), s. 6; Zeynel Kökçam, Ayça Erem Bahadır, “İklim Değişikliği Kyoto Protokolü ve Türkiye”, *tmmob Makine Mühendisleri Odası Tesiat Mühendisliği Süreli Teknik Yayın*, Sayı 67, İstanbul 2002, s. 26

³⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) ve Kyoto Protokolü*, <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-bmidcs-ve-kyoto-protokolu-.tr.mfa>, (10.10.2009)

³⁷⁶ Duru, Duru, “Viyanadan Kyoto’ya İklim Değişikliği Serüveni”, s. 9-13

³⁷⁷ Duru, “Viyanadan Kyoto’ya İklim Değişikliği Serüveni”, s. 13

Protokolü, 11 Aralık 1997 tarihinde imzalanmasına rağmen, yürürlük şartlarının tamamlanamaması nedeniyle, ancak 16 Şubat 2005 yılında yürürlüğe girmiştir.³⁷⁸

Kyoto Protokolü'nün en önemli maddelerinden birisi olan 3. maddede, Ek-1'e dâhil olan (Ek-1'de yer alan ülkeler; OECD üyesi gelişmiş ülkeler, ekonomik değişim geçiren eski Sovyetler Birliği ülkeleri ve pazar ekonomisine geçmiş Doğu Avrupa ülkeleridir.) ülkelerin seragazi salınımlarını, 2008-2012 yılı bütçe döneminde, 1990 yılındaki emisyon düzeyinin en az %5 oranının altına indirilmesi önerisi, 38 gelişmiş ülkenin katılımları ile Protokol hedefi olarak belirtilmiştir. Bu Protokol, UNFCCC'nin hedeflediği amacına ulaşabilmesi için önemli bir uluslararası adımı oluşturmaktadır.³⁷⁹

Kyoto Protokolü'nde belirlenen bir diğer önemli husus ise, Ek-1 Ülkelerinin seragazi emisyon oranlarını azaltmak amacıyla uygulayacakları ulusal politikalar dışında buna ek olarak, “Kyoto Mekanizmaları“ olarak bilinen; “Ortak yürütme mekanizması (*Joint Implementation*), Temiz Kalkınma Mekanizması (*Clean Development Mechanism*) ve de Emisyon Ticareti (*Emission Trading*)“ olarak isimlendirilmiş olan bu üç mekanizmayı uygulayarak, belirlenen hedeflere ulaşabilecekleri belirtilmektedir. Protokol, 16 Mart 1998 tarihinde New York'ta imzaya açılmış ve bir yıl süre ile imzaya açık kalmış ve bu protokole yaklaşık olarak 178 ülke ve Avrupa Birliği taraf olmuştur. Buna karşın, 2008 yılından başlayan ilk yükümlülükler dönemi de 2012 yılı sonunda sona erecektir.³⁸⁰

³⁷⁸ Ethem Karakaya, Mustafa Özçağ, “Türkiye Açısından Kyoto Protokolü'nün Değerlendirilmesi ve Ayrıştırma (Decomposition) Yönetimi ile CO₂ Emisyonu Belirleyicilerinin Analizi”, http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/odtu_paper.pdf, (11.10.2009), s. 4

³⁷⁹ T.C. Çevre Ve Orman Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, “Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizmaları ve Diğer Uluslararası Emisyon Ticareti Sistemleri”, s. 16-17; Karakaya, Özçağ, “Türkiye Açısından Kyoto Protokolü'nün Değerlendirilmesi ve Ayrıştırma (Decomposition) Yönetimi ile CO₂ Emisyonu Belirleyicilerinin Analizi”, s. 4; Jale Çokgezen, Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt XXIII, Sayı 2, İstanbul 2007, s. 97

³⁸⁰ Duru, “Viyanadan Kyoto'ya İklim Değişikliği Serüveni”, s. 9-13; İDÇS ve KP ayrıntılı bilgi için bkz. BÖLGESEL ÇEVRE MERKEZİ (REC), *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü metinler ve temel bilgiler*, İris İletişim, Ankara 2006; Murat Türkeş, “Küresel İklimin Korunması İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Türkiye”, *tmmob Makine Mühendisleri Odası Tesisat Mühendisliği Süreli Teknik Yayın*, Sayı 61, İstanbul 2001, s. 16; T.C. Çevre Ve Orman Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, “Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizmaları . ve Diğer Uluslararası Emisyon Ticareti Sistemleri”, s. 16-17; Karakaya, Özçağ, “Türkiye Açısından Kyoto Protokolü'nün

Türkiye, 1992 yılında, Sözleşme oluşturulurken OECD üyesi olan gelişmiş bir ülke sayılmasından dolayı Ek-1 Ülkeleri arasında yer almasının yanında, diğer OECD ülkeleri ile birlikte sorumluluğu en yüksek olan Ek-2 Ülkeleri (Ek-2’de yer alan ülkeler, OECD üyesi olan gelişmiş ülkelerdir.) arasında da yer almaktadır. Ülkemizin sera gazı emisyonlarının azaltılması konusuna ılımlı yaklaşmasıyla birlikte, az gelişmiş ülkelere bu amaç doğrultusunda teknolojik ve finansal yardım v.b. yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğine dair açıklamalarda bulunulması nedenlerinden dolayı da Ek-2 Ülkeleri grubundan çıkartılma talebinde bulunmuştur. Bunun sonucu olarak ülkemiz UNFCCC’ye 1992 yılında düzenlenen Rio Konferansı’nda imza atmamıştır.³⁸¹

Türkiye, 1997 yılında toplanan Kyoto Konferansı’na katılmış, ancak öne sürdüğü şartlar kabul edilmediğinden dolayı Kyoto Protokolü’ne de taraf olmamıştır. Türkiye, 2000 yılının Kasım ayında yapılan Lahey Konferansı’nda (TK-6), Ek 2’den çıkmayı ve UNFCCC’ye özel koşullarının dikkate alınması koşulu ile Ek-1 Tarafı olarak kabul edilmek istendiğini içeren yeni bir öneri ile katılmıştır. Lahey Konferansı’nda alınan karara göre, Türkiye’nin Ek-2 listesinden çıkartılarak UNFCCC’ye Ek-1 Ülkesi olarak taraf olma isteği, 29 Ekim- 6 Kasım 2001 tarihlerinde Fas’ın Markeş şehrinde yapılan Lahey Konferansı’nda (TK- 6) kabul edilmiştir.³⁸²

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçevesi Sözleşmesi’ne Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair 16/10/2003 tarih ve 4990 Sayılı Kanun ile onaylanmasına uygun bulunan bu Sözleşme, Bakanlar Kurulu’nun 11/11/2003 tarih ve 2003/ 6458 Sayılı Kararı ile onaylanarak, 18/12/2003 tarih ve 25320 Sayılı R.G.’de

Değerlendirilmesi ve Ayrıştırma (Decomposition) Yönetimi ile CO₂ Emisyonu Belirleyicilerinin Analizi”, s. 4-5; Murat Türkeş, Utku M. Sümer, Gönül Çetiner, “Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizmaları”, *tmmob Makine Mühendisleri Odası Tesisat Mühendisliği Süreli Teknik Yayın*, Sayı 52, İstanbul 2000, s. 86; Boğaziçi Üniversitesi- TÜSİAD Dış Politika Forumu, *Kyoto Protokolü, Avrupa Birliği ve Türk İş Dünyası Konferansı*, İstanbul 2005

³⁸¹ Özcan Dağdemir, “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Ekonomik Büyüme: İklim Değişikliği Politikasının Türkiye İmalat Sanayii Üzerindeki Olası Etkileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 60, Sayı 2, Ankara, http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/pdf/60/2/3_ozcan_dagdemir.pdf, (10.10.2009), s. 53

³⁸² T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *2001- 2005 Sekizinci Kalkınma Planı İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyon Raporu*, DPT: 2532- ÖİK: 548, Ankara 2000

yayınlanmıştır. 24 Mayıs 2004 tarihinde Sözleşmeye taraf olan ülkemiz, bu Sözleşme'nin yerine yeni sera gazı indirim hedeflerini ve takvimini belirleyen Kyoto Protokolü'ne o dönemlerde taraf olmamasından dolayı, o dönemde sera gazı emisyonlarını azaltma konusunda henüz bir taahhüt altına girmemiştir.³⁸³

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Yönelik Kyoto Protokolü'nün, (5/2/2009 tarih ve 5836 Sayılı Kanun ile onaylanması uygun bulunan bu sözleşme, Bakanlar Kurulu'nun 7/5/2009 tarih ve 2009/ 14979 Sayılı Kararı ile onaylanarak) 13/5/2009 tarih ve 27227 Sayılı R.G.'de yayınlanması ile birlikte, ülkemiz bu protokolü ulusal olarak onaylanmıştır.³⁸⁴

Türkiye'nin çevre kirliliğinin önlenmesine ve çevrenin korunmasına yönelik olarak taraf olduğu diğer uluslararası sözleşmeler ise Ek- 5'te yer almaktadır.³⁸⁵

3.1.1.6. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Çevre Politikası

Ülkemizde, sürdürülebilir kalkınma politikalarının zaman içerisindeki gelişimi, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından beş yılda bir hazırlanmakta olan Kalkınma Planlarında izlenmektedir. Ülkemizde çevre politikalarının şekillenmesi çalışmaları, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP) ile başlamış, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (YBYKP) ile de kesin bir çerçeveye oturmuştur. Bu planlardan sonuncusunu oluşturan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP) ile

³⁸³ Ayrıntılı bilgi için bkz. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *2007- 2013 Dokuzuncu Kalkınma Planı Çevre Özel İhtisas Komisyon Raporu*, s. 25; T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *2001-2005 Sekizinci Kalkınma Planı İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyon Raporu*, s. 16; Samur, "Küresel İklim Değişikliği", s. 146

³⁸⁴ Sadi Altun, "Yaşanabilir Bir Dünya İçin Kyoto Protokolü'nün Yeri", 23.03.2009, <http://www.stratejikboyut.com/makale/yasanabilir-bir-dunya-icin-kyoto-protokolunun-yeri-497.html>, (11.10.2009); *İklim Değişikliği İle Mücadele İçin Kapasitelerin Artırılması Projesi*, "Türkiye Kyoto Sonrasına Hazırlanıyor", <http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/CBCCMbrochure.pdf>, (11.10.2009), s. 1-3; T.C. Maliye Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Başkanlığı, *Bülten Temmuz 2007*, Sayı 6, Ankara 2007, s.19

³⁸⁵ T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı (ÖÇKKB), *Türkiye'nin Çevre Konusunda Taraf Olduğu Uluslararası Sözleşmeler*, <http://www.ockkb.gov.tr/tr/Icerik.ASP?ID=118>, (06.10.2009); T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, *AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi (UÇES) (2007-2023)*, Ankara 2006, s. 75-76; Serap Akipek, "Dünya Kültürel Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'nin Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 50, Sayı 1, Ankara 2001, s. (13 ve 40)

de belirginleştığı görülmektedir.³⁸⁶ Aşağıda, beş yıllık kalkınma planlarında yer alan çevreye, çevresel sorunlara yönelik olarak belirtilmiş olan ilkeler ve politikalar açıklanacaktır.

3.1.1.6.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1968)

Cumhuriyet'in ilanı ve sonrasında, ülkemiz ile ilgili olarak pek çok alanda yenilikler yapıldığı görülmektedir. Bu kalkınma planı dönemine kadar geçen süreç içerisinde tarıma dayalı ekonomik gelişme ile ithal ikamesi ekonomi politikalarının sürdürüldüğü görülmektedir. Tabii ki yapılan inkılâplar ile birlikte, savaştan yeni çıkmış olma, dışa bağımlılıktan kurtulma çabaları şeklinde görülen ve bununla birlikte birçok nedenlerden dolayı da bu politikaların uygulama alanı bulduğundan söz edebiliriz. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, tarım reformlarının yapılmasının ve beraberinde kamu sektörü reformlarının yapılmasıyla beraber, sanayi sektörünün de ağırlık kazandığı görülmektedir. İhracat ağırlıklı ve yerli üreticiyi kalkındırma amacı ile ithal ikamesi politikası da 1980'li yıllara kadar sürmüştür. Bu dönemde, sanayinin gelişmesi ile hızlı kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilme planları yapılırken, sanayi sektörünün getirdiği kentleşme, hızlı tüketim gibi çevre tahribatının olumsuz sonuçların giderilmesine yer verilmeyip, bu durumun göz ardı edildiği gözlemlenmektedir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, planlı kalkınma dönemine geçilmesi süreci içerisinde; Türkiye gibi az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerin yüksek bir hayat kalitesine ulaşılabilmesi için uzun süreli ve sistemli bir görüş çerçevesi içerisinde devamlı bir şekilde yürütülecek olan kalkınma çabalarının sağlanabilmesi şartı ile gerçekleşmenin mümkün olacağı üzerine vurgu yapılmıştır. Bu amacı gerçekleştirebilmek içinse, hedeflere ve bu hedeflere ulaşmayı sağlayacak olan kaynak ve araçlara uzun bir zaman perspektifi içinde bakmanın ve kalkınma plânlarının hazırlanmasında bu durumu göz önünde bulundurmanın gerekliliğinin savunulduğu görülmektedir. Bu plana bakıldığında da hedefler üzerinden % 7 oranında bir gelişme hızının plan dâhilinde olduğu görülür. Bu hedeflerin de ülkenin

³⁸⁶ Agun, *a.g.e.*, s. 159

kalkınması için gerekli olan her alanda, yeter sayıda ve üstün niteliklere sahip bilim adamı ve teknik uzmanın yetiştirilmiş olması, % 7 oranında bir kalkınma hızının sağlanabilmiş olması, dış ödemeler dengesinin sağlanabilmesi ve istihdam sorununun çözümü şeklinde belirlenmiş olduğu görülmektedir. Bu hedefler ile birlikte bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla sosyal adalet ilkeleri dâhilinde hedeflerin yerine getirilmesinin gerekliliği savunulmuş ve bu ilkelerin önemine de vurgu yapılmıştır.³⁸⁷

Bu plan döneminde de gözlemlenmektedir ki plan dâhilinde belirtilmiş olan bu hedefler arasında, çevre korunmasına yönelik olarak bir düzenleme yapılmamıştır. “*İktisadi ve sosyal hedefler*“ ile “*kamu hizmetlerinin bölümleri*“ başlıkları altında dolaylı olarak sağlık hizmetleri konusunda; ülkenin sağlık derecesini yükseltebilmek için çevre sağlığı şartlarının iyileştirilmesi, halkın sağlık konusunda bilinçlendirilerek eğitilmesi, beslenme şartlarının insan sağlığı açısından en üst faydayı sağlayacak şekilde düzenlenmesi, hızlı nüfus artışının olumsuzluklarının çözümü için aile planlamasının yapılması, bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilerek ortadan kaldırılması ve benzeri hedeflerin kalkınma politikaları arasında yer aldığı görülmektedir.³⁸⁸

“*Tarım*“ ana başlığının alt başlığı olan “*ormancılık*“ politikalarının ana çizgileri; ormanları koruyup sürekliliğinin sağlamak; bozuk ormanları ıslah ve imar etmek ve böylelikle bugünkü ormanların çeşitlerini çoğaltmak, verimini arttırmak ve ormanları ölçülü bir şekilde işletmek; ağaçlandırmalar yaparak yeni orman alanları kazanmak ve su havzalarının ekolojik ve doğal dengesi üzerinde ormanların olumlu etkilerini gerçekleştirmek gibi ormancılık politikalarının uygulama araçları sıralanabilir. Yine aynı başlık altında; toprak kaynaklarımızın rüzgâr ve su erozyonundan korunması, tarıma elverişli hale getirilebilecek arazinin ıslah edilmesi,

³⁸⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963- 1967*, DPT, Ankara 1963, s. 33

³⁸⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl 1963- 1967)*, s. 39; T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963- 1967*, s. (406 ve 422)

imar edilmesi ve güçlendirilmesi ile ilgili olarak gerekli önlemlerin alınmasına öncelik verilmesi de ilgili tedbirler arasında yer almaktadır.³⁸⁹

Bu planda, turizm gelirleri ödemeler bilançosu açığının kapatılmasında bir araç olarak görülmektedir ve turizmden daha fazla gelir elde edilebilmesi için yapılacak yatırımlardan, alınacak önlemlerden, yasa uyumlaştırmalarından v.b. durumlardan bahsedilmektedir. Ayrıca, turistik yönde geliştirilecek alanların tabiat değerlerinin kullanımını belirlemek ve bu gibi yerlerde olumsuzluklara yer vermemek için ilgili makamlara gerekli yetkileri veren kanuni hükümlerin de getirileceği yer almaktadır.³⁹⁰

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, konut ile ilgili olarak; konut yatırımları arttırılmadan daha fazla konut yapılmasının sağlanması, lüks konut yapımlarına kısıtlamalar getirilerek, sağlık bakımından sakıncalı olmayan en ucuz konut tipinin seçilmesi, gecekondularda oturanlar için yeni bir konut bulmadan yıkmamaları ve ev yapmak isteyenlere uygun koşullarda arsa temin edilmesi hedefleri yer almaktadır.³⁹¹

3.1.1.6.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde sağlık teşkilatında gelişme yaşandığı görülmektedir. Bununla birlikte, bu plan döneminde sağlık hizmetlerinin tek elden yürütülmesi öngörülmüşse de bu hususun gerçekleşebildiğinden söz edilememektedir. Tarım politikalarının etkisiyle şehirleşmede çarpık kentleşme sorunu henüz görülmemektedir. Planlanan hedeflere uygun şekilde şehirleşme, gecekondular, köylerin geliştirilmesi çalışmaları hedeflere yakın seyir izlemiştir. Teknolojik gelişmenin yetersizliği nedeniyle tarımda istenilen hedeflere ulaşamadığı görülmektedir. Ormancılıkta da yine buna benzer durumlar görülür.

³⁸⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963- 1967*, s. 183; T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963- 1967*, s. 174

³⁹⁰ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963- 1967*, s. 425- 428

³⁹¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963- 1967*, s. 429-438

Sanayileşme politikasının da etkisiyle bölgeler arası nüfus ve gelir dengesizliklerinin de görülmeye başladığı Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yerini almıştır.³⁹²

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda olduğu gibi, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP) döneminde de sanayileşme asıl hedefi oluşturmaktadır. Hedefler ise; gelir grupları ve bölgeler arasında dengeli gelişmenin sağlanabilmesi, GSMH'yı arttırmak, tarımda modernleşme, toplumun hayat standartlarının yükseltilebilmesi ve GSMH içinde sanayi sektörünün payının hızla yükseltilmesi şeklinde sıralanmaktadır.³⁹³

İBYKP'nın temel amacını ise *“toplumun 1968- 1972 döneminde fiziki refahının (tüketiminin) arttırılmasından çok, sosyal adalet ve fırsat eşitliği ilkelerine uygun olacak şekilde gösterilecek gayretlerle Türk ekonomisinin hızlı gelişmesinin devam ettirilebilir bir güce kavuşturulması ve dolayısıyla gelecek kuşakların refah seviyesinin arttırılması”* oluşturmaktadır.³⁹⁴

Bu planda da Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında olduğu gibi çevrenin korunmasına yer verilmemiştir. Ancak bu planda, çevre ile ilgili dolaylı da olsa; *“toplumun güvenlik içinde gelişmesi ve sosyal refahı”*, ana başlığının *“sağlık”* alt bölümü; *“toplumun yurt üzerinde yerleşmesi ve barınması”* ana başlığının *“bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme sorunu”* bölümü ve *“turizm”* başlıklarında değinilmiştir.

“Toplumun güvenlik içinde gelişmesi ve sosyal refahı” isimli ana başlığının alt başlığı olan *“sağlık”* bölümünde, toplumun ruh ve beden sağlığı bakımından sağlıklı yaşaması kalkınmanın amacını oluşturmaktadır. Devletin halka sağlık hizmetlerini götürmesi, bulaşıcı hastalıklarla mücadele edilmesi, anne- çocuk ve işçi sağlığı, sağlıklı bir şekilde beslenme, ilaçların kontrolü ve sağlık malzemelerinin bakımının sağlanması, kişiler arası ve bölgeler arası sağlık yapılarının farklılıklarının göz önünde bulundurulması sağlık programlarını oluşturmaktadır. Çevre sağlığında ise, köy gibi küçük yerleşim yerlerinde yeterince sağlık hizmetlerinin yerine

³⁹² T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968- 1972*, DPT, Ankara, s. 216

³⁹³ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968- 1972*, s. 2-3

³⁹⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968- 1972*, s. 2-3

getirilememesi önemli bir sorun teşkil etmektedir. Diğer kurumlar ile işbirliği, halkın çevre sağlığı konusunda bilinçlendirilip eğitilmesi çalışmaları da yeterli olmamaktadır.³⁹⁵

Bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme sorunlarının ilkelerinden bazıları; (i) şehirleşmenin desteklenmesi hedeflenerek ve desteklenen şehirleşmenin ekonomiyi geliştirme aracı olarak kullanılmasından bir itici güç olarak yararlanılması hedeflenmektedir, (ii) düzenli ve dengeli bir şehirleşmeyi sağlamanın amacını ise sosyal ve iktisadi gelişmeleri sağlayacak bir yerleşme düzeni, işgücü verimi ve ekonomik ve sosyal yapının gereklerini göz önünde tutarak gerçekleştirmek oluşturduğu görülmektedir, (iii) ülkenin gelişebilmesi için sanayileşme, planlı şehirleşme ve modernize edilmiş tarım birbirinden ayrı düşünülemez olan unsurları oluşturmaktadır ve (iv) gelecekte, sanayisi gelişmiş olan bir toplumda alt yapıda en faydalı kullanımların gerçekleştirilebilmesi için gereken farklılaşmaları yapılacak projelere bugünden yansıtan bir alt yapı stratejisi güdülmeli hedeflenmektedir şeklinde sıralanmaktadır. Uygulanması belirtilen politikaların ise bölgesel gelişme, kentleşme ve yerleşme şeklinde sınıflandırıldığı görülmektedir.³⁹⁶

Bu planda, toprak ve su kaynakları yalnızca tarımla olan ilgileri açısından ele alınmayıp bununla birlikte; taşkınlıkların ve rüzgâr erozyonunun önlenmesi, büyük su işlerinin projelendirilmesi, uygulanması ve ana tesislerinin işletilmesi esas olarak devletçe ele alınacak hususlar arasında yer almaktadır.³⁹⁷

Orman ve ormancılık konusunda ise, birinci plandaki ilkeler tekrarlanmış olmakla birlikte, farklı olarak orman alanlarının yeniden tespit edileceği ve bu faaliyetlerin hızlandırılacağı konusuna yer verilmiştir. Konu ile ilgili hedefler ise ürünlerin alım- satımına yöneliktir. Orman politikası tedbirleri arasında orman envanteri, ağaçlandırma, toprak muhafazası, imar gibi önlemler yer almaktadır.³⁹⁸

³⁹⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968- 1972*, s. 215- 225

³⁹⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968- 1972*, s. 263-270

³⁹⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968- 1972*, s. 309

³⁹⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968- 1972*, s. 342-349

İBYKP'nda da turizme gelir getirici bir sektör olarak bakılarak, ağırlıklı olarak daha fazla turist çekebilmek için çeşitli yatırımlara ağırlık verilerek, turist sayısının hedef alındığı görülmektedir. Türkiye'nin fiziki planlarının turistik özelliği ağırlıklı olan yöre, bölge gibi yerleri kapsayacak şekilde belirlenerek, bu yerlere turizm yatırımlarının bu plana uygun olarak gerçekleşeceği politika tedbirleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, dönem içerisinde tabu, tarihi ve arkeolojik değerlerin, anıt ve eserlerin korunması, onarımı, değerlendirilmesi gibi çalışmalarda planda tasarlanmış olan turistik konaklama tesislerinin ağırlıklı olarak bulunabileceği yerler ile yöre, bölge gibi yerleşim yerlerine öncelik tanındığı gözlemlenmektedir. İBYKP'nın bu bölümünde ise, çevre ile ilgili olarak çevre sağlığının ve gıdaların insan sağlığına uygun olması şeklinde görülen politikalar ilgili politika tedbirleri arasında yerini almıştır.³⁹⁹

3.1.1.6.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

İBYKP döneminde, tarım ve sanayi politikaları ağırlığını sürdürmektedir. İthal ikâmesi politika anlayışı ile de hedeflere yakın bir gelişim seyrettiği görülmektedir. Her ne kadar çaba harcanmış olsa bile nüfus, eğitim, yerleşme ve turizm gibi sektörler ağırlık verilirken, çevre unsurunun göz ardı edildiği gözlemlenmektedir. Sadece çevre sağlığı üzerinde durulması, sorunların çözümünde yetersiz kalmaktadır. Teknolojinin gelişmemesi de beraberinde sağlık hizmetlerinde kaliteli verim elde edilmesine engel teşkil etmiştir.

İBYKP'nda olduğu gibi bu plan döneminde de sanayileşme asıl hedefi oluşturmaktadır. Öncelikli olarak sanayileşme olmak üzere, yaşam kalitesinin yükseltilmesi, istihdam sorununun çözümlenmesi, dış kaynaklara bağlılığın azaltılması, bir başka deyişle ithal ikamesi politikası uygulanması ve gelir dağılımının iyileştirilmesi şeklinde uzun dönemli hedefler sıralanmaktadır.⁴⁰⁰

Çevre sağlığının büyük bir sorun olarak ortaya çıkmasının sebepleri arasında; mali güçsüzlük, düzensiz yerleşme, hızlı nüfus artışı, eğitim yetersizliği ve bunlar ile

³⁹⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968- 1972*, s. 593- 602

⁴⁰⁰ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973- 1977)*, DPT, Ankara, s. 119

birlikte ilgili kurumların gereken etmenlerden uzak olması başlıca nedenler arasında yer almaktadır. Yetersiz ve dengesiz beslenmenin yanı sıra, bazı bölgelerde halkın sağlık eğitiminin yetersiz olması ise çevre sağlığı üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmektedir. Bu gibi sorunlar, ülkemizin ÜBYKP dönemine girerken karşılaştığı sorunların bazılarını oluşturmaktadır. Çevre sağlığı konusunda, özellikle de belediyesi bulunan yerlerde, belediyelere bırakılmış çevre sağlık hizmetleri, beşeri sermaye, teknik kaynak yetersizliği v.b. sebeplerden dolayı birinci ve ikinci plan dönemlerinde çevre sağlığı hizmeti konusunda yetersiz kalmıştır. Sağlık hizmetlerinin toplumun bütün kesimini kapsayacak olan projeler ile sunulması şeklinde çözüme kavuşturulmaya çalışılan uzun vadeli hedefler ile bu plan döneminde sağlık sorunları çözümlenmeye çalışılmıştır.⁴⁰¹

1970'li yıllarda sanayi ağırlıklı (öncelikle sanayisi gelişmiş ülkelerde) çevre bilinci giderek yaygınlaşmaktaydı. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde ise çevre eğitiminin yetersizliği, teknoloji yetersizliği, çevre ile ilgili örgütlenmelerin yetersiz kalması gibi birçok nedenden dolayı çevre bilinci, gelişmiş ülkelere nazaran daha geç yaygınlaşmıştır. Çevre sorunlarının uluslararası düzeyde tartışmalara yol açması ve ülkemizde de sanayi sektörüne ağırlık verilmesi ile birlikte, çevre üzerinde doğrudan tedbirler (ya da yeterli düzeyde tedbirler) alınmamasından dolayı ülkemizde çevre sorunları gündeme gelmeye başlamıştır.⁴⁰²

Ülkemizde, bu plan dönemi içerisinde meydana gelen bazı sanayi projeleri çevresinde ve yoğun kentleşmenin yaşandığı yerlerde hava, su, kıyı kirliliği gibi çevre sorunları ile ülkenin bütün kesimi için geçerli yerel/bölgesel olmayan çevre sorunlarının ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Doğal kaynakların gerektiği gibi kullanılmamasından ve eğitim ve gelir yetersizliğinden kaynaklanan çevresel sorunlar, bu dönemde ülkemizde ağırlıklı olarak görülmektedir.⁴⁰³

Böylece, ülkemizde çevre sorunlarına diğer plan dönemlerinde yer verilmemesine karşın, bu plan döneminde kısa da olsa bir başlık altında konuya yer verildiğinden söz edebiliriz. ÜBYKP'nda, dördüncü kesimin dördüncü bölümünde

⁴⁰¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973- 1977)*, s. 111

⁴⁰² T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973- 1977)*, s. 866

⁴⁰³ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973- 1977)*, s. 866

“Çevre Sorunları” başlığı altında yer verilmiş olmakla birlikte, bu planda çevre sorunları ile ilgili açıklamalarda bulunularak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı şekillerde ortaya çıktığı konusu üzerinde de durulmuştur. Bu planda, çevre sorunlarına uluslararası düzeyde ilginin artmış olmasından dolayı ve bu konuda ülkemizde de hukuki düzenlemelere ihtiyaç duyulma gereği hissedilmeye başlanmış ve gerekli çalışmaların yapılması ihtiyacının zorunluluğunun önemi vurgulanmıştır.⁴⁰⁴

Bu planda çevre sorunlarına yönelik olarak ilkeler ve önlemler şöyle sıralanmaktadır:⁴⁰⁵

✓ “Çevre insan ilişkilerinin rasyonel bir dengede sürdürebilecek bir toplum yapısına ulaşabilmenin yolu sosyal ve ekonomik kalkınmadır. Çevre sorunlarının kalkınmaya ayrılmış fonları olumsuz yönde etkilemeksizin çözülmesi esastır.

✓ Çevre sorunları ile ilgili olarak uluslararası düzeyde sürdürülecek çalışma ve yasal düzenlemelerde Türkiye’yi sanayileşerek kalkınma hedefinden saptıracak hiçbir yükümlülük kabul edilmeyecektir.

✓ Sanayi sektörünün giderek ağırlık kazanacağı ülkemizde uzun dönemde sahip olunacak sanayi türlerinin çevreyi kirletme dereceleri tahmin edilecek ve gelişmiş ülkelerce kullanılan ve ileride yurda transferi düşünülen sanayi türlerinde kirlenmenin önlenmesi için yapılan araştırma ve çalışmalar ile özellikle dış ticaret malları konusunda ve deniz kaynaklarının kirlenmesiyle ilgili olarak uluslararası düzeydeki gelişmeler önemle izlenecek ve değerlendirilecektir.

✓ Çevre sorunları konusunda ilgili Bakanlık ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması ve ulusal düzeyde görev dağılımının yeniden düzenlenmesi Devlet Planlama Teşkilatı Koordinatörlüğünde yapılacak çalışmalarla tespit edilecektir.

⁴⁰⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973- 1977)*, s. 866

⁴⁰⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973- 1977)*, s. 866-867

✓ *Çevre sorunları konusunda bugüne kadar çıkarılmış yasalar taranacak ve yukarıda belirlenen ilkeler ışığında gereken yeniden düzenlemelerin yapılması sağlanacaktır.*

Çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunda toplumun aydınlatılması için halk eğitimi bir araç olarak kullanılacaktır.“

Daha önce de bahsettiğimiz üzere, ülkemizde diğer plan dönemlerinde hızlı kalkınma ve sanayi sektörünün gelişimi hedeflerinin ön planda yer aldığı görülmektedir. Hızlı ekonomik kalkınma programı ve sanayileşme uygulanırken çevreye verilen tahribat göz ardı edilmiştir. Yine de diğer kalkınma planlarından farklı olarak bu bölümde çevre sorunlarına yönelik olarak tedbirler ve ilkelerin planda yerini almış olduğu az da olsa bir gelişme olarak görülebilir.

3.1.1.6.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Çevre sorunları ile ilgili olarak Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın birinci kesiminde, ÜBYKP döneme ait ekonomik ve toplumsal gelişmelere yer verildiği görülmektedir. Bu planının birinci kesimin dördüncü bölümünde yer alan “*bölgesel gelişme ve yerleşme*“ ana başlığının “*yerleşme*“ alt başlığında çevre sorunlarına yer verilmiştir. Bu başlık altında, ÜBYKP dönemindeki bazı gelişmeleri şöyle sıralayabiliriz:

Toplam kamu yatırımları içinde içme suyu, kanalizasyon hizmetleri yatırımları oldukça düşük bir paya sahip olmuştur. Bu dönem sonunda belirlenmiş olan kanalizasyon ve içme suyu hizmetlerinde fiziksel hedeflere ulaşılmasına karşın, bu sektördeki hizmetlerin koordinasyonu, birleştirilmesi gibi dar boğazlar giderilememiştir.⁴⁰⁶

⁴⁰⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979- 1983)*, Yayın No DPT: 1664, Ankara 1979, s. 78

Petrole ve özel taşımaya dayalı olarak gerçekleştirilen ulaşım politikası şehirlere de yansiyarak, özellikle de büyük kentlerde önemli bir sorun teşkil etmekte olan şehir içi ulaşım ve trafik sorunları giderek artış göstermiştir.⁴⁰⁷

ÜBYKP'nda ana politika olarak; genel olarak insanların yerleştiği alanlar, sanayi ve tarım sektörleri ile ilgilenilmesi sonucunda doğal çevrenin kirlenmesi; hava, su, toprak kirliliği ile ekolojik dengenin bozulmasının sonucu olarak canlı yaşamının tehlikeye düşmesi durumu şeklinde kendisini gösteren çevre sorunlarının sanayileşme ve kalkınma politikalarından vazgeçmeksizin çözümü kabul edilmiştir. Bununla birlikte bu plan döneminde, çevresel sorunlara bir tanımla getirilmiş olunması ile birlikte, bu sorunlar ile ilgili olarak da kamuoyu bilinçlenmesinin oluşturulmaya başlandığı gözlemlenmektedir.⁴⁰⁸

Ülkemizde insan yerleşmeleri, tarım ve sanayi nedeniyle oluşan çevre kirliliği bilinmektedir. Meydana gelen çevre kirliliği ile mücadelede toplumsal ve ekonomik yapıya en uygun yöntemlerin neler olduğu, ekolojik havzaların bu kirliliği emebilme ve kendini yenileyebilme kapasiteleri bilinmemektedir. Bununla birlikte, ekolojik havzalara göre farklılık gösteren çevre standartlarının geliştirilememiş olduğu görülmektedir. Çözüm önerileri ve alınması gereken önlemler için sağlıklı kararlara ulaştırabilecek standartlar olmamasından dolayı, uygulamalarda değişik yaklaşımlar ve kararsızlıklar görülmüştür. Gelişmiş ülkelerde yaşanan çevresel sorunların ülkemizde de yaygınlaşmış bir şekilde görülen geleneksel kesimdeki su, kanalizasyon sorunları, gecekondu bölgelerindeki kötü barınma koşulları, toprak ve orman erozyonu, doğal kaynakların uzun dönem içinde toplum yararına kullanılmaması gibi sorunlar önemli çevre sorunlarını oluşturmuştur. Bu plan döneminde çevre sorunları; su kirlenmesi, hava kirlenmesi, toprak erozyonu ve kirlenmesi, dinlenme yerleri ve gürültü şeklinde beş gruba ayrılarak tasnif edilmiştir.⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979- 1983)*, s. 78

⁴⁰⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979- 1983)*, s. 83-86

⁴⁰⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979- 1983)*, s. 83-86

Sonuç itibariyle, ÜBYKP döneminde çevre sorunlarının ikinci plana itildiği ve yalnızca uluslararası alandaki ilgi uluslararası kuruluşların girişimleri ve baskıları nedeniyle çevresel konular üzerinde çalışmaların yapıldığı gözlemlenmektedir. Ülkemiz sanayileşme politikaları ile birlikte çevresel sorunlara çözüm politikalarını göz ardı eden bir seyir izlemiştir. Bu gibi durumlara rağmen, çevre politikaları ile ilgili önlemler ve ulusal düzeyde işbirliği ilkelerinin bu planda yerini aldığı görülmektedir.⁴¹⁰

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın, "*ekonomik ve toplumsal hedefler ve politikalar*" başlığını taşıyan ikinci kesimin "*dördüncü planın temel politikaları*" başlığını taşıyan üçüncü bölümünün "*kentleşme ve belediyeler*" alt başlığı altında çevre sorunlarından bahsedilmektedir.

Yerleşim alanlarının düzenlenmesinde; sanayileşmenin o yerleşim alanına yayılmasında; doğal ve tarihi çevrenin korunmasının sağlanması ile ekonominin gelişmesi için yapılan sanayi yatırımları gibi ekonomik faaliyetlerin gelişmesi aşamasında; arazi kullanım taleplerinin ve rekabet ortamının en yoğun olarak yaşandığı göl kenarları, deniz, büyük kentlerin yakın çevrelerindeki alanlar ve benzeri yerlerde kaynakların korunması ve etkin kullanılmasını sağlayabilmek amacıyla kent üstü ölçeklerde arazi kullanma planlarının yapılması kentleşme politikalarının önemli ilkeleri arasında yer almaktadır.⁴¹¹

Kentlerin altyapısı ile ilgili olarak; kentlerde imar planı yapımında, halkın dinlenme gereksinimlerini karşılayacak alanlara ya da tarımsal amaçlı kullanılan alanlara yönelik olan arazilerin özelliklerinin bozulmasına neden olacak girişimlere izin verilmeyeceği ve de ülke genelinde verilmiş olan arazi kullanım kararlarına uyulacağı politikasına yer verildiği görülmektedir. Ayrıca, su hakları tasarısı ve tatlı su kaynaklarının kirlenmeye karşı korunması ile ilgili yasaların hazırlanması planlanmaktadır.⁴¹²

⁴¹⁰ Agun, *a.g.e.*, s. 162

⁴¹¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979- 1983)*, s. 295-296

⁴¹² T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979- 1983)*, s. 295-296

Bu planda, çevre sorunlarına yönelik olarak düzenlenen ilkeleri ve önlemleri şu şekilde sıralayabiliriz:⁴¹³

- ✓ Çevre sorunlarının temel ilkesini, toplumsal değişim süreci ile birlikte çözüme kavuşturulması oluşturmaktadır.
- ✓ Sanayileşme, kentleşme ve tarımda modernleşme süreçleri aşamasında çevre unsuru dikkate alınacak ve çevresel sorunlar meydana gelmeden önce önlenmesine ağırlık verilecektir.
- ✓ Var olan çevre sorunlarını giderici yaklaşımlarda ise, alternatif çözüm önerilerinin dikkate alınarak, sosyo- ekonomik ve ekolojik yapıya en uygun çözümler seçilecektir. Çevre sorunlarını gidermeye yönelik olarak önlemler alınırken, bu önlemlerin yöresel ortamın özelliklerine uygun olarak alınması ve insan sağlığı için yakın boyutlarda tehlike yaratan yöreler ile ilgili çevre projelerin öncelikli olarak uygulamaya konulmasına önem verilecektir.
- ✓ Arazi kullanım planlarının olmadığı durumlarda ise yörelerin ekolojik özellikleri ve çevre koruma önlemleri dikkate alınacaktır.
- ✓ Yerel çevre politikaları ve uygulama kararlarının oluşumunda gerekli bilgi birikimini sağlamak üzere yerel yönetim birimleri ile merkezi yönetim birimleri arasında iletişim ağının kurulması, kararların yerel yönetimlere doğru kaydırılması ve çevre sorunlarına yönelik olarak çalışmalarını bulanan dernek, vakıf v.b. gönüllü kuruluşların plan doğrultusundaki faaliyetlerinin desteklenip özendirilmesine ağırlık verileceği amaçlanmaktadır.
- ✓ Tarihi çevrenin ve önemli savaş alanlarının kentlerin ve kırsal bölgelerin dinlenme yerlerinin tespit edilmesi, korunması ve ulusal tarihi parklar çerçevesinde iç turizme ve dış turizme yönelik olarak değerlendirilmesi çalışmaları hızlandırılacaktır.

⁴¹³ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979- 1983)*, s. 297

- ✓ Büyük kentlerde, kentleşme ile meydana gelen yeşil alan sahalarının azalması, çevre sorununun çözümüne yönelik olarak yeşil alanlar ve halkalar kısa süre içinde çoğaltılarak halkın kullanımına sunulacaktır.
- ✓ Uluslararası düzeydeki yasal, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yakından takip edilmesi ve bölgemizi ilgilendiren konularda ise etkin tutum takınılacağı belirtilmiştir.

3.1.1.6.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'na baktığımız zaman, diğer plan dönemlerine nazaran sanayi sektörünün daha ağırlıklı olduğu görülmektedir. İthal ikamesi politikadan ihracat ağırlıklı politikaya ve serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde çevresel önlemlerin yeterli düzeyde alınmadığı gözlemlenmektedir.

Diğer planlarda olduğu gibi bu plan döneminde de çevre sorunlarının ikinci plana itildiği ve kalkınma hedeflerinden vazgeçilmediği gözlemlenmektedir. Ancak yine baktığımız zaman, bu planda çevre unsurunun 1982 Anayasası'nda yer aldığı ve 1983 yılında ilk ÇK'muzun yasalaştığı da görülür.⁴¹⁴

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na bakıldığı zaman (BBYKP) çevre sorunları “*sosyal hedef ve politikalar*“ başlığını taşıyan dördüncü bölümde; alt başlık olarak da bu bölümün on yedinci alt başlık olarak yer verilmiştir. Bu plan döneminde, ilk defa çevre sorunlarını bir tanımı yapılmış olmaktadır. Bu tanıma göre çevre sorunları; “*şehirleşme, erozyon ve tabii afetlerin sonucu olan çevre kirlenmeleri ile hızlı sanayileşmenin ve tarımda modernleşmenin getirdiği*“⁴¹⁵ şeklinde sorunlardan oluşmaktadır.

BBYKP'nda çevre konusu ile ilgili olarak; “*sadece mevcut kirliliğin ortadan kaldırılması muhtemel bir kirliliğin engellenmesi değil, kaynakların gelecek nesillerin de yararlanabileceği en iyi şekilde kullanılması muhafazası ve geliştirilmesidir*“ şeklinde bir temel yaklaşım getirilmiştir. Bu yaklaşım dahilinde,

⁴¹⁴ Agun, a.g.e., s. 163

⁴¹⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985- 1989*, Yayın No: DPT: 1974, Ankara, s. 171

doğal kaynakların kullanılmasında ekolojik denge göz önünde bulundurularak, bu kaynakların gelecek nesillerin de kullanabileceği bir şekilde korunması ve geliştirilmesi unsurlarına önem verilmesinin gerekliliği savunulmuştur.⁴¹⁶

BBYKP'nda çevre sorunlarına yönelik olarak belirtilen ilke ve politikaları şu şekilde sıralanabilir.⁴¹⁷

✓ Arazi kullanımı ve yatırım kararlarında, çevre sorunları planlama aşamasında tespit edilecek ve bununla birlikte ilgili mevzuatın gerekli gördüğü önlemler alınacaktır. Havza boyutunda su kaynaklarının kullanılmasında rasyonel bir düzenlemeye önem verilmesi ile su kalitesinin değerlendirilmesine çalışmalarına ağırlıklı olarak önem verilecektir.

✓ Su kirlenmesinin aşırı bir şekilde meydana geldiği yerlerde, orda bulunun mevcut sanayi kuruluşlarının kirliliği arıtma işlemlerinde gerekli tedbirler alınacaktır.

✓ Yatırımların projelendirme, ön izin, tesis izni, proje değerlendirme ve üretim aşamalarında çevre faktörünün sistemli bir şekilde değerlendirilmesi ve sanayi atıklarının denetlenmesi öngörülmektedir.

✓ İçme ve kullanma suyunda insan sağlığına uygun şartların yerine getirilmesinin sağlanması, su kaynaklarının değişik kullanım amaçlarını göz önünde bulunduran alıcı ortam ve atık standartlarının düzenlenmesi başlıca hedefler arasındadır.

✓ Hava kirliliğinin sağlık yönünden ciddi tehlikeler oluşturarak büyük boyutlara ulaştığı şehirlerde acil olarak önlemlerin alınarak, bu amaçla hava kirliliği ölçüm istasyonları ağının geliştirilmesi ve aşırı kirliliğe yol açmayan yeni yakıt türleriyle, ısınma proje çalışmalarının yapılacağı hedefler arasında yer almaktadır.

⁴¹⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985- 1989*, s. 171

⁴¹⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989*, s. 171

✓ Çevre ile ilgili olarak sürdürülmesi gerekli olan araştırma ve geliştirme faaliyetlerine öncelik tanınarak, ilgili üniversite ve kuruluşların desteklenmesi planlanmaktadır.

Bununla birlikte, kalkınmada öncelikli yörelerde gelişmenin hızlandırılması ve refahın yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır.⁴¹⁸

Ülke genelinde bütün vatandaşların yararlanacağı bir şekilde sağlık hizmetlerinin geliştirilerek yaygınlaştırılması ve çevre sağlığı hizmetlerinin geliştirilerek çevrenin iyileştirilmesi sağlıkla ilgili çevre politika ve ilkeleri arasında yer almaktadır.⁴¹⁹

Tarım politikalarında, toprak sorunlarının Anayasa kuralları çerçevesinde çözümlenmesini sağlayacak tedbirlerin alınmasını ve tarım reformunun tarımsal bünyenin temelindeki aksaklıkları gidermeye yönelik tarımda teknolojik gelişme ve bunun gibi tedbirler dizisi olarak birçok düzenlenmenin yapılması öngörülmektedir. Tarımsal yatırımlardan bazılarını; sulama, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), su kaynakları ve yer altı su kaynaklarının geliştirilmesi v.b. şeklinde sıralayabiliriz.⁴²⁰

Ormanlar; doğal dengenin korunması, iyileştirilmesi, ülke refahına olan katkının en üst seviyeye çıkartılması amaçları gözetilerek planlanacak, genişletilecek ve de geliştirilecektir. Orman koruma programlarında yangın, erozyon, böcek, kaçak kesim, açma, plansız yerleşme ve otlatma ile mücadelenin geliştirileceği öngörülmektedir.⁴²¹

Türkiye'nin tarihi, arkeolojik ve kültürel varlığı, kış, av ve su sporları, festival, sağlık ve gençlik turizmi ile mevcut diğer turizm potansiyeli, çevreyi temiz ve sağlıklı tutma, ekolojik dengeyi koruma ve güzelleştirme ilkeleri doğrultusunda değerlendirilmesi ile birlikte, doğal ve kültürel çevre değerlerinin turizm amaçlı

⁴¹⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985- 1989*, s. 163

⁴¹⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985- 1989*, s. 151-152

⁴²⁰ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989*, s. 53-56

⁴²¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989*, s. 53-56

kullanılmasından dolayı, koruma stratejileriyle turizmi geliştirme stratejilerinin entegrasyonunun sağlanması turizm ilke ve politikaları arasında yer almaktadır.⁴²²

3.1.1.6.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

BBYKP döneminde çevre sorunlarının ikinci plana atıldığı gözlemlenmektedir. Yine de çevre politikalarının önleme ilkesi ile ihtiyat ilkesine ve çevre politikalarının araçlarından ise ÇED ile atık standartlarına yer verildiği görülmektedir.⁴²³

Daha önce de bahsedildiği üzere 2872 Sayılı ÇK, ülkemizde yürürlüğe giren ilk çevre kanunudur. Böylece Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (ABYKP), bu çevre kanunundan sonra çevre sorunlarının ayrıntılı olarak ele alındığı ilk plan olma özelliğine sahip olduğunu görmekteyiz. Bu kalkınma planında çevre sorunları “sosyal hedef, ilke ve politikalar“ başlıklı dördüncü bölümün “çevre ve yerleşme“ alt bölümünde kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

*“İnsan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak, sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkân verecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak“*⁴²⁴ çevre sorunları konusunda temel ilkeyi oluşturmaktadır.

Bu planda, çevre sorunlarına yönelik olarak belirtilen ilke ve politikaları şu şekilde açıklanabilir:⁴²⁵

✓ Ülkemizin ekonomi politikalarında çevre boyutunun dikkate alınması temel alınmıştır. İlgili birimler, bakanlıklar, yetki alanları içerisindeki uygulamalarının çevre sorunlarına neden olan etkilerinin teşhisi, önlenmesi, bu amaçla politika geliştirilmesi ve uygulanmasından sorumlu olmaktadır. Bu konularla ilgili olarak koordinasyondan ise çevre işlerinden sorumlu kurum görevlidir.

⁴²² T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989*, s. 120

⁴²³ Agun, *a.g.e.* 165

⁴²⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990- 1994*, Yayın No: DPT: 2174, Ankara, s. 312

⁴²⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990- 1994*, s. 312-313

- ✓ İhtimal dâhilindeki çevre bozulmaları önceden tahmin edilerek, alınması gerekli olan tedbirlerin kirlilik meydana gelmeden önce alınması hedeflenmektedir.
- ✓ Çevre standartları belirlenirken uygulanabilmekte olan teknolojiler ile ülkenin içinde bulunduğu şartlar birlikte düşünülecektir. Bununla birlikte, standartlar sürekli olarak yapılan araştırmalar ile etkin bir şekilde belirlenecektir.
- ✓ Bütün planlama aşamalarında, çevre boyutu göz önünde bulundurularak, çevre bilinci yaygınlaştırılacaktır. İmar Yasası da çevresel etkileşim boyutu dikkate alınarak yeniden gözden geçirilecektir.
- ✓ Deniz ortamında çevre koruma politikaları, öncelikli olarak insan sağlığı açısından değerlendirilmek suretiyle, belirli bir öneme sahip bölgeler başta olmak üzere, su ortamı olarak kullanılan bölgeler ile su ürünleri açısından önemli olan bölgeleri kapsamı dâhiline alacaktır.
- ✓ Kıyı şeridinin faydalı ve ekonomik bir şekilde kullanımının düzenlenmesi amacıyla ve sahil şeridinden yararlanabilmek için öncelikli olarak bir kamu faydasını gözeten bir master planı hazırlanacaktır.
- ✓ Kıta içi su kaynaklarının yönetimi aşamasında ve alıcı su ortamının düzenli olarak izlenebilmesinde, kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması ile birlikte, havza boyutundaki idare kavramının da geliştirilmesi gerektiği amaçlanmaktadır.
- ✓ Çevre ile ilgili bilgilerin bir merkezden yönlendirilerek toplanmasından ilgili birimler ile kamu kuruluşları sorumlu olacaktır.
- ✓ Çevre denetim- izleme sistemine gerekli olan etkinlik kazandırılarak, tek merkezden koordine edileceği amaçlanmaktadır.
- ✓ Arazilerin koşullarına uygun olmak kaydıyla bu arazilerin planlı ve dengeli kullanımının sağlanması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, toprak etüd ve haritalama işlerinin ulusal bir program dâhilinde ele alınacağı amaçlanmakta olup, ayrıca birinci, ikinci ve üçüncü sınıf tarım arazilerinin toprak, sanayi, alt yapı, turizm

ve iskân amaçları için kullanılması önleneyeceği, su, elektrik, yol, petrol, boru ve gaz hatlarının tarım dışı arazilerden geçirilmesine özen gösterileceği başlıca hedefler arasında yer almaktadır.

✓ Yabani bitkilerin genetik kaynaklarının tahribatını önleyici tedbirler geliştirilecektir.

✓ Hava kalitesiyle ilgili olarak kalibrasyon üniteleri ve bir referans kalibrasyon ünitesi kurulacağı politika hedefleri arasında yer alır. Bununla birlikte, illerde hava kalitesini etkileyen faktörler belirlenmek suretiyle izlenecek ve parametreler ile olarak alan sınırları belirlenecektir.

✓ Kimyasalların rasyonel kullanımının sağlanması ile çevreye olan zararın asgari düzeye indirilmesi, çevreyi etkileyen kimyasalların yarılanma süreleri ve dönüştükleri diğer kimyasal maddeler açısından sistemli bir şekilde kontrol edilmelerinin sağlanması ile kimyasalların tanımlanması ve bildirimlerinin uluslararası alanda benimsenmiş olan ilkelere göre yapılmasının sağlanmasının amaçlandığı görülmektedir.

✓ Yabancı ülkelere ait atık ve atıklarının Türkiye'ye girmesi önlenecek ve ülke içinde bulunan atık ve atıkların ise zararsız hale getirilmesi esas alınacaktır.

✓ İllerde çevre sorunları bakımından risk değerlendirilmesi yapılarak, acil durum aksiyon planları hazırlanacaktır.

✓ Belediyelerin müşterek olarak katı atık imha etme yerleri oluşturmalarının desteklenmesi ile birlikte, düzenli çöp depolama alanları için yer seçimi ve işletme esasları belirlenecektir.

✓ Hastane atıkları, ev atıkları ve sanayi atıklarından ayrı bir şekilde imha edilecektir ve nükleer tıp bölümlerinin sıvı atıkları için de depolama tankları yapılacaktır.

✓ Sanayi kuruluşları, tatil köyleri ve sitelerinin ortak arıtma tesisleri kurabilmeleri amacıyla gerekli mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.

- ✓ Arıtma konusundaki araştırmalar desteklenerek, özellikle de biyoteknolojinin atık su arıtmasında uygulanmasına ve bu konuyla ilgili araştırmaların yapılmasına önem verilecektir.
- ✓ Enerji üretimi, iletilmesi, dönüştürümü ve kullanımında çevre unsurunu dikkate alan ekonomik değerlendirme yapılacaktır.
- ✓ Enerji üretiminde çevre kirliliğinin azaltılmasına yönelik olarak yeni kurulacak olan tesislerin özelliklerine uygun teknoloji transferi ve araştırma-geliştirme çalışmalarına ağırlık verilecektir.
- ✓ Yenilebilir enerji kaynakları bakımında var olan potansiyelden yararlanabilmek için araştırma- geliştirme programlarının oluşturulması ve bu programların desteklenmesi amaçlanmaktadır.
- ✓ Akışkan yatakla yakma teknolojisi ile araştırma- geliştirme ve kullanım çalışmaları desteklenecektir.
- ✓ Petrol ürünlerinin kalitesinin iyileştirilmesi ve bu ürünlerin tüketimi esnasında ortaya çıkabilecek olan çevre kirliliğine karşı gerekli önlemler alınacaktır.
- ✓ Nükleer tesisler ve iyonlaştırıcı radyasyon ile çalışan tesislere yönelik olarak ilgili mevzuat geliştirilecektir.
- ✓ Büyük hidroelektrik santrallerinin ekolojik ve sosyo-ekonomik denge üzerinde oluşturduğu önemli değişikliklerin boyutları belirlenecek ve etkilerini azaltıcı yönde alınan önlemler geliştirilecektir.
- ✓ Avrupa Topluluğu çevre politikalarına uyum için başlatılan çalışmalar sürdürülecektir.

Turizm sektörünün politika ve hedefleri arasında ise şunlar yer almaktadır:⁴²⁶

- (i) İnsanlığın kültür ve tabiat mirası durumundaki değerleri etkin bir şekilde korunacaktır, (ii) çevre ile kültür peyzajı ilkeleri esas alınarak turizm faaliyetleri ve yatırımları planlanacak ve uygulanacaktır ve (iii) Bu doğal güzelliklerin ve kültürel

⁴²⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990- 1994*, s. 282

değerlerin korunmasına öncelik verilmesi ve belirli sahaların korumaya alınarak turizme açılması hedeflenmektedir.

Nüfus ile ilgili olarak ilkeler ve politikalar arasında da şunlar yer almaktadır:⁴²⁷ Hizmetlerin götürülmesinde nüfus, kaynaklar, çevre, kültürel değerler ve sosyo-ekonomik farklılıklar ile bu faktörlerin birbirleri ile karşılıklı ilişkilerini ve etkileşimini dikkate alan entegre yaklaşımlara özel önem verilmesidir.

Ekonomik sektörlerde gelişme ve ekonomi politikaları arasında, genellikle yatırım malı üreten sanayilerde, otomotiv sektöründe günümüz teknolojisine uygun, çevre sorunlarını en aza indiren taşıtların üretimi, işgücünün eğitimi ve Araştırma Geliştirme (AR-GE) faaliyetlerine de bu planda yer verildiği görülmektedir.⁴²⁸

3.1.1.6.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Daha önce de bahsettiğimiz üzere ABYKP, ÇK'ndan sonra çevre sorunlarının ayrıntılı ve kapsamlı olarak ele alındığı ilk plan olma özelliğine sahiptir. Çevreyi dikkate alan sürdürülebilir kalkınma anlayışına ilk defa bu planda yer verildiği gözlemlenmektedir. Çevre politikalarının Öİ'ne, Eİ'ne ve çevre politikalarının uygulama araçlarından olan çevresel standartlara yer verildiği⁴²⁹ ve bu plan döneminde çevreyi dolaylı ve doğrudan etkileyen yasal düzenlemelerin de yer aldığı görülmektedir. Bu düzenlemelere, 3621 Sayılı Kıyı Kanunu⁴³⁰ örnek gösterilebilir.

YBYKP'nda sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı çerçevesinde, çevre politikalarının diğer bütün ekonomik ve sosyal politikalara entegrasyonunun önemi üzerinde durulmuştur. Bu plan dahilinde, ÇK ve bu kanuna dayalı olarak çıkartılmış olan yönetmeliklerin ve diğer mevzuatın uygulanmasında, ilgili kuruluşlar arasında yetki ve sorumluluk paylaşımındaki belirsizlikler ve yetersizlikler ile aynı konu üzerinde birden fazla kuruluşun yetkilendirilmesi ve bunun gibi sorunların yaratmış olduğu olumsuz etkiler birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, çevre

⁴²⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990- 1994*, s. 285

⁴²⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990- 1994*, s. 243

⁴²⁹ Agun, *a.g.e.*, s. 165-167

⁴³⁰ "3621 Sayılı Kıyı Kanunu", *Resmî Gazete*, R.G. Tarihi: 17/4/1990 ve R.G. Sayısı. 20495

yönetiminde etkinliğin sağlanamamasından dolayı, mevzuattaki uyumsuzlukların giderilmesinin bir zorunluluk teşkil ettiği üzerine vurgu yapılmıştır.⁴³¹

Ülkede; ormansızlaşma, sel, çölleşme, kirlenme, heyelan, toprak erozyonu ve çığ gibi olayları önleyerek, sürdürülebilir kalkınma için büyük bir öneme sahip olan bitki- toprak-su kaynakları dengesini korumak ve iyileştirmek amacıyla ağaçlandırma, erozyon kontrolü ve orman içi mera ıslahı çalışmalarının yapılması tarımsal politikalar arasında yerini almıştır. Bu gibi durumlara yönelik olarak da ülke geneline yönelik olarak yapılacak olan ağaçlandırmalarda, böcek ve hastalıklara dayanıklı, biyolojik çöl ortamı oluşmasını önleyici ve yangın emniyet yol şeritleriyle donatılmış olan ormanların kurulması amaçlanmaktadır. Orman alanlarında çeşitli kuruluşlarca gerçekleştirilecek faaliyetlerde, ormanların ve çevrenin korunması temel ilkeyi oluşturmaktadır.⁴³²

Uygulanan tarım politikası doğrultusunda dengeli, sürdürülebilir ve çevre ile uyumlu bir şekilde tarımsal kalkınmanın sağlanmasına yönelik olarak altyapının oluşturması, kırsal alt yapının temel amacını oluşturmaktadır. Tehlike arzeden, diğer bir deyişle tehdit oluşturan akarsu ve göllerin ıslahına önem verilmesi kırsal altyapı politikaları arasında yerini almaktadır. Toprakların tahsisi, korunması (erozyon, parçalanma, toprağın verimsiz bir şekle dönüşmesine karşı, kirlenme), sınıflandırılması, sektörel ve sektörler arası kullanım ve üretim için planlanması gibi konularda tüm aksaklıkları düzelterek ve boşlukları kapsayacak şekilde Toprak Yasası çıkartılacağı bu kalkınma planında hukuki ve kurumsal düzenlemeler arasında yerini almıştır.⁴³³

Fizikî planlar ve bölgesel gelişme çalışmaları; çevresel etkileri ve ekolojik dengenin korunmasını amaçlayan sürdürülebilir kalkınma anlayışı içerisinde hazırlanacaktır. Bunların kademeli planlama yapısı içerisinde kalkınma planları ile uyum içinde olması bölgesel gelişme politikalarında temel alınacaktır. Çağdaş bir yaşam kalitesine ulaşılabilmesi için öncelikli olarak ulaştırma ve haberleşme olmak

⁴³¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996- 2000*, Ankara, s. 17

⁴³² T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996- 2000*, s. 62

⁴³³ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996- 2000*, s. 159-161

üzere, büyükşehirlerden başlanılarak kentsel altyapı ve çevrenin dünya standartlarına yükseltilmesinin de bölgesel gelişme amaçları içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bununla birlikte, sürdürülebilir kalkınma anlayışını temel alan sadece eko-sistemleri değil, aynı zamanda kültür ve tabiat varlıklarını koruyan ve bu amaçla yerel kaynakları harekete geçirebilen bir bölgesel kalkınma anlayışı geliştirilerek, doğal afetlerin azaltılması konusunda tedbirler getirilmesi başlıca kalkınma politikalarının önemli unsurlarındandır. Doğanın ve kültür ve tabiat varlıklarının tahribatını en aza indirmek amacıyla yerleşim yerlerinin ve gelişme alanlarının yer seçimlerinin belirlenmesinde, var olan doğal koşullar ile ekolojik denge konularının önemle ele alınacağı bölgesel gelişme amaçları içerisinde bulunmaktadır.⁴³⁴

Kentlerde; tarihi, doğal ve kültürel değerlere sahip olan eserlerin ve alanların korunması ve de yenilenmesine önem ve öncelik verilmesi, kent kimliğini oluşturan şehircilik ve mimari tarzlarını koruma ve geliştirme faaliyetlerinin teşvik edilmesi fiziki planlama ve kentleşmenin amaçları arasındadır.⁴³⁵

Çöp alanlarının çevreye olan olumsuz etkilerini gidermek amacıyla, yeni çöp alanlarının tespit edilmesi ve katı atık ayıklayan, geri kazanan, düzenli ve sağlıklı bir şekilde depolayan, katı atık yönetim sistemlerinin kurulması ve gerektiği durumlarda ise özel sektörün de bu etkinliğin içinde görev alması; metropollerdeki çöp alanlarının rehabilitasyonunun öncelikli olarak tamamlanacağı; sanayi kuruluşlarında baca filtresi ve arıtma sisteminin zorunlu hale getirileceği metropoller ile ilgili düzenlemelerin amaçlar, ilkeler ve politikalar arasında yer aldığı görülmektedir.⁴³⁶

Bu planda ayrıca, eğitim ve sağlık reformu, tüketicilerin korunması, enerji ve ulaştırma alanları çevre sorunlarına dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, daha önce bahsettiğimiz bazı alanların (tarım, turizm, kentleşme gibi) ilke, amaç ve politikaları arasında çevre ile ilgili düzenlemelerden bazıları hakkında bilgi verdik. Bu bağlamda bu plan döneminde, bütün alanlar ile ilgili olarak çevresel sorunları önleyici niteliğe sahip birtakım ilke, politika ve amaçlardan da söz edilebilir.

⁴³⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996- 2000*, s. 174-175

⁴³⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996- 2000*, s. 181

⁴³⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996- 2000*, s. 185-187

Çevre faktörüne, YBYKP’nda, “*temel yapısal değişim projeleri*“ isimli üçüncü bölümün “*çevrenin korunması ve geliştirilmesi*“ isimli olan beşinci alt başlığında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. “*Çevrenin korunması ve geliştirilmesi*“ bölümünde ise çevre sorunlarına üç alt başlıkta ayrıntılı olarak yer verilmiştir. İlk alt başlıkta mevcut durum, diğer bir deyişle altıncı plan önerilerinin gerçekleştirilmesine yönelik olarak yetersizliklerden ve bunların nedenleri üzerinde açıklamalarda bulunulmuştur. Bu nedenler; çevre yönetiminden sorumlu kuruluşlar arasında eşgüdüm, işbirliği ve iş bölümünün sağlanamamış olması; çevre finansman sistemi, çevresel veri ve bilgi altyapısının oluşturulamamış olması ve hukuksal düzenlemelerde etkili bir çevre yönetimine imkân verecek bir seviyeye gelinememesi şeklinde sıralanmaktadır.⁴³⁷

YBYKP’nda yer alan, “*Amaçlar, ilkeler ve politikalar*“ ikinci alt başlığında ise, yukarıda kısaca açıklanan belirsizliklerin giderilmesi amacıyla çeşitli önerilerde bulunulmuştur. Bu amaçlar, ilkeler ve politikalar ise şu şekilde açıklanabilir:⁴³⁸

✓ Planın temel stratejisini, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak, sürekli bir ekonomik kalkınmaya olanak sağlayacak şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek kuşaklara insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal bir çevre bırakmak oluşturmaktadır.

✓ Çevrenin korunması, çağdaş anlamıyla ekonomik, ticari, siyasi ve sosyal açılardan birbirleriyle dengeli ve bütünleşik bir yaklaşımla ele alınacaktır. Çevre korunmasına yönelik olarak kalkınma sürecinde kirlenmenin kaçınılmaz olduğunu gören ve bu kirliliği arıtmaya çalışan pasif yaklaşımlar yerine, alınacak önlemlerle çevre kirliliğinin önüne geçme stratejilerine önem verilmesi ve çevreyi korumaya yönelik olarak alınacak önlemlerin uygulanmasında çevreyi kirletenlerden kaynaklanacak haksız rekabeti önleyici düzenlemelerin yapılacağı amaçlanmaktadır.

⁴³⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996- 2000*, s. 189

⁴³⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996- 2000*, s. 191-194

- ✓ Çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalara entegrasyonunda piyasa ve kamusal araçlardan (ekonomik ve mali araçlar) yararlanacaktır. Çevrenin yönetiminde ise, emret-yaptır bakış açısıyla birlikte özendir- oluştur bakış açısı (hukuki araçlar) esas alınacaktır.
- ✓ “Ortak sorumluluk”-“farklı pay” ilkesi, uluslararası alanda küresel kirliliğin önlenmesi amacıyla katılım faaliyetlerinde dikkate alınacaktır.
- ✓ Her türlü artık ve atığın ülkemize girişinin engellenmesi, yurt içinde meydana gelen atıkların en az seviyeye indirilmesi, geri kazanılması ve yeniden değerlendirilmesi çalışmalarının desteklenmesi bu plânın amaçları arasında yer almaktadır.
- ✓ Etkin bir çevre yönetimi için Ulusal Çevre Stratejisinin hazırlanması, Çevre Bakanlığı ile diğer ilgili bakanlıklar ve yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarının yeniden düzenlenmesi, bununla birlikte mevzuattaki karmaşıklıklar ve boşlukların giderilmesi çalışmaları desteklenecektir.
- ✓ Çevre ve kalkınma politikalarının uyumlaştırılması ilkesi doğrultusunda çevrenin korunması ve çevre sorunlarının çözümlenmesi ile ilgili olarak doğrudan ve dolaylı bir şekilde ilgili olan kurum ve kuruluşlar arasında işbölümü ve işbirliğini sağlamaya yönelik mekanizmaların geliştirilmesi; etkili bir şekilde eşgüdüm içinde çalışan bir çevre denetim sisteminin kurulması; bu bağlamda, yerel yönetimler bünyesinde çevre birimlerinin oluşturulması politikalarının gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.
- ✓ ÇED sistemi etkinleştirilecek; veri ve bilgi erişim sistemleri, çevre envanterleri, istatistikleri, standartları ve çevre dostu teknolojiler için gerekli olan araştırma- geliştirme geliştirilecek; çevre izleme ve ölçüm altyapısı oluşturulacak; çevre ve kalkınma göstergeleri hazırlanarak karar alma süreçlerine dâhil edilecektir.
- ✓ Çevre sorunlarının çözümü için alınan kararlar ve uygulanan politikaların Avrupa Birliği normları ve uluslararası standartlar doğrultusunda olmaları sağlanacaktır.

✓ Ülkemizin taraf olduğu ve bir dizi yükümlülük üstlendiği çevre ile ilgili sözleşmelerden kaynaklanan taahhütler değerlendirilecek, çevre amacına yönelik olarak korumacı politikalara yer verilecek ve ticaret tedbirlerinden ekonominin olumsuz yönde etkilenmemesi için ayrıntılı çalışmalarda bulunulacaktır.

✓ Çevre politikalarına ticarete ve ticaret politikasına da çevrenin dahil edilebilmesi için, çevre standartlarının uyumlaştırılması, atık yönetimi, ekonomik araçların kullanılması ve ticaretin serbestleştirilmesinin çevre üzerindeki etkileri, ticaret önlemlerinin çevre amaçlı kullanılması, üretim ve proses metodları ve teknoloji konusunda mevcut kapasitenin geliştirilmesi konularına önem verilecektir.

✓ Çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacına yönelik olarak yeniden düzenlenmesi, çevre finansman sistemi ve genel bütçeden çevreye yönelik olarak yatırımlara ayrılan pay arttırılması hedefler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte çevresel amaçlı vergilerin ve fonların amaçları doğrultusunda kullanılması sağlanarak, çevre ile ilişkilendirilebilecek diğer fonlar ile ilgili olarak da çevrenin korunması ve geliştirilmesine imkân sağlayacak düzenlemeler yapılacaktır.

✓ Milli gelir hesaplarında çevrenin korunması ve geliştirilmesi boyutlarının içselleştirilmesi çalışmalarına başlanması da politikalar arasında yer almaktadır.

✓ Çevre sorunlarının önlenmesi, çözümü ve geliştirilmesine yönelik olarak yapılan çalışmalarda ulusal uzlaşmanın gerekliliği savunulmaktadır. Ayrıca, bu ulusal uzlaşma çalışmalarının çevre ve kalkınma politikalarının uyumlaştırılması amacına uygun olarak yapılması hedeflenmektedir.

Bu Planda, “*Hukuki ve kurumsal düzenlemeler*“ isimli üçüncü alt başlıkta ise, hukuki ve kurumsal düzenlemelerin yapılması gereğine yer verilmiştir. Buna göre ilk yapılması gereken düzenleme, 1982 Anayasası’nda yer alan ve bu yasanın ilgili olan maddelerinde dolaylı olarak ya da doğrudan yer almış olan sürdürülebilir kalkınma kavramı ile ilgili bir değişikliğin olması zorunluluğuna vurgu yapılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma anlayışı ile birlikte, çevresel unsurların da göz önünde bulundurulması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte ÇK, 6831 sayılı Orman Kanunu,

2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu, 3621 sayılı Kıyı Kanunu ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda da önemli değişikliklerin yapılmasının gerekli olduğunun üzerine de vurgu yapıldığı görülmektedir.⁴³⁹

Bu planlamada, çevrenin korunmasına yönelik olarak yukarıda açıklanan stratejiye, ilkelere ve politikalara, sürdürülebilir kalkınma anlayışı çerçevesinde çevrenin dikkate alınacağına belirtilmesine ve uluslararası mevzuat, 1992 Rio Kalkınma ve Çevre Konferansı ile Gündem 21 Eylem Planı'nın ülkeleri bağlayıcılığının önemini vurgulanmış olmasına karşın, çevrenin korunmasında ülkemizin yükümlülüklerini yerine getirirken, kalkınma çabalarını engellemeyeceği, ülkemizin haklarını savunabileceği altyapıyı oluşturma zorunluluğunun bulunduğu bahsedilmektedir.⁴⁴⁰

3.1.1.6.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

YBYKP döneminde koruyucu sağlık hizmetlerine gerekli önceliğin verilemediği ve bu hizmetlerin temel sağlık hizmetleri ile birlikte yaygın, sürekli ve etkin bir şekilde sunumu sağlanamamıştır. Çevresel risk unsurlarının azaltılabilmesi için sektörler arasında işbirliği programları geliştirilememiş olduğu ve çevre sağlığı hizmetlerinin yeterli düzeyde güçlendirilemediği gözlemlenmektedir.⁴⁴¹

Bu plan döneminde, sürdürülebilir kalkınma bakış açısı doğrultusunda doğal dengeyi ve insan sağlığını koruyarak, sürdürülebilir kalkınmaya imkân verecek, gelecek kuşaklara daha sağlıklı bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakacak şekilde bir gelişmenin kaydedilemediği, çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalara entegrasyonunun sağlanamadığı görülmektedir. Çevre sorunlarını çözmek amacıyla mevzuatta ve kurumsal yapının oluşturulmasında ilerlemeler kaydedildiği görülmektedir. Bununla beraber, Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP)

⁴³⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996- 2000*, s. 194

⁴⁴⁰ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996- 2000*, s. 190

⁴⁴¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001- 2005*, Ankara 2000, s. 15

hazırlanmıştır. Temiz çevreye yönelik toplumsal duyarlılığın arttığı da gözlemlenmektedir.⁴⁴²

YBYKP ile ülkemizin gerçek anlamda çevre politikalarının oluşmaya başladığı görülmektedir. Bununla birlikte bu planda, çevre politikalarının ilkelerinden olan önleme, ihtiyat, uluslararası alanda işbirliği ve entegrasyon ilkelerine yer verilmiştir. Çevre politikalarının araçlarından olan yasaklar ve sınırlamalar, standartlar, ÇED, fonlar, geri kazanım ve geri dönüşüm ile birlikte bütün araçları kapsayacak ifadelere yer verildiği görülür.⁴⁴³

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (SBYKP) çevrenin korunması sağlanarak, ekonomik ve sosyal yapıda dönüşümün gerçekleştirilmesi, uzun vadeli dönemin temel amaçları ve stratejileri arasında yer almaktadır.⁴⁴⁴

SBYKP'nda; sağlık, içme suyu, kanalizasyon ve arıtma sistemi ile elektrik, ulaştırma ve turizm, kırsal altyapı v.b. planda bulunan hemen her alanda çevresel değerlere ilişkin amaç, ilke ve politikalara yer verildiği görülmektedir.

Ormanların; toplumun ormancılık sektörü ürün ve hizmetlerine olan gereksinimlerini, sürdürülebilir ormancılık, biyolojik çeşitlilik ile yaban hayatını koruma ve çok yönlü yararlanma ilkeleri doğrultusunda ekonomik, sosyal, çevresel ve ergonomik kraterler çerçevesinde yönetilmesi, işletilmesi ve korunması genel tarım politikalarından bir tanesini oluşturmaktadır. Bununla birlikte ülkemizde ormansızlaşma, toprak erozyonu, çölleşme, sel, heyelan, çığ gibi afetleri önleyebilmek için ağaçlandırma, mera ıslahı erozyon kontrolü ve sosyal ormancılık faaliyetlerinin geliştirilmesi, gerçek ve tüzel kişilerin orman yetiştirme faaliyetlerinin desteklenmesi amaçlanmaktadır.⁴⁴⁵

Ormancılık konusunda çevre ile ilgili olarak amaç, ilke ve politikalarından bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

⁴⁴² T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001- 2005*, s. 19

⁴⁴³ Agun, *a.g.e.*, s. 170

⁴⁴⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001- 2005*, s. 21

⁴⁴⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma. Planı 2001- 2005*, s. 134

Orman ile ilgili alanlarda çevreyi korumak amacıyla var olan yolların iyileştirilmesi öncelikli olmak üzere, teknik standartlara uygun yol yapımına ağırlık verilecektir. Su ve yaban hayatını, kültürel estetik değerleri, biyolojik çeşitliliği korumak, ormanların henüz bilinmeyen faydalarının araştırılmasına olanak sağlamak, toprak erozyonu, heyelan ve çığ olaylarını önlemek amacıyla tabiat koruma alanları, milli parklar ve benzeri korunan alanlarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır. Bu plan döneminde ormansızlaşma, çölleşme, toprak erozyonu, sel, heyelan, çığ ve bunun gibi doğal afetleri önlemek, küresel karbon dengesinin iyileştirilmesine katkı sağlamak amaçlarıyla birlikte, biyolojik çöl ortamı yaratmayacak bir şekilde ağaçlandırma, toprak muhafazası ve mera ıslahı çalışmalarının yapılması gerekliliği savunulmaktadır. Ormanlık araştırma birimleri ve çalışmaları ise dünya ile entegrasyon bilincinde, biyolojik çeşitlilik, arazi kullanımı, kirlenme, sera etkisi, asit yağmurları, sosyal ormancılık, çevresel fonksiyonlar ve nesli tehlikede su ve yaban hayatı konularını kapsayacak şekilde yapılacağı başlıca hedefler arasında yer almaktadır.⁴⁴⁶

Tarımsal üretimin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması, bitkisel üretim alanındaki temel ilkeyi oluşturmaktadır. Ayrıca bu kapsam dahilinde alınacak önlemlere ek olarak da gübre, ilaç ve sulama girdilerinde, bu girdilerin doğal kaynaklar ve çevreye uyumlu bir şekilde kullanılmasının yaygınlaştırılmasının sağlanması, girdi desteklerinden gübre ve ilaç desteğinin azaltılarak zaman içerisinde kaldırılması ve de ekolojik ürünlerin özendirilmesi başlıca hedefler arasında yer almaktadır. Bununla beraber öncelikli olarak entegre zararlı yönetimi ve biyolojik mücadele olmak üzere, alternatif mücadele yöntemlerine öncelik verilmesi ve bu çerçevede zirai mücadelede uluslararası taahhütlerimiz, çağdaş bitki koruma anlayışı, gıda güvenliği, ekolojik denge ve çevre boyutlarının göz önünde bulundurulmasının gerekliliği de savunulmaktadır.⁴⁴⁷

⁴⁴⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001- 2005*, s. 140-141

⁴⁴⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001- 2005*, s. 135-136

Bu planda, katı atık yönetimi ile ilgili olarak amaç, ilke ve politikalarından bazıları ise aşağıda sıralanmaktadır:⁴⁴⁸

✓ Evrensel niteliği sahip katı atıkların imha edilmesinde yatırım ve işletme maliyetleri dikkate alınarak, en uygun yöntemin tercih edilecektir.

✓ Evrensel niteliğe sahip katı atıklar içerisinde tekrar kullanım değeri olan maddelerin ekonomiye kazandırılmasında kaynağından ayrıştırma yönteminin uygulanarak, hane halkının bilgilendirileceği belirtilmiştir.

✓ Evrensel niteliğe sahip katı atık yönetiminde de ayrışma, toplama, taşıma ve geri kazanım ve imha aşamaları teknik ve mali yönden bir bütün olarak değerlendirilecektir.

✓ Tıbbi ve tehlikeli atıklar, araç lastiği, kullanılmış yağ, pil ve benzeri özel atıkların güvenli şartlarda toplanması, taşınması, bertaraf edilmesi ve denetlenmesi sağlanacaktır.

SBYKP’nda çevre sorunlarına, “*sosyal ve ekonomik sektörlerle ilgili gelişme hedef ve politikaları*” isimli sekizinci bölümün “*çevre*” isimli on üçüncü alt başlığında yer verilmiştir. Bu alt başlık da “*mevcut durum; amaçlar, ilkeler ve politikalar; hukuki ve kurumsal düzenlemeler*” şeklinde üçe ayrılmıştır.

Plandaki “*mevcut durum*” şu şekilde açıklanabilir:⁴⁴⁹

✓ Çevre sorunlarını çözebilmek için UÇEP’in hazırlanmış olmasıyla beraber, ilgili mevzuatta ve kurumsal yapının oluşturulmasında ilerlemelerin kaydedildiği görülmektedir. Buna ek olarak da temiz bir çevreye yönelik toplumsal duyarlılığın arttığı gözlemler arasında yer almaktadır.

✓ Bu olumlu gelişmelere rağmen çevre yönetim sistemleri istenilen etkinlik seviyesine getirilememiştir; ayrıca hızlı kentleşme, öncelikli olarak kıyı

⁴⁴⁸ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001- 2005*, s. 176

⁴⁴⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001- 2005*, s. 187-188

alanları ve denizler olmak üzere doğal kaynaklar üzerindeki baskıları, atıkların miktarı ve diğer çevre sorunları üzerinde artışlar yaşanmıştır.

✓ Eğitim, kararlara katılma süreçleri ve yerleşme konularındaki eksiklikler çevre sorunlarının çözümünde önemli engelleri oluşturmuştur.

✓ Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak ekonomik kalkınmaya olanak ve doğal kaynakların yönetimini sağlayacak, gelecek kuşaklara daha sağlıklı bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakılacağı şeklinde sıralanmış olan istenilen özelliklere sahip bir gelişme sağlanamamıştır.

✓ Çevre Bakanlığı ile diğer ilgili bakanlıklar ve yerel yönetimler arasında yetki ve sorumluluklarının yeniden düzenlenmesine ilişkin bir ilerleme ile çevre ve kalkınma politikaları arasında uyum sağlanması ilkesi doğrultusunda etkili ve eşgüdüm içinde çalışan bir çevre denetim sisteminin kurulması konusunda mesafe kaydedilememiş olduğu görülmektedir.

✓ ÇED yönetmeliğinin uygulama sürecinde istenilen başarının elde edilemediği görülmektedir.

✓ Çevre sorunlarının çözümüne yönelik olarak uygulanan politikaların ve alınan kararların, Avrupa Birliği normları ve uluslararası standartlar ile uyumlu hale getirilmesine yönelik olarak yapılan çalışmaların devam ettiğinden söz edilmektedir.

Planda yukarıda özetlenen yetersizliklerin ve noksanlıkların giderilebilmesi amacıyla ikinci alt başlıkta amaçlara, ilkelere ve politikalara yer verilmiştir. Bu planda “*amaçlar, ilkeler ve politikalar*” şu şekilde sıralanabilir:⁴⁵⁰

✓ İnsan sağlığını, ekolojik dengeyi, kültürel, tarihi değerler ile estetik değerleri korumak şeklinde görülen ve ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlamayı hedef alan bu unsurlar çevre ile ilgili temel amacı oluşturmaktadır.

⁴⁵⁰ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001- 2005*, s. 188-189

- ✓ UÇEP'in güncelleştirilerek, yasal bir çerçeveye kavuşturulması ve UÇEP uygulamalarının da sağlıklı bir şekilde izlenebilmesi için sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.
- ✓ Çevresel yönetim araçlarının kullanımı etkin duruma getirilecek, çevresel yönetim kapasitesi geliştirilecek, çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalar ile entegrasyonunda ekonomik araçlardan faydalanılacağı hedefler arasında yer almaktadır.
- ✓ Uzun dönemde çevre sorunlarının çözülebilmesi amacıyla uygulanan politikalar ve stratejilerin ülke gerçekleri de göz önünde bulundurularak Avrupa Birliği normları ve uluslararası standartlara paralel olması sağlanacağı amaçlanmaktadır.
- ✓ Çevre ve kalkınmayla ilgili bilgi ve veri erişim sistemleri oluşturulacak, çevre envanterleri ve istatistikler ile standartlara yönelik olarak gereksinim duyulan düzenlemeler gerçekleştirilecek, çevre izleme ve ölçüm altyapısı geliştirilecektir.
- ✓ Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı teşvik edilecek, çevresel riskler en az düzeye indirilecektir. Biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımının sağlanması için hazırlıkları tamamlanmış olan Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı yürürlüğe konacak ve beraberinde, korunan alanlar için yönetim planları ve uygulamasına yönelik olarak eylem planları hazırlanacaktır.
- ✓ Çölleşme ve erozyon ile etkili bir şekilde mücadele edebilmek amacıyla ormancılığı, hayvancılığı, yerleşmeyi, su kaynaklarıyla ilgili faaliyetleri, tarımı, sanayiye, alternatif geçim kaynaklarını ve kırsal altyapının geliştirilmesini entegre olarak ele alan UÇEP hazırlanacaktır.
- ✓ Kamu kuruluşları öncelikli olmak üzere, bütün sektörlerde çevreye duyarlılığın artırılması ve kirliliğin önlenmesi amacıyla gerekli olan çalışmaların sürdürülerek, hava kirliliğinin önlenmesi konusunda bütün sektörlerde emisyon unsurları belirlenerek emisyon envanterlerinin çıkartılması hedeflenmektedir.

✓ Sanayi politikalarının belirlenebilmesinde ve yapılacak/ yapılmış olan yeni sanayi yatırımlarında çevre dostu teknolojilere öncelik verileceği, ayrıca, yerel imalatçılar da çevre dostu teknolojiler konusunda bilgilendirilerek teşvik edileceği amaçlar arasında yer almaktadır.

✓ Biyoteknolojik uygulamalardan kaynaklanabilecek biyogüvenlikle ilgili olası zarara uğrama tehlikelerinin en az düzeye indirilmesi amacıyla bütüncül bir yaklaşım tarzı benimsenerek, kurumsal, yasal ve uygulamaya ait düzenlemeler yapılacaktır.

✓ ÇED oluşumunun daha etkili kılınması yönünde düzenlemeler yapılacaktır.

✓ Küresel iklim sisteminin korunması kapasitesinde ülkemizin üzerine düşen sorumlulukları çerçevesinde artan nüfusun ihtiyaçları temel alınarak; ortak, lâkin farklılaştırılmış yükümlülükler ilkesi doğrultusunda İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (İDÇS) oluşumuna katılmak üzere çalışmalar sürdürülecektir.

✓ Enerji, sanayi, ulaştırma ve konutlardan kaynaklanan sera gazı emisyonlarını kontrol etmek ve de azaltabilmek amacıyla tasarruf sağlanması ve enerji verimliliğinin artırılması doğrultusunda düzenlemeler yapılacaktır.

Son olarak ise “*hukuki ve kurumsal düzenlemeler*” üçüncü alt başlığında, bir önceki planda değişiklik yapılması düşünülen kanunlar bu planda aynen korunmuş ve bunlara ek olarak da biyogüvenlik yasasının çıkarılarak Ulusal Biyogüvenlik Kurulunun oluşturulmasına yer verilmiştir.⁴⁵¹

3.1.1.6.9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)

SBYKP döneminde biyolojik çeşitliliğin korunması için, birçok ulusal ve uluslararası adım atılmıştır. Bunlardan bir tanesini de 2001 yılında hazırlanan Ulusal Biyolojik Stratejisi Eylem Planı oluşturmaktadır. Yine bu dönemde, çevre politikalarının ilkelerinden önleme, işbirliği ve entegrasyon ilkesi ile çevre

⁴⁵¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001- 2005*, s. 189

politikalarının uygulama araçlarından teşvikler, çevreci teknolojiler, ÇED ile birlikte tüm araçları kapsayacak ifadelerin yer aldığı görülmektedir.⁴⁵²

DBYKP'nın çevreyle ilgili temel ilkesini, “doğal ve kültürel varlıklar ile çevrenin gelecek nesilleri de dikkate alan bir anlayış içinde korunması“ oluşturmaktadır.⁴⁵³

Planda ilk olarak, bir önceki planın hedeflerinin ne ölçüde gerçekleştirilebildiğine yönelik olarak yapılan değerlendirmelere, “Plan öncesi dönemde Türkiye’de ekonomik ve sosyal gelişmeler“ kısmının “rekabet gücünün artırılması“ bölümünün “çevrenin korunması ve kentsel altyapının geliştirilmesi“ isimli alt bölümünde yer verilmiştir. Buna göre mevcut durum şu şekilde açıklanabilir:⁴⁵⁴

✓ Hızlı nüfus artışı ve sanayileşme sürecinin doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı üzerinde önemli bir baskı unsuru olduğu halâ devam etmekle birlikte, çevrenin korunması ve üretim sürecinin olumsuz etkilenmemesi açısından doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı konusunda kurum ve kuruluşlar arasındaki görev ve yetki dağılımındaki belirsizlikler ortadan kaldırılamamıştır.

✓ Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde bazı konularda (gürültü, doğa koruma, atık yönetimi ve ÇED) ilerleme sağlanmasına karşın, çevre alanında daha çok sayıda düzenlemeye gereksinim vardır. Ancak, bu ihtiyaçların yüksek maliyetler gerektirmesinden dolayı yeni finansman yöntemlerinin araştırılması da zorunluluk teşkil etmektedir.

✓ Doğal bitki gen kaynağı ile biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliği için Genetik Olarak Değiştirilmiş Organizmalar ve biyoteknoloji

⁴⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı*, 1. Baskı, Çevre ve Orman Bakanlığı, Ankara 2008; Ayrıntılı bilgi için bkz. Devlet Planlama Teşkilatı, *2007- 2013 Dokuzuncu Kalkınma Planı Çevre Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Yayın No DPT: 2732, ÖİK: 688, Ankara 2007; Agun, *a.g.e.*, s. 173

⁴⁵³ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007- 2013*, Ankara 2006, s. 13; Resmi Gazete, *Devlet Planlama Teşkilatı Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007- 2013)*, Resmi Gazete, R.G. Tarihi: 1/7/2006 ve R.G. Sayısı: 26215 Sayılı (Mükerrer), s. 3

⁴⁵⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007- 2013*, s. 38-39

ürünlerinin kullanımı ve dolaşımı konusunda standartların oluşturulması gereksinimi devam etmektedir.

✓ Çevresel izleme, denetim ve raporlama sisteminin altyapısının geliştirilip etkinleştirilmesine ve bununla birlikte, ilgili kuruluşlar arasında bilgi akışı ile paylaşımında bütüncül bir sisteme halâ ihtiyaç duyulmaktadır.

✓ Bir önceki dönemi göre tek olumlu gelişmeyi ise, 2004 yılından itibaren İDÇS'ne taraf olmamız oluşturmaktadır.

DBYKP'nda ikinci olarak, yukarıda özetlenen yetersizliklerin ve eksikliklerin giderilebilmesi amacıyla “*temel amaçlar: gelişme eksenleri*“ kısmının “*rekabet gücünün artırılması*“ bölümünün alt bölümünde yer alan “*çevrenin korunması ve kentsel altyapının geliştirilmesi*“ alt başlığında ilkelere ve politikalara yer verilmiştir. Bu ilke ve politikalar aşağıda sıralanmaktadır:⁴⁵⁵

✓ Gelecek kuşakların ihtiyaçları göz önünde bulundurulmak suretiyle, doğal kaynakları koruma ve kullanma koşulları belirlenecek ve bununla birlikte bu kaynaklardan herkesin hakkaniyetli bir biçimde yararlanmasını sağlayacak şekilde çevre yönetim sistemleri oluşturulacaktır.

✓ Uluslararası yükümlülükler, sürdürülebilir kalkınma ve ortak fakat farklı sorumluluk ilkeleri çerçevesinde yerine getirilecektir.

✓ Çevre konusundaki düzenlemelerin etkili bir şekilde uygulanması sağlanacağı başlıca hedefler arasında yer almaktadır.

✓ Çevresel altyapı yatırımlarının yapılmasında ve de işletilmesinde ölçek ekonomisinin faydalarından yararlanabilmek amacıyla yerel yönetimlerin arasında işbirliği ve eşgüdüm geliştirilerek, bu kapsamda mahalli idare birliklerinin kurulması desteklenecektir.

✓ Çevre ve kalkınmayla ilgili olarak sağlıklı ve entegre bilgi sistemleri oluşturulacağı ve izleme, denetim ve raporlama altyapısının geliştirileceği başlıca çevresel hedefler arasındadır.

⁴⁵⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007- 2013*, s. 82-83

✓ Bütün sektörlerde yatırım, üretim ve tüketim aşamalarında kirleten öder ve kullanan öder ilkelerini dikkate alan araçlar etkili bir biçimde kullanılarak, Avrupa Birliği'ne uyum kapsamında çevre yönetimi ve standartlarını belirleyen hukuki düzenlemeler güncelleştirilirken, ülkenin içinde bulunduğu koşullar ve kamu yönetimindeki etkinliğin göz önünde bulundurulacağı çevre unsurlu hedefler arasında yer almaktadır.

✓ Biyolojik çeşitlilik ile genetik kaynakların araştırılması, korunması, değerlendirilmesi ve ekonomik değer kazandırılması çalışmaları hızlandırılacaktır.

✓ Üretimde çevre dostu tekniklerin uygulanması ile hammadde kullanımındaki etkinlik artırılarak, üretimde verimlilik arttırılacağı ve atıklar azaltılacağı başlıca hedefler arasındadır.

✓ Biyogüvenlik ve Genetik Olarak Değiştirilmiş Organizmalar konusundaki risklerin en az düzeye indirilebilmesi amacıyla tarım, çevre ve teknoloji politikalarında entegrasyona gidilmesi anlayışının benimsenmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır.

✓ Sera gazı azaltımı politikası ve önlemlerini içeren bir ulusal eylem planının hazırlanması ile birlikte, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne (BMİDÇS) ilişkin hükümler yerine getirilecektir.

✓ Ülke genelinde çevreyi korumaya yönelik olarak kentsel altyapı ihtiyacının belirlenebilmesi amacıyla, belediyelerin içme suyu, kanalizasyon, atıksu arıtma tesisi ve katı atık yok etme tesisi v.b. altyapı gereksinimlerini belirleyecek kentsel altyapı ana planı ve finansman stratejisi hazırlanacaktır.

✓ Su, atık su, katı atık gibi çevreyi korumaya yönelik olarak altyapı tesislerinin yapılmasında, bakımında ve işletilmesinde ülkenin içinde bulunduğu şartlara en uygun olan sistemin ve teknolojilerin tercih edilmesi çevresel hedefler arasında yer almaktadır.

✓ Çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik olarak eğitim, kamuoyunu bilgilendirme v.b. çalışmaların yapılmasına ağırlık verileceği belirtilmektedir.

Bu plan döneminde ilk defa, çevre politikalarının ilkelerinden olan KÖİ'ne doğrudan yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte planda; İşbirliği ve Eşgüdüm İlkesi, İİ, Öİ ve Eİ de bulunmaktadır. Çevre politikasının araçlarından ise KÖİ'ni kapsayan araçlara genel bir ifade ile yer verildiği görülmekte olup, bu araçlar çevre vergileri, ortak tazminat (çevre) fonları, kirlilik sigortası, mülkiyet hakları, satılabilir kirlilik hakları (permiler), kirlilik standartları (ve idari denetim), kirlilik bedelleri ve teşviklerdir. Geri kazanım ve çevreci teknolojiler de bunların dışında yer alan araçlardır.⁴⁵⁶

3.1.2. Türkiye’de Uygulanan Çevre Politikalarının İlkeleri ve Uygulama Araçları

Aşağıda, ülkemizde uygulanmakta olan çevre politikalarının ilkeleri ile uygulama araçları açıklanacaktır.

3.1.2.1. Türkiye’de Uygulanan Çevre Politikalarının İlkeleri

Beş yıllık kalkınma planları ile oluşmaya başlayan, ÇK ile kesinleşen ülkemizde uygulanmakta olan çevre politikalarında, çevre politikası ilkelerinden olan; KÖİ, İİ, Öİ, İşbirliği ve Eşgüdüm İlkesi, Kİ ve Eİ yer almaktadır. Bilindiği üzere, bu saydığımız ilkeler ile ilgili teorik olarak daha önceki bölümde açıklamalarda bulunulmuştur. Ülkemizde ise ne ÇK’nda ne de çevre politikalarına yer veren beş yıllık kalkınma planları gibi metinlerde çevre politikalarının ilkelerinden açık bir şekilde söz edilmediği görülmektedir. Buna karşın, söz konusu metinlerde bu ilkelerin sadece bir kısmına değinildiği ve bununla birlikte, ÇK’nda yer alan çeşitli hükümler arasında ilkeler konusunda birtakım uyumsuzlukların varlığı da görülmektedir.⁴⁵⁷

ÇK’nun 3. maddesine bakıldığında, bu maddede “*ilkeler*” başlığı kullanılmasına karşın, ilkelerin hepsine ve bilinen şekilleri ile yer verilmediği gibi

⁴⁵⁶ Agun, *a.g.e.*, s. 175; Ayrıntılı bilgi için bkz. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2007- 2013 *Dokuzuncu Kalkınma Planı Çevre Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Yayın No DPT: 2732, ÖİK: 688, Ankara 2007

⁴⁵⁷ Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 115-116

ilkeler dışında bazı konulara da yer verildiği görülmektedir.⁴⁵⁸ Yine bu maddede “önleyici ilke” ya da “önleyiciliğin esas olduğu” şeklinde bir ifade bulunmamaktadır. Hatta atıklar konusunda temel esas olan kaynakta önleme ilkesi bu maddede belirtilmemiştir. Bunun yerine ise, “kaynakta azaltan” sözcüğünün kullanılmış olduğu görülmekle birlikte, bu ilkenin dolaylı bir şekilde kabul edildiği söylenebilir. Bu sonuca da hem bu maddenin hemen hemen bütün bentlerinde, hem de ÇK’nun diğer hükümlerinde sıkça kullanılan “kirliliğin önlenmesi, bozulmanın önlenmesi” ifadelerinden varılabilir.⁴⁵⁹ Bu ilkelere dair ülkemizde uygulanmakta olan şekliyle aşağıda değinilecektir:

Bu ilkelerin uygulama alanı bulunduğu çevre mevzuatına (kanun, yönetmelik, tebliğ gibi) çevre politikalarının uygulama araçları başlığı altında daha geniş yer verileceği için, aşağıda bunlara kısaca değinilecektir.

3.1.2.1.1. Kirleten Öder İlkesi

Türkiye’de uygulanmakta olan çevre politikalarında yer alan KÖİ, gerçek anlamdaki KÖİ’nden farklı bir şekilde uygulama alanı bulmuştur.⁴⁶⁰ ÇK’nda yapılan son değişiklikle, ÇK’muzun 2. maddesi çevre kirliliği ve kirletene tanım getirmiş olduğu görülmektedir.⁴⁶¹ KÖİ, ÇK’nda yapılan son değişiklikle 3/h⁴⁶²’de ve ÇK’nun dördüncü bölümünde yer alan “Çevre Kirliliğini Önleme Fonu”⁴⁶³’nda yer almaktadır. Ülkemizde, Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği,⁴⁶⁴ Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği⁴⁶⁵ gibi çevre mevzuatımızda bazı yönetmeliklerde de bu ilkenin uygulama alanı bulunduğu görülür.

⁴⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nükhet Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, İmaj Yayınevi, Ankara 2009

⁴⁵⁹ Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 116

⁴⁶⁰ Agun, *a.g.e.*, s. 176

⁴⁶¹ “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167

⁴⁶² “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167

⁴⁶³ Turgut, “Kirleten Öder İlkesi ve Çevre Hukuku”, s. 635- 636

⁴⁶⁴ “Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 2/11/1986 ve R.G. Sayısı: 19269

⁴⁶⁵ “Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/12/2004 ve R.G. Sayısı: 25687

Görüldüğü üzere, bu ilkenin ülkemizde uygulanması çevreyi kirletenlerden kirletmeyi durdurmak, gidermek ve azaltmak için ilgili kurumlarca yapılan harcamaların tahsilini içermektedir. Diğer bir deyişle, bu ilke KÖİ'nden farklı bir şekilde, kirlilik meydana geldikten sonra bu kirliliğin ortadan kaldırılması için yapılan harcamaların tahsili olarak uygulanmakta olup, bundan dolayı da bu uygulama şekli kirletenlere bir vergisel yük getirmemekte ve gerçek anlamda KÖİ'nin bir karşılığı olmadığını göstermektedir.⁴⁶⁶

3.1.2.1.2. İhtiyat İlkesi

ÇK' nun 3/c ve 3/d⁴⁶⁷ maddesinde İİ'ne yer verilmiştir. ÇK'nunda yapılan son değişiklikle, bu kanunun ilgili bazı maddelerinde de bu ilkeye yer verildiği de görülmektedir. Örneğin, kanunun 1. maddesinde belirtildiği üzere, sürdürülebilir çevre ve kalkınma ilkeleri doğrultusunda bir koruma anlayışının benimsendiği görülmekle birlikte, aynı kanunda yer alan 2. maddenin 4. fıkrasının da dahil edildiği tanımlara baktığımız zaman, çevreyi korumanın çevresel değerleri tehlikeye atmamayı hedefleyen bir etkinlik olarak ifade edildiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Böylece, ülkemizde İİ'ne ilke ya da yaklaşım şeklinde ÇK'nda ve resmi belge ve planlarda yer verildiğini söyleyebiliriz. Bu konudaki veriler ile ilgili olarak imzalamış olduğumuz ve/veya taraf olduğumuz bazı uluslararası metinler Rio Bildirgesi, Biyolojikçeşitlilik, Basel, CİTES, İDÇS ve Biyogüvenlik Protokolü'dür.

İİ'nin uygulama yollarından birisi olan riski olduğu gibi kabul edilen faaliyete ilişkin olup, o faaliyete izin verilmemesi, başka bir deyişle yasaklanması anlamına gelen hareketsizlik yöntemine de⁴⁶⁸ Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği⁴⁶⁹'nin 5. maddesinin (a) bendi ve Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği'nde⁴⁷⁰

⁴⁶⁶ Agun, *a.g.e.*, s. 176

⁴⁶⁷ "2872 Sayılı Çevre Kanunu", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/8/1983 ve R.G. Sayısı: 18132

⁴⁶⁸ Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 202-209

⁴⁶⁹ "Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, 14/3/2005 tarih ve 25755 Sayılı R.G.

⁴⁷⁰ "Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 14/3/1991 ve R.G. Sayısı: 20814

bulunmaktadır. ÇED Yönetmeliği⁴⁷¹,’nde de konuyla ilgili doğrudan bir hüküm yer almasa da dolaylı olarak da olsa bu ilkeye yer verildiği görülmektedir.⁴⁷²

Birçok kirlilik alanlarında yoğun bir şekilde uygulanmakta olan standartların sıkılaştırılması da İİ’nin uygulanması yöntemlerinden bir tanesidir. Cep telefonu baz istasyonlarının yaydıkları ve insanların tehlike altında kalabileceği radyasyon miktarının bazı ülkelerde yapılan hukuki düzenlemeler ile ilgili uluslararası kuruluşların kabul etmiş olduğu ve bilim adamları tarafından çok geniş bir şekilde değerlendirilen sınırın çok daha altına çekilmesinde İİ temel alınmıştır. Organik tarım mevzuatımızda GDO’ların organik tarımda kullanılması yasaklanmıştır. Bu mevzuatta İİ uygulama alanı bulmuştur.⁴⁷³

Tohumculuk Kanunu⁴⁷⁴ ve buna ait yönetmelikler ile Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun⁴⁷⁵, Organik Tarım Kanunu⁴⁷⁶ ve buna ait yönetmelikler ile GDO’larla ilgili bazı hükümler örnek teşkil etmektedir. Ülkemizde Telekomünikasyon Kurumunca çıkarılmış olan yönetmelikteki standart, bir önceki yönetmelikte yer alan standardın daha altında olmasıyla birlikte yine de İİ’ni sıkı bir şekilde uygulayan diğer ülkelerdeki miktarın üstündedir. Bu durum sonucunda baktığımızda, ne yazık ki ülkemizin İİ’nde bu konu ile ilgili olarak başarı gösteremediği gerçeği ortaya çıkmaktadır.⁴⁷⁷

⁴⁷¹“Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 17/7/2008 ve R.G. Sayısı: 26939

⁴⁷² Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 202- 209; Turgut, “İhtiyat İlkesi, s. 89; Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 378- 379

⁴⁷³ Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 202- 209; Turgut, “İhtiyat İlkesi”, s. 89; Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 378-379

⁴⁷⁴ Ayrıntılı Bilgi için bkz. “5553 Sayılı Tohumculuk Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 8/11/2006 ve R.G. Sayısı: 26340

⁴⁷⁵“Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 5/6/2004 ve R.G. Sayısı: 25483

⁴⁷⁶ “5262 Sayılı Organik Tarım Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 3/12/2004 ve R.G. Sayısı: 25659

⁴⁷⁷ Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 202-209; Turgut, “İhtiyat İlkesi”, s. 89; Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 378-379;Ayrıntılı Bilgi için bkz. “Tohumlukların Yetiştirileceği Özel Üretim Alanlarının Özellikleri ve bu Alanlarda Uyulması Gereken Kuralların Belirlenmesine Dair Yönetmelik”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 13/5/2008 ve R.G. Sayısı: 26875; “Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 10/6/2005 ve R.G. Sayısı: 25841

Sonuç olarak, ülkemizdeki çevre politikaları içerisinde yer alan ilkelerden birisi olan İİ'ne çevre politikalarının amacında yer verilmektedir. Bununla birlikte, çevrenin bütün canlıların ortak varlığı olduğu kabul edilmekte ve buna sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma kavramları ile de vurgu yapılmaktadır. Diğer bir deyişle, çevre merkezli etik anlayışın çevre politikamızın temelini oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının tanımlanmasında çevreyi korumanın, çevresel kirliliği önlemenin ve gidermenin yanı sıra, çevre değerlerini tehlikeye atmadan gelecek nesillere temiz bir çevrenin bırakılmasının da başlıca önemli hedefler arasında yerini aldığı görülmektedir.⁴⁷⁸

3.1.2.1.3. Önleme İlkesi

Ülkemizde Öİ'ne, ÇK'nunda yapılan son değişiklikle, 3/g maddesinde yer verildiği görülmektedir.⁴⁷⁹ Bununla birlikte, ÇK'nun "kirletme yasağı" başlığı altında yer alan 8. maddenin ikinci fıkrasında konuyla ilgisi ölçüsünde bu ilkeye değinildiği görülmektedir.

Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği⁴⁸⁰'nin 5. maddesinin (e) bendinde⁴⁸¹ belirtilmiş olan önlemlerin devlet tarafından alınması konusundaki düzenlemeye tamamen yer verilmiştir. YBYKP'nda Öİ'nin özünün algılandığı ve Ulusal Çevre Eylem Planı'nda (UÇEP) ise konuya daha basit bir şekilde yaklaşıldığı görülmektedir. Ülkemizde uygulanmakta olan çevre politikasında Öİ en iyi teknolojilerin kullanılması zorunluluğu, çevrenin korunmasına ilişkin önlemler ve yasaklar şeklinde daha çok hukuki düzenlemeler içerisinde yerini almaktadır. Bir başka deyişle, çevreye yönelik olarak oluşan zararların oluşma aşamasında müdahale etmeye yönelik olarak geliştirilmiş olan Öİ'nin ülkemizde uygulanan çevre

⁴⁷⁸ Agun, *a.g.e.*, s. 176

⁴⁷⁹ "Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167

⁴⁸⁰ "Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 14/3/2005 ve R.G. Sayısı: 25755

⁴⁸¹ "Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 14/3/2005 ve R.G. Sayısı: 25755

politikasında çevrenin korunması ve de kirletme yasağı ile gerçekleştirildiği görülmektedir.⁴⁸²

3.1.2.1.4. İşbirliği ve Eşgüdüm İlkesi

ÇK’nda yapılan son değişiklikle, 3.maddenin (a), (b), (j) bentlerde bu ilkeye yer verilmiştir.⁴⁸³ Çevre Düzeni Planına Dair Yönetmelik⁴⁸⁴,te de belirtildiği üzere, birden çok ili kapsamı dâhiline alan ve de Çevre ve Orman Bakanlığı (ÇOB) tarafından hazırlanmış olan planlara ait çalışmalarda koordinasyonun Bakanlığa ait olduğu belirtilmiş olmaktadır. Kısacası, ülkemizde bu ilke ile ilgili olarak sınırlı bir seviyede yalnızca ulusal ölçekte ve idareler düzeyinde yer verildiğinden bahsedilebildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, merkezi idare ile yerel yönetim birimleri arasında çevre sorunlarına yönelik olarak işbirliğine imkân tanınmaktadır. Bununla birlikte, siyasi otoritenin gerekli görmesi durumundaysa ise bu işbirliğine bireyler dışında meslek odaları, birlikler, sivil toplum kuruluşları gibi kuruluşların dâhil edileceği belirtilmiş olmaktadır.⁴⁸⁵

3.1.2.1.5. Katılım İlkesi

1982 Anayasası’nın çevre hakkı maddesi olarak bilinen ve de en önemli hukuksal dayanağı oluşturan 56. maddesidir. Ödev kelimesiyse, 56. maddenin ilk fıkrası ile birlikte yer aldığı cümlelerin bütünü içerisinde yorumlandığı zaman ödev

⁴⁸² T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996- 2000*, s. 191;Tülin N. Yoğurtçuoğlu, “Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı”, *II. Ulusal Kentsel Altyapı Sempozyumu*, Ankara, <http://www.ekutuphane.imo.org.tr/pdf/11290.pdf>, (26.10.2009); Agun, *a.g.e.*, s. 176

⁴⁸³ “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167

⁴⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. “Çevre Düzeni Planına Dair Yönetmelik”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/11/2008 ve R.G. Sayısı: 27051

⁴⁸⁵ “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 116; Agun, *a.g.e.*, s. 176; Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 208

kelimesi ile ilgili olarak, vatandaşa düşen ödev kelimesinin anlamının sadece çevreyi kirletmeme ve yasaklara uymaktan ibaret bir durum olmadığı görülmektedir.⁴⁸⁶

Böylelikle asıl önemli durumu ise, çevreyi bozucu faaliyetler ile ilgili olarak çevre kirlenmelerine neden olan faaliyetler, ister özel kişi/ kurumlar isterse devlet tarafında yapılsın çevresel zarar meydana getirilmesine vatandaşların karşı çıkmaları oluşturmaktadır. Daha da önemlisi, bu çeşit çevresel zararların ortaya çıkmasını önleyebilmek amacıyla zamanında görüşlerini belirterek, ilgili kararların bu olumlu görüşler yönünde alınmasını sağlamalarının gerekliliğine vurgu yapılarak, ödev kelimesine geniş bir yorum getirilmiş olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. İşte bu nedenlerden dolayıdır ki vatandaşların bu ödevi gerektiği şekilde yerine getirebilmeleri için devlet tarafından kendilerine gerekli olan katılım imkânlarının tanınmasını isteme hakkına sahip olmaları gerekmektedir.⁴⁸⁷

ÇK’unda yapılan son değişiklikle, 3. maddenin (e) bendinde, 6. maddenin (a) bendinde bu ilkeye yer verildiği görülmektedir.⁴⁸⁸

Ülkemiz henüz Aarhus Sözleşmesi’ne taraf olmadığı gibi Avrupa Birliği’nin (AB) katılım ile ilgili olan yönergesinin de günümüze kadar geçen süreç içerisinde iç hukuka aktarılmamış olduğu gözlemlenmektedir. Bu nedenden dolayıdır ki diğer katılım düzenlemeleri ÇK’na göre ve AB’nin ilgili mevzuatı esas alınarak çıkarılan başta ÇED olmak üzere, ilgili yönetmeliklerde katılımın sağlanmasını belirten ya/ya da bunu gözle görülür katılım yolları şeklinde inceleyen hükümler ile sınırlı kalmaktadır. Çevre düzen planları; gürültü, sulak alanlar ile ilgili konular dâhilinde çıkartılan yönetmelikler v.b. arasında yer almaktadır.⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ Turgut, “Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Katılımın Rolü”, s. 711; “2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982)”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 9/11/1982 ve R.G. Sayısı: 17863 (Mükerrer), s. 142

⁴⁸⁷ Turgut, “Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Katılımın Rolü”, s. 711; “2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982)”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 9/11/1982 ve R.G. Sayısı: 17863 (Mükerrer), s. 142

⁴⁸⁸ “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167

⁴⁸⁹ “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167 sayılı R.G.; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 170

Bilgi ve belge edinme hakkı, ülkemizde ilk defa 2004 yılında yürürlüğe giren 4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu⁴⁹⁰ ve buna ait yönetmelikte⁴⁹¹ düzenlenmiştir. ÇK’unda yapılan son değişiklikle, bu kanunun 21. maddesinde “bilgi edinme ve başvuru hakkı” alt başlığında yer almakta olan açıklanması durumunda üreme alanları, nadir türler gibi çevresel değerlere zarar verecek bilgilere ilişkin taleplerin de bu kanun kapsamında reddedilebilecek istemlere dâhil edilmesi belirtilmektedir. Meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları ile vatandaşların katılım hakkına sahip olmaları, katılacak kişiler açısından çevre kanunu bakımından da bir sonucu oluşturduğu görülmektedir.

Katılıma yer veren diğer çevre mevzuatında ise, ÇK dahil olmak üzere ya hiçbir ifadeye yer verilmemiş ya da halk, ilgili hak, kamuoyu, gönüllü kuruluş, sivil toplum kuruluşu kelimelerine yer verilmiş olduğu görülmektedir. Karar alma sürecinde katılım, idarenin bireysel işlemlerine katılım açısından temel düzenleme ÇED Yönetmeliği⁴⁹²,’nde görülmektedir. Diğeri ise, Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği⁴⁹³ (HKKY) ile getirilmiş olan katılım olanağıdır. İdarî başvuruda, çevre mevzuatında yer alan özel bir düzenleme yukarıda bahsettiğimiz ÇK’nda yapılan son değişiklikle, bu kanunun 21. maddesinde yer alan hükmüdür.⁴⁹⁴

Sonuç olarak, ülkemizde uygulanan çevre politikalarında bu ilke dar kapsamda yerini almıştır. İlkenin gereği olarak bireyler çevre yönetim sürecinde rol oynamakta, bu sürece etkide bulunmakta ve bu süreci yönlendirmektedirler. Ancak, çevre politikalarında bireylere sadece çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesiyle

⁴⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. “Bilgi Edinme Hakkı Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 24/10/2003 ve R.G. Sayısı: 25269 (R.G. 22/11/2005 ile değişik)

⁴⁹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. “Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 27/4/2004 ve R.G. Sayısı: 25445 (R.G. 10/11/2005 ile değişik); “Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Bilgi Edinme Hakkı Uygulama Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 1/4/2006 ve R.G. Sayısı: 26126

⁴⁹² “Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 17/7/2008 ve R.G. Sayısı: 26939

⁴⁹³ “Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 2/11/1986 ve R.G. Sayısı: 19269

⁴⁹⁴ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 314

ilgili görevlerin verilmiş olduğu, bireylerin, bu konu ile ilgili olarak alınacak olan tedbirlere ve belirlenmiş olan esaslara uymakla yükümlü kılındığı görülmektedir.⁴⁹⁵

3.1.2.1.6. Entegrasyon İlkesi

Entegrasyon ilkesi de ülkemizde uygulanmakta olan çevre politikaları içerisinde sınırlı bir şekilde de olsa yer almaktadır. Türkiye’de uygulanmakta olan çevre politikalarında çevre ve sosyal hedefler ile tüm ekonomik hedefler arasında denge kurularak, kalkınmanın ve ekonomik gelişimin temel alınacağı belirtilmiş olmaktadır. Bununla birlikte, gelişmekte olan bir ülke özelliğine sahip olan ülkemizde, kalkınma ve işsizlik önemli bir sorun teşkil ettiği için çevre ile ilgili olarak ekonomik ve sosyal hedefler arasındaki dengenin ekonomik ve sosyal hedefler lehine bozulduğu görülmektedir.⁴⁹⁶

Çevre koruma politikalarının ekonomik ve sosyal kararlara yansıtılmadığı gerçeği hem YBYKP’nda hem de UÇEP’de açıkça görülmektedir. Nitekim bütün bu politikalara rağmen ÇK’nda yapılan son değişiklikle, bu kanuna baktığımız zaman ise ÇK’nun ilk şekline oranla olumlu bir gelişme gösterdiği söylenebilir. Çünkü bu bakımdan olumsuz olan bazı hükümlerin kanundan çıkarıldığı gibi Eİ ile doğrudan örtüşen Sürdürülebilir Kalkınmanın (SK) da açık bir şekilde ÇK’nda yapılan son değişiklikle, bu kanunun 3. maddenin (d) bendinde sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde bu ilkeye değinilmiştir. Ne var ki SK’nın ilke olarak nitelendirilmesinin doğru ve yararlı olduğunu söylememiz mümkün olmamaktadır.⁴⁹⁷

3.1.2.2. Türkiye’de Çevre Politikaları Uygulama Araçları

Ülkemizde uygulanan çevre politikalarının uygulama araçlarında ise, yalnızca kamusal araçlardan olan hukuki araçlara yer verildiği görülmektedir. Türkiye’de

⁴⁹⁵ Agun, *a.g.e.*, s. 177

⁴⁹⁶ Agun, *a.g.e.*, s. 177; “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167; Nükhet Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 116; Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 212

⁴⁹⁷ Agun, *a.g.e.*, s. 177; “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 116; Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 212

uygulanan çevre politikalarının uygulama araçları arasında; çevre standartları (ölçütler- sınır değerler); kirletme yasakları, teşvikler; çevresel etki değerlendirmesi (ÇED); izin, onay ve ruhsat uygulamaları; çevre kirliliği önleme fonu; çevreci teknolojiler; özel koruma alanlarının oluşturulması ve de idari cezalar yer almaktadır. Bununla birlikte, bu araçların yanında çevre politikalarının ekonomik ve malî araçları arasında yer alan çevre vergi; kirletme harçları; emisyon ücreti; pazarlanabilir kirlilik hakları v.b. çevre politikaları araçlarının da kullanılacağı ÇK’nda belirtilmektedir.⁴⁹⁸

Önceki bölümde, çevre politikalarının uygulama araçlarını ekonomik ve mali araçlar ile hukuki araçlar şeklinde sınıflandırıp, bu araçlar ile ilgili olarak açıklamalarda bulunulmuştur. Aşağıda ise ülkemizde uygulanan çevre politikalarının uygulama araçları ile ilgili olarak, genel bir değerlendirme çerçevesinde hukuki araçlar ile ekonomik- mali araçlar şeklinde iki çeşit sınıflandırmaya tabi tutmadan açıklamalarda bulunulacaktır.

3.1.2.2.1. Çevre Vergileri

Ülkemiz ile AB ve OECD ülkeleri arasında karşılaştırma yaptığımız zaman, bu ülkelerde uygulanmakta olan çevresel vergilerin, ülkemizde tam anlamıyla bir bütünlük oluşturacak şekilde uygulama alanı bulduğundan söz edilemez.

ÇK’unda yapılan son değişiklikle bu kanunun 3/h maddesinde; “*Çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve giderilmesi için uyulması zorunlu standartlar ile vergi, harç, katılma payı, yenilebilir enerji kaynaklarının ve temiz teknolojilerin teşviki, emisyon ücreti ve kirletme bedeli alınması, karbon ticareti gibi piyasaya dayalı mekanizmalar ile ekonomik araçlar ile teşvikler kullanılır.*”⁴⁹⁹ şeklindeki ifadesinden de anlaşılacağı üzere, Kanunumuzda çevresel amaç dahilinde “*vergi*” unsuruna yer verildiği görülmektedir.

Bilindiği üzere, çevre vergilerinin birincil amacını yönlendirme ve denetleme, ikincil amacını ise mali amaç oluşturmaktadır. Ülkemizde ÇTV, kirliliği azaltma

⁴⁹⁸ Agun, *a.g.e.*, s. 177

⁴⁹⁹ “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167

yönünde çıkartılmış olan bir çevre vergisi olma özelliğine sahiptir. Diğer vergiler ise çevreye dolayı da olsa olumlu katkılarından dolayı, ülkemizde çevre vergisi sınıflandırılmasına dâhil edilmiş olmaktadır. Bununla birlikte, ülkemizde çevre vergileri sınıflandırılmasına dâhil edilebilecek niteliğe sahip olan beş adet vergi uygulamasının varlığından söz edilebilir. Bunlar; ÇTV, ÖTV kapsamında yer alan petrol ve türevleri üzerinden alınan ÖTV ile motorlu taşıtlar üzerinden alınmakta olan ÖTV, KDV, Harçlar ve son olarak MTV şeklinde sınıflandırılmaktadır.

AB çevre vergileri sınıflandırılmasında yer alan enerji vergileri, taşımacılık vergileri ve kirlilik/kaynak vergileri içerisinde yer alan; ülkemizde, enerji vergisi sınıflandırılmasında bir vergi; taşımacılık vergileri sınıflandırılmasında iki vergi ve kirlilik kaynak sınıflandırılmasında ise bir vergi uygulama alanı bulmaktadır. Şöyle ki ülkemizde, AB enerji vergileri kapsamına dâhil edilebilecek bir niteliğe sahip olan petrol ve türevleri üzerinden alınmakta olan ÖTV; AB'nin taşımacılık vergileri kapsamına dâhil edilebilecek olan vergileri ise motorlu taşıtlar üzerinden alınmakta olan ÖTV ile servet vergileri niteliğinde olan MTV oluşturmaktadır. Yine aynı şekilde, AB'nin kirlilik/kaynak vergileri kapsamı içerisinde tüketim vergileri niteliğinde olan bir vergiyi oluşturan ÇTV de mevcuttur.⁵⁰⁰

3.1.2.2.2. Çevre Standartları (Ölçütler- Sınır Değerler)

Ülkemizdeki kirlilik mevzuatında, su ve hava kirliliğine dair konularda kalite standartlarıyla birlikte emisyon (deşarj) standartlarının kabul edilmesinin yanı sıra, bazı bölge ve tesislere dair özel düzenlemelerin de benimsendiği görülmektedir. Kirlilik mevzuatımız da AB düzenlemelerine göre yapılmaktadır. Çevre standartlarımızda, kirlilik mevzuatımız ile ilgili olarak hava, su, toprak ve gürültü ile ilgili standartlara aşağıda değinilecektir.⁵⁰¹

Çevre mevzuatımıza baktığımızda, Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği⁵⁰²nde (HKKY) yer alan çevre koruma standartlarının (ÇKS), bu

⁵⁰⁰ Agun, *a.g.e.*, s. 181-182

⁵⁰¹ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 212

⁵⁰² "Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 2/11/1986 ve R.G. Sayısı: 19269

yönetmeliğin ikinci bölümünde yer alan “hava kalitesi sınır değerleri” başlığını taşıyan 6. bölümde düzenlenmiş olduğu görülmektedir.

Bu yönetmelikte, insan sağlığının korunması ile çevrede kısa ve uzun süreli olumsuz etkilerin meydana gelmemesi amacıyla hava kalitesi sınır değerlerini, atmosferdeki hava kirleticilerin bir arada buldukları zaman değişen zararlı etkileri de göz önünde bulundurularak tespit edilmiş olan konsantrasyon birimleri ile ifade edilen seviyelerin oluşturduğu belirtilmektedir. Karbonmonoksit, kükürtdioksit, azotmonoksit, azotdioksit, kurşun ve de çöken tozlar gibi kirleticiler hakkında getirilmiş olan kısa vadeli ve uzun vadeli sınır değerler ile kış sezonu ortalama değerleri olmak üzere değişik gruplara göre ayrı ayrı bu değerler belirlenmektedir. Emisyon standartlarında ise, bu konu ile ilgili olarak genel ve özel nitelikli standartlar getirme yolu benimsenmiştir.⁵⁰³

Bu yönetmeliğin 7. maddesinde de belirtildiği üzere, izne tabi tutulan tesisler bakımından is ve toz başta olmak üzere çok değişik kirleticiler ve kirlilik durumları ile ilgili ölçütler belirlenmiştir. Ayrıca, bunun dışında kirletici özelliği yüksek olan tesislere uygulanacak olan emisyon değerleri ile atık gazlara dair emisyon değerleri düzenlenmiştir. HKKY⁵⁰⁴, nin 47. maddesinde, motorlu taşıtlara (motorlu kara taşıtları, su taşıtları, demiryolu taşıtları) ilişkin getirilen düzenlemede, bu taşıtlara ilişkin emisyon sınırlarının Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca belirleneceği belirtilmekle birlikte, bu belirlemede egzoz gazındaki hava kirleticiler için saptanacak olan emisyon sınır değerlerinin Türk Standartları Enstitüsü (TSE) standartlarına uygun olmasının gerektiği koşulu da getirilmiştir.⁵⁰⁵

Su konusunda Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği⁵⁰⁶ nde (SKKY) belirtilen 7-15. maddeleri arasındaki ilgili maddelerdeki hükümlerde belirtildiği üzere; su kalitesi

⁵⁰³ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 410; “Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 2/11/1986 ve R.G. Sayısı: 19269; Ayrıntılı bilgi için bkz. “Endüstri Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 22/7/2006 ve R.G. Sayısı: 26236

⁵⁰⁴ “Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 2/11/1986 ve R.G. Sayısı:19269

⁵⁰⁵ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 410; “Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 2/11/1986 ve R.G. Sayısı: 19269; Ayrıntılı bilgi için bkz. “Endüstri Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 22/7/2006 ve R.G. Sayısı: 26236

⁵⁰⁶ “Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/12/2004 ve R.G. Sayısı: 25687

kriterleri ve su kirliliği kontrol standartları olmak üzere iki temel ölçütün esas alınmış olduğu açıklanmaktadır. Bu ölçütlerden, su kalitesi kontrol standartları çerçevesinde alıcı ortam standartları ve deşarj standartları şeklinde alt ayırım yapılmış olmaktadır. Kullanım amaçlarına bakılmaksızın bütün su kaynaklarının dengeli ve sağlıklı su ortamları sağlamak amacı çerçevesinde biyolojik, kimyasal ve fiziksel bakımdan sahip olmaları gereken özellikleri su kalitesi standartlarındaki amacını oluşturmaktadır. Bu temel esaslar çerçevesinde su standartları dört grupta (göl suları, deniz ve kıyı suları, yeraltı suları ve de kıta içi yüzeysel sular) toplanmıştır. Bu gruplardan her biri için kullanım amaçları ve bunlara denk gelen kalite sınıflandırmaları çerçevesinde, alıcı ortam ölçütleri belirlendiği görülmektedir.

İçme ve kullanma amacı dâhilinde kullanılan yüzeysel sularda da İçmesuyu Elde Edilen veya Elde Edilmesi Planlanan Yüzeysel Suların Kalitesine Dair Yönetmeliği⁵⁰⁷ nin ikinci bölümünde de görüldüğü üzere, kalite standartları açısından ayırıma tabi tutularak her bir grup için ayrı ayrı sınır değerler getirilmiştir.⁵⁰⁸

SKKY⁵⁰⁹ nin 31- 35. maddelerinde ise, deşarj (emiyon) standartları ile ilgili olarak; “Atıksuların Boşaltım İlkeleri” başlığını taşıyan beşinci bölümün ilgili hükümlerde belirtildiği üzere, atıksuların evrensel ve endüstriyel atıksulara dair emiyonlar ile derin deniz emiyonları olmak üzere üç grup emiyon çeşidi için ayrı ayrı düzenlenmiş olduğu görülmektedir. Endüstriyel atıksulara ait standartlar sanayi tesisleri üretim konularına göre gruplandırılarak her bir grup için ayrı olarak endüstriyel atıksu standardı belirlenmekte olup; yapılan gruplandırmada yer verilen başlıca sektörler ise gıda, içki, petrol, cam, kimya- sanayii, metal, maden, tekstil ve kâğıttan oluşmaktadır. Son olarak, evrensel atıksulara dair standartlarda kirlilik yükü,

⁵⁰⁷“İçmesuyu Elde Edilen veya Elde Edilmesi Planlanan Yüzeysel Suların Kalitesine Dair Yönetmelik (79/ 869/ AB ile değişik 74/ 440/ AB)”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 20/11/2005 ve R.G. Sayısı: 25999

⁵⁰⁸ “Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/12/2004 ve R.G. Sayısı: 25687; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 263; “İçmesuyu Elde Edilen veya Elde Edilmesi Planlanan Yüzeysel Suların Kalitesine Dair Yönetmelik (79/ 869/ AB ile değişik 74/ 440/ AB)”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 20/11/2005 ve R.G. Sayısı: 25999

⁵⁰⁹ “Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/12/2004 ve R.G. Sayısı: 25687

derin deniz emisyonunda ise emisyon yapılacak ekipman ile yaz ve kış aylarının esas alındığı ilgili hükümlerde belirtilmektedir.⁵¹⁰

Toprak konusunda ilgili mevzuatımızdan olan Toprak Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği⁵¹¹,nde (TKKY) de toprak konusunda sınır değerler toprak kalitesi yerine, toprakta bulunan ağır metal özelliğine sahip kirleticiler temel alınarak belirlenmiştir. Bunların kirlenmiş toprakta ve toprakta kullanılacak stabilize arıtma çamurunda bulunan sınır değerlerin de ayrıyeten belirtildiği hükmü, ilgili mevzuatta yer almaktadır.⁵¹²

Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği⁵¹³,nde ise, gürültü konusunda izin verilebilecek sınır değerler endüstriyel tesisler, şantiye alanları, trafik (karayolu, havayolu, demiryolu, suyu, denizyolu), atölye, imalathane, rekreasyon ve eğlence yerleri, ev faaliyetleri ve işyerleri gibi gürültü kaynakları ile farklı alanlarla, özellikle de nüfusun farklı gürültü hassasiyetleri temel alınarak ayrı ayrı belirlenmekte ve gündüz, akşam, gece gürültü göstergeleri de ayrıca düzenlenmektedir. Bununla birlikte maden ve taşocakları, konut ve işyeri olarak kullanılan binalar, şantiyelere göre yalıtım ve titreşim ölçütleri saptanmıştır.⁵¹⁴

3.1.2.2.3. Kirletme Yasakları

Kirletme yasaklarının çevre politikalarının uygulama araçlarından olan hukukî araçlar bölümünde yer aldığı görülmektedir. ÇK'nun 8. maddesinde, "Kirletme Yasağı" başlığı adı altında yer alan düzenleme genel nitelikli olup, burada her türlü atık ve artığın çevreye zarar verecek bir şekilde ilgili yönetmeliklerde

⁵¹⁰ "Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/12/2004 ve R.G. Sayısı: 25687; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 263

⁵¹¹ "Toprak Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/5/2005 ve R.G. Sayısı: 25831

⁵¹² "Toprak Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/5/2005 ve R.G. Sayısı: 25831; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 263- 264

⁵¹³ "Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği (2002/ 49/ EC)", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 7/3/2008 ve R.G. Sayısı: 26809

⁵¹⁴ "Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği (2002/ 49/ EC)", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 7/3/2008 ve R.G. Sayısı: 26809; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 264; Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 411; Ayrıntılı bilgi için bkz. "Gürültü Kontrol Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/12/1986 ve R.G. Sayısı: 19309

belirlenmiş olan yöntemlere ve standartlara aykırı bir şekilde doğrudan ve/veya dolaylı bir biçimde alıcı ortama verilmesi, depolanması, taşınması ve uzaklaştırılması ve benzeri faaliyetlerde bulunulması yasaklanmıştır.

Buna ek olarak, üç önemli somut konuda da yasak kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Bunlar, ÇK madde 9/f’de yer alan nesli tehdit ya da tehlike altında olanlar ile nadir bitki ve hayvan türlerinin mevzuata aykırı olarak ticareti, yine aynı şekilde ÇK’unda yapılan son değişiklikle ilgili kanunda 23. maddenin içerisinde yer alan Ek Madde 1/c’de, “*anız yakılması*”, ifadesi ve de aynı Kanun’un 10 maddesinde “*tehlikeli atıkların ithalatı*” şeklindeki ifadesidir.⁵¹⁵

Diğer yasakların ise, ÇK madde 9/c’de “*kurulamaz*“ ve ÇK madde 9/h, 11/6 ve 11/11 maddelerinde yer almakta olan “*kullanılamaz*“, ÇK 9/a’da yer alan “*kazanılamaz*“ sözcükleri ile vurgulandığı görülmektedir.⁵¹⁶

Tüm bu yasaklardan mutlak nitelikli olanlarını ise, ÇK md. 9/e’de belirtilmiş olan sulak alanların doldurulması ve kurutulması yolu ile arazi kazanılamayacağı, yine aynı Kanun’un (h) bendinde belirtilen denizlerde yapılacak balık çiftliklerinin hassas alan niteliğindeki kapalı koy ve körfezler ile doğal ve arkeolojik sit alanlarında kurulamayacağı ve son olarak tehlikeli atıkların ithali oluşturmaktadır.⁵¹⁷

Tehlikeli atıkların ithalinin yasak oluşu ülkemiz açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu yasak ile ilgili olarak, ÇK’nun 8., 11. ve 12. maddeleri ile Tehlikeli Atıkların Sınırlar Ötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi⁵¹⁸, nin 3. maddesine dayanılarak hazırlanmış olan Basel Sözleşmesi’nin iç

⁵¹⁵ Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 262; “2872 Sayılı Çevre Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/8/1983 ve R.G. Sayısı: 18132; Ayrıntılı bilgi için bkz. “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167

⁵¹⁶ “2872 Sayılı Çevre Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/8/1983 ve R.G. Sayısı: 18132; Ayrıntılı bilgi için bkz. “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167

⁵¹⁷ “2872 Sayılı Çevre Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/8/1983 ve R.G. Sayısı: 18132; Ayrıntılı bilgi için bkz. “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167

⁵¹⁸ “Tehlikeli Atıkların Sınırlar Ötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 15/5/1994 ve R.G. Sayısı: 21935

hukuk uyarlaması olan Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği⁵¹⁹, nin 41. maddesinde belirtildiği üzere, “... Türkiye'nin yetkisi altında bulunan sahalara ve serbest bölgelere ithali(nin) yasak...” şeklinde vurgu yapılmıştır. Lâkin aynı maddeye bakıldığı zaman ise istisnanın da kabul edildiği ve bu hükmün 2006 yılında son değişiklik ile getirilen ithal yasağı hükmüne aykırı bir durum teşkil ettiği de görülmektedir.⁵²⁰

3.1.2.2.4. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)

Ülkemizde ÇED, ÇK'nun “Çevresel etki değerlendirilmesi“ başlığını taşıyan 10'uncu maddesinde;

“Gerçekleştirmeyi planladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kurum, kuruluş ve işletmeler bir «Çevresel Etki Değerlendirme Raporu» hazırlarlar. Bu raporda çevreye yapılabilecek tüm etkiler göz önünde bulundurularak çevre kirlenmesine sebep olabilecek atık ve artıkların ne şekilde zararsız hale getirilebileceği ve bu hususta alınacak önlemler belirtilir.

«Çevresel Etki Değerlendirme Raporu»nun; hangi tip projelerde isteneceği, ihtiva edeceği hususlar ve hangi makamca onaylanacağına dair esaslar yönetmelikle belirlenir.» şeklinde bir hüküm ile yer almaktadır.

ÇED Yönetmeliği bu kanunun 10. maddesine dayanılarak ilk defa 7/2/1993 tarih ve 21489 Sayılı R.G.'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. ÇK'na erken bir tarihte giren ve ÇED usulünü uygulamaya aktaracak olan ÇED Yönetmeliği'nin, 10 yıllık bir aradan sonra ilk defa çıkarılmış olduğu görülmektedir. Bu nedenden dolayı da geçen süreç içerisinde baktığımız zaman, ÇED'e dair kanuni bir dayanağın var olmasıyla birlikte, uygulamada ÇED sürecinin askıda kaldığı sonucu ortaya

⁵¹⁹ “Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 14/3/2005 ve R.G. Sayısı: 25755

⁵²⁰ Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 262; “2872 Sayılı Çevre Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/8/1983 ve R.G. Sayısı: 18132; “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167; Ayrıntılı bilgi için bkz. “Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 14/3/2005 ve R.G. Sayısı: 25755; “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167

çıkılmaktadır. Görülüyor ki ÇED'i uygulamaya aktaracak olan düzenleyici işlem sadece 7/2/1993 tarihinde hukuki varlığını oluşturmuştur. Bu zamana kadar geçen süreç içerisinde çevre ile ilgili mevzuatımıza baktığımızda görülüyor ki ÇED ile ilgili olarak beş farklı yönetmelik çıkartılmıştır. Bu ÇED Yönetmelikleri⁵²¹ dört defa revize edilmiştir.⁵²²

ÇK'nunda yapılan son değişiklikle, bu kanunun 7. maddesiyle, ÇK'nun 10. madde hükmü şu hale getirilmiştir:

"MADDE 10- Gerçekleştirmeyi plânladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kurum, kuruluş ve işletmeler, Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu veya proje tanıtım dosyası hazırlamakla yükümlüdürler.

Çevresel Etki Değerlendirmesi Olumlu Kararı veya Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir Kararı alınmadıkça bu projelerle ilgili onay, izin, teşvik, yapı ve kullanım ruhsatı verilemez; proje için yatırıma başlanamaz ve ihale edilemez.

Petrol, jeotermal kaynaklar ve maden arama faaliyetleri, Çevresel Etki Değerlendirmesi kapsamı dışındadır.

Çevresel Etki Değerlendirmesine tâbi projeler ve Stratejik Çevresel Değerlendirmeye tâbi plân ve programlar ve konuya ilişkin usûl ve esaslar Bakanlıkça çıkarılacak yönetmeliklerle belirlenir."⁵²³

ÇK'nda bu iki madde karşılaştırıldığı zaman göze çarpan birtakım önemli değişikliklerin olduğu görülmektedir. ÇK'nunda yapılan son değişiklikle, bu kanunun 7. maddesinin 2. fıkrası incelendiği zaman, bu kanun ile ilgili olarak 2006

⁵²¹ "Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 7/2/1993 ve R.G. Sayısı: 21489; "Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/6/1997 ve R.G. Sayısı: 23028; "Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 6/6/2002 ve R.G. Sayısı: 24777; "Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 16/12/2003 ve R.G. Sayısı: 25318; "Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 17/7/2008 ve R.G. Sayısı: 26939

⁵²² "2872 Sayılı Çevre Kanunu", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/8/1983 ve R.G. Sayısı: 18132; Gülbahar Gencer Güler, Bahar Zafer Türkyılmaz, "Ülkemizde Tarımsal Alanların ÇED Kapsamında Değerlendirilmesi", *Ege Üniv. Ziraat Fak. Dergisi*, Cilt 41, Sayı 2, İzmir 2004, s. 178

⁵²³ "Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167

yılında yapılan değişiklikte ÇED Yönetmeliği'nden aktarılan bu hüküm, ÇED'in özüne ait önemli hükümleri içermektedir. Ancak, aynı maddeye 2006 yılında yapılan değişiklik ile eklenmiş olan 7. maddenin 3. fıkrasında yer alan hükmün, çevre koruma amacına uygun olmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Çevre koruma amacına aykırı bir durum teşkil eden bu hükmün, Anayasanın 56. maddelerine aykırı bir hüküm teşkil ettiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş olduğu da bilinmektedir.⁵²⁴

Ülkemizde uygulanmakta olan ÇED sisteminde, çevresel bilginin temelinde kurumlar arası koordinasyonda çevre planlama konusunda ve izleme ve denetleme mekanizmalarında çeşitli güçlükler ile karşılaşıldığı görülmektedir. Özellikle de ülkemizin önemli sorunlarından bir tanesini teşkil eden düzensiz yapılaşma, ÇED'nin uygulanmasında güçlükler neden olmaktadır. Daha çok pratikte karşılaşılan bu gibi sorunların ötesinde daha önemli bir sorunu teşkil eden ÇED mevzuatındaki eksiklikler ve yetersizliklerden dolayı yapılan ÇED değerlendirmesinde, değerlendirmenin gerektirdiği ölçüde gerçek verileri yansıtacak şekilde yapılmasına engel teşkil ettiği, göz önünde bulundurulması gereken gerçeği yansıtmaktadır.⁵²⁵

3.1.2.2.5. Özel Koruma Alanlarının Oluşturulması

Ülkemizde, hem kirlilik mevzuatında hem de birtakım çevresel varlıklara ilişkin düzenlemelerde, özel olarak korunmaya alınmış alanlar yer almaktadır. Kirlilik mevzuatında yer alan koruma alanlarının başlıca örneklerini, Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği⁵²⁶'nin (HKKY) 49-52. maddeleri arasında yer alan “*hassas kirlenme bölgeleri*“ (HKB) ve “*özel koruma bölgesi*“ (ÖKB) ile Su

⁵²⁴ Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 229-230

⁵²⁵ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 484- 530

⁵²⁶ “Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 2/11/1986 ve R.G. Sayısı: 19269

Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği⁵²⁷, nin (SKKY) 17-20. maddeleri arasında yer almakta olan koruma alanları oluşturmaktadır.⁵²⁸

HKB; bir ya da birden çok hava kirleticisi temel alınarak, bu kirleticilerin ilgili yönetmelikte gösterilen sınır değerlere ya da değerlerin belirli bir oranına ulaşması veya bunları aşması durumunda ve bu durum ile birlikte sınır değerleri belirlenmemiş olan kirleticiler bakımından büyük çevre zararları oluşturma ihtimalinin varlığını, kirleticilerin büyük çevre zararları yaratması durumlarını oluşturan, il sınırlarını temel alarak belirlenen bölgelerden oluştuğu görülmektedir.⁵²⁹

Belirtilen koşulların oluşup oluşmadığı (dolayısıyla da HKB'nin belirlenmesine dair tespitlerin nasıl yapılması gerektiği konusu üzerinde de ilgili olan HKKY'ne de ilgili hükümlerin getirilmiş olduğu görülmektedir.) ile ilgili olarak, gerekli işlemlerin yapılabilmesi için, bunların sonuçlarına göre HKB'ni belirleyip belirlememe yetkisi (ÇOB'nın görüşünün de alınması şartıyla) valiliklere verilmiştir. ÖKB'si ise Yönetmelik gereğince, bir bölgedeki tesis ve yakıtların insan ve çevre sağlığı üzerindeki zararlı etkilerinin normal tedbirler ile ortadan kaldırılamayacağı bölgelerde, valilikler tarafından saptanan alanları oluşturmaktadır. Bu alanlarda hareketli ve sabit tesisler için ayrı ayrı belirlenmiş olan bu tesislerin kurulmasının ya da faaliyetlerinin yasaklanmasının, faaliyetlere yalnızca belirli zaman aralıkları ile sınırlandırılarak izin verilmesi, bazı yakıtların ise kullanılmasının yasaklanması gibi birçok önlemi almakla valiler yükümlüdürler.⁵³⁰

Kirlilik mevzuatında yer almakta olan ve bununla birlikte koruma alanlarının bir diğer örneğini teşkil eden SKKY'⁵³¹nde ise, mutlak koruma alanlarının içme ve kullanma sularının rezarvuvarları temel alınarak belirlenmiş olan ve değişik uzaklıkları gösteren mutlak, kısa mesafeli, orta mesafeli ve de uzun mesafeli koruma

⁵²⁷ "Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/12/2004 ve R.G. Sayısı: 25687

⁵²⁸ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 429; Ayrıntılı bilgi için bkz. "Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 2/11/1986 ve R.G. Sayısı: 19269; "Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/12/2004 ve R.G. Sayısı: 25687

⁵²⁹ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 429

⁵³⁰ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 429; "Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 2/11/1986 ve R.G. Sayısı: 19269

⁵³¹ "Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/12/2004 ve R.G. Sayısı: 25687

alanları olmak üzere dört seviye şeklinde kabul edildiği görülmektedir. Her aşamanın başlangıç sınırı bir öncekinin bitiş sınırını oluşturmaktadır.⁵³²

Kirlilik dışındaki mevzuatımızda koruma alanlarında ise, bazı çevresel varlıklar için ÇK ve diğer bazı kanunlarda özel koruma rejimlerinin kabul edildiği görülmektedir. ÇK’unda yapılan son değişiklikle, ilgili Kanun’un 6. Maddesinde;

“d) Ülke ve dünya ölçeğinde ekolojik önemi olan, çevre kirlenmeleri ve bozulmalarına duyarlı toprak ve su alanlarını, biyolojik çeşitliliğin, doğal kaynakların ve bunlarla ilgili kültürel kaynakların gelecek kuşaklara ulaşmasını emniyet altına almak üzere gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi amacıyla, Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak tespit ve ilan etmeye, bu alanlarda uygulanacak koruma ve kullanma esasları ile plân ve projelerin hangi bakanlıkça hazırlanıp yürütüleceğini belirlemeye Bakanlar Kurulu yetkilidir.”⁵³³ şeklinde hüküm mevzuatımızda yer almaktadır.

Tespitte, nelerin temel alınacağı ya da ekolojik önemin ne olduğuna dair maddede bir açıklık olmayıp, Akdeniz’in Kirlenmeye Karşı Korunması (Barselona) Sözleşmesi ve eki Akdeniz’deki Özel Koruma Alanlarına İlişkin Protokol’deki İlkelerle göre gerekli belirlemeler yapılmaktadır. Protokol’de, taraflar arasında özel korumaya alınması kararlaştırılan Akdeniz’deki çevresel varlıklar arasında doğal kaynaklar, doğal sit alanları ve kültürel miras da yer almaktadır. Bu protokolde belirtilen hükümler çerçevesinde ülkemizde bazı endemik türlere yaşam alanı oluşturan bir kısım alanları zaman içerisinde aşamalı bir biçimde özel çevre koruma bölgesi (ÖÇKB) olarak ilan edilmiştir.⁵³⁴

⁵³² Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 266; Ayrıntılı bilgi için bkz. “Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/12/2004 ve R.G. Sayısı: 25687

⁵³³ “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167

⁵³⁴ “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 267; Ayrıntılı bilgi için bkz. “Akdeniz’de Özel Koruma Alanları ve Biyolojik Çeşitliliğe İlişkin Protokol”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 22/9/2002 ve R.G. Sayısı: 24854

Özel koruma bölgelerinin mevzuatımızdaki diğer örnekleri 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (KTVKK)⁵³⁵ çerçevesinde oluşturulmuş olan “*sit alanları*“ ile 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu⁵³⁶, nun (MPK) düzenlemiş olduğu ve her birinin tanımının ayrı ayrı yapıldığı “*milli parklar, tabiat varlıkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları*“ndan oluşmaktadır.⁵³⁷

2873 Sayılı MPK'nun düzenlediği bu alanlar, ulusal ve uluslararası değerlere sahip olma ölçütü temelinde ve bilimsel, eğitim ve estetik yönlerinden değer taşıma, tehlike ile karşı karşıya olma ve kaybolmak üzere olmak v.b. somut durumlar temel alınarak belirlenmektedirler. 2873 Sayılı MPK'nun “*koruma*“ başlıklı beşinci bölümünde belirtilen başlıca önemli yasaklar; belirlenen istisnalar dışında kamu yararı bakımından kesin, vazgeçilemez bir mecburiyet olmadığı sürece hiçbir yapı, tesisin kurulamayacağı ve işletilemeyeceği; bu alanlarda herhangi bir biçimde oluşacak olan açıklıkların işgalinin, kullanılmasının, yapı ve tesis yapılmasının ve bunların tapuya tescil işlemlerinin mümkün olamayacağı; ekolojik dengenin, ekosistem dengenin ve yabanil yaşamın bozulamayacağı; tabii dengeyi bozacak her çeşit orman ürünleri üretimi, avlanma ve otlatmanın yapılamayacağı şeklinde sıralanmaktadır.⁵³⁸

2863 Sayılı KTVKK⁵³⁹ çerçevesinde oluşturulmuş olan sit alanları ve koruma alanlarına şeklinde iki grupta inceleme alanı bulmuştur. Bunlardan ilkinin oluşturduğu sit alanları eski dönemlerden günümüze kadar gelmiş olan çeşitli uygarlıkların ürününü ve dönemlerinin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtmış olan kent ve kent kalıntıları ile önemli tarihsel olayların geçmiş olduğu yerlerdir. Bununla birlikte saydığımız bu alanların belirlenmiş olan tabiat özellikleri niteliğine sahip olmaları özelliğini taşımalarından dolayı bu alanlar, korunması gereken alanları oluşturmaktadır. Bunlardan ikincisi olan koruma alanları ise, korunmaya alınan

⁵³⁵ “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/7/1983 ve R.G. Sayısı: 18113

⁵³⁶ “Milli Parklar Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/8/1983 ve R.G. Sayısı: 18132

⁵³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/7/1983 ve R.G. Sayısı: 18113; “Milli Parklar Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/8/1983 ve R.G. Sayısı: 18132

⁵³⁸ “Milli Parklar Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/8/1983 ve R.G. Sayısı: 18132

⁵³⁹ “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/7/1983 ve R.G. Sayısı: 18113

kültür ve tabiat varlıklarının muhafazaları ya da tarihi çevre içerisinde korunmalarında rolü olan alanlardan oluşmaktadır.⁵⁴⁰

Özel koruma alanları konusunda belirtilmesi gereken, sulak alanlar ile birlikte yabanıl yaşamı koruma alanları ve yabanıl yaşamı geliştirme alanları şeklinde iki alandan da söz edebiliriz. Mevzuatımızda bugüne kadar özel bir yasaya kavuşturulamamış olan ve sadece imzaladığımız Ramsar Sözleşmesi hükümleri ile Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği⁵⁴¹ çerçevesinde düzenlenen sulak alanların uluslararası öneme de sahip olan ve bu isimle anılan listeye dâhil edilmiş olan alanlar olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, ÇK ilgili 9/e maddesinde de sulak alanlar ile ilgili hükmün yer aldığı görülmektedir. Yabanıl yaşamı koruma alanları ve yabanıl yaşamı geliştirme alanları da kuş ortamları geliştirmek amacı dâhilinde 4915 Sayılı Kara Avcılığı Kanunu⁵⁴²nda ve de ilgili yönetmeliklerde düzenlenmiş olmaktadır.⁵⁴³

3.1.2.2.6. İzin, Onay ve Ruhsat Uygulamaları

Mevzuatımızda, ÇK'nun “işletme izni ve haber verme yükümlülüğü” alt başlığını taşıyan madde 11’de atıklar ile ilgili hüküm yer almaktadır. Daha sonra ise, ÇK’nda yapılan son değişiklikle 8. maddesinde hükmün değiştirilerek “izin alma, arıtma ve bertaraf etme yükümlülüğü” adı altında yer aldığı görülmektedir. Ülkemizde ÇK’na dayanılarak çıkartılan ilgili yönetmelik ve tüzüklerde, çevre ile ilgili olarak izinlere yer verildiği görülmektedir. Örneklendirme yaparak sıraladığımızda ise şu şekilde açıklamalarda bulunulabilir:

⁵⁴⁰Selim Kaplan, “Doğa Koruma Çalışmaları ve Yasalarımız”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi*, Yıl 4, Sayı 16, Ankara 2003, s. 30-33; Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 434; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 268; Ayrıntılı bilgi için bkz. “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/7/1983 ve R.G. Sayısı: 18113

⁵⁴¹ “Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 17/5/2005 ve R.G. Sayısı: 25818

⁵⁴² “Kara Avcılığı Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/7/2003 ve R.G. Sayısı: 25165

⁵⁴³ Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 268-269; “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167; Semra Cirik, “Sulak Alanlar”, *Ekoloji Dergisi*, Sayı 7, İzmir 1993, s. 50; Çakmak, *a.g.e.*, s. 153-160; Ayrıntılı bilgi için bkz. “Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanların Korunması Sözleşmesi (RAMSAR)”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 17/5/1994 ve R.G. Sayısı: 21937; “Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 17/5/2005 ve R.G. Sayısı: 25818; “Kara Avcılığı Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/7/2003 ve R.G. Sayısı: 25165

Çevre Kanununca Alınması Gereken İzin ve Lisanslar Hakkında Yönetmeliğin⁵⁴⁴ 1. maddesinin 1. bendinde belirtildiği üzere, bu yönetmeliğin amacını; ilgili yönetmeliğin Ek-1 ve Ek-2 listelerinde yer alan tesis ve faaliyetler tarafından ÇK'na dayanılarak alınması gereken lisans ve izinler ile ilgili olarak bütün iş ve işlemlere ilişkin yetkili otoritelerin, çevre yönetim birimlerinin ve çevre görevlilerinin görev ve sorumlulukları ile Başbakanlık tarafından yetkilendirilmiş olan çevre danışmanlık firmalarının, işletmelerin ve işletmecilerinin yükümlülüklerinin belirtilmesi oluşturmaktadır.⁵⁴⁵

Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği⁵⁴⁶'nin (SKHKK) ikinci bölümünde yer alan emisyon izinleri;⁵⁴⁷ ÇED Yönetmeliği⁵⁴⁸'nin 6. Maddesin 3. bendinde belirtilen ÇED olumlu kararı ya da ÇED gerekli değildir kararı⁵⁴⁹; Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği⁵⁵⁰ gereğince atıksu arıtma tesisleri proje onayı, atıksu deşarj izni, atıksu deşarj ön izni, atıksu bağlantı izni/bağlantı kalite kontrol izni ve derin deşarj izni⁵⁵¹; Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği (76/ 464/ AB)⁵⁵²'nin “*Tehlikeli maddeler için deşarj izin belgesinin düzenlenmesi*“ başlığını taşıyan 11. maddesi⁵⁵³; Toprak Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği⁵⁵⁴nde yer alan 9-11. maddeleri arasında yer alan stabilize

⁵⁴⁴ “Çevre Kanununca Alınması Gereken İzin ve Lisanslar Hakkında Yönetmelik”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 29/4/2007 ve R.G. Sayısı: 27214

⁵⁴⁵ “Çevre Kanununca Alınması Gereken İzin ve Lisanslar Hakkında Yönetmelik”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 29/4/2007 ve R.G. Sayısı: 27214

⁵⁴⁶ “Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 3/7/2009 ve R.G. Sayısı: 27272

⁵⁴⁷ “Çevre Kanununca Alınması Gereken İzin ve Lisanslar Hakkında Yönetmelik”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 29/4/2007 ve R.G. Sayısı: 27214; “Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 3/7/2009 ve R.G. Sayısı: 27272; Ayrıntılı bilgi için bkz. ÇEVRE VE ORMAN BAKANLIĞI, “SKHKK Yönetmelik Uygulaması”, Genelge, Sayı B.18.ÇYG.002.00.01-010-06- / 7074, ÇEVRE VE ORMAN BAKANLIĞI Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, Ankara 2009

⁵⁴⁸ “Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 17/7/2008 ve R.G. Sayısı: 26939

⁵⁴⁹ “Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 17/7/2008 ve R.G. Sayısı: 26939

⁵⁵⁰ “Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/12/2004 ve 25687 Sayılı R.G.

⁵⁵¹ “Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği”, 31/12/2004 ve 25687 Sayılı R.G.

⁵⁵² “Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği (76/464/AB)”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 26/11/2005 ve R.G. Sayısı: 26005

⁵⁵³ “Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği (76/464/AB)”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 26/11/2005 ve R.G. Sayısı: 26005

⁵⁵⁴ “Toprak Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/5/2005 ve R.G. Sayısı: 25831

arıtma çamuru kullanım izni⁵⁵⁵; Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince atık akü depolama izni⁵⁵⁶; Ömrü Tamamlanmış Lastiklerin Kontrolü Yönetmeliği'nin 21. maddesinde yer alan ömrünü tamamlamış lastik geçici depolama izni⁵⁵⁷; Bitkisel Atık Yağlarının Kontrolü Yönetmeliği'nde madde 23'te yer alan geçici depolama izni⁵⁵⁸; Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği'nde yer alan atık yönetim planı, atık taşıma lisansı, tehlikeli atık geçici depolama izni, tehlikeli atık geri kazanım/ara depolama tesisi lisans işlemleri⁵⁵⁹; Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği (2002/49/ EC)⁵⁶⁰; Madencilik Faaliyetleri İle Bozulan Arazilerin Doğaya Yeniden Kazandırılması Yönetmeliği⁵⁶¹,nde yer alan doğaya yeniden kazandırılması planı yer almaktadır.

Kirlilik yönetmeliklerinde kirletici faaliyet ve tesislerin hemen hepsine izin alma yükümlülüğü getirilmiştir. İzin konusunda ülkemizi özellikle ilgilendiren evrensel konuyu ise, tehlikeli atıkların uluslararası transferi ile birlikte nadir bulunan çeşitlerin ticareti ve de genetiği değiştirilmiş organizmalara ait üretim, ihracat, ithalat ve bulundurma faaliyetleri oluşturmaktadır. Tehlikeli atıkların transferindeyse, Türkiye'nin transit ve ihracatçı ülke olmasına göre uyulması gereken izin süreçleri Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği⁵⁶²,nde belirlenmiştir. Madencilik Faaliyetleri İzin Yönetmeliği'nin ikinci bölümünde⁵⁶³ de izinlere verildiği görülmektedir.

⁵⁵⁵ "Toprak Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/5/2005 ve R.G. Sayısı: 25831

⁵⁵⁶ "Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/8/2004 ve R.G. Sayısı: 25569

⁵⁵⁷ "Ömrünü Tamamlamış Lastiklerin Kontrolü Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 25/11/2006 ve R.G. Sayısı: 26357

⁵⁵⁸ "Bitkisel Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 19/4/2005 ve R.G. Sayısı: 25791

⁵⁵⁹ "Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 14/3/2005 ve R.G. Sayısı: 25755

⁵⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. "Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği (2002/49/ EC)", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 7/3/2008 ve R.G. Sayısı: 26809

⁵⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. "Madencilik Faaliyetleri İle Bozulan Arazilerin Doğaya Yeniden Kazandırılması Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 14/12/2007 ve R.G. Sayısı: 26730

⁵⁶² "Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 14/3/2005 ve R.G. Sayısı: 25755

⁵⁶³ Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*, s. 265; "Madencilik Faaliyetleri İzin Yönetmeliği", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 21/6/2005 ve R.G. Sayısı: 25852

3.1.2.2.7. İdari Cezalar

ÇK ve bu kanuna dayanılarak çıkartılan yönetmeliklerde belirtilmiş olan usul ve esaslara aykırı bir şekilde atık/atıkları taşımak, uzaklaştırmak, depolamak, gürültü yaratılmasına neden oluşturmak v.b. suçlar nedeni ile uygulanan para cezaları ile faaliyetten men etme cezaları idari nitelikteki cezaları oluşturmaktadır. ÇK'nun 26. maddesi dışında yer alan yaptırımların hepsinin ise idari nitelikteki yaptırımlar olduğu görülmektedir. ÇK'nun 16. maddesinde faaliyetin durdurulması ile ilgili hüküm yer almakta olup, aynı kanunun 20-25 maddelerinde ise, para cezalarına yer verildiği görülmektedir. ÇK'nunda yapılan son değişiklikle bu kanuna baktığımızda ise, ÇK'nun 20-25 maddeleri arasında değişikliğe gidildiği görülmektedir.

ÇK'na göre verilecek olan idari para cezalarında ihlalin tespiti ve ceza verme yetkisi ile cezaların ödenmesi 2007 yılında yayınlanan Çevre Kanununa Göre Verilecek İdarî Para Cezalarında İhlalin Tespiti ve Ceza Verilmesi İle Tahsili Hakkında Yönetmelik⁵⁶⁴,te düzenlenmiştir. ÇK'na göre 2009 yılında verilecek idari para cezalarının miktarları, 2872 Sayılı Çevre Kanunu Uyarınca Verilecek İdari Para Cezalarına İlişkin Tebliğ (2009/1)⁵⁶⁵,de yer almaktadır. İdari para cezaları her yıl yetkili birimler tarafından tespit edilerek, ilgili tebliğ ile açıklanmaktadır.⁵⁶⁶

Bununla birlikte, çevreye ilişkin olarak idari yaptırımlar 5326 Sayılı Kabahatler Kanunu⁵⁶⁷,nun 41. maddesinde altı bent olarak yer almaktadır.

⁵⁶⁴ “Çevre Kanununa Göre Verilecek İdarî Para Cezalarında İhlalin Tespiti ve Ceza Verilmesi İle Tahsili Hakkında Yönetmelik”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 3/7/2007 ve R.G. Sayısı: 26482

⁵⁶⁵ “2872 Sayılı Çevre Kanunu Uyarınca Verilecek İdari Para Cezalarına İlişkin Tebliğ (2009/1)”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 30/12/2008 ve R.G. Sayısı: 27096

⁵⁶⁶ T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, http://www.cevreonline.com/hukuk/idari_adli.htm, (20/11/2009); Ali D. Ulusoy, “Çevre Kirlenmesinin Oluşmasından Sonraki Aşamada Medeni Hukuk, Ceza Hukuku ve İdare Hukuku Çözümlerine Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Hukuk fakültesi Dergisi*, Cilt 143, Sayı 1-4, Ankara 1993, s. 140; Yılmaz Turgut, *Çevre Politikası ve Hukuku*,s. 272- 273; “2872 Sayılı Çevre Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/8/1983 ve R.G. Sayısı: 18132 Sayılı R.G.; “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167; “2872 Sayılı Çevre Kanunu Uyarınca Verilecek İdari Para Cezalarına İlişkin Tebliğ (2009/1)”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 30/12/2008 ve R.G. Sayısı: 27096; “Çevre Kanununa Göre Verilecek İdarî Para Cezalarında İhlalin Tespiti ve Ceza Verilmesi İle Tahsili Hakkında Yönetmelik”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 3/7/2007 ve R.G. Sayısı: 26482

⁵⁶⁷ “Kabahatler Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/3/2005 ve R.G. Sayısı: 25772 (M.)

Çoğunlukla 5237 Sayılı yeni Türk Ceza Kanunu⁵⁶⁸,nda belirtilen cezai yaptırımlar ile idari yaptırımların bir arada uygulanmasının ÇK'nun 27. maddesinde uygulama alanı bulunduğu görülmektedir.⁵⁶⁹

3.1.2.2.8. Diğer Araçlar

Ülkemizde, çevre politikalarının uygulama araçlarına baktığımız zaman, mevzuat çerçevesinde (ÇK, ilgili kanunlar, yönetmelik, tebliğ, v.b.) uygulama alanı bulunduğu açıkça görülmektedir. Çevreci teknolojiler de ilgili mevzuatta yer almaktadır. Taraf olduğumuz İDÇS ve bu sözleşmenin eki olan Kyoto Protokolü'nün ilgili maddelerinde emisyon ticareti uygulamalarına yer verildiği görülmektedir ve bununla birlikte, bu sözleşmeye ve eki olan protokole üye ülkeler tarafından emisyon ticaretinin, uluslararası anlaşma ve protokoller ile birlikte, KÖİ'nin ağırlıklı olduğu çevre kanunumuz ve ilgili mevzuatımızda da pazarlanabilir kirlilik haklarının uygulama alanı bulunduğu söylenebilir.

Emisyon ücretleri, kirleticili faaliyetler ile ilgili olan idari hizmetlerden (çevresel etki değerlendirilmesi sürecindeki izinler, emisyon izni, v.b.) harç alınması ya da atıklardan ücret alınması (atık su bedeli v.b.) veya çeşitli niteliklere sahip olan kirleticili ürün ve maddeler üzerine vergiler (ÇTV, plastik ambalajı için vergi, akaryakıt tüketim vergisi, v.b.) konulması gibi çok değişik şekillerde görülmekte olup, emisyon ücretleri ve ürün ücretleri şeklinde iki grup olarak da toplanır. Bununla beraber emisyon ücretleri, hangi alıcı ortam olursa olsun ve özellikle de havaalanlarından kaynaklanan gürültüler dahil olmak üzere her tür emisyon için kabul edilmiştir. Ülkemizde, emisyon ücretlerine yönelik olarak ÇTV, atıksu bedeli, akaryakıt tüketim vergisi, emisyon izni harcı gibi çeşitli örnekler verilebilir.⁵⁷⁰

Ülkemizde, Çevre Kirliliği Önleme Fonu, 2872 Sayılı Kanunumuzun dördüncü bölümünde 17-19. maddeleri arasında yer almaktadır. ÇK'nun 19. maddesi gereğince Çevre Kirliliği Önleme Fonu kurulmuştur. Bu kanunun 29. maddesi ile de

⁵⁶⁸ "Türk Ceza Kanunu", *Resmî Gazete*, R.G. Tarihi: 12/10/2004 ve R.G. Sayısı: 25611

⁵⁶⁹ Çevreye karşı suçlarda cezai yaptırımlar ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Tuğrul Katoğlu, "Yeni Türk Ceza Kanunu ve Çevreye Karşı Suçlar", *Mülkiye Dergisi*, Cilt XXIX, Sayı 246, Ankara 2005, s. (133 ve 156)

⁵⁷⁰ Turgut, *Çevre Hukuku*, s. 238-243

teşvik tedbirlere ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Çevre Kirliliği Önleme Fonu Yönetmeliği⁵⁷¹ ile de fonun ilkelerine, gelirlerine, giderlerine v.b. yer verilmiştir.

İller Bankası emrinde kurulmuş olan Belediyeler Fonu da fon gelirleri arasında yer almaktadır. 19/10/1989 tarih ve 383 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Özel Çevre Koruma Kurumu kurulmuştur. Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak ilan edilmiş olan ve ilan edilecek olan alanların sahip olduğu çevre değerlerini korumak, var olan çevre sorunlarını giderebilmek amacıyla bütün tedbirleri almak, bu alanların koruma ve kullanım temellerini belirlemek, imar planını yapmak, var olan her ölçekteki plan ve plan kararlarını revize etmek ve re'sen onaylamak üzere 383 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Özel Çevre Koruma Fonu kurulmuştur. Önceleri başbakanlığa bağlı olan bu fonun yetkileri, Çevre Bakanlığı'nın kurulması ile birlikte bu bakanlığa geçmiştir. 4684 Sayılı Kanununun 14. maddesindeki hükme göre bu fon Çevre Bakanlığı'nın bütçesi içine alınmıştır.⁵⁷²

3.2. Türkiye’de Çevre Vergileri Uygulaması ve Değerlendirilmesi

Küreselleşmenin, bölgesel bütünleşmeler aracılığı ile büyük boyutlara ulaştığı ve büyük bir hız kazanmış olduğu günümüz dünyasında, ülkemiz de çeşitli alternatifler arasından seçimini, siyasi ve de coğrafi durumları göz önünde bulundurmak suretiyle, AB’nden taraf olarak kullanmıştır. Bundan dolayı da vergi uyumlaştırması bir araç olarak, tam üye olması söz konusu olan ülkemizin AB ile ilişkileri bakımından büyük bir öneme sahip olmaktadır. Diğer uyumlaştırma

⁵⁷¹ “Çevre Kirliliği Önleme Fonu Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 17/5/1985 ve R.G. Sayısı: 18757

⁵⁷² Mutlu, *a.g.e.*, s. 219-220; “Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Kurulmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 13/11/1989 ve R.G. Sayısı: 20341; “Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 3/7/2001 ve R.G. Sayısı: 24451

çalışmaları kadar olmasa da çevresel konularda AB ile uyumlaştırma çalışmaları yapılmaya başlanmıştır.⁵⁷³

Gelişmiş ülkeler tarafından uygulanmakta olan çevre vergileri, üzerine konuldukları mal ve hizmetlerin maliyetlerini arttırarak üretici ya da tüketici birimleri çevreye zararlı olmayan faaliyetlere yönlendirirken aynı zamanda da teknolojik gelişmeyi sağlamış olmaktadır. Bu nedenden dolayı bu ülkelerde uygulanmakta olan çevre vergileri, ilk aşamada yönlendirmek ve denetlemek amacını taşımaktadır. İkinci aşamada ise mali amaç güdüldüğü görülmektedir. Bilindiği üzere çevre vergilerinin amacını, klasik vergi teorisinin aksine ekonomik birimlerin kararlarını çevrenin korunması yönünde değiştirmesi oluşturmaktadır.⁵⁷⁴

Ülkemizde ÇTV'nin kirliliği azaltma yönünde çıkartılmış olan bir çevre vergisi olma özelliğine sahip olduğundan daha önce belirtmiştik. Yine daha önce bahsettiğimiz üzere, bu vergi dışında dolaylı olarak da olsa çevreye olumlu katkıları bulunan MTV ve kaldırılıp kapsamı ÖTV kapsamına dâhil edilmiş olan Akaryakıt Tüketim Vergisi ile Taşıt Alım Vergisi çevre vergileri grubuna dâhil edilebilecek vergiler olarak kabul edilmiştir. Bu vergi uygulamalarından olan ÖTV'de dört farklı listede yer alan ürünlerin farklı şekillerde vergilendirildiği görülmektedir. İlk iki listede yer almakta olan ürünlerin vergilendirilmesinden dolayı bu vergi kısmen de olsa çevre vergileri sınıflandırılmasına dâhil edilebilir. Dolayısıyla, çevre vergilerinin konuya göre sınıflandırılmasında yer alan vergi farklılaşmasıyla, çevreyi kirleten ürünlerden çevreyi kirletmeyen ürünlere nazaran daha fazla oranlar üzerinden vergi alınmaktadır. Önceki bölümümüzde vergi farklılaştırılmasından söz ederken ÖTV'nin vergi farklılaşmasının en uygun örneğini oluşturduğundan bahsetmiştik. Bu gibi nedenlerden dolayı değerlendirmemizde bu vergiler, çevreye dolaylı olarak bile olsa olumlu etkilerinden dolayı çevre vergisi olarak kabul edilmektedir.⁵⁷⁵

Bununla birlikte, Kanun kapsamına giren petrol ve bunların ürünleri ile (bunların boru hatları ile taşımaları dahil) diğer tüm enerji ürünleri, motorlu taşıtların

⁵⁷³ Aykut Tavşancı, "Avrupa Birliği Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri", *İktisat İşletme ve Finans Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Aylık Yayın*, Cilt 20, Sayı 236, Ankara 2005, s. 47-48; Ferhatoğlu, *a.g.e.*, s. 5; Toprak, *a.g.e.*, s. 157

⁵⁷⁴ Tavşancı, *a.g.e.*, s. 47-48; Ferhatoğlu, *a.g.e.*, s. 5; Toprak, *a.g.e.*, s. 157

⁵⁷⁵ Tavşancı, *a.g.e.*, s. 48; Ferhatoğlu, *a.g.e.*, s. 5; Agun, *a.g.e.*, s. 178

alımı-satımı ve doğal gaz üzerinden alınmakta olan KDV; petrol arama izinlerinden alınan harçlar, ülkemizde çevre vergisi niteliği kazandırılarak alınan vergilere dahil edilmektedir.⁵⁷⁶

Aşağıda öncelikli olarak, Türkiye’de uygulanan çevre vergileri hakkında ve daha sonra ise ülkemizde çevresel amaç dâhilinde alınan bu vergilerin uygulanabilirliği ile ilgili olarak değerlendirmelerde bulunulacaktır.

3.2.1. Türkiye’de Çevre Vergileri

Daha önceki açıklamalarda ülkemizde uygulanmakta olan çevre vergisi mahiyetindeki vergilere kısaca değinilmişti. Ülkemizde çevre vergileri sınıflandırmasında yer alabilecek niteliğe sahip olan beş adet vergi uygulanmasının varlığından söz edilebilir.

Bu vergileri Belediye Gelirleri Kanunu’na dayanılarak alınan ÇTV; harcamalar üzerinden alınan vergiler kapsamına dâhil edilmiş olan, petrol ve türevleri üzerinden alınan ÖTV ile motorlu taşıtlar üzerinden alınan ÖTV; KDV; Harçlar; servet üzerinden alınan vergiler gruplandırmasında yer alan MTV şeklinde sıralayıp,⁵⁷⁷ çevre unsuru bağlantısı dâhilinde açıklamalarda bulunulacaktır.

3.2.1.1. Çevre Temizlik Vergisi

ÇTV’nin yasal dayanağını, 24/7/1993 gün ve 21647 Sayılı R.G.’de yayımlanarak yürürlüğe giren 3914 Sayılı Kanun oluşturmaktadır. 2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu’na Mükerrer 44. madde eklenmesini öngören bu yasa, ÇTV esaslarını düzenlemektedir. 44. madde ile ÇTV 2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu’na eklenmiş olup, bu düzenleme ülkemizde uygulanmakta olan vergi

⁵⁷⁶Biltekin Özdemir, “Küresel Kirlenme Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme ve Çevre Vergileri”,23. Türkiye Maliye Sempozyumu 7-11 Mayıs 2008 Türk Vergi Sisteminin Küresel Bağlamda Değerlendirilmesi, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, Ankara 2008, s. 365

⁵⁷⁷ Tavşancı, a.g.e., s. 48; Ferhatoğlu, a.g.e., s. 5; Agun, a.g.e., s. 178

sisteminde çevre ile ilgili düzenlenmekte olan ilk vergi örneğini oluşturma özelliğine sahip olmaktadır.⁵⁷⁸

2464 Sayılı Kanununun mükerrer 44. maddesinin birinci fıkrasında, verginin konusu ve kapsamı yer almaktadır. İlgili fıkra hükmüne göre; belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde bulunan ve de belediyelerin çevre temizlik hizmetlerinden (katı atık toplama ve kanalizasyon hizmetlerinden) yararlanan konut, iş yeri ve diğer şekillerde boş olarak bulunduranlar dâhil olmak üzere kullanılan binalar ÇTV'ne tabidir.⁵⁷⁹

Söz konusu maddenin üçüncü fıkrası da verginin mükellefini belirlemektedir. Bu belirlemeye göre ise ÇTV'nin mükellefi, binaları her ne şekilde ve hangi sıfatla olursa olsun kullanmakta olan gerçek ya da tüzel kişilerdir. Boş tutulan binalarda ise mükellef, malik ya da malik gibi tasarruf eden gerçek ve tüzel kişidir.⁵⁸⁰

İlgili maddenin dördüncü fıkrasında ise konutlara ait olan ÇTV, su tüketim miktarının temel alınması suretiyle metreküp başına büyükşehirlerde 15 yeni kuruş, diğer yerlerde ise 12 yeni kuruş olarak hesaplandığı hükmü yer almaktadır.⁵⁸¹

Beşinci fıkrasında da “İşyerleri ve diğer şekilde kullanılan binalara ait Çevre Temizlik Vergisi, aşağıdaki tarifeye göre alınır ve büyükşehirlerde % 25 artırımlı uygulanır.” hükmüne yer verildiği görülmektedir. Ayrıca ilgili maddenin on birinci fıkrasında ise değindiğimiz üzere, bu maddenin dördüncü ve beşinci fıkralarında yer alan tutarların her yıl yeniden değerlendirilme oranında arttırıldığı ve bu tutarların

⁵⁷⁸ “14 Seri Nolu Belediye Gelirleri Kanunu Genel Tebliği”, T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, R.G. Tarihi: 08/01/1994 ve R.G. Sayısı: 21812

⁵⁷⁹ “14 Seri Nolu Belediye Gelirleri Kanunu Genel Tebliği”, T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, R.G. Tarihi: 08/01/1994 ve R.G. Sayısı: 21812; “Belediye Gelirleri Kanunu”, Resmi Gazete, R.G. Tarihi: 29/5/1981 ve R.G. Sayısı: 17354; “Belediye Gelirleri Kanunu Genel Tebliği (Seri No: 33)”, T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, R.G. Tarihi: 20/12/2006 ve R.G. Sayısı: 26382

⁵⁸⁰ “14 Seri Nolu Belediye Gelirleri Kanunu Genel Tebliği”, T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, R.G. Tarihi: 08/01/1994 ve R.G. Sayısı: 21812; “Belediye Gelirleri Kanunu”, Resmi Gazete, R.G. Tarihi: 29/5/1981 ve R.G. Sayısı: 17354; “Belediye Gelirleri Kanunu Genel Tebliği (Seri No: 33)”, T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, R.G. Tarihi: 20/12/2006 ve R.G. Sayısı: 26382

⁵⁸¹ “14 Seri Nolu Belediye Gelirleri Kanunu Genel Tebliği”, T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, R.G. Tarihi: 08/01/1994 ve R.G. Sayısı: 21812; “Belediye Gelirleri Kanunu”, Resmi Gazete, R.G. Tarihi: 29/5/1981 ve R.G. Sayısı: 17354; “Belediye Gelirleri Kanunu Genel Tebliği (Seri No: 33)”, T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, R.G. Tarihi: 20/12/2006 ve R.G. Sayısı: 26382

belirlenebilmesinde vergi tutarlarının % 5'ini aşmayan kesirlerinin ise dikkate alınmayacağı hükmü yer almaktadır.⁵⁸²

Maliye Bakanlığı tarafından yayınlanan olan 35 seri numaralı Belediye Gelirleri Kanunu Genel Tebliği ile yapılan açıklamalar uyarınca, 1/1/2009 tarihinden itibaren konutlar, işyerleri ve diğer şekilde kullanılmakta olan binalara ait ÇTV yeniden belirlenmiştir. Bu tebliğe göre konutlara ait olan ÇTV'nin, su tüketim miktarının temel alınması suretiyle metreküp başına büyükşehir belediyelerinde 20 Kuruş, diğer belediyelerde ise 16 Kuruş olarak hesaplanacağı yer almaktadır. İşyerleri ve diğer şekilde kullanılmakta olan binalara ait ÇTV, büyükşehir belediyeleri ve büyükşehir belediyeleri dışında kalan belediyelerde ise bina gruplarına (7 grup- dikey kademe) ve bina derecelerine (5 derece- yatay kademe) göre farklı sabit tutarlar verginin matrahını oluşturmaktadır. Örneğin, 2009 yılı itibariyle büyükşehirlerde 1. grup ve 1. derece olan binalar için yıllık 2.375 TL, büyükşehir dışındakiler için ise 1.900 TL vergi tahakkuk etmektedir.⁵⁸³

3.2.1.2. Özel Tüketim Vergisi

1318 Sayılı Finansman Kanunu⁵⁸⁴, nun birinci kısmında yer alan Taşıt Alım Vergisi ile 3074 Sayılı Akaryakıt Tüketim Vergisi Kanunu⁵⁸⁵ 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu⁵⁸⁶ ile kaldırılarak ÖTV kapsamına dâhil edilmiştir. ÖTV'nin kapsamına alınan bu vergilerin (I) ve (II) sayılı listede yer aldığı görülmektedir.

Yapılan bu değişiklikle birlikte, tüketim vergileri niteliğine sahip olan bu vergi, çevre vergisi sınıflandırılmasına dâhil edilebilir. Şöyle ki bu verginin etkin bir şekilde uygulanması sonucu olarak, tüketici tercihlerini etkilemesi, enerji

⁵⁸²“14 Seri Nolu Belediye Gelirleri Kanunu Genel Tebliği”, *T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı*, R.G. Tarihi: 08/01/1994 ve R.G. Sayısı: 21812; “Belediye Gelirleri Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 29/5/1981 ve R.G. Sayısı: 17354; “Belediye Gelirleri Kanunu Genel Tebliği (Seri No: 33)”, *T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı*, R.G. Tarihi: 20/12/2006 ve R.G. Sayısı: 26382

⁵⁸³ Ayrıntılı bilgi için bkz. “Belediye Gelirleri Kanunu Genel Tebliği (Seri No :35)”, *T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı*, R.G. Tarihi: 23/12/2008 ve R.G. Sayısı: 27089; Agun, *a.g.e.*, s. 182

⁵⁸⁴ “Finansman Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 10/8/1970 ve R.G. Sayısı: 13575

⁵⁸⁵ “Akaryakıt Tüketim Vergisi Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 20/11/1984 ve R.G. Sayısı: 18581

⁵⁸⁶ “Özel Tüketim Vergisi Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 12/6/2002 ve R.G. Sayısı: 24783

tasarrufunun sağlanmasından taşımacılığa ve çevreyi korumaya kadar olumlu çevresel etkilerden söz edilebilir. Ancak, çevre vergilerinin varlık nedenleri arasında dışsallıkları fiyatın içine dâhil etmek, bütçe gelirlerini arttırmak gibi faktörlerin olduğu göz ardı edilemeyecek olan bir gerçeği oluşturmaktadır. Bu faktörlerle birlikte ÖTV incelendiğinde, vergi yapılarında vergi farklılaşmalarına gidilerek çevresel zararlara yol açan ürünler için yüksek oranlar üzerinden vergi alındığı görülmektedir.⁵⁸⁷

ÖTV'nin mükellefleri, vergiye tabi mal ve hizmetleri harcamalarına göre konu edenler ile imalatçılar, inşa edenler ve ithalatçılardır. ÖTV dar kapsamlı ve tek aşamalı bir vergi çeşididir. Bu verginin konusuysa, Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nun 1. maddesinde belirtilen ve Kanun'a ekli listelerlerinde yer alan ürünlerin imalatı, ithalatı ya da ilk iktisabı ile satış işlemlerinin gerçekleştirilmesi oluşturmaktadır. Bu kanununun ekli listelerinde yer almış olan bütün ürünler yerli ya da yabancı ürün ayırımına tâbi tutulmaksızın, verginin konusu kapsamına alınmıştır.⁵⁸⁸

Özel Tüketim Vergisi Kanunu'na ekli olan ve (I) sayılı listesinde yer alan petrol ve türevleri, A ve B cetvellerinde iki grup halinde düzenlenmiştir. Yukarıda açıklandığı üzere, bu verginin kapsamı dâhiline alınan ve (I) sayılı listenin A ve B cetvellerinde bulunan ürünlerin ithalatçıları ile imalatçıları tarafından teslimi, verginin konusunu oluşturmaktadır. Akaryakıtlar, doğalgaz, madeni yağlar, solvent ve türevlerinden oluşan ürünler (I) sayılı liste kapsamı dâhilindedir. (I) sayılı listenin A cetvelinde yer alan petrol ürünler; uçak benzini, kurşunsuz normal benzin, kurşunsuz süper benzin, kurşunlu normal benzin, kurşunlu süper benzin, doğal gaz, fuel oiller, yağlama yağları, diferansiyel yağı, baz yağı, jet yakıtı v.b. motorin ürünlerden oluşmaktadır. Listenin B cetvelinde ise solvent ve benzeri ürünler;

⁵⁸⁷ T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, *Özel Tüketim Vergisi Kanunu Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu* (1/ 988), http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/gerekceler/KDV/tvk_4760_sayili_kanun.pdf,

(07/12/2009), s. 883; Mustafa Çapar, "Özel Tüketim Vergisi ve Türkiye Uygulaması", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 52, Ankara 2004, s. 122; Özdemir, *a.g.e.*, s. 364-365; Agun, *a.g.e.*, s. 178-179

⁵⁸⁸ Buket İlhan, "Özel Tüketim Vergisinde Avrupa Birliği ve Türk Vergi Sisteminin Uyumlaştırma Çalışmaları", *Maliye Dergisi*, Sayı 156, Ankara 2009, s. 322; Çapar, *a.g.e.*, s. 126

benzol, toluot, vernikler, heptan, hekzan, pentan, eter, incelticiler ve benzeri ürünler yer almaktadır.⁵⁸⁹

Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nun 11. maddesinde de belirtildiği üzere, (I) sayılı listede yer alan petrol ve türevleri için belirlenen matrah ise, sabit bir tutarın yukarıda saydığımız ürünlerin kullanım amaçlarına göre kilogram, litre, metreküp, kilokalori ya da bunların alt ve üst birimleri ile (gerektiklerinde büyüklükleri de dikkate alınarak) kap, ambalaj ya da adetlerine uygulanmak suretiyle belirlenmektedir.⁵⁹⁰

ÖTV'nin (I) sayılı listesinde yer almakta olan petrol ve türevleri ürünlerinin üzerindeki sabit vergi tutarlarının tüketim amacına göre farklılaştırılması yöntemiyle bu vergiye mali amacının yanında çevre vergileri niteliği de kazandırılabilir. Bununla birlikte, matraha göre çevre vergileri sınıflandırılmasında gelir arttırıcı vergilerin uygulanabilmesinden söz etmemiz mümkün olmaktadır. Bu çeşit vergilerin temel amacını, çevre kirliliğini önleme değil de mali nitelikli amaç taşıması oluşturmaktadır. Bu amaca karşın bir önemli husus ise, gelir artıcı vergilerin sonuç itibariye çevresel zararların seviyelerini azaltma yönünde bir etkide bulduklarıdır. Bununla birlikte, vergi farklılaştırılması uygulama yöntemleri ile çevreyi kirleten ürünler üzerine, çevreyi kirletmeyen ürünlere nazaran daha fazla vergi yükü yüklendiği görülmektedir.⁵⁹¹

Ancak, ülkemizdeki uygulama açısından baktığımız zaman, bunun tam olarak gerçekleştiği görülmemektedir. Örneğin; içinde kurşun miktarı (0,013 gramı geçmeyen) aynı olan iki ürünün birinden litre başına 1,8500 TL, diğerinden 2,0135 TL ÖTV tahsil edilmektedir. Kurşun miktarı aynı olan ürünlerin çevreye vereceği zarar aynı düzeyde olurken, birinden diğerine oranla daha yüksek vergi

⁵⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. "Özel Tüketim Vergisi Kanunu", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 12/6/2002 ve R.G. Sayısı: 24783; T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nda yer alan (I) Sayılı Liste, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/otv_oranlari_tum/15_07_2009.htm, (07/12/2009)

⁵⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. "Özel Tüketim Vergisi Kanunu", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 12/6/2002 ve R.G. Sayısı: 24783; T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nda yer alan (I) Sayılı Liste, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/otv_oranlari_tum/15_07_2009.htm, (07/12/2009)

⁵⁹¹ Agun, *a.g.e.*, s. 179; Bulutoğlu, *a.g.e.*, s. 358-360

uygulanmaktadır (ÖTV alınmaktadır). Yine aynı şekilde, içinde daha fazla kükürt oranı içeren ürünün vergi tutarı daha az içerene göre düşüktür. Örneğin ağırlık itibariyle kükürt oranı % 0,05'i geçmeyen motorin için litre başına 1,3045 TL ÖTV tahsil edilirken, ağırlık itibariyle kükürt oranı % 0,05'i geçen fakat % 0,02'yi geçmeyen (çevreyi daha çok kirleten) motorinden 1,2345 TL ÖTV tahsil edilmektedir.⁵⁹² Sonuç olarak, çevreyi aynı oranda kirleten ürünlerin birisinden daha fazla ve çevreyi diğerine göre daha fazla kirletene ise az kirletene göre daha düşük vergi tahsil edilmektedir.

Ancak, ağırlık itibariyle kükürt oranı % 0,05'i geçmeyen motorinden motorin için litre başına 1,3045 TL ÖTV tahsil edilirken, motorlu taşıtlarda yakıt olarak kullanılacak olan (otogaz) sıvılaştırılmış petrol gazında (LPG) kilogram başına 1,2780 TL ÖTV tahsil edildiği görülmektedir.⁵⁹³

ÖTV içinde çevresel özellik taşıyan ikinci uygulama ise, Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nun (II) sayılı listesidir. Bu bağlamda, bu verginin mükellefleri, ÖTV'nin (II) sayılı listeye dâhil olan motorlu araçlardan kayıt ve tescile tabi olanların ilk iktisabı (edinimi) gerçekleştirenlerden oluşmaktadır. İlk iktisap ile anlatılmak istenen; Türkiye'de kayıt ve tescil edilmemiş olan motorlu araçların kullanılmak üzere ithalini, müzayede yolu ya da motorlu araç ticareti yapanlar tarafından kullanılmaya başlanmasını, aktife alınmasını ya da isimlerine tescil ve kayıt ettirilmesidir.⁵⁹⁴

Verginin konusunu ise yine (II) sayılı listede yer alan motorlu araçların kayıt ve tescile tâbi olanlarının ilk edinimi oluşturmaktadır. Kayıt ve tescile tabi ve (II) sayılı listeye dâhil olan motorlu araçlardan ÖTV kapsamında olanlardan bazıları; otobüs, minibüs, midibüs, eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar, özel amaçlı motorlu taşıtlar, motosikletler, mobedler, bir yardımcı motoru bulunan tekerlekli

⁵⁹² T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nda yer alan (I) Sayılı Liste, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/otv_oranlari_tum/31_12_2009.htm, (26/05/2010)

⁵⁹³ T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nda yer alan (I) Sayılı Liste, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/otv_oranlari_tum/31_12_2009.htm, (26/05/2010)

⁵⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. "Özel Tüketim Vergisi Kanunu", Resmi Gazete, R.G. Tarihi: 12/6/2002 ve R.G. Sayısı: 24783; Öncel, Kumrulu, Çağan, a.g.e., s. 427

araçlar gibi araçlar, arazi taşıtları, jeepler, para arabaları, motorlu karavanlar, helikopterler, uçaklar, yatlar şeklinde sıralanabilir.⁵⁹⁵

Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nun 11. maddesinde de belirtildiği üzere, matrah da yine aynı şekilde (II) sayılı listede yer alan motorlu araçların teslimi, ilk edinimi ve ithalinde hesaplanacak ÖTV hariç olmak üzere, KDV matrahını oluşturan unsurlardan meydana gelmektedir. Diğer bir deyişle, motorlu araçların vergisiz çıplak satış tutarına her çeşit motorlu araç için farklı ÖTV oranı uygulanarak, KDV matrahına ulaşılmaktadır. Motorlu taşıtların bu kadar farklı oranlarda ÖTV'ye tabi olması sonucunda, özellikle de motor gücü yüksek olan taşıtlarda, çıplak maliyetinin hemen hemen tamamı üzerinden vergi alındığı görülmektedir. Bu şekilde vergi alınması ise, bu vergiye hem servet vergileri niteliği kazandırmakta hem de çevre vergisi sınıflandırılmasına dâhil edilebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla da ÖTV uygulamasının temel amacını her ne kadar mali amaç oluştursa da bununla birlikte enerji tasarrufunu, taşımacılığı ve ayrıca çevreyi de dikkate alarak tüketici davranışları üzerinde bir etkide de bulunduğu da göz önünde bulundurulması gerekir. Bununla birlikte, çevre vergilerinin en önemli varlık nedeninin dışsallıkları fiyata dâhil ederek tüketici davranışlarını değiştirmek, yani dışsallıkları içselleştirmek olduğu da unutulmamalıdır.⁵⁹⁶

Ülkemizde, motorlu taşıtlar üzerinden alınmakta olan ÖTV'ye baktığımız zaman, vergi farklılaştırmasının çevreye dostu araç kullanımına teşvik etmesi yönünde bir uygulamanın tam olarak gerçekleşmediği görülmektedir. Örneğin, motor silindir hacmi 3200 cm³'ü geçmeyen sürücü dâhil 9 kişilik oturma yeri olan araçlardan % 10 oranında ÖTV alınırken, motor silindir hacmi 1600 cm³'ü geçmeyen araçlardan % 37 oranında ÖTV alınmaktadır. Yine aynı şekilde, motor silindir hacmi 250 cm³'ü geçmeyen araçlardan %22 oranında ÖTV alınırken motor silindir hacmi

⁵⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. "Özel Tüketim Vergisi Kanunu", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 12/6/2002 ve R.G. Sayısı: 24783; Öncel, Kumrulu, Çağan, *a.g.e.*, s. 427

⁵⁹⁶ Öncel, Kumrulu, Çağan, *a.g.e.*, s. 427; Doğan Şenyüz, Mehmet Yüce, Adnan Gerçek, *Türk Vergi Sistemi*, 1. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2008, s. 252; Ayrıntılı bilgi için bkz. "Özel Tüketim Vergisi Kanunu", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 12/6/2002 ve R.G. Sayısı: 24783; T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, *4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nda yer alan (II) Sayılı Liste* http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/otv_oranlari_tum/1_10_2009_II_sayili_liste.htm, (07/12/2009); Agun, *a.g.e.*, s. 180; Salih Turhan, *Vergi Teorisi ve Politikası*, Altıncı Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1998, s. 168

3000 cm³'ü geçmeyen araçlardan % 10 oranında ÖTV alınmakta olduğu görülmektedir. Motor silindir hacmi büyük olan araçlar motor silindir hacmi küçük olan araçlara göre çevreyi daha fazla kirletmektedir.⁵⁹⁷

Örneğimizde de görüldüğü üzere, vergi oranlarının çevreyi kirletme unsuru göz önünde bulundurularak belirlenmediği görülmektedir. Daha fazla satış yapan kişisel kullanım araçlarından (otomobil gibi) daha fazla, toplu taşıma araçlarından ise (otobüs gibi) daha az oranlarda vergi alınmaktadır. Sonuç olarak, çevresel kirlilik yayan araçların vergi oranlarının düşük olması çevre kirliliğini artırmaktadır. ÖTV'deki bu vergi farklılaşması çevre dostu araçlara değil de çevresel zarar veren araçlara olan talebi arttırmakta olup, bu uygulamanın çevresel değil de mali amacının ağırlık kazandığı görülmektedir.

3.2.1.3. Katma Değer Vergisi

Modern bir genel tüketim vergisi olan KDV'nin konusu; Türkiye'de yapılan ticari, sınai, zirai faaliyet ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılan her türlü teslim ve hizmetler, her türlü mal ve hizmet ithali ile yasada sayılan diğer faaliyetlerden doğan teslim ve hizmetler oluşturmaktadır.⁵⁹⁸

Mal ve hizmetin vergi konusu olabilmesi için, malın teslim edilmiş olması ve hizmetin ifa edilmesi gerekir. Hizmetse, teslim ve teslim sayılan durumlar ile mal ithalatı dışında kalan işlemleri oluşturmaktadır.⁵⁹⁹

Mal teslimi ya da hizmetin bir bedel karşılığında yapılması zorunlu değildir. Bedelsiz teslim ve hizmetlerde emsal bedelinin dikkate alınması gerekir.⁶⁰⁰

KDV'nin mükellefi; mal teslimi ve hizmet ifası durumlarında bu işleri yapanlar, ithalatta mal ve hizmet ithal edenler, transit taşımalarda gümrük veya geçiş

⁵⁹⁷ T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, 4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nda yer alan (II) Sayılı Liste, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/otv_oranlari_tum/1_12_2009_II_sayili_liste.htm, (26/05/2010)

⁵⁹⁸ Turhan, a.g.e., s. 375

⁵⁹⁹ Turhan, a.g.e., s. 375

⁶⁰⁰ Turhan, a.g.e., s. 375

işlemine muhatap olanlar ile vergi konusuna giren diğer teslim ve hizmetleri yapanlardır.⁶⁰¹

Mükellefin Türkiye içinde ikametgahı, işyeri, kanuni merkezi ve iş merkezi bulunmaması durumunda ve gerekli görülen diğer hallerde Maliye Gümrük Bakanlığı'nda vergi alacağına emniyet altına alınması amacıyla, vergiye tabi işlemlere taraf olanları ya da diğer ilgili bir şahsı verginin ödenmesinden sorumlu tutabilir.⁶⁰²

Verginin tahsil tekniği açısından hesaplanan ÖTV daha sonra malın fiyatına ilave edilerek KDV matahına dahil edilmektedir. Böylelikle, tahakkuk eden ÖTV üzerinden de KDV ödenmektedir. ÖTV'nin KDV'nin matrahına dahil edilmesi nedeniyle ÖTV oranlarındaki farklılıklar ürünlerin fiyatını arttırmaktadır.⁶⁰³ Böyle bir yöntemle vergiden de vergi alındığı sonucu ortaya çıkmaktadır

Daha önce de bahsettiğimiz üzere, Kanun kapsamına giren doğal gaz, petrol ve bunların ürünleri ile (bunları boru hatları ile taşınmaları dahil) diğer tüm enerji ürünleri, motorlu taşıtların alım satımları ilgili olarak ülkemizde %18 oranında KDV uygulandığı görülmektedir.⁶⁰⁴ KDV kapsamına giren unsurlara baktığımızda ise bu unsurların KDV'ye çevresel nitelik kazandırdığı görülmektedir.

Ülkemizde yukarıda saydığımız ürünler üzerine konan vergiye baktığımızda, dünyada ve AB'ye göre çok fazla vergi alındığı görülmektedir. Böyle bir durumun sonucunda vergi kaçakçılığında artışlar yaşanmaktadır.

3.2.1.4. Harçlar

492 Sayılı Harçlar Kanunu'nun sekizinci kısımda yer alan Kanun'un 108. maddesinde imtiyazname, ruhsatname ve diplomalardan bu kanuna bağlı (8) sayılı tarifede yazılı olanları harca tabidir. Aynı Kanun'un 109. maddesinde mükellef ile

⁶⁰¹ Turhan, *a.g.e.*, s. 375

⁶⁰² "Katma Değer Vergisi Kanunu", *T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı*, <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1028>, (07.07.2010); Turhan, *a.g.e.*, s. 375

⁶⁰³ İlhan, *a.g.e.*, s. 317-318

⁶⁰⁴ Biltekin Özdemir, *a.g.e.*, s. 364-365; "Katma Değer Vergisi Sirküleri/54", *T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı*, <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1028>, (07.07.2010)

ilgili olarak, imtiyazname, ruhsatname ve diploma harçlarını kendilerine bu belgeler verilen kişilerin ödemekle mükellef olduğu belirtilmektedir.⁶⁰⁵ Bununla birlikte, 17 Ocak 2007’de kabul edilen 5574 Sayılı Türk Petrol Kanunu’nun ikinci kısmında petrol arama ve işletme izinleri ile ilgili hükümler yer almaktadır.⁶⁰⁶

Daha önce de bahsettiğimiz üzere petrol arama ve işletme izinlerinden alınan harçlar ülkemizde çevre vergisi niteliğinde olan vergiler içerisinde yer almaktadır. Harçlar Kanunu’nda⁶⁰⁷ (I) sayılı tarifede belirtildiği üzere petrol işlemleri ile ilgili olarak; arama ve işletme ruhsatnameleri, kullanma hakkı ve belge istihali taleplerinin tescilinden uygulanan miktar 271,80 TL ve Kanunla getirilen miktar 918.600 TL; arama ve işletme ruhsatnameleri, kullanma hakkı ve belgelerin tescilinden uygulanan miktar 326,00 TL ve Kanunla getirilen miktar 1.102.400 TL; arama ve işletme ruhsatnamelerinde ve belgelerde yapılan değişikliklerin tescilinden uygulanan miktar 162,80 TL ve Kanunla getirilen miktar 550.800 TL; arama ve işletme ruhsatnameleri ile belgelerin devirlerinin ya da bunların sahiplerine verdiği haklardan muayyen bir kısmında, diğer bir hükmi şahısa muvakkaten kullanma hakkının tanınmasının tescilinden uygulanan miktar 271,80 TL ve Kanunla getirilen miktar 918.600 TL ve diğer hususların tescilinden uygulanan miktar 108,10 TL ve Kanunla getirilen miktar 367.000 TL’dir.⁶⁰⁸

3.2.1.5. Motorlu Taşıtlar Vergisi

Ülkemizde ilk defa 1957 yılında, 6939 sayılı Hususi Otomobil Vergisi Kanunu kara taşıtlarına ait bir servet vergisi kapsamına alınmış ve böyle bir servet vergisi konmuştur. Bu kanun, 1963 yılında kaldırılmış ve bunun yerine 197 Sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu⁶⁰⁹’nun kabul edilmiş olduğu görülmektedir. Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu da 5035 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik

⁶⁰⁵ “Harçlar Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi:17/7/1964 ve R.G. Sayısı:11756

⁶⁰⁶ http://www.pmo.org.tr/veri.php?git=icerik&pa=sayfa_goster&pid=43&cid=51&gcid=35, (07.07.2010)

⁶⁰⁷ “Harçlar Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi:17/7/1964 ve R.G. Sayısı:11756

⁶⁰⁸ “Harçlar Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi:17/7/1964 ve R.G. Sayısı:11756; “(1) Sayılı Tarife”, T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/ekski/harc_teb_60_ek.pdf, (07.07.2010)

⁶⁰⁹ “Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/2/1963 ve R.G. Sayısı: 11342

Yapılması Hakkında Kanun⁶¹⁰ ile değiştirilmiştir. Bu değişiklik sonucundaysa bu vergiye çevre vergileri niteliği kazandırılmıştır. Bu kanun üzerinde değişiklik yapılmadan önce bütün motorlu araçlar ağırlıklarına göre vergilendirilirken, yapılan değişiklik sonucunda, (I) sayılı tarifede yer alan motorlu araçlarda vergilendirilmede motor silindir hacmi ve yaş kriteri temel alınarak, kademe sayısının arttırılmış olduğu görülmektedir. Bu durumun sonucunda ödenecek olan verginin araçların değeri ile daha uyumlu bir duruma gelmesi sağlanmıştır. Diğer bir deyişle, bu değişiklik ile birlikte silindir hacmi ve yaş kriteri temel alınmak suretiyle kademe sayısı arttırılmış ve böylelikle de ödenecek olan verginin araçların değeri ile daha uyumlu bir hale dönüştürülmesi sağlanmış olmaktadır.⁶¹¹

MTV'nin mükellefleri, bu kanunun 3. maddesinde de belirtildiği üzere trafik, belediye ya da liman sicili ile Ulaştırma Bakanlığı'nca tutulan sivil hava vasıtaları sicilinde adlarına motorlu taşıt kayıt ve tescil edilmiş olan gerçek ve tüzel kişilerden oluşmaktadır. Kanun'un 1. Maddesinde belirtildiği üzere, Kanun'un 5. ve 6. maddelerinde yazılı olan tarifelerde yer alan 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu'⁶¹²na göre trafik şube ya da bürolarına kayıt ve tescil edilmiş bulunan motorlu kara taşıtları, Ulaştırma Bakanlığı Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü'ne kayıt ve tescil edilmiş olan uçak ve helikopterler ile liman ya da belediye siciline kayıt ve tescil edilmiş olan motorlu deniz taşıtları MTV'nin konusunu oluşturmaktadır.⁶¹³

Bu verginin vergi sistemimizde yer alan spesifik matrahlı vergi yapısına sahip olduğu ve tarifelerininse; araçların cinsi, yaşı (modelleri), oturma yeri, motor gücü, kalkış ağırlığı, azami toplam ağırlığı özellikleri temel alınarak düzenlenmiş bir vergi

⁶¹⁰ "Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 2/1/2004 ve R.G. Sayısı: 25334 (Mükerrer)

⁶¹¹ Şerafettin Aksoy, *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1991, s. 386; Akif Erginay, *Vergi Hukuku İlkeler- Vergi Tekniği Türk Vergi Sistemi*, 15. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara 1995, s. 268; Agun, *a.g.e.*, s. 181; Özdemir, *a.g.e.*, s. 364-365; Ayrıntılı bilgi için bkz. "Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun", *T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı*, R.G. Tarihi: 2/1/2004 ve R.G. Sayısı: 25334 (M), <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1028>, (08/12/2009); T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, *Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Tasarısı (1/720)*, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/gerekciler/6183/5035_sayili_kanun.pdf, (08/12/2009)

⁶¹² "Karayolları Trafik Kanunu", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 18/10/1983 ve R.G. Sayısı: 18195

⁶¹³ Öncel, Kumrulu, Çağan, *a.g.e.*, s. 394; Şenyüz, Gerçek, Yüce, *a.g.e.*, s. 343-346; Agun, *a.g.e.*, s. 181-182; Ayrıntılı Bilgi için bkz. "Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/2/1963 ve R.G. Sayısı: 11342

çeşidinden ibaret olduğu görülmektedir. Görülüyor ki bu vergide yer alan tarifeler, birden fazla özelliği temel alan çifte elemanlı karma bir duruma getirilmiştir. Verginin konusuna giren taşıtların her biri için ödenecek olan maktu vergiler, kanunda yer alan dört tarifede belirlenmiştir.⁶¹⁴

Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu'nun 2. bölümünde de belirtildiği üzere, (I) sayılı tarifede; otomobil, kaptıkaçtı, arazi taşıtları ve benzeri ile motosikletler; (II) sayılı tarifede; minibüs, panel van ve motorlu karavanlar, otobüs ve benzerleri, kamyonet, kamyon çekici ve benzerleri araçlar; (III) sayılı tarifede; yat, kotra ve her türlü motorlu özel tekneler ve son olarak da (IV) sayılı tarifede ise; uçak ve helikopterler yer almaktadır. Bununla birlikte, ilgili kanunda (I) sayılı listede yer alan motorlu taşıtların vergilendirilmesi ile ilgili olarak, motor silindir hacmi (dokuz kademe dikey) ve yaş kriterine (5 kademe yatay) göre sabit miktarlarda vergi ödendiği görülmektedir.⁶¹⁵

3.2.2. Türkiye’de Uygulanmakta Olan Çevre Politikalarının ve Çevre Vergisi Uygulamasının Değerlendirilmesi

Ülkemizde çevresel sorunların gelişim seyrine paralel olarak çevre politikalarının gelişim gösterdiği görülmektedir. 1978 yılında Çevre Müsteşarlığı'nın kurulması ile birlikte, çevre politikalarının oluşturulması amacıyla çevre yönetimiyle ilgili ilk örgütlenme kurulmuştur. Önceleri ülkemizde yeterli düzeyde çevre mevzuatı yoktu. Diğer bir deyişle, yasalar içerisinde dolaylı düzenlemelere yer verildiği görülmekte idi. 1982 Anayasası'yla birlikte, ülkemizde çevreye ilişkin ilk doğrudan düzenlemenin yapılmış olduğu görülmektedir. 1967 ve sonrasında Avrupa Birliğine üye olma çalışmaları, ekonomi politikalarda tarım ağırlıklı politikalardan sanayileşme ağırlıklı politikalara geçiş sürecinde bölgesel düzeyde önlenebilir çevre

⁶¹⁴ Öncel, Kumrulu, Çağan, *a.g.e.*, s. 394; Şenyüz, Gerçek, Yüce, *a.g.e.*, s. 343-346; Agun, *a.g.e.*, s. 181-182; Ayrıntılı Bilgi için bkz. "Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/2/1963 ve R.G. Sayısı: 11342

⁶¹⁵ Öncel, Kumrulu, Çağan, *a.g.e.*, s. 394; Şenyüz, Gerçek, Yüce, *a.g.e.*, s. 343-346; Agun, *a.g.e.*, s. 181-182; Ayrıntılı Bilgi için bkz. "Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu", *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/2/1963 ve R.G. Sayısı: 11342

sorunlarının görülmeye başlaması ve 1982 Anayasa'nın ilgili maddelerinde çevre ile ilgili doğrudan hükümlerin yer alması 1983 tarihinde ilk ÇK'nun çıkarılmasına zemin hazırlamıştır. Böylece çevre politikalarını temel yarasını oluşturan 2872 Sayılı ÇK 1983 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bunun sonucundaysa doğrudan ve dolaylı çevresel düzenlemeler mevzuatımızda daha fazla yer almaya başlamıştır. İlk çıkartıldığı zaman çevre sorunlarının bölgesel düzeyde olması, çevre ile ilgili idari eksiklikler, çevre ile ilgili olarak halkın bilinçli olmaması nedeniyle bu kanunun uygulanmasında etkinliğin sağlanamaması nedeniyle, yetersizlikleri giderebilmek amacıyla ÇK ile ilgili olarak daha önce de yapılan değişiklikler dâhil olmak üzere toplam 26 maddesi değiştirilmiştir.

1982 Anayasası ve ilk çevre kanunu ile başlayarak günümüze kadar geçen süreç içerisinde baktığımızda, çevre mevzuatının geniş bir mevzuat içerdiği görülmektedir. Gerek çevre kanunu dâhilinde, gerekse de dolaylı olarak çevre unsurunu dikkate alan birçok kanun, yönetmelik v.b. mevzuat içeriğinde çevre unsuruna yer verildiği görülmektedir. ÇK'nunda yapılan son değişikliklerle, günümüze kadar geçen süreç içerisinde doğrudan ya da dolaylı olarak çevreye yönelik olarak yasal düzenlemelere gidilmiştir. Bu yasal düzenlemeler 9 adet kanun; komisyon ve gündemde olan 18 adet kanun tasarı ve teklifleri; 180 adet yönetmelik ve 126 adet tebliğ/genelgedir.

ÇK'nunda yapılan son değişikliklerle, bu kanun ile yapılan çevresel düzenlerin yanında, Avrupa Birliği ile eşgüdümlü olarak Çevre ve Orman Bakanlığı Operasyonel Programı 2007 yılında hayata geçirilmiş olduğu görülmektedir.

Yapılan düzenlemelerin yeteri kadar yönlendirici ve denetleyici niteliğe kavuşturulabilmesi içinse doğrudan mali enstirümanlarla desteklenmesi ihtiyacının hala devam ettiği görülmektedir.

Ülkemiz, uluslararası çevre düzenlemeleri ile ilgili küresel ve bölgesel niteliğe sahip 41 sözleşme ve 30'un üzerinde protokole taraf olmuştur. Bununla birlikte ülkemizin çok sayıda deklarasyon ve karar metnini kabul etmiştir. Son olarak da 2009 yılında Kyoto Protokolü imzalanarak önemli bir adım daha atılmıştır.

Beş yıllık kalkınma planlarına baktığımızda, çevre unsuruna yeterli düzeyde yer verilmediği gözlemlenmektedir. Belirtildiği üzere, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ilk defa çevre unsuruna yer verilmiştir. Bu planlarda, yakın zamana kadar hızlı gelişme temeline dayanan ekonomi politikalarında çevre unsuru göz ardı edilmiştir. Ülkemizde sürdürülebilir kalkınmanın çevre ile aynı paralelde bir seyir izleyemediği görülmektedir. Diğer bir deyişle, hızlı kalkınma politikalarında çevresel sorunların önlenmesi ya da engellenmesi göz ardı edilmiştir. Ülkemizin Avrupa Birliği uyum sürecine girmesiyle birlikte, diğer politikaların yanında çevre politikaları ile ilgili olarak uyumlaştırma çalışmalarında son yıllarda eskiye oranla artışların yaşandığı gözlemlenmektedir. Ülkemizi temel alan bir çevre koruma ve çevresel sorunlara eğilim politikalarının oluşturulamadığı da bilinen bir gerçektir. Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, ülkemizdeki çevre politikalarının diğer politikalar ile entegrasyonunun yeterince sağlanamadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Kısacası ülkemizde beş yıllık kalkınma planlarını incelediğimiz zaman, çevre politikalarını şekillendirme çalışmaları Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile başlamış, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile bir çerçeveye oturtulmuş ve Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı ile belirginleşmiştir. Bununla birlikte ilk ÇK'ndan sonra çevre sorunları ilk olarak Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ayrıntılı olarak yer almıştır.

Çevre politikalarının ve uygulama araçlarının, ülkemizde gerçek anlamıyla uygulama alanı bulduğundan söz edemeyiz. Çevre mevzuatının geniş olmasının yanında ne yazık ki idari olarak yetki çatışmaları, çevre ile ilgili olarak denetim mekanizmasının yeterli düzeyde işleyememesi gibi birçok sebepten dolayı çevre mevzuatımız, çevre sorunları üzerindeki etkinliğini yeteri kadar sağlayamamıştır. Yetki çatışmaları da önemli aksaklıklardan bir tanesini oluşturmaktadır.

Örneğin, cep telefonu baz istasyonları konusunda Çevre ve Orman Bakanlığı ile Ulaştırma Bakanlığı'nın yetki ve mevzuat çatışması bu durumun somut göstergesini oluşturmaktadır. Yine aynı şekilde, Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar ile ilgili olarak Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ile Çevre ve Orman Bakanlığı'nın aralarındaki yetki ve mevzuat çatışması bu durumu göz önüne sermektedir. Balık

çiftlikleri ile ilgili olarak denetim mekanizmasının işleyememesinden dolayı da çevresel zararlar meydana geldiği görülmektedir.

Ülkemizde çevre politikaları idari anlamda uygulama alanı bulsa bile bu durumun yeterliliği ayrı bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Bununla birlikte, ülkemizde uygulanmakta olan çevre politikalarının sadece idari anlamda uygulama alanı bulduğundan söz edebiliriz.

Çevre vergilerinin ülkemizdeki uygulamasının yakın zamanlarda söz konusu olduğu görülmektedir. Ülkemizde çevre vergileri sınıflandırmasında yer alabilecek niteliğe sahip olan beş adet vergi uygulamasının vardır. Bu vergiler; bu vergilerin harcamalar üzerinden alınan vergiler grubuna dâhil edilmiş olmasıyla birlikte, Belediye Gelirleri Kanunu'na dayanılarak alınmakta olan vergilerden bir tanesini oluşturan ve ayrıca kirliliği azaltmak amacı doğrultusunda alınan ÇTV; harcamalar üzerinden alınan vergiler kapsamına dâhil edilmiş olan ve ayrıca petrol ve türevleri üzerinden alınmakta olan ÖTV; motorlu taşıtlar üzerinden alınmakta olan ÖTV; Kanun kapsamına giren doğal gaz, petrol ve bunların ürünleri ile (bunları boru hatları ile taşımaları dahil) diğer tüm enerji ürünleri, motorlu taşıtların alım satımlarından alınmakta olan KDV; petrol arama ve işletme izinlerinden alınan harçlar ve son olarak da servet üzerinden alınan vergiler gruplandırmasında yer almakta olan MTV'dir. Aşağıda ülkemizde çevre vergileri niteliğinde alınan vergilerin yetersizliğine değinilecektir:

Bilindiği üzere çevre vergileri, çevre politikalarının uygulama araçlarında etkinliği en fazla olan araçlardan bir tanesini oluşturmaktadır. Ülkemizde çevre vergisi ile ilgili olarak birçok yetersizlikler gözlemlenmektedir. Gerçek anlamda çevre vergisi adı altında bir vergi uygulaması ülkemizde bulunmamaktadır. Avrupa Birliği ve OECD ülkelerinde uygulanmakta olan çevre vergisi şekliyle ülkemizde uygulama alanı bulan ÇTV'ni incelediğimizde, bu verginin belediyelere kaynak aktarma amacı güttüğü görülmektedir. Belediyeler çevre koruma faaliyetlerinin yürütülmesi ve çevrenin korunabilmesi amacıyla yüksek maliyet gerektiren girişimleri karşılayacak bir mali kapasiteye sahip değillerdir. Belediyeler, gelirlerinin bir kısmını ilgili çevre sorunlarının çözümü için ayırsalar bile bu gelirlerin

yetersizliği nedeniyle çevre koruma girişimleri de yeterli başarıyı gösterememektedir.

ÖTV'ye baktığımızda bu verginin Avrupa Birliği ve OECD'deki kadar uygulama alanı bulduğundan söz edemeyiz. Avrupa Birliği uyumlaştırma çalışmalarında çevre ile ilgili ÖTV'deki düzenlemeler daha yeni yeni oluşmaya başladığı görülmektedir. Pestisid, gürültü, kimyasal atıklar benzeri ürünler üzerinden alınmakta olan vergilerin yetersiz oluşu da ülkemizde uygulanmakta olan çevre vergilerinin yetersizliğini ortaya koymaktadır.

Daha önce de bahsettiğimiz üzere, ülkemizde çevre vergisi adı altında bir vergi uygulaması bulunmadığı gibi çevre vergileri sınıflandırılmasında yer alabilecek beş adet vergi uygulamasının varlığından söz edilebilir. Bu durum sonucunda ülkemizde çevre vergisi türlerinin yetersizliği görülmektedir.

ÇTV dışında uygulanmakta olan çevresel amaçlı vergilerin yönlendirmek ve denetlemek amacı değil de daha çok mali amacı ön plandadır.

Ülkemizde petrol ve türevleri üzerinden alınan vergilere baktığımızda ise, hasılat olarak diğer çevre vergilerinden daha yüksek oranlarda seyir izlediği görülmektedir. Bu durum aynı zamanda çevre vergilerinin GSYİH içindeki payının yükselmesini sağlamaktadır. Görüldüğü üzere, verginin tahsil tekniği açısından hesaplanan ÖTV daha sonra malın fiyatına ilave edilerek KDV matahına dahil edilmektedir. Böylelikle, tahakkuk eden ÖTV üzerinden de KDV ödenmektedir. ÖTV'nin KDV'nin matahına dahil edilmesi nedeniyle ÖTV oranlarındaki farklılıklar ürünlerin fiyatını arttırmaktadır. Böyle bir yöntemle vergiden de vergi alındığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Petrol ve türevleri üzerinden alınan vergilerde denetim mekanizmasının yetersizliği, vergi mevzuatının yeteri kadar gelişmemiş olması gibi birçok nedenden dolayı bu vergilerin kaçakçılığı teşvik ettiği görülmektedir. Akaryakıtın üzerine getirilen vergiler nedeniyle kaçakçılığın artması sonucunda bütçe gelirlerinde azalmalar yaşanmaktadır.

Petrol ve türevlerine baktığımızda, çevreye zararlı olan petrol ve türevi ürünlerden daha az vergi alınmaktadır. Çevreye zararları az olan petrol ve türevi

ürünlerden daha fazla vergi alındığı görülmektedir. Bunun ile ilgili olarak çevreyi daha fazla kirleten mazotun fiyatının daha düşük, çevresel zararı daha az olan kurşunsuz benzin fiyatlarının daha fazla olması gibi örneklendirmede bulunulabilir.

MTV'ne baktığımızda da bu verginin çevre kirliliğini önlemekten daha ziyade kirlilik artıcı ve kirliliği teşvik edici bir uygulamasının olduğu görülmektedir. Örneklendirme ile bu konuya açılım getirecek olursak; satınalma güçleri, ülkenin bulunduğu gelir düzeyi gibi etmenlerin de etkisiyle ülkemizdeki araç satışlarına baktığımızda, yeni araçların daha pahalı, eski araçlarınsa daha ucuz bir fiyat satışları ile alım-satım işlemlerinin gerçekleştiği görülmektedir. Kısacası çevre dostu teknolojiye, yeni sistem donanımına ve benzeri özelliklere sahip olan araçların fiyatlarının çok yüksek, eski ve çevreye daha fazla zarar veren araçların fiyatlarınsa çok daha düşük olmasından dolayı, eski araçlara olan talep artmaktadır. Bu araçların da çevreye zarar verdiği göz önünde bulundurulursa, kirliliği teşvik edici ve arttırıcı bir durum sergilediği gözlemlenmektedir.

Ülkemizde çevreye yönelik teşvikler bulunmadığı görülmektedir. Çevresel bilinçlendirme ve çevresel eğitim konularında büyük oranlarda yetersizlikler vardır. Ülkemizde uygulanmakta olan çevresel amaç taşıyan bu vergiler çevreyi koruma, enerji tasarrufu sağlama, çevre dostu teknolojiler seçme, çevre dostu ürünlere teşvik etme, yenilebilir enerji yöntemlerine yönlendirme gibi bilinçlendirme faaliyetlerinde yeteri kadar başarılı değildir.

Çevre dostu üretim ve tüketime vergi indirimi, çevresel zararları çok olan üretim ve tüketim faaliyetlerinin vergilerinde artırıma gitmek, vergi farklılaşması gibi yöntemler ile bu sorunun üstesinden gelmeye çalışılmalıdır. Halkın da bilinçlendirilmesi önemlidir. Yukarıda saydığımız birçok çevresel olumsuzluğa rağmen son yıllarda az da olsa bir gelişmenin görüldüğü gözlemlenmektedir. Çevre sorunlarının evrensel bir nitelik kazandığı günümüzde, ülkemizin kayıtsız kalması beklenemez.

Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde ülkemizin Kopenhag Kriterlerine uyumu ve Avrupa mevzuatının üstlenilmesi için 2000 yılında Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlanmıştır. Ülkemizin kısa ve orta vadede gerçekleştirmesi gereken önceliklerini

ve katılım hazırlıklarının koşullarını ortaya koyan Katılım Ortaklığı Belgesi'nin ardından ülkemiz tarafından hazırlanan 19 Mart 2001 tarihinde Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program kabul edilmiştir. Böylece, diğer sektörler ile birlikte çevre alanında da uyumlaştırma çalışmaları başlamıştır. Ülkemiz, kimyasallar konusunda ve 2009 yılında imzalanan Kyoto Protokolü'nün imzalanmasıyla yatay mevzuat konusunda ilerleme kaydetmiştir. Atıklar, hava kalitesi, endüstriyel kirlilik, risk yönetimi ve kimyasallar konusunda bazı ilerlemelerin kaydedildiği görülmektedir. Avrupa Birliği uyumlaştırma çalışmalarında çevre ile ilgili olarak genel uyum seviyesinde yetersizlikler de görülmektedir. Özellikle çevre vergilerinin uygulanması konusunda da yetersizlikler devam etmektedir. Şöyle ki Türkiye'de uygulanmakta olan ÖTV'ye tam olarak çevresel bir nitelik kazandırılmamıştır. Bu vergi, Türkiye'de ağırlıklı olarak mali araç olarak uygulanmaktadır.

SONUÇ

Gelişmiş ülkelerde görülen çevre sorunları ülkemizde de görülmüştür. Ülkemizde tarım ağırlıklı politikalardan sanayi ağırlıklı politikalara geçilmesiyle birlikte, önceleri bölgesel düzeyde görülen çevre sorunları günümüzde ülke geneline yayılmıştır.

Ülkemizde ilk defa 1963 Anayasası'nda çevre unsuruna yer verilmiştir. Yasal düzeydeki doğrudan düzenlemeninse 1982 Anayasası'yla yapılmış olduğu görülmektedir. Böylece, bu yasanın kabulüyle birlikte, çevre koruması kavramı ilk defa Anayasa'ya girmiştir. Ülkemizde çevre politikalarının temel yasasını 1983 yılında yürürlüğe giren ilk ÇK oluşturmaktadır.

Çevre politikalarını önleyici ve onarıcı politikalar olarak sınıflandıracak olursak, ülkemiz çevre konusunda alınan önlemlerin bu politikaları gerçekleştirecek nitelikte değildir. Ülkemizde ÇK çerçevesinde getirilen önlemler bu politikaların tam anlamıyla uygulanmasında yetersiz kalmaktadır. Etkin çevre finansman politikalarının olmayışı, çevre politikalarının diğer politikalarla entegrasyonuna ilişkin eksiklikler, bilgi ve bilinçlendirmenin yetersizliği, çevre yönetim araçlarının etkin bir düzeyde olmaması, çevre yönetiminin mali kaynak açısından yetersiz oluşu, çevre vergisi adı altında bir verginin olmaması, yönlendirmek ve denetlemek amacıyla bir çevre vergisinin alınmaması ve çevresel amaçlı alınan vergilerin de mali niteliğinin ağırlıkta olması, çevresel amaç dâhilinde alınan vergilerin kirliliğe ve kaçakçılığı teşvik etmesi, teşviklerin ve çevresel fonların yetersizliği, yetki çatışması, mali yetersizlik, denetim mekanizmasının yetersizliği v.b. birçok nedenlerden dolayı ülkemizde çevre politikaları yeterli düzeyde uygulama alanı bulamamıştır. ÇK'nunda yapılan son değişiklikle de bu yetersizlikler giderilmeye çalışılmıştır.

Çevre politikalarının araçları ekonomik ve mali araçlar ile hukuki araçlar şeklinde iki grupta sınıflandırılmaktadır. Ülkemizde uygulanan çevre politikalarının uygulama araçlarına baktığımızdaysa, sadece hukuki araçlara yer verildiği görülmektedir. Çevre Politikaları arasında yer alan ekonomik ve mali araçlardan bazılarının da kullanılacağı ÇK'nunda belirtilmektedir.

Ülkemizde uygulanmakta olan çevre politikalarında, çevre politikalarının ilkeleri ve bu ilkelerin uygulama araçları; KÖİ (çevre vergileri, çevre standartları (ölçütler- sınır değerler), kirlilik ücretleri, emisyon ücretleri, idari cezalar), İİ (ÇED, kirlenme yasakları), Öİ (özel koruma alanlarının oluşturulması, çevre standartları (ölçütler- sınır değerler), izin, onay ve ruhsat uygulamaları), İşbirliği ve Eşgüdüm İlkesi (ÇED), Kİ (ÇED) ve Eİ (ÇED) şeklinde yer almaktadır. Çevre mevzuatımızda geniş bir yer bulan çevre politikaları ilkeleri ve uygulama araçları, uygulamaya aktarılmasına gelindiğinde yeterli derecede uygulama alanı bulamamıştır.

Çevre politikalarının uygulama araçlarından olan vergilere baktığımızda ise, vergi konusuna göre çevre vergileri çevre vergileri sınıflandırmasında en kapsamlı olan grubu oluşturmaktadır. Bu gruplandırma içerisinde yer alan emisyon vergileri, ürün vergileri, ekipman (donatım) vergileri ve tamamlayıcı mallar vergisi ülkemizin yeterli sermaye birikiminin olmadığı gelişmekte bir ülke olması nedeniyle uygulanamamaktadır. Kullanıcı harçları yerel yönetimler tarafından uygulanmaktadır. Gelir arttırıcı vergiler gruplandırmasına baktığımızda, ülkemizde çevresel nitelik kazanmış vergilerin mali amacının ağırlıklı olduğu görülmektedir. Vergi harcamaları yeteri kadar uygulanamamaktadır. Vergi farklılaştırmasına baktığımızdaysa, ülkemizde uygulanmakta olan ÖTV'de uygulandığı görülmektedir.

Ülkemizde çevre vergileri sınıflandırılmasında yer alabilecek niteliğe sahip beş adet vergi uygulaması bulunmaktadır. Bunlar; kirliliği azaltma doğrultusunda alınan ÇTV, petrol ve türevlerinden alınmakta olan ÖTV; motorlu taşıtlardan alınmakta olan ÖTV, Kanun kapsamına giren doğal gaz, petrol ve bunların ürünleri ile diğer tüm enerji ürünleri, motorlu taşıtların alım satımlarından alınmakta olan KDV, petrol arama ve işletme izinlerinden alınan harçlar ve son olarak da MTV'dir.

Son yıllarda AB uyumlaştırma çalışmaları ile birlikte çevre konusunda birçok önemli adımlar atılmış olduğu görülmektedir. Ülkemizin son yıllarda çevre konusunda daha duyarlı olduğu da edinilen gözlemler arasındadır. Bunun gibi birçok önemi gelişmenin yaşandığından söz edilebilir.

KAYNAKÇA

Agun, Bilge Hakan, *Çevre Sorunlarına Yönelik Vergisel Düzenlemeler ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008.

Akdoğan, Abdurrahman, *Kamu Maliyesi*, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara 2007.

Aksoy, Şerafettin, *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1991.

Algan, Nesrin, Kaya, Dünder, Ayşe, *Türkiye'nin Çevre Konusunda Verdiği Sözler*, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları Sayı: 8, Birinci Basım, Şenol Matbaacılık, Ankara 2005.

Alkin, Erdoğan, Yıldırım, Kemal, Özer, Mustafa, *İktisada Giriş*, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2003.

Arat, Güzin, Türkeş, Murat, "Uluslararası Sözleşmeler Ön Rapor", *TUBİTAK Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli*, Ankara 2002.

Ataç, Beyhan, *Maliye Politikası*, 7. Baskı, ETAM A.Ş. Matbaa, Eskişehir 2006.

Ataç, Beyhan, Önder, İzzettin, Turhan, Salih, *Maliye Politikası*, 3. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2006.

Akyüz, Mustafa, "Endüstriyel Atıkların Çevre Üzerindeki Etkileri ve Gereken Önlemler", *III. Ulusal Ekoloji ve Çevre Kongresi Programı, Biyologlar Derneği*, Kırşehir 1997.

Akipek, Serap, "Dünya Kültürel Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'nin Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 50, Sayı 1, Ankara 2001.

Akyol, Servet, Ulutürk, Süleyman, "Küresel Kamu Malları: Hegemonya ve İstikrarın Küresel Ekonomi Politikası", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 13, Antalya 2007.

Aracıoğlu, Burcu, “Tüketicilerin Satın Alma Davranışında Çevre Bilincinin Etkileri”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, İzmir 2009.

Armağan, Ramazan, “Kamu Ekonomisinde Dışsallıklar ve Dışsallıkların İçselleştirilmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 9, Kütahya 2003.

Arat, Güzin, Türkeş, Murat, “Uluslararası Sözleşmeler Ön Rapor “, *TUBİTAK Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli*, Ankara 2002.

Aslan, Zeynep, “Sanayileşme ve Kentleşmenin Doğada Rekreasyon Faaliyetlerine Duyulan Gereksinimi Arttırıcı Etkisi”, *Ekoloji Dergisi*, Sayı 8, İzmir 1993.

Aslan, Zeynep, Aktaş, Gürhan, “Turizm Açısından Çevre Sorunlarına Genel Bir Bakış”, *Çevre Dergisi*, Sayı 11, İzmir 1994.

Avcı, Nilgün, “Turizmde Taşıma Kapasitesinin Önemi”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, İzmir 2007.

Aktan, Coşkun Can, (ed) “Yoksullukla Mücadele Stratejileri”, *Bir Piyasa Başarısızlığı Nedeni Olarak Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Yoksulluk Sorunu: Kamu Ekonomisinin Rolü ve Kamu Politikası Araçları*, Hak- İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara 2002, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-piyasa-basarisiz.pdf>, (15.03.2009).

Aktan, Coşkun Can, “Piyasa Başarısızlığının Anatomisi ve Kamu Ekonomisi Rasyoneli“, http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/kamu-ekonomisi/kamu-ekon-rasyoneli.pdf, (15.03.2009).

Arabatzis, Efstratios, Papadopoulou, Helen, Manos, Basil, Papadopoulos, Athanassios, “The Implementation of the ‘Polluter Pays’ Principle in the Fruit and Vegetable Canning Industry in the Prefecture of Imathia, Northern Greece”, http://www.tero.gr/library/Tero_paper_cost_estimation_of_pollution.pdf, (15.07.2009).

Andersan, Mikael Skou, *The Use Of Economic Instruments For Environmental Policy - A Half Hearted Affair*, <http://www.iisd.ca/linkages/consume/skou.html>, (07.08.2009).

Austin, Duncan, “Economic Instruments for Pollution Control and Prevention – A Brief Overview”, *Economic Instruments Stream: Economic Instruments as Cost-Effective Solutions to Environmental Problems*, World Resources Institute, 1999, http://pdf.wri.org/incentives_conferencestream2full.pdf, (11.08.2009).

Altun, Sadi, “Yaşanabilir Bir Dünya İçin Kyoto Protokolü’nün Yeri”, 23.03.2009, <http://www.stratejikboyut.com/makale/yasanabilir-bir-dunya-icin-kyoto-protokolunun-yeri-497.html>, (11.10.2009).

“Avrupa Birliği’nin Çevre Politikası”, <http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>, (01.08.2009).

Başol, Koray, Durman, Mustafa, Önder, Hüseyin, *Doğal Kaynakların ve Çevrenin Ekonomik Analizi*, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul 2007.

Bayram, Hasan, Dörtbudak, Zeynep, Evyapan Fişekçi, Fatma, Kargın, Murat, Bülbül, Baytekin, ““Hava Kirliliğinin İnsan Sağlığına Etkileri, Dünyada, Ülkemizde ve Bölgemizde Hava Kirliliği Sorunu” Panali Ardından “, *Dicle Tıp Dergisi*, Cilt 33, Sayı 2, Diyarbakır 2006.

Bakırtaş, İbrahim, “Dışsallıklar Sorununun İçselleştirilmesinde Düzenleyici Vergiler ve Sübvansiyonların Etkinliği: Analitik Bir Yaklaşım”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt VII, Sayı 12, Bursa 1987.

Baki, Birdoğan, Cengiz, Ekrem, “Toplam Kalite Çevre Yönetimi”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt XXI, Sayı 1, Bursa 2002.

Başaran, Fehmi, “Küresel Bir Kamu Malı Olarak Çevrenin Artan Önemi ve Sayıştay Denetimi”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 65 Özel, Ankara 2007.

Başol, Koray, Gökalp, Faysal, “Ekonomi İle Çevre Sorunları Arasındaki İlişkilere Bir Bakış- 1“, *Ekoloji Dergisi*, Sayı 1, İzmir 1991.

Benk, Serkan, “Çevresel Dışsallıkların İçselleştirilmesinde Kullanılan Regülasyon ve Hukuki Sorumluluk Sistemlerinin Değerlendirilmesi”, *Çimento İşveren Dergisi*, Cilt 20, Sayı 5, Eylül 2006.

Boğaziçi Üniversitesi- TÜSİAD Dış Politika Forumu, *Kyoto Protokolü, Avrupa Birliği ve Türk İş Dünyası Konferansı*, İstanbul 2005.

Boz, İsmet, Orhan, Enver, “ABD’de Çevre Koruma ve Arazi Kullanım Politikasında Uygulanan Teşviklere Dayalı Mekanizma”, *KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, Kahramanmaraş 2004.

Berber, Metin, *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, 3. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon 2006.

Brisk, Marion A., *Çevre DOSTO 1001 Proje*, Çev. Beyaz Nokta Vakfı, Beyaz Yayınları, İstanbul 2000.

BÖLGESEL ÇEVRE MERKEZİ (REC), *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü metinler ve temel bilgiler*, İris İletişim, Ankara 2006.

Budak, Sevim, *Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası: Avrupa Topluluğu’nun Çevre Politikası ve Türkiye’nin Uyum Sorunu*, Büke Yayınları Araştırma Dizisi 2000- 6, İstanbul 2002.

Bulutoğlu, Kenan, *Kamu Ekonomisine Giriş Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı*, 7. Baskı, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara 2008.

Buchanan, James. M., “Piyasa Başarısızlığı ve Politik Başarısızlık”, çev. Sabri Tekir, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/tekir-buchanan-piyasa..., (31.07.2009).

“Biyolojik Çeşitlilik”, http://www.ecografya.com/images/sayfalar/dersnotu/lise3/01.biyolojikcesitlili_k.pdf, (08.02.2009).

Brock, William A., Taylor, M. Scott, “Economic Growth and the Environment: A Review of Theory and Emprics”, NBER, Working Paper Series, No: 10854, 2004, <http://www.nber.org/papers/w10854.pdf>, (26.07.2009).

Can, Muhittin, “Makro ve Mikro Açından Endüstriyel Akışkanlıkların Sistem ve Çevre Kirliliğine Etkileri”, *Ekoloji Dergisi*, Sayı 16, İzmir 1995.

Can, Ahmet, Eryener, Doğan, “Sanayi ve Şehir Kaynaklı Hava Kirliliği ve Önlemleri”, *Ekoloji Çevre Dergisi*, Sayı 24, İzmir 1997.

Ceritli, İsmail, “Türkiye’nin Toprak Sorunu”, *Ekoloji Dergisi*, Sayı 22, İzmir 1997.

Cirik, Semra, “Sulak Alanlar”, *Ekoloji Dergisi*, Sayı 7, İzmir 1993.

CBD, “Kıyı ve Deniz Biyolojik Çeşitliliği ve Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi”, *Unep/Gef Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesini Uygulama Projesi*, <http://www.sumikrobiyolojisi.org/pdf/453100510.pdf>, (15.02.2009).

Core.org.,

<http://www.core.org.cn/NR/rdonlyres/Economics/1441PublicEconomicsFall2002/F3D928E6-911C-4CBE-9198-5952499A1844/0/handout3.pdf>, (08.08.2009).

Çağlıyan, Ayşe, Akdemir, İlhan Oğuz, “Gap Bölgesi’nde Şehirleşme ve Çevresel Etkileri”, *TMMOB Çevre Mühendisleri Odası V. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi*, Ankara 2003.

Çakmak, N. Münci. “Biyolojik Çeşitliliğin Hukuken Korunması ve Kamu Yararı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 57, Sayı 1, Ankara 2008.

Çapar, Mustafa, “Özel Tüketim Vergisi ve Türkiye Uygulaması”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 52, Ankara 2004.

Çetin, Tamer, “Çevresel Dışsallıklar ve İçselleştirme Yöntemleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 3, Ankara 2005.

Çokgezen, Jale, “Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt XXIII, Sayı 2, İstanbul 2007.

Çakır, Tufan, Moğol, Tayfun, Ataç, Engin, Heper, Fethi, Dönmez, Recai, Ataç, Beyhan, Varcan, Nezih, *Kamu Maliyesi*, Birinci Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2003.

Çepel, Necmettin, *Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri*, 1. Basım, TÜBİTAK Yayınları, Ankara 2002.

Çepel, Necmettin, *Toprak Kirliliği Erozyon ve Çevreye Verdiği Zararlar*, Sayı 14, Tema Vakfı Yayınları, İstanbul 2007.

Çepel, Necmettin, Ergün, Celal, *Suyun Önemi ve Ekolojik Sorunları*, <http://www.tema.org.tr/Sayfalar/CevreKutuphanesi/Pdf/SuKaynaklari/SuyunOnemiEkolojikSorunlari.pdf>, (08.02.2009).

Çepel, Necmettin, Ergün, Celal, “Küresel Isınma ve Küresel İklim Değişimi”, <http://www.tema.org.tr/Sayfalar/CevreKutuphanesi/Pdf/KureselIsınma.pdf>, (04.02.2009).

Çepel, Necmettin, “Çevre Sorunları”,

http://www.tema.org.tr/Sayfalar/CevreKutuphanesi/Pdf/KureselIsinma/EM_Konu12.pdf, (29.01.2009).

Derelioğlu, Gürgün, *Avrupa Birliği Çevre Mevzuatı ile Türkiye'deki Mevcut Durumun Değerlendirilmesi*, (Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Çevre Mühendisliği Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2007.

Değirmendereli, Ali, “Çeşitli Ülkelerde Uygulanan Ekolojik Vergiler”, *Mevzuat Dergisi*, Sayı 33, Yıl 3, 2000

Demiral, Berkan, “Türkiye Belediyelerinin Çevre Politikaları”, *Trakya Üniversitesi Dergisi Sosyal Bilimler C Serisi*, Cilt 1, Sayı 1, Edirne 2000.

Demirci, Mustafa, “İhtiyatlılık İlkesinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi”, *Adnan Menderes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 23, Sayı 1, Aydın 2009.

Dinler, Zeynel, *Mikro Ekonomi*, Geliştirilememiş 14. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2002.

Dağdemir, Özcan, “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Ekonomik Büyüme: İklim Değişikliği Politikasının Türkiye İmalat Sanayii Üzerindeki Olası Etkileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 60, Sayı 2, Ankara, http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/pdf/60/2/3_ozcan_dagdemir.pdf, (10.10.2009).

Demirayak, Filiz, *Biyolojik Çeşitlilik- Doğa Koruma ve Sürdürülebilir Kalkınma*, TÜBİTAK, Ankara 2002, <http://www.tubitak.gov.tr/tubitak-content-files/vizyon2023/CSK/EK-14pdf>, (08.02.2009).

Duru, Bülent, “Viyana’dan Kyoto’ya İklim Değişikliği Serüveni”, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/fulletext/2037.pdf>, (09.10.2009).

Eker, Aytaç, Altay, Asuman, Sakal, Mustafa, *Maliye Politikası*, 4. Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir 2002.

Erol, Oğuz, *Genel Klimatoloji*, 6. Baskı, Çantay Kitabevi, İstanbul 2004.

Erginay, Akif, *Vergi Hukuku İlkeler- Vergi Tekniği Türk Vergi Sistemi*, 15. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara 1995.

Efendi, Mehmet, *Çevre ve Sayıştay*, (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2005.

Engin, Billur, *Avrupa Birliği Özelinde Çevre Politikalarının Etkinliği*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007.

Erol, Mesut, *Doğal Tekellerin Düzenlenmesi ve Telekomünikasyon Sektöründe Düzenleyici Kurum*, Yayın No DPT 2680, (DPT, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Hukuki Tedbirler ve Kurumsal Düzenlemeler Dairesi Başkanlığı, Basılmış Uzmanlık Tezi), Ankara 2003.

Environmental Taxes and Charges, <http://www.maestrazgo.org/correoinfoager/COMISIONIMPUESTOSAMBIENTAL ESINFORME.Pdf>, (08.08.2009).

Enlarging The Environment Newsletter from the European Commission on environmental Approximation, <http://europa.eu.int/comm/environment/news/enlarg/news7.htm>, (15.07.2009).

Etkins, Paul, “European Environmental Taxes and Charges: Recent Experiences, Issues and Trends”, *Ecological Economics*, Volume 31, Issue 1, 1999, <http://www.elsevier.com./locate/ecolecon>, (27.07.2009).

Erbaşlar, Gazanfer, “Yeşil Pazarlama”, *PARADOKS Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi (- dergi)*, Sayı 1, Yıl 3.

Erkan, Canan, “Çevre Politikalarına Entegre Yaklaşım”, *2. Ulusal İktisat Kongresi*, İzmir 2008.

Eronat, İlhan, “Ekonomi Bilimi ve Çevre Faktörü“, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1- 2, Ankara 1991.

Eroğlu, Nadir, “John R. Hicks’in Refah Ekonomisine Katkıları”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt XIX, Sayı 1, İstanbul 2004.

Es, Muharrem, “Teknoloji, Kalkınma ve Çevre“, *Yerel Siyaset Dergisi*, Sayı 18, Yıl 2, Plato Danışmanlık, İstanbul 2007.

Ferhatoğlu, Emrah, “Bir Kamu Harcaması Türü Olarak Vergi Harcaması ve Türk Kurumlar Vergisi Açısından Değerlendirilmesi”, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, Eskişehir 2005.

Ferhatoğlu, Emrah, “Avrupa Birliği Ortak evre Politikası çerçevesinde evre Vergileri”, *Yaklaşım Dergisi (-e Yaklaşım)*, Sayı 130, 2003.

Fogel, Robert W., “Reconsidering Expectations of Economic Growth After World War II from the Perspective of 2004”, *IMF Staff Papers*, Vol 52 Special Issue, IMF 2005, <http://www.imf.org/External/Pubs/FT/staffp/2005/03/pdf/fogel.pdf>, (12.06.2009).

Güneş, İsmail, *Kamu Maliyesi Ders Notları*, ukurova Üniversitesi İİBF., Adana 2008, www.sanalderslik.com/kamu2008notlar.doc, (01.03.2009).

Gandhi, Ved. P., “The IMF And The Environment”, External Relations Department, Publication Services International Monetary Fund, Washington, D.C. 20431, ABD. 1998, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/exrp/environ/index.htm#2>, (26.07.2009).

Groosman, Britt, *2500 Pollution Tax*, University of Ghent 1999, <http://users.ugent.be/~gdegeest/2500book.pdf>, (07.08.2009).

Güneş, İsmail, “Pigou Tipi Vergiler”, <http://www.idari.cu.edu.tr/igunes/kamu/cozum2.htm>, (08.08.2009).

Gök, Musa, Turgay, Timur, “Devletin Ekonomiye Müdahale Gerekçesi Olarak Doğal Tekel Sorunu ve özüm Önerileri Analizi”, *Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl 3- 4, Sayı 3- 6, Kocaeli 2007- 2008.

Gökbel, Hakkı, Uzun, Kürşat, “Hava Kirliliğinin Solunum Fonksiyonlarına Etkileri”, *evre Dergisi*, Sayı 15, İzmir 1995.

Gül, Ekrem, Ekinci, Aykut, “evresel Düzenlemelerin Dış Ticaret ve Rekabet Gücü Üzerine Etkisi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 7, Kütahya 2002.

Gül, Ekrem, “GATT/WTO erevesinde Uluslar Arası Ticaret ve evre İlişkisi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 9, Kütahya 2003.

Gencer Güler, Gülbahar, Zafer Türkyılmaz, Bahar, “Ülkemizde Tarımsal Alanların ÇED Kapsamında Değerlendirilmesi”, *Ege Üniv. Ziraat Fak. Dergisi*, Cilt 41, Sayı 2, İzmir 2004.

Güngör, Kerem, Demirer, Göksel N., “Kirlilik Önleme ve Sanayiden Bir Başarı Öyküsü”, *Endüstri ve Otomasyon*, No 39, İstanbul 2000.

Gümüsel, Deniz, “Kobilere Yönelik Çevre Yönetimi Araçları: Delta Eko-Verimlilik Programı Örneği”, *TMMOB Çevre Mühendisleri Odası V. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi*, Ankara 2003.

Gürpınar, Ergun, *Çevre Sorunları*, 4. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 1998.

Günaydın, Ayşegül, *Çevre Politikası Aracı Olarak Çevresel Vergilerin Rolü*, (Karedeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon 2001.

Hotunoğlu, Hakan, Tekeli, Recep, “Karbon Vergisinin Ekonomik Analizi ve Etkileri: Karbon Vergisinin Emisyon Azaltıcı Etkisi Var mı?”, *Sosyo Ekonomi Dergisi*, Sayı 2, Ankara 2007.

Hotunoğlu, Hakan, Tekeli, Recep, “Karbon Vergisinin Ekonomik Analizi ve Etkileri: Karbon Vergisinin Emisyon Azaltımına Etkisi Var mı?”, *Güncel Ekonomik Sorunlar Kongresi, 2007 Bildiri Kitabı*, Adnan Menderes Üniversitesi Basımevi, Aydın 2008.

Halkman, A. Kadir, Atamer, Metin, Ertaş, A. Hamdi, “Endüstri ve Çevre İlişkileri”, *Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi (II. Cilt)*, Yayın No 38, Ankara 2000.

Işık, Kani, “Biyolojik Çeşitlilik”,

http://www.tema.org.tr/Sayfalar/CevreKutuphanesi/Pdf/BiyoCesitlilik/EM_Konu9.pdf, (08.02.2009).

Isd and Unep, Environment and Trade: A Handbook, Second Edition, Canada: International Institute for Sustainable Development, 2005, http://www.unep.ch/etb/areas/pdf/envirotrade_handbook_2005.pdf, (31.07.2009).

İlhan, Buket, “Özel Tüketim Vergisinde Avrupa Birliği ve Türk Vergi Sisteminin Uyumlaştırma Çalışmaları”, *Maliye Dergisi*, Sayı 156, Ankara 2009.

İklim Değişikliği İle Mücadele İçin Kapasitelerin Artırılması Projesi, “Türkiye Kyoto Sonrasına Hazırlanıyor”, <http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/CBCCMbrochure.pdf>, (11.10.2009).

JR, Charles Wolf, “Piyasa Dışı Başarısızlığı Teorisi”, çev. Fatih Saygılı, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar7saygili-wolf-piyasa.h..., (31.07.2009).

Jameli, A. Tarık, *Ekolojik Vergiler*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mali Hukuk Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2005.

Karacan, Ali Rıza, *Çevre Ekonomisi ve Politikası Ekonomi, Politika, Uluslar Arası ve Ulusal Çevre Koruma Girişimleri*, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No 6, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2007.

Karakaya, Ethem, Özçağ, Mustafa, “Türkiye Açısından Kyoto Protokolü’ nün Değerlendirilmesi ve Ayrıştırma (Decomposition) Yönetimi ile CO₂ Emisyonu Belirleyicilerinin Analizi”, http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/odtu_paper.pdf, (11.10.2009).

Karakaya, Etem, Özçağ, Mustafa, “İklim Değişikliği ve Kyoto Protokolü Çerçevesinde Türkî Cumhuriyetlerinin Durumu”, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/alatoo.pdf>, (17.02.2009).

Karakaya, Etem, Özçağ, Mustafa, “Sürdürülebilir Kalkınma ve İklim Değişikliği: Uygulanabilecek İktisadi Araçların Analizi”, <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/manas.pdf>, (30.01.2009).

Kayhan, Mahmut, “Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye”, <http://www.meteor.gov.tr/FILES/iklim/kureseliklimdegisimiveturkiye/pdf>, (17.02.2009).

Karacan, Ali Rıza, “İşletmelerde Çevre Koruma Bilinci ve Yükümlülükleri, Türkiye ve Avrupa Birliğinde İşletmeler Yönünden Çevre Koruma Politikaları”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, İzmir 2002.

Karaer, Feza, “Sektörel Politikalar ve Çevre”, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik- Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, Bursa 2002.

Karaer, Feza, Gürlük, Serkan, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Tarım- Çevre-Ekonomi Etkileşimi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Sayı 4, İstanbul 2003.

Karakaya, Etem, Özçağ, Mustafa, “Türkiye Açısından Kyoto Protokolünün Değerlendirilmesi ve Ayrıştırma (Decomposition) Yöntemi İle CO₂ Emisyonu Belirleyicilerinin Analizi“, *VII. ODTÜ Ekonomi Konferansı*, Ankara 2003.

Kaplan, Selim, “Doğa Koruma Çalışmaları ve Yasalarımız”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi*, Yıl 4, Sayı 16, Ankara 2003.

Kasap, Yaşar, Irmak, Seyid, “Türkiye’ de ve Kahramanmaraş İli’nde Tarım Arazileri ve Erozyon Sorunu”, *Çevkor*, Sayı 29, İzmir 1998.

Kaya, Faruk, “Hızlı Kentleşme Sürecinde Çevre Sorunları Önemli Boyutlara Ulaşan Şehirlere İlginç Bir Örnek; Ağrı”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, Kastamonu 2005.

Kayır Öztunalı, Gülser, “Sosyoloji’den Ekososyoloji’ye Doğru Değişen Kuramsal Temeller“, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 9, Antalya 2005.

Katoğlu, Katoğlu, “Yeni Türk Ceza Kanunu ve Çevreye Karşı Suçlar”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt XXIX, Sayı 246, Ankara 2005.

Keleş, Ruşen, Hamamcı, Can, *Çevrebilim*, İmge Kitabevi, Ankara 1993.

Keleş, Ruşen, Hamamcı, Can, *Çevre Politikası*, 5. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2005.

Keleş, Ruşen, *Kentleşme Politikası*, 9. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2006.

Kırbaş, Sadık, *Vergi Hukuku Temel Kavramlar, İlkeler ve Kurumlar*, 17. Baskı, Siyasi Kitabevi, Ankara 2006.

Kılıç, Selim, “Uluslar Arası Çevre Hukukunun Gelişimi Üzerine Bir İnceleme”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Sivas 2001.

Kısa Ovalı, Pınar, “Kitle Turizm ve Ekolojik Turizmin Kavram, Mimari ve Çevresel Etkiler Bakımından Karşılaştırılması”, *Megaron YTÜ. Mim. Fak. E- Dergi*, Cilt 2, Sayı 2, İstanbul 2007.

Kirliliğinin Tarıma Verdiği Zararların Değerinin Biçilmesi: Samsun Gübre (TÜGSAŞ) ve Karadeniz Bakır (BBİ) Sanayileri Örneği”, <http://journals.tubitak.gov.tr/agriculture/issues/tar-99-23-3/tar-23-3-10-97016.pdf>, (01.07.2009).

Kovancılar, Birol, “Küresel Isınma Sorununun Çözümünde Karbon Vergisi ve Etkinliği”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 2, Manisa 2001.

Kökçam, Zeynel, Bahadır, Ayça Erem, “İklim Değişikliği Kyoto Protokolü ve Türkiye”, *tmmob Makine Mühendisleri Odası Tesisat Mühendisliği Süreli Teknik Yayın*, Sayı 67, İstanbul 2002.

Kulu, Bahattin, “Çevre Vergileri ve Gelişmiş Ülkelerdeki Uygulaması”; *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 234, İstanbul 2001.

Kocataş, Ahmet, *Ekoloji ve Çevre Biyolojisi*, 9. Baskı, Ege Üniversitesi Su Ürünleri Yayınları No 51, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 2006.

Konukcu, Mustafa, *Ormanlar ve Ormancılığımız*, DPT Yayın No 2630, Ankara 2001.

Küçükcalay, Mesud, Türkcan, Kemal, “Nüfus ve Kalkınma”, *Kalkınma Ekonomisi ve Seçme Konular*, Derleyen: Sami Taban- Muhsin Kar, Ekin Kitabevi, Bursa 2004.

Lee, Dwight R., “Çevre Kirlenmesi Politik Kirlenmeye Karşı”, <http://www.mimoza.marmara.edu.tr/~mcokgez/Makaleler/cevre.htm>, (20.03.2009).

Mutlu, Ayşegül, *Çevre Ekonomisi Politikalar, Uygulamalar ve Türkiye*, Marmara Üniversitesi Marmara Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No: 15, İstanbul 2002.

Mutlu, Ayşegül, “Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları”, *Maliye Dergisi*, Sayı 150, Ankara 2006.

Mutluer, Kâmil, Heper, Fethi, Dönmez, Recai, Üyümez, M. Erkan, *Vergi Hukuku*, 5. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2007.

Moutondo, Emmanuel Gabriel, “The Polluter Pays Principle”, <http://www.acpa.org.au/docs/Legislation%20and%20Policy/Montondo.PDF>, (05.08 2009).

Nadaroğlu, Halil, *Kamu Maliyesi Teorisi*, 10. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2001.

Noyan, Faruk, “Dünden Bugüne Ekoloji Gerçeği”, *Ekoloji Dergisi*, Sayı 1, İzmir 1999.

Nurengin, Mergup, “Sanayileşmenin Kentleşme Üzerindeki Etkileri”, *Trakya’ da Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu II*, Edirne 1997.

Odum, Eugene P., Barret, Gary W., *Ekolojinin Temel İlkeleri*, çev. Kani Işık, 5. Baskı, Palme Yayıncılık, Ankara 2008.

Okutan, Hasancan, “Hava Kirliliği Kaynakları ve Kontrolü”, *TÜBİTAK-Marmara Araştırma Merkezi Kimya Mühendisliği Araştırma Bölümü*, Derleyenler: Mustafa Tırıs- Ersan Kalafatoğlu- Hasancan Okutan, Marmara Araştırma Merkezi Matbaası, Kocaeli 1993.

OECD, "Politiques de l'Environnement et l'Emploi", *Probleme Economiques*, No: 2527, 1997, çev. Mehmet Işıksoy, "Çevre Politikaları ve İstihdam", *Mülkiyeler Dergisi*, Cilt XXII, Sayı 210- 212.

OECD, "Biotechnology for Clean Industrial Products and Processes Towards Industrial Sustainability", Paris 1998, <http://www.oecd.org/dataoecd/45/27/1895218.pdf>, (08.02.2009).

Orhan, Ayhan, "Sürdürülebilir Kalkınma Politikasında Atık Yönetimi ve Bir Uygulama: Atık Borsası", <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/kalkinma/kalkinma11.pdf>, (05.03.2009).

Oğuz, Zinnet, Özdemir, Mustafa, "Deniz ve Kıyı Kirliliği Avrupa Birliği Uyum Çalışmaları", <http://www.dicle.edu.tr/~halks/m75.htm>, (02.02.2009).

Öncel, Mualla, Kumrulu, Ahmet, Çağan, Nami, *Vergi Hukuku*, Gözden Geçirilmiş 4 Nisan 2007 Tarihli Değişiklikler İşlenmiş 14. Baskı, Turhankitabevi, Ankara 2007.

Özkazanç, Önder, Berberoğlu, C. Necati, Eren, Ercan, Parasız, M. İlker, Yıldırım, Kemal, *İktisat Teorisi*, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayını, 2003 Eskişehir

Öz, Ersan, "Türk Gelir Vergisindeki Bazı Vergi Harcamalarının Optimal Vergileme İlkeleri Açısından Analizi", *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1, İzmir 2002.

Özcan, H. Kurtuluş, Borat, Mehmet, Bayat, Cuma, " Katı Atık Depo Sahası Gazları ve Çevresel Etkileri", *II. Mühendislik Bilimleri Genç Araştırmacılar Kongresi*, İstanbul 2005.

Özdemir, İbrahim, "Çevre Sorunlarının Antroposentrik Karakteri", *Felsefe Dünyası Dergisi*, Sayı 27, Ankara 1998.

Özdemir, Biltekin, "Küresel Kirlenme Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme ve Çevre Vergileri", *23. Türkiye Maliye Sempozyumu 7-11 Mayıs 2008 Türk Vergi Sisteminin Küresel Bağlamda Değerlendirilmesi*, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, Ankara 2008.

Özdemir, Biltekin, "Küresel Kirlenme Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme ve Çevre Vergileri"; "Katma Değer Vergisi Sirküleri/54", *T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı*, <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1028>, (07.07.2010).

Özker, A. Niyazi, “Vergi Hukuku ve Bütçe Politikalarında Vergi Harcaması Olgusu ve Uygulanabilir Etkinliği”, *e- akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, Sayı 7, 2002.

Özsoy, İsmail, Yıldırım, Uğur, “Çevre Kirliliğinin Önlenmesinde Ekonomik Yaklaşımlar ve Çözüm Önerileri”, *Çevre Dergisi*, Sayı 11, İzmir 1994.

Öztürk, Kemal, “Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye’ ye Olası Etkileri“, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, Ankara 2002.

Ponting, Cılıve, *Dünyanın Yeşil Tarihi ve Uygarlıkların Çöküşü*, çev. Ayşe Balcı Sander, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002.

Payan, Fatma, Ertürk, Ferruh, “Kükürt Dioksit ve Azot Oksit Kirleticilerinin 1995- 1996 Kış Sezonunda Bursa İçi Hava Kirliliği Haritalarının Oluşturulması”, *Çevkor*, Cilt 11, Sayı 45, İzmir 2002.

Pallemaerts, Marc, “Stockholm’den Rio’ya Uluslar Arası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım Mı?”, çev. Bülent Duru, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, No 1- 4, Ankara 1997.

Peker, Osman, Demirci, Mustafa, “İklim Değişikliğinin Bilim ve Ekonomi Perspektifinden Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 1, Isparta 2008.

Pınarlı, Vedat, Salihoğlu, Güray, *Çevresel Etki Değerlendirmesi Dersi (ÇED) Ders Notları*, (Uludağ Üniversitesi Çevresel Etki Değerlendirmesi Dersi Notları) Bursa 2007, http://home.uludag.edu.tr/users/gurays/images/CED_Dersi_Notlari.pdf, (20.08.2009).

Stiglitz, Joseph E., *Kamu Kesimi Ekonomisi*, çev. Ömer Faruk Batıer, 2. Baskı, Marmara Üniversitesi Yayını No 549, İstanbul 1994.

Samur, Hayriye, “Küresel İklim Değişikliği”, *I. İklim Değişikliği Kongresi Tikdek 2007 Bildiri Kitabı*, İstanbul 2007.

Saruç, Naci Tolga, “Global Çevre Vergilerinin Kalkınma Amaçlı Uygulanabilirliği”, *Küreselleşme ve Kamu Maliyesinde Yaşanan Dönüşüm*, Editörler: Aytaç Eker- Ayça Hayal Şimşek, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No 2009/ 392, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara 2009.

Sayılı, Murat, Akman, Zekeriya, “Tarımsam Uygulamalar ve Çevreye Olan Etkileri”, *Çevre Dergisi*, Sayı 12, İzmir 1994.

Saygılı, Abdurrahman, “Avrupa Birliği’nin Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönergesine Kısa Bir Bakış”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 3, No 2, Ankara 2004.

Sayıştay Başkanlığı, *Uluslar Arası Sempozyum ve Çevre Denetimi ve Sayıştaylar*, Ankara 2007.

Sponzo, Derya, Dölgen, Deniz, “Çevre Yönetimi ve Sürdürülebilir Kalkınma İlişkisi”, *TMMOB Çevre Mühendisleri Odası 2. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi*, İstanbul 1997.

Stefan,Specek, Ekıns,Paul, *Recent Trends in the Application of Economic Instruments in EU Member States plus Norway and Switzerland and an Overview of Economic Instruments in Central and Eastern Europe Update of Database of Environmental Taxes and Charges*, <http://www.maestrazgo.org/correoinfoager/COMISIONIMPUESTOSAMBIENTAL ESINFORME.Pdf>, (08.08.2009).

Şenatar, Burhan, Kirmanoğlu, Hülya, Şener, Orhan, *Kamu Ekonomisi*, 2. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2004.

Şenyüz, Doğan, Yüce, Mehmet, Gerçek, Adnan, *Türk Vergi Sistemi*, 1. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa 2008.

Talınlı, İlhan, “Çevre Politikaları”, *3. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi*, İzmir 1999.

Talu, Nuran, “TBMM’nin Çevre Politikalarındaki Rolü: TBMM Çevre Komisyonunun İşlevi”, *Yasama Dergisi*, Sayı 8, Ankara 2008.

Taşkaya, Berrin, “Tarım ve Çevre”, *Tarımsal Araştırma Enstitüsü T.E.A.E.-Bakış*, Sayı 5, Nüsha 1, Ankara 2004.

Tavşancı, Aykut, “Avrupa Birliği Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri”, *İktisat İşletme ve Finans Mali ve Ekonomik Sorunlara Yönelik Aylık Yayın*, Cilt 20, Sayı 236, Ankara 2005.

Tanıvermiş, Harun, Mülayim, Z. Gökalp, “Sanayinin Neden Olduğu Çevre Üren, Arslan, H., “Kamu Maliyesi Alanında Yeni Bir İnceleme Konusu: Uluslararası Kamusal Mallar”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/454/5174.pdf>, (10.02.2010).

Taytak, Mustafa, Meçik, Oytun, “Küresel Çevre Sorunlarına Karşı Uluslararası Yeşil Dialog”, <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/kalkinma/kalkinma16.pdf>, (04.03.2010).

T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, *Özel Tüketim Vergisi Kanunu Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu (1/988)*, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/gerekceler/KDV/tvk_4760_sayili_kanun.pdf, (07/12/2009).

T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, *4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nda yer alan (I) Sayılı Liste*, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/otv_oranlari_tum/15_07_2009.htm, (07/12/2009).

T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, *4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nda yer alan (II) Sayılı Liste*, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/otv_oranlari_tum/1_10_2009_II_sayili_1_iste.htm, (07/12/2009).

T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, “Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, *2/1/2004 tarih ve 25334 (M) Sayılı R.G.*, <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1028>, (08/12/2009).

T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, *Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı ve Plan ve Bütçe Komisyonu Tasarısı (1/ 720)*, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/gerekceler/6183/5035_sayili_kanun.pdf, (08/12/2009).

T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, *4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nda yer alan (I) Sayılı Liste*, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/otv_oranlari_tum/31_12_2009.htm, (26/05/2010).

T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, *4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu'nda yer alan (II) Sayılı Liste*, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/otv_oranlari_tum/1_12_2009_II_sayili_1_iste.htm, (26/05/2010).

Tuncay, Utku, “AB Çevre Müzakerelerinde Türkiye”
http://www.tepa.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/cevrepolicy_paper.pdf,

(11.06.2009).

Türküm, A. Sibel, *Çağdaş Toplumda Çevre Sorunları ve Çevre Bilinci*,
<http://www.aof.edu.tr/kitap/IOLTP/1268/unite10.pdf>, (02.07.2009).

TMMOB Maden Mühendisleri Odası, *II. Madencilik ve Çevre Sempozyumu*,
 Ankara 2007.

Tekin, Ahmet, Vural, İstiklal Y., “Global Kamusal Malların Finansman Aracı Olarak Global Vergi Önerileri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, Konya 2004.

Telli, Serap, “Devletler Hukuku Açısından Çevre Kirliliği Ölçütleri ve Ölçüt Saptama Yolları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 41, Sayı 1- 4, Ankara 1989- 1990.

Tezcan, Devrim, “Çevre Yönetimi“, *TMMOB Metalurji Mühendisleri Odası Metalurji Dergisi*, Sayı 127, Ankara 2001.

Toprak, Duriye, “Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 4, Isparta 2006.

Tuna, Muammer, “Çevresel Sorunların Küreselleşmesi”, *Muğla Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Muğla 2000.

Turgut, Nükhet, “Kirlenen Öder İlkesi ve Çevre Hukuku”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 44, Sayı 1- 4, Ankara 1995.

Turgut, Nükhet, “İhtiyat İlkesi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 45, Sayı 1, Ankara 1996.

Turgut, Nükhet, “Çevre Hukukunda Çevreci Örgütlere Tanınan Olanaklar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 45, Sayı 1, Ankara 1996.

Turgut, Nükhet, “ Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Katılımın Rolü”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 52, No 1- 4, Ankara 1997.

Türkeş, Murat, Sümer, Utku M., Çetiner, Gönül, “Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizmaları”, *tmmob Makine Mühendisleri Odası Tesisat Mühendisliği Süreli Teknik Yayın*, Sayı 52, İstanbul 2000.

Türkeş, Murat, “Küresel İklimin Korunması İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Türkiye”, *tmmob Makine Mühendisleri Odası Tesisat Mühendisliği Süreli Teknik Yayın*, Sayı 61, İstanbul 2001.

Turhan, Salih, *Vergi Teorisi ve Politikası*, Altıncı Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1998.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963- 1967*, DPT, Ankara 1963.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968- 1972*, DPT, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973- 1977)*, DPT, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979- 1983)*, Yayın No DPT: 1664, Ankara 1979.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985- 1989*, Yayın No: DPT: 1974, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990- 1994*, Yayın No: DPT: 2174, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996- 2000*, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001- 2005*, Ankara 2000.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *2001- 2005 Sekizinci Kalkınma Planı İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyon Raporu*, DPT: 2532- ÖİK: 548, Ankara 2000.

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Çevre Envanteri Dairesi Başkanlığı, *Türkiye Çevre Atlası*, T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Ankara 2004.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007- 2013*, Ankara 2006.

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, *AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi (UÇES) (2007- 2023)*, Ankara 2006.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *2007- 2013 Dokuzuncu Kalkınma Planı Çevre Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Yayın No DPT: 2732, ÖİK: 688, Ankara 2007.

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, *Türkiye Çevre Durum Raporu*, Yayın No 5, Görsel Matbaacılık, Ankara 2007.

T.C. Maliye Bakanlığı AB ve Dış İlişkiler Başkanlığı, *Bülten Temmuz 2007*, Sayı 6, Ankara 2007.

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, “Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizmaları ve Diğer Uluslararası Emisyon Ticareti Sistemleri”, *13/5/2008 tarih ve B.18.ÇYG.0.02.00.04-020/8366 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı Özel İhtisas Komisyon Raporu*, Ankara 2008.

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, *Ulusal Biyolojik Stratejisi ve Eylem Planı*, 1. Baskı, Çevre ve Orman Bakanlığı, Ankara 2008.

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Meteoroloji Genel Müdürlüğü, “Ozon ve UV”, <http://www.dmi.gov.tr/arastirma/ozon-ve-uv.aspx>, (11.02.2009).

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, *Küresel İklim Değişimi ve Etkileri*, <http://www.meteor.gov.tr>, (25.02.2009).

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, “Çevre Kirliliğinin Nedenleri”, <http://www.cevreonline.com/CevreKR/cevrekirlilik%20nedenleri>, (25.06.2009).

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, “Çevresel Etki Değerlendirmesi”, <http://www.cevreonline.com/ced.htm>, (20.08.2009).

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü, *İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi*, http://www.ogm.gov.tr/iklim/BM_iklimcerceve.pdf, (10.09.2009).

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı (ÖÇKKB), *Türkiye'nin Çevre Konusunda Taraf Olduğu Uluslararası Sözleşmeler*, <http://www.ockkb.gov.tr/tr/Icerik.ASP?ID=118>, (06.10.2009).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://ua.mfa.gov.tr/>, (09.10.2009).

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı,
http://www.cevreonline.com/hukuk/idari_adli.htm, (20/11/2009).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi*,
<http://www.mfa.gov.tr/biyolojik-cesitlilik-sozlesmesi-tr.mfa>, (09.10.2009).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Tehlikeli Atıkların Sınır Aşırı Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Sözleşme*, <http://www.mfa.gov.tr/tehlikeli-atiklarin-sinir-asiri-tasinmasi-ve-bertaraf-edilmesinin-kontrolune-iliskin-basel-sozlesmesi.tr.mfa>, (09.10.2009).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) ve Kyoto Protokolü*, http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-_bmidcs_-ve-kyoto-protokolu-.tr.mfa, (10.10.2009).

TBMM, *Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Çevre Komisyonu Raporu (1/322)*, “Genel Gerekçe”, Dönem 22, Yasama Yılı 3, Ankara.

T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Başkanlığı, *Çevre Kanunu Tasarısı ve Milli Savunma, İçişleri ve Dışişleri ve Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonları Raporları. (1/634)*, “Çevre Kanunu Tasarısı Gerekçesi”, Sayı K.K.T.D. 18/ 101- 1453/ 01940, Ankara 1983.

T.C. ÇEVRE VE ORMAN BAKANLIĞI, *Genelge*, “SKHKK Yönetmelik Uygulaması”, Sayı B.18.ÇYG.002.00.01-010-06-/7074, ÇEVRE VE ORMAN BAKANLIĞI Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, Ankara 2009.

TUBİTAK, “Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Tematik Panali Vizyon ve Öngörü Raporu”, *Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi*, Ankara 2003.

Toros, Aykut, Ulusoy, Mahir, Ergöçmen, Banu, “Nüfus ve Çevre”, *Ulusal Çevre Eylem Planı*, Ankara 1997.

Turgut, Nükhet, *Çevre Hukuku (Karşılaştırmalı İnceleme)*, Yenilenmiş 2. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara 2001.

Turkeş, Murat, “Hava, İklim, Şiddetli Hava Olayları ve Küresel Isınma”, *Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü 2000 Yılı Semineri*, Seminer Dizisi 1, Ankara 2001.

Türkiye Çevre Vakfı, *Türkiye'nin Çevre Sorunları*, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını No: 163, Ankara 2003.

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı, “Kişisel Gelişim, Çevre Koruma”, *MEGEP (Mesleki Eğitim Ve Öğretim Projesi)*, Ankara 2006.

Ulusoy, Ahmet, Vural, Tarık, “Kentleşmenin Sosyo Ekonomik Etkileri”, *Belediye Dergisi*, Cilt 7, Sayı 12, 2001.

Ulusoy, Ali D., “Çevre Kirlenmesinin Oluşmasından Sonraki Aşamada Medeni Hukuk, Ceza Hukuku ve İdare Hukuku Çözümlerine Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Hukuk fakültesi Dergisi*, Cilt 143, Sayı 1- 4, Ankara 1993.

Uslu, Cengiz, Yücel, Muzaffer, “Adana Kentinde Gürültü Kirliliği Üzerine Bir Araştırma”, *Çevkor*, Sayı 25, İzmir 1997.

Uzunoğlu, Selim, “Çevre Problemlerine Farklı Bir Bakış”, *Ekoloji Dergisi*, Sayı 12, İzmir 1994.

United Nations Population Division, World at Six Billion, 1999, <http://www.un.org/esa/population/publications/sixbillion/sixbilpart1.pdf>, (02.07.2009).

United Nations, “Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change”, LIMITED, FCCC/CP/1997/1.7/Add.1, 10 December 1997, <http://unfccc.int/resource/docs/cop3/107a01.pdf>, (01.08.2009).

UNESCO, “The Precautionary Principle: World Commission on the Ethics of Scientific Knowledge and Tecnology (COMEST)”, *UNESCO*, <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001395/139578e.pdf>, France2005, (01.08.2009).

Vos, Hans B., Barde, Jean- Philippe, Mountford, Helen, *Les Instruments Economiques Pour Le Countrole De La Pollution Et La Gestion Des Ressources*

Naturelles Dans Les Pays De L'ocle: Un Examen D'ensemble,
Env/Epoc/Geeı(98)35/Rev1/Final, 06-Oct-1999,
[http://www.oalis.oecd.org/oalis/1998doc.nsf/LinkTo/NT00000DD2/\\$FILE/10F91144.PDF](http://www.oalis.oecd.org/oalis/1998doc.nsf/LinkTo/NT00000DD2/$FILE/10F91144.PDF), (05.03.2010).

Yalçın, Armağan Zafer, “Küresel Çevre Politikalarının Küresel Kamusal Mallar Perspektifinden Değerlendirilmesi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 21, Balıkesir, 2009.

Yavuz, Ercan, Zığındere, Önder, “Sürdürülebilir Kalkınmanın Turizme Etkisi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4, Balıkesir 2000.

Yılmaz, Abdullah, Bozkurt, Yavuz, Taşkın, Ercan, “Doğal Kaynakların Korunmasında Çevre Yönetiminin Etkinliği”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 13, Kütahya 2005.

Yılmaz Turgut, Nükhet, *Çevre Politikası ve Hukuku*, İmaj Yayınevi, Ankara 2009.

Yılmaz, Ejder, Çağlar, Tacar, *Tebliğat Hukuku*, Yarıaçık Cezaevi Matbaası, Ankara 1983.

Yüksel, Cihan, *Dışsalıklarda Kamusal Çözümler: Türkiye Uygulaması*, (Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2006.

Yücel, Mustafa, Ekmekçiler, Ümit Serkan, “Çevre Dostu Ürün Kavramına Bütünsel Yaklaşım: Temiz Üretim Sistemi, Eko- Etiket, Yeşil Pazarlama”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 26, 2008.

Yoğurtçuoğlu, N. Tülin, “Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı”, *II. Ulusal Kentsel Altyapı Sempozyumu*, Ankara,
<http://www.ekutuphane.imo.org.tr/pdf/11290.pdf>, (26.10.2009).

“The Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal”, Reproduced in 28 ILM 1989, 657,

<http://www.jus.uio.no/lm/hazardous.waste.transboundary.movement.control.and.disposal.basel.convention.1989/doc#36>, (01.08.2009).

World Resources Institute, “Tax Reform, Energy and the Environment”, Haz. Eric Toder, *WRI Policy Brief*, June 2007, http://pdf.wri.org/Brookings-WRI_TaxExpenditures.pdf, (11.05.2010).

— “Tebliğat Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 19/2/1959 ve R.G. Sayısı: 10139.

— “Tebliğat Tüzüğü”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/9/1959 ve R.G. Sayısı: 10303.

— “334 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1961)”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 9/7/1961 ve R.G. Sayısı: 10859.

— “Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/2/1963 ve R.G. Sayısı: 11342.

— “Harçlar Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi:17/7/1964 ve R.G. Sayısı:11756.

— “Finansman Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 10/8/1970 ve R.G. Sayısı: 13575.

— “2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 29/5/1981 ve R.G. Sayısı: 17354.

— “2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982)”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 9/11/1982 ve R.G. Sayısı: 17863 (Mükerrer).

— “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu”, R.G. Tarihi: 23/7/1983 ve R.G. Sayısı: 18113.

— “2872 Sayılı Çevre Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/8/1983 ve R.G. Sayısı: 18132.

— “2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/8/1983 ve R.G. Sayısı: 18132.

— “2918 Sayılı Karayolları Trafik Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 18/10/1983 ve R.G. Sayısı: 18195.

— “Akaryakıt Tüketim Vergisi Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 20/11/1984 ve R.G. Sayısı: 18581.

— “Çevre Kirliliği Önleme Fonu Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 17/5/1985 ve R.G. Sayısı: 18757.

— “Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 2/11/1986 ve R.G. Sayısı: 19269.

— “Milli Parklar Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 12/12/1986 ve R.G. Sayısı: 19309.

— “Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Kurulmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 13/11/1989 ve R.G. Sayısı: 20341.

— “3621 Sayılı Kıyı Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 17/4/1990 ve R.G. Sayısı: 20495.

— “Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 14/3/1991 ve R.G. Sayısı: 20814.

— “Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 7/2/1993 ve R.G. Sayısı: 21489.

— “Tehlikeli Atıkların Sınırötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 15/5/1994 ve R.G. Sayısı: 21935.

— “Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanların Korunması Sözleşmesi (RAMSAR)”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 17/5/1994 ve R.G. Sayısı: 21937.

— “Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 27/12/1996 ve R.G. Sayısı: 22860.

— “Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/6/1997 ve R.G. Sayısı: 23028.

— “Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 3/7/2001 ve R.G. Sayısı: 24451.

— “Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 6/6/2002 ve R.G. Sayısı: 24777.

— “Özel Tüketim Vergisi Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 12/6/2002 ve R.G. Sayısı: 24783.

— “Akdeniz’de Özel Koruma Alanları ve Biyolojik Çeşitliliğe İlişkin Protokol”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 22/9/2002 ve R.G. Sayısı: 24854.

— “Çevre ve Orman Bakanlığı’nın Görevleri Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 8/5/2003 ve R.G. Sayısı: 25102.

— “4915 Sayılı Kara Avcılığı Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/7/2003 ve R.G. Sayısı: 25165.

— “4982 Sayılı Bilgi Edinme Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 24/10/2003 ve R.G. Sayısı: 25269.

— “Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 16/12/2003 ve R.G. Sayısı: 25318.

— “Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 2/1/2004 ve R.G. Sayısı: 25334 (Mükerrer).

— “Tarımsal Kaynaklı Nitrat Kirliliğine Karşı Suların Korunması Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 18/2/2004 ve R.G. Sayısı: 25377.

— “Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 5/6/2004 ve R.G. Sayısı: 25483.

— “Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/8/2004 ve R.G. Sayısı: 25377.

— “Türk Ceza Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 12/10/2004 ve R.G. Sayısı: 25611.

— “5262 Sayılı Organik Tarım Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 3/12/2004 ve R.G. Sayısı: 25659.

— “Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/12/2004 ve R.G. Sayısı: 25687.

— “Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/12/2004 ve R.G. Sayısı: 25687.

— “Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/12 /2004 ve R.G. Sayısı: 25687.

— “Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 14/3/2005 ve R.G. Sayısı: 25755.

— “Kabahatler Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/3/2005 ve R.G. Sayısı: 25772 (M.).

— “Bitkisel Atık Yağlarının Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 19/4/2005 ve R.G. Sayısı: 25791.

— “Sulak Alanların Korunması Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi. 17/5/2005 ve R.G. Sayısı: 25818.

— “Toprak Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 31/5/2005 ve R.G. Sayısı: 25831.

— “Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 10/6/2005 ve R.G. Sayısı: 25841.

— “Madencilik Faaliyetleri İzin Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 21/6/2005 ve R.G. Sayısı: 25852.

— “Bilgi Edinme Hakkı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 27/4/2004 ve R.G. Sayısı: 25445 (R.G. 10/11/2005 ile değişik).

— “İçmesuyu Elde Edilen veya Elde Edilmesi Planlanan Yüzeysel Suların Kalitesine Dair Yönetmelik (79/ 869/ AB ile değişik 74/ 440/ AB)”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 20/11/2005 ve R.G. Sayısı: 25999.

— “Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği (76/ 464/ AB)”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 26/11/2005 ve R.G. Sayısı: 26005.

— “Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Bilgi Edinme Hakkı Uygulama Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 1/4/2006 ve R.G. Sayısı: 26126.

— “Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 23/5/2006 ve R.G. Sayısı: 26167.

— Devlet Planlama Teşkilatı Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007- 2013), *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 1/7/2006 ve R.G. Sayısı: 26215 (Mükerrer).

— “Endüstri Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 22/7/2006 ve R.G. Sayısı: 26236.

— “5553 Sayılı Tohumculuk Kanunu”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 8/11/2006 ve R.G. Sayısı: 26340.

— “Ömrünü Tamamlamış Lastiklerin Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 25/11/2006 ve R.G. Sayısı: 26357.

— “Denizlerde Balık Çiftliklerinin Kurulamayacağı Hassas Alan Niteliğindeki Kapalı Koy ve Körfez Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Tebliğ”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 24/1/2007 ve R.G. Sayısı: 26413.

— “Çevre Kanununca Alınması Gereken İzin ve Lisanslar Hakkında Yönetmelik”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 29/4/2007 ve R.G. Sayısı: 27214.

— “Çevre Kanununa Göre Verilecek İdarî Para Cezalarında İhlalin Tespiti ve Ceza Verilmesi İle Tahsili Hakkında Yönetmelik”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 3/7/2007 ve R.G. Sayısı: 26482.

— “Madencilik Faaliyetleri İle Bozulan Arazilerin Doğaya Yeniden Kazandırılması Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 14/12/2007 ve R.G. Sayısı: 26730.

— “Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği (2002/ 49/ EC)”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 7/3/2008 ve R.G. Sayısı: 26809.

— “Tohumlukların Yetiştirileceği Özel Üretim Alanlarının Özellikleri ve bu Alanlarda Uyulması Gereken Kuralların Belirlenmesine Dair Yönetmelik”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 13/5/2008 ve R.G. Sayısı: 26875.

— “Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 17/7/2008 ve R.G. Sayısı: 26939.

— “Çevre Düzeni Planına Dair Yönetmelik”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 11/11/2008 ve R.G. Sayısı: 27051.

— “2872 Sayılı Çevre Kanunu Uyarınca Verilecek İdari Para Cezalarına İlişkin Tebliğ (2009/1)”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 30/12/2008 ve R.G. Sayısı: 27096.

— “Tanker Temizleme Tesisleri Tebliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 29/1/2009 ve R.G. Sayısı: 27125.

— “Denizlerde Kullanılan Balık Yetiştiriciliği Tesislerinin İzlenmesine İlişkin Tebliğ”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 13/6/2009 ve R.G. Sayısı: 27257.

— “Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 3/7/2009 ve R.G. Sayısı: 27277.

— “Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği Numune Alma ve Analiz Metodları Tebliği”, *Resmi Gazete*, R.G. Tarihi: 10/10/2009 ve R.G. Sayısı: 27372.

— “14 Seri Nolu Belediye Gelirleri Kanunu Genel Tebliği”, *T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı*, R.G. Tarihi:08/01/1994 ve R.G. Sayısı: 21812.

— “Belediye Gelirleri Kanunu Genel Tebliği (Seri No: 33)”, *T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı*, R.G. Tarihi: 20/12/2006 ve R.G. Sayısı: 26382.

— “Belediye Gelirleri Kanunu Genel Tebliği (Seri No: 35)”, *T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı*, R.G. Tarihi: 23/12/2008 ve R.G. Sayısı: 27089.

— “Katma Değer Vergisi Kanunu”, *T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı*, <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1028>, (07.07.2010).

— “(1) Sayılı Tarife”, *T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı*, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/eski/harc_teb_60_ek.pdf, (07.07.2010).

EK- 1**KANUNLAR**

KANUN ADI	KANUN NUMARASI	R.G. SAYISI	R.G. TARİHİ
Tarım Kanunu	5488	26149	25/4/2006
Kimyasal Silahların Geliştirilmesi, Üretimi, Stoklanması ve Kullanımının Yasaklanması Hakkında Kanun	5564	26383	21/12/2006
Enerji Verimliliği Kanunu	5627	26510	2/5/2007
Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu	5686	26551	13/6/2007
Nükleer Güç Santrallerinin Kurulması ve İşletilmesi İle Enerji Satışına İlişkin Kanun	5710	26707	21/11/2007
Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu İle Mera Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	5751	26835	2/4/2008
Birleşmiş Milletle İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Yönelik Kyoto Protokolüne Katılmamızın Uygun Bulduğuna Dair Kanun	5836	27144	17/2/2009
Uçucu Maddelerin Zararlarından İnsan Sağlığının Korunmasına Dair Kanun	5898	27230	16/5/2009
Biyogüvenlik Kanunu	5977	27533	26/3/2010

EK- 2

KANUN TASARI VE TEKLİFLERİ

DÖNEMİ ve Y. YILI	ESAS NO	BAŞKANLĞA GELİŞ TARİHİ	ÖNERGENİN ÖZETİ	SON DURUM
23/2	2/154	11/02/2008	Ağaçlandırma ve Erozyonla Mücadele Kurumu Kanun Teklifi	Komisyonunda
23/2	2/250	08/05/2008	İyonlaştırılmayan Radyasyondan Korunma Kurulu Kurulması Hakkında Kanun Teklifi	
23/2	1/633	21/07/2008	Uluslararası Bitki Koruma Sözleşmesine Katılmamızın Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı	Komisyonunda
23/3	2/325	21/10/2008	4122 Sayılı Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanununa Bir (1) Madde Eklenmesi Hakkında Kanun Teklifi	Gündemde
23/3	2/384	30/12/2008	Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunda ve Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi	Komisyonunda
23/3	2/490	03/07/2009	Zeytinciliğin Islahı ve Yabanilerinin Aşılattırılması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi	Komisyonunda
23/4	1/742	31/07/2009	Tebliğat Kanunu ile Adli Sicil Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı	Gündemde
23/4	1/748	26/08/2009	Türkiye Cumhuriyet Hükümeti ile Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Çevre Koruma Alanında İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı	Komisyonunda
23/4	1/778	13/11/2009	D-8 Üye Devletleri Arasında Tercihli Ticaret Anlaşmasının ve Anılan Anlaşmanın Ekini Oluşturan D-8 Üyesi Devletler Arasında Tercihli Ticaret Anlaşmasına (TTA) İlişkin Menşe Kurallarının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı	Komisyonunda
23/4	1/785	25/11/2009	Kullanılmış Yakıt İdaresinin ve Radyoaktif Atık İdaresinin Güvenliği Üzerine Birleşik Sözleşmeye Katılmamızın Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı	Komisyonunda
23/4	2/562	29/12/2009	4207 Sayılı Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi	Komisyonunda
23/4	2/567	06/01/2010	5727 Sayılı Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Teklifi	Komisyonunda
23/4	2/585	20/01/2010	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi	Komisyonunda
23/4	1/809	12/02/2010	Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Çin Halk Cumhuriyeti Ulusal Enerji İdaresi Arasında Enerji Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptının	Komisyonunda

EK- 2

KANUN TASARI VE TEKLİFLERİ

			Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı	
23/4	2/616	16/02/2010	Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi	Komisyonunda
23/4	1/806	15/02/2010	Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu Tasarısı	Gündemde
23/4	1/832	08/03/2010	Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Orman Bakanlığı ile Irak Cumhuriyeti Su Kaynakları Bakanlığı Arasında Su Alanında Mutabakat Zaptının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı	Komisyonunda
23/4	1/826	05/03/2010	Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Orman Bakanı ile Avusturya Cumhuriyeti Federal, Tarım, Ormancılık, Çevre ve Su Yönetimi Bakanı Arasında Çevre ve Ormancılık Alanında İşbirliği Mutabakat Muhtırasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı	Komisyonunda

EK- 3

YÖNETMELİKLER

YÖNETMELİK ADI	YÖNETMELİK NUMARASI	R.G. SAYISI	R.G. TARİHİ
İyi Tarım Uygulamalarına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26169	15/5/2006
Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin Azaltılmasına İlişkin Yönetmelik		26176	23/6/2006
Açık Alanda Kullanılan Teçhizat Tarafında Oluşturulan Çevredeki Gürültü Emisyonu İle İlgili Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	2005/88/AT ile 2000/14/AT	26180	27/5/2006
Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik		26191	7/6/2006
Zirai Karantina Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26204	20/6/2006
Hayvan Deneyleri Etik Kurullarının Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik		26220	6/7/2006
Maden Kanunu Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26232	18/7/2006
Endüstri Tesislerinden Kaynaklanan Hava Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği		26236	22/7/2006
Tarımda Kullanılan Kimyevi Gübrelere Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26243	29/7/2006
Fındık Lisansı Depo Yönetmeliği		26247	2/8/2006
Hayvancılık İşletmelerinin Kuruluş, Çalışma, Denetleme Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik		26254	9/8/2006
Salos ve Marpol Sözleşmelerine Göre Bildirimlere İlişkin Yönetmelik		26256	11/8/2006
Elektrik Piyasasında Üretim Faaliyetinde Bulunmak Üzere Su Kullanım Hakkı Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26257	12/8/2006
Motorlu Araçların Dış Gürültü Emisyonları ve Egzoz Sistemleri ile İlgili Tip Onayı Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	70/157/AT	26269	24/8/2006
Motorlu Araçların Karbon Dioksit Emisyonları ve Yakıt Tüketimi İle İlgili Tip Onayı Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	2004/3/AT ile 80/1268/AT	26271	26/8/2006
Güllük Liman Yönetmeliği		26272	27/8/2006
Tabii Afetlerden Zarar Gören Çiftçilere Yapılacak Yardımlar Hakkında Yönetmelik	2006/10857	26272	27/8/2006
Motorlu Araçların Motorlarından Çıkan Gazların Havayı Kirlletmesine Karşı Alınacak Tedbirlerle İlgili Tip Onayı Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	70/220/AT	26273	28/8/2006
Motorlu Araçlarda Kullanılan Dizel Motorlardan Çıkan Kirlletici Emisyonlara Karşı Alınan Önlemler İle İlgili Tip Onayı Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	2005/21/AT ile 72/306/AT	26273	28/8/2006
Araçlarda Kullanılan Sıkıştırma Ateşlemeli Motorlardan Çıkan Gaz ve Partikül Kirlleticilerin Emisyonlarına ve Araçlarda Kullanılan Doğal Gaz veya Sıvılaştırılmış Petrol Gazı İle Çalışan Pozitif Ateşlemeli Motorlardan Çıkan Gaz Halindeki Kirlleticilerin Emisyonlarına Karşı Alınacak	88/77/AT	26273	28/8/2006

EK- 3

YÖNETMELİKLER

Tedbirlerle İle İlgili Tip Onayı Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik			
Kıyı Emniyeti ve Gemi Kurtarma İşletmeleri Genel Müdürlüğü Tesislerinden Yararlanacak Kişi, Kamu ve Özel Kuruluşların Sistem, Cihaz ve Donanımlarına Yer Tahsisi ve Kule Kullanılması Hizmetlerinin Sağlanmasına İlişkin Yönetmelik		26290	15/9/2006
Tarımda Kullanılan Organik, Organomineral, Özel, Mikrobiyal ve Enzim İçerikli Organik Gübreler ile Toprak Düzenleyicilerinin Üretimi, İthalatı, İhracatı, Piyasaya Arzı ve Denetimine Dair Yönetmelik' te Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik		26290	15/9/2006
Petrol Piyasası Lisans Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26303	28/9/2006
Mesire Yerleri Yönetmeliği		26305	30/9/2006
Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26310	5/10/2006
Petrol Piyasasında Ulusal Merkezi Uygulamasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26315	10/10/2006
Kozmetik Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26317	12/10/2006
Belediyelerin Kentsel Altyapı İhtiyaçları İçin Tahsis Edilen Ödeneğin Kullanımına İlişkin Yönetmelik		26319	14/10/2006
Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26322	17/10/2006
Alkol ve Alkollü İçkilerin İç ve Dış Ticaretine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26322	17/10/2006
Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Jeoloji Mühendisleri Odası Serbest Jeoloji Mühendislik ve Müşavirlik Hizmetleri Uygulama, Büro Tescil ve Mesleki Denetim Yönetmeliği		26323	18/10/2006
Belediye İtfaiye Yönetmeliği		26326	21/10/2006
İç Su Araçları Yönetmeliği		26326	21/10/2006
Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanunun Uygulama Yönetmeliği		26326	21/10/2006
Gemilerin Genel Denetimi ve Belgelendirilmesi Hakkında Yönetmelik		26342	10/11/2006
Zirai Karantina Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26344	12/11/2006
İstanbul Bilim Üniversitesi Avrupa Florence Nightingale Hastanesi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yönetmeliği		26345	13/11/2006
Adnan Menderes Üniversitesi Su Kaynakları Geliştirme, Araştırma ve Uygulama Merkezi Yönetmeliği		26348	16/11/2006
Özel Müzeler ve Denetimleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26356	24/11/2006
Ceyhan Liman Yönetmeliği		26356	25/11/2006
Ömrü Tamamlanmış Lastiklerin Kontrolü Yönetmeliği		26357	25/11/2006
Doğal Gaz Piyasası Lisans Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26357	25/11/2006

EK- 3

YÖNETMELİKLER

Kişisel Koruyucu Donanım Yönetmeliği		26361	29/11/2006
Karayolu Yolboyu Mühendislik Yapıları İçin Afet Yönetmeliği		26369	7/12/2006
Ev Tipi Klimaların Enerji Etiketlemesine İlişkin Yönetmelik		26376	14/12/2006
Karadeniz Ereğli Liman Yönetmeliği		26392	30/12/2006
Ev Tipi Elektrikli Buzdolapları, Dondurucular ve Kombinasyonlarının Enerji Verimlilik Şartları İle İlgili Yönetmelik	96/57/AT	26392	30/12/2006
Açık Alanda Kullanılan Teçhizat Tarafında Oluşturulan Çevredeki Gürültü Emisyonu İle İlgili Yönetmelik	2000/14/AT	26392 (4. Mükerrer)	30/12/2009
Zirai Karantina Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26412	23/1/2007
Alt Yapılar İçin Afet Yönetmeliği		26435	15/2/2007
Kıyı Tesislerine İşletme İzni Verilemesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik		26438	18/3/2007
Deprem Bölgelerinde Yapılacak Binalar Hakkında Yönetmelik		26454	6/3/2007
6831 Sayılı Orman Kanununun 2 nci Maddesinin (A) Bendine Göre Orman Sınırları Dışına Çıkarılacak Yerler Hakkında Yönetmelik		26464	16/3/2007
Kuluçkahane ve Damızlık Kanatlı İşletmeleri Yönetmeliği		26468	20/3/2007
Tehlikeli Maddelerin Karayoluyla Taşınması Hakkında Yönetmelik		26479	31/3/2007
Çevre Gelirlerinin Takip ve Tahsili İle Tahsilat Karşılığı Öngörülen Ödeneğin Kullanımı Hakkında Yönetmelik		26482	3/4/2007
Mera Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26491	12/4/007
Kabotajda Çalışan 400 Gros Tondan Küçük Petrol Tankerlerine Dair Yönetmelik		26493	14/4/2007
Madencilik Faaliyetleri İzin Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	2007/11932	26500	21/4/2007
Petrol Piyasası Lisans Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26512	4/5/2007
Petrol Piyasasında Ulusal Merkezi Uygulamasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26513	5/5/2007
Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26522	14/5/2007
Petrol Piyasası Lisans Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26533	26/5/2007
Kaçak Petrolün tespit ve Tasfiyesine Dair Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik		26534	27/5/2007
Bulaşıcı Hastalıklar Sürveyans ve Kontrol Esasları Yönetmeliği		26537	30/5/2007
Sıvılaştırılmış Petrol Gazları (LPG) Piyasasında Uygulanacak Teknik Düzenlemeler Hakkında Yönetmelik		26543	5/6/2007
Kaçak Petrolün Yakalanması Halinde İhbar Edenlere ve Yakalayan Kamu Görevlilerine İkramiye Ödenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik		26544	6/6/2007
Su Ürünleri Yetiştiriciliği Yönetmeliğinde Değişiklik		26556	18/6/2007

EK- 3

YÖNETMELİKLER

Yapılmasına Dair Yönetmelik			
İki veya Üç Tekerlekli Motorlu Araçların Bazı Aksam ve Özellikleri İle İlgili Tip Onayı Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	97/24/AT	26557	19/6/2007
Karayolu Dışında Kullanılan Hareketli Makinalara Takılan İçten Yanmalı Motorlardan Çıkan Gaz ve Parçacık Halindeki Kirlenici Emisyonlara Karşı Alınacak Tedbirlerle İlgili Tip Onayı Yönetmeliği	97/68/AT	26558	20/6/2007
Ambalaj Atıkları Kontrolü Yönetmeliği		26562	24/6/2007
Orman Yol Ağı Planlarının Düzenlenmesine Dair Yönetmelik		26569	1/7/2007
Tekerlekli Tarım veya Orman Traktörlerinin Sürücüsü Tarafından Algılanan Gürültü Seviyesi İle İlgili Tip Onayı Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	77/311/AT	26578	10/7/2007
Afet Bölgelerinde Yapılacak Yapılar Hakkında Yönetmelik		26582	14/7/2007
Maden Kanunu Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26583	15/7/2007
Tarım ve Orman Traktörlerini Tahrik Etmek Üzere Tasarlanan Motorlardan Çıkan Gaz Emisyonları ve Parçacık Kirlenicilere Karşı Alınacak Tedbirlerle İlgili Tip Onayı Yönetmeliği	2000/25/AT	26588	20/7/2007
Hayvanat Bahçelerinin Kuruluşu İle Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik		26610	11/8/2007
Araç Muayene İstasyonlarının Açılması, İşletilmesi ve Araç Muayenesi Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26617	18/8/2007
Bodrum Liman Yönetmeliği		26620	21/8/2007
Nükleer ve Nükleer Çift Kullanımlı Eşyaların İhracatında İzne Esas Olacak Belgenin Verilmesine İlişkin Yönetmelik		26642	13/9/2007
Nükleer Tesislerin Güvenliği İçin Kalite Yönetimi ve Temel Gereklere Yönetmeliği		26642	13/9/2007
Nükleer Güvenlik Denetimleri ve Yaptırımları Yönetmeliği		26642	13/9/2007
Tatvan Liman Yönetmeliği		26660	1/10/2007
Nemrut Koyu Liman Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26670	11/10/2007
Bitki Koruma Ürünlerinin Toptan ve Perakende Satılması İle Depolanması Hakkında Yönetmelik		26670	11/10/2007
Araçlarda Kullanılan Sıkıştırma Ateşlemeli Motorlardan Yayılan Gaz ve Parçacık Halindeki Kirlenicilerin Emisyonlarına ve Araçlarda Kullanılan Doğalgaz veya Sıvılaştırılmış Petrol Gazı İle Çalışan Pozitif Ateşlemeli Motorlardan Yayılan Gaz Kirlenicilerinin Emisyonlarına Karşı Alınacak Tedbirlerle İlgili Tip Onayı Yönetmeliği	2005/55/AT	26680	24/10/2007
Karayolunda Tehlikeli Maddelerin Taşınması İçin Tasarlanan Motorlu Araçlar ve Römorkları İle İlgili Tip Onayı Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	98/91/AT	26680	24/10/2007
Boğaziçi Üniversitesi Sürdürülebilir Kalkınma ve Temiz Üretim Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği		26715	29/11/2007
Kum Çakıl ve benzeri Maddelerin Alınması, İşletilmesi ve Kontrolü Yönetmeliği		26724	8/12/2007

EK- 3

YÖNETMELİKLER

Gıda Güvenliği ve Kalitesinin Denetimi ve Kontrolüne Dair Yönetmelik		26725	9/12/2007
Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu Uygulama Yönetmeliği		26727	11/12/2007
Yolcu Gemilerinin Emniyetine ve Gemilerdeki Yolcuların Kayıt Altına Alınmasına İlişkin Yönetmelik		26728	12/12/2007
Madencilik Faaliyetleri ile Bozulan Arazilerin Doğaya Yeniden Kazandırılması Yönetmeliği		26730	14/12/2007
Kimyasal Silahların Geliştirilmesi, Üretimi, Stoklanması ve Kullanımının Yasaklanması Hakkında Kanunun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar İle Kanun Kapsamındaki Toksik Kimyasal Maddeler ve Prekürsörleri İle Farklı Kimyasal Maddelerin Bildirimlerinin Yapılması Hakkında Yönetmelik		26735	19/12/2007
Yeni Binek Otomobillerin Yakıt Ekonomisi ve CO ₂ Emisyonu Konusunda Tüketicilerin Bilgilendirilmesine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26735	19/12/2007
Araç Muayene İstasyonlarının Açılması, İşletilmesi ve Araç Muayenesi Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26735	19/12/2007
Bandırma Liman Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26741	29/12/2007
Gemilerden Atık Alınması ve Atıkların Kontrolü Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26743	31/12/2007
Türk Standartları Enstitüsü Tarafında Uygunluk Değerlendirmesi Yapılan Ürünlerin İthalatına Dair Dış Ticarete Standardizasyon Yönetmeliği	2008/1	26743	31/12/2007
Gazi Üniversitesi Moleküler Biyoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi Yönetmeliği		26745	3/1/2008
Muğla Üniversitesi Doğal Taş Arama ve Uygulama Merkezi Yönetmeliği		26750	8/1/2008
Organize Sanayi Bölgeleri Yeri Seçimi Yönetmeliği		26759	17/1/2008
Tehlikeli Kimyasallar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26760	18/1/2008
Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26774	1/2/2008
Orman Amenejman Yönetmeliği		26778	5/2/2008
Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26786	13/2/2008
Şile Liman Yönetmeliği		26799	26/2/2008
Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26803	1/3/2008
Tarımsal Kuraklık Yönetiminin Görevleri, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik		26804	2/3/2008
Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği	2002/49/EC	26809	7/3/2008
Silivri Liman Yönetmeliği		28818	16/3/2008
Kimyasal Maddelerle Çalışmalarda Sağlık ve Güvenlik Önlemleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26822	20/3/2008

EK- 3

YÖNETMELİKLER

Gıda güvenliği ve Kalitesinin Denetimi ve Kontrolüne Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmelik		26866	4/5/2007
Türk Gıda Kodeksi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		26878	16/5/2008
Elektrikli ve Elektronik Eşyalarda Bazı Zararlı Maddelerin Kullanımının Sınırlanmasına Dair Yönetmelik		26891	30/5/2008
Sıvı ve Gaz Yakıtlı Yeni Sıcak Su Kazanlarının Verimlilik Gereklere Dair Yönetmelik	92/42/AT	26897	5/6/2008
Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği		26898	6/6/2008
Atık Yönetimi Genel Esaslarına İlişkin Yönetmelik		26927	5/7/2008
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği		26939	17/7/2008
Motorlu Taşıtlar ve Römorklarının Kaplanmış Havalı (Pnömatik) Lastikleri İmalatının Uygulanması İle İlgili Yönetmelik		26946	24/7/2008
Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği		26952	30/7/2008
Çevre Ölçüm ve Analiz Laboratuvarları Yeterlik Yönetmeliği		26988	5/9/2007
Vakıf Kültür Varlıkları İhale Yönetmeliği		26993	10/9/2008
Binalarda Isı Yalıtım Yönetmeliği		27019	9/10/2008
Elektrik Enerjisi Üretimine Yönelik Jeotermal Kaynak Alanlarının Kullanımına Dair Yönetmelik		27024	14/10/2008
Nükleer Güç Santrallerinin Güvenliği İçin Tasarım İlkeleri Yönetmeliği		27027	17/10/2008
Nükleer Güç Santrallerinin Özel İlkeler Yönetmeliği		27027	17/10/2008
Motorlu Araçların Dış Gürültü Emisyonları ve Egzoz Sistemleri İle İlgili Tip Onayı Yönetmeliğinde (70/157/AT) Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27030	20/10/2008
Bitkisel Üretimde Kullanılan Kimyasalların Kayıt Altına Alınması ve İzlenmesi Hakkında Yönetmelik		27044	4/11/2008
Ambalaj Atıkları Kontrolü Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27046	6/11/2008
Çevre Düzeni Planlarına Dair Yönetmelik		27051	11/11/2008
Ozon Tabakasını incelten Maddelerin Azaltılmasına İlişkin Yönetmelik		27052	12/11/2008
Çevre Denetimi Yönetmeliği		27061	21/11/2008
Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliği		27075	5/12/2008
Petrol Piyasası Lisans Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27077	7/12/2008
Bazı Tehlikeli Maddelerin, Müstahzarların ve Eşyaların Üretimine, Piyasaya Arzına ve Kullanımına İlişkin Kısıtlamalar Hakkında Yönetmelik		27092 (Mükerrer)	26/12/2008
Kimyasalların Envanteri ve Kontrolü Hakkında Yönetmelik		27092 (Mükerrer)	26/12/2008
Tehlikeli Maddeler ve Müstahzarlara İlişkin Güvenlik Bilgi Formlarının Hazırlanması ve Dağıtılması Hakkında Yönetmelik		27092 (Mükerrer)	26/12/2008
Tehlikeli Maddelerin ve Müstahzarların Sınıflandırılması, Ambalajlanması ve Etiketlenmesi Hakkında Yönetmelik		27092 (Mükerrer)	26/12/2008
Çevre Düzeni Planlarına Dair Yönetmelikte Değişiklik		27131	4/2/2009

EK- 3

YÖNETMELİKLER

Yapılmasına Dair Yönetmelik			
Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliği Kontrolü Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27134	7/2/2009
Zirai Karantina Yönetmeliği		27137	10/2/2009
Çevre Düzeni Planlarına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27144	17/2/2009
Endüstriyel Radyografide Radyasyondan Korunma ve Lisanslama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27144	17/2/2009
Nükleer ve Radyolojik Tehlike Durumu Ulusal Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27144	17/2/2009
Çevre Gelirlerinin Takip ve Tahsili İle Tahsilat Karşılığı Öngörülen Ödeneğin Kullanımı Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27174	19/3/2009
Nükleer Güç Santrali Sahalarına İlişkin Yönetmelik		27176	21/3/2009
Yüksek Aktiviteli Kapalı Radyoaktif Kaynakların ve Sahipsiz Kaynakların Kontrolü Yönetmeliği		27176	21/3/2009
Hastalıktan Arilikte Bölümlendirme Yönetmeliği		27183	28/3/2009
Egzoz Gazı Emisyonu Kontrolü Yönetmeliği		27190	4/4/2009
Hafif Yolcu ve Ticari Araçlardan Çıkan Emisyonlar (Euro 5 ve Euro6) Bakımından ve Araç Tamir ve Bakım Bilgilerine Erişim Konusunda Motorlu Araçların Tip Onayına İlişkin Yönetmelik	(AT) 715/2007	27207	21/4/2009
Motorlu Araçlarda İklimlendirme Sistemlerinden Çıkan Emisyonlarla İlgili Tip Onayı Yönetmeliği	2006/40/AT	27212	27/4/2009
Çevre Kanununca Alınması Gereken İzin ve Lisanslar Hakkında Yönetmelik		27214	29/4/2009
Ağaçlandırma Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27215	30/4/2009
Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27219	5/5/2009
Elektronik Haberleşme Cihazlarına Güvenlik Sertifikası Düzenlenmesine İlişkin Yönetmelik		27230	16/5/2009
Çevre ve Orman Bakanlığı Döner Sermayeli İşletmeler Yönetmeliği		27231	17/5/2009
Su Ürünleri Yetiştiriciliği Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27243	30/5/2009
Kıyı Tesislerine İşletme İzni Verilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27275	1/7/2009
Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği		27277	3/7/2009
Nükleer ve Radyolojik Tehlike Durumu Ulusal Uygulama Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27285	11/7/2009
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu Kapsamındaki Kültür Varlıklarının Rövizaj, Restorasyon, Restitüsyon Projeleri, Sokak Sağlıklaştırma, Çevre Düzenleme Projeleri ve Bunların Uygulamaları İle Değerlendirme, Muhafaza, Nakil İşleri ve Kazı Çalışmalarına İlişkin Mal ve Hizmet Alımlarına Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27316	10/8/2009
Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği		27327	22/8/2009

EK- 3

YÖNETMELİKLER

Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27339	4/9/2009
Çevre ve Orman Bakanlığı Döner Sermayeli İşletmeler Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27344	9/9/2009
Bazı Akaryakıt Türlerindeki Kükürt Oranının Azaltılmasına İlişkin Yönetmelik	2009/15478	27368	6/10/2009
Çevre ve Orman Bakanlığı Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Hizmetlerine İlişkin Usul ve Esaslarda Değişiklik Yapılmasına Dair Usul ve Esaslar		27373	11/10/2009
Zirai Karantina Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27379	17/10/2009
Çevre Denetim Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27384	22/10/2009
Gıda ve Yem Amaçlı Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar ve Ürünlerinin İthalatı, İşlenmesi, İhracatı, Kontrol ve Denetimine Dair Yönetmelik		27388	26/10/2009
Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği		27402	10/11/2009
Kimyasalların Envanteri ve Kontrolü Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27402	10/11/2009
Gıda ve Yem Amaçlı Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizmalar ve Ürünlerinin İthalatı, İşlenmesi, İhracatı, Kontrol ve Denetimine Dair Yönetmelik		27412	20/11/2009
Zirai Karantina Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27426	8/12/2009
Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik		27437	19/12/2009
Araçlarda Kullanılan Sıkıştırma Ateşlemeli Motorlardan Yayılan Gaz ve Parçacık Halindeki Kirleticilerin Emisyonlarına ve Araçlarda Kullanılan Doğalgaz veya Sıvılaştırılmış Petrol Gazı İle Çalışan Pozitif Ateşlemeli Motorlardan Yayılan Gaz Kirleticilerinin Emisyonlarına Karşı Alınacak Tedbirlerle İlgili Tip Onayı Yönetmeliğinde (2005/ 55/ AT) Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27440	22/12/2009
Çevre Kanununca Alınması Gereken İzin ve Lisanslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27442	24/12/2009
Ömrü Tamamlanmış Araçların Kontrolü Hakkında Yönetmelik		27448	30/12/2009
Bazı Akaryakıt Türlerindeki Kükürt Oranının Azaltılmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27449 (4.Mükerrer)	31/12/2009
Karayolu Dışında Kullanılan Hareketli Makinalara Takılan İçten Yanmalı Motorlardan Çıkan Gaz ve Parçacık Halindeki Kirletici Emisyonlara Karşı Alınacak Tedbirlerle İlgili Tip Onayı Yönetmeliğinde (97/68/AT) Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik		27449 (4.Mükerrer)	31/12/2009
Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik	76/464/ Ab	27537	30/3/2010

EK- 4

TEBLİĞLER/ GENELGELER

TEBLİĞ/ GENELGE ADI	TEBLİĞ/ GENELGE NUMARASI	R.G. SAYISI	R.G. TARİHİ
97/5 Sayılı İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kapsamında Çevre Maliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ' de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliği	2006/3	26177	24/5/2006
10 KHZ-60 GHZ Frekans Bandında Çalışan Sabit Telekomünikasyon Cihazlarından Kaynaklanan Elektromanyetik Alan Şiddeti Limit Değerlerinin Belirlenmesi, Ölçüm Yöntemleri ve Denetlenmesi Hakkında Yönetmelik' de Geçen Meskun Mahal İle İlgili Tebliğ' in Değiştirilmesine Dair Tebliğ		26205	21/6/2006
Türk Gıda Kodeksi Mikrobiyolojik Kriterler Tebliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ	2006/23	26221	7/7/2006
Türk Gıda Kodeksi Distile Alkollü İçkiler Tebliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ	2006/24	26221	7/7/2006
Türk Gıda Kodeksi Aromatize Şarap, Aromatize Şarap Bazlı İçki ve Aromatize Şarap Kokteyli Tebliği	2006/28	26221	7/7/2006
Türk Gıda Kodeksi Çiğ Kanatlı Eti ve Hazırlanmış Kanatlı Eti Karışımları Tebliği	2006/29	26221	7/7/2006
Türk Gıda Kodeksi Çiğ Kırmızı Et ve Hazırlanmış Kırmızı Et Karışımları Tebliği	2006/31	26221	7/7/2006
Türk Gıda Kodeksi Bira Tebliği	2006/33	26221	7/7/2006
Türk Gıda Kodeksi Gıda Maddelerini Genel Etiketleme ve Beslenme Yönünden Etiketleme Kuralları Tebliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ	2006/34	26221	7/7/2006
Koruma Amaçlı İmar Planlarının Yapımına İlişkin Tebliğ		26237	23/7/2006
Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin İhracatına Dair Tebliğ	2006/9	26237	23/7/2006
Türk Gıda Kodeksi Özel Beslenme Amaçlı Gıdalara Eklenebilecek Bileşenler Tebliği	2006/37	26267	22/8/2006
Türk Gıda Kodeksi Şeker Tebliği	2006/40	26268	23/8/2006
Dış Ticarete Standardizasyon Tebliğine Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ	2006/37	26270	25/8/2006
Benzin Türlerine Harmanlama Amaçlı Yakıt Biyoetanolünün Piyasaya Arzı Hakkında Tebliğ		26280	5/9/2006
Gemilerden Atık Alınması ve Atıkların Kontrolü Yönetmeliği Çerçevesinde Uygulanacak Ücretler ve Esaslar Hakkında Tebliğ	2006/2	26284	9/9/2006
Dere Yatakları ve Taşkınlar İle İlgili Başbakanlık Genelgesi	2006/27	26284	9/9/2006
Anız ve Yol Kenarları İle Meralarda Anız Yakılması Hakkında Genelge	2006/23	26333	1/11/2006
Gümrük Vergisi Askıya Alınması ve Avrupa Birliği Tarafından Tarife Kontenjanı Açılması Planlanan Ürünlere İlişkin Tebliğ	İTHALAT: 2006/26	26343	11/11/2006
Türk Gıda Kodeksi Gıda Maddelerinde Pestisid	2006/51	26364	2/12/2006

EK- 4

TEBLİĞLER/ GENELGELER

Kalıntılarının Resmi Kontrolü İçin Numune Alma Metotları Tebliği			
Yapı Malzemeleri Yönetmeliği (89/106/EEC) Kapsamında Olup CE İşareti Taşınması Mecburi Olmayan Yapı Malzemelerinin Tâbi Olacakları Ulusal Düzenlemeler Hakkında Tebliğ	YİG-15/2006-07	26368	6/12/2006
Fuel Oil Türlerinin Üretimi, Yurtdışı ve Yurtiçi Kaynaklardan Temini ve Piyasaya Arzına İlişkin Teknik Düzenleme Tebliği	7	26386	24/12/2006
Gazyağı' nın Üretimi, Yurtdışı ve Yurtiçi Kaynaklardan Temini İle Piyasaya Arzına İlişkin Teknik Düzenleme Tebliği	8	26386	24/12/2006
Yakıt Nafta' nın Üretimi, Yurtdışı ve Yurtiçi Kaynaklardan Temini İle Piyasaya Arzına İlişkin Teknik Düzenleme Tebliği	9	26386	24/12/2006
Denizcilik Yakıtlarının, Yurtdışı ve Yurtiçi Kaynaklardan Temini İle Piyasaya Arzına İlişkin Teknik Düzenleme Tebliği	1	26386	24/12/2006
Yapı Malzemeleri Yönetmeliği (89/106/EEC) Kapsamında Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği- Kalite ve Çevre Kurulu İktisadi İşletmesinin Onaylanmış Kuruluş Olarak Görevlendirilmesine Dair Tebliğ	YİG/2006-9	26389	27/12/2006
Telsiz ve Telekomünikasyon Terminal Ekipmanlarının İthalat Denetimlerini Düzenleyen Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2007/8	26391	29/12/2006
Pil ve Akümülatörlerin İthalat Denetimlerini Düzenleyen Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2007/9	26391	29/12/2006
Oyuncakların İthalat Denetimlerini Düzenleyen Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2007/10	26391	29/12/2006
Kişisel Koruyucu Donanımların İthalat Denetimlerini Düzenleyen Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2007/11	26391	29/12/2006
Kozmetik Ürünlerin İthalatta Bildirim Esaslarını Düzenleyen Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2007/12	26391	29/12/2006
Deterjan Ürünlerinin İthalatta Bildirim Esaslarını Düzenleyen Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2007/13	26391	29/12/2006
Yapı Malzemelerinin İthalat Denetimlerini Düzenleyen Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2007/14	26391	29/12/2006
Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Atıklara İlişkin Tebliğ	2007/3	26392	30/12/2006
Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Yakıtlara İlişkin Tebliğ	2007/7	26392	30/12/2006
Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin İthaline İlişkin Tebliğ	2007/14	26392 (2. Mükerrer)	30/12/2006
Kimyasal Silahlar Sözleşmesinde Ekinde Yer Alan Kimyasal Maddelerin İthaline İlişkin Tebliğ	2007/17	26392 (2. Mükerrer)	30/12/2006

EK- 4

TEBLİĞLER/ GENELGELER

)	
Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin İthaline İlişkin Tebliğ	2007/22	26392 (2. Mükerrer)	30/12/2006
Denizlerde Balık Çiftliklerinin Kurulamayacağı Hassas Alan Niteliğindeki Kapalı Koy ve Körfez Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Tebliğ		26413	24/1/2007
Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı Çerçevesinde Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi Tebliği	2007/3	26434	14/2/2007
Denizlerde Balık Çiftliklerinin Kurulamayacağı Hassas Alan Niteliğindeki Kapalı Koy ve Körfez Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Tebliğ' de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ		26437	17/2/2007
Kimyevi ve Organik Gübre Piyasa ve Şikayet Denetimi İçin Alınacak Numunelerin Analizlerinin Yaptırılacağı Analiz ve Referans Kurum Laboratuvarları İle Analiz Ücretleri Hakkında Tebliğ	2007/13	26440	20/2/2007
İç Karantinaya Tabi Bitki Hastalık ve Zararları Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ	2007/11	26449	1/3/2007
Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin İhracatına Dair Tebliğ	2007/4	26494	15/4/2007
Hazine Arazilerinin Teknolojik veya Jeotermal Seracılık ve Organik Tarım Yatırımlarına Tahsisinde Uygulanacak Esas ve Usullere İlişkin Tebliğ		26511	3/5/2007
Atık Alma Gemileri İçin Uygulanacak İdari ve Teknik Düzenleme Hakkında Tebliğ	2007/4	26592	24/7/2007
Kızartma Amacıyla Kullanılan Katı ve Sıvı Yağların Kontrol Kriterleri Tebliği	2007/41	26627	28/8/2007
Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığını Düzenleyen 1/1 Numaralı Tebliğ	2007/43	26675	19/10/2007
Akaryakıt Ürünlerinin İthalat Denetimine İlişkin Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2007/36	26677	21/10/2007
Dış Ticarete Standardizasyon Tebliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ	2007/31	26677	21/10/2007
Nükleer ve Nükleer Çift Kullanımlı Eşyaların İhracatında İzne Esas Olacak Belgenin Verilmesine İlişkin Yönetmelik Kapsamına Giren Eşya Kalemlerini Belirten “Nükleer Transfer Uyarı Listesi” ve “Nükleer Çift Kullanımlı Eşya Listesi” ne İlişkin Tebliğ	TAEK/NGD: 2007/1	26723	7/12/2007
Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Atıkların İthalatına Dair Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2008/3	26743	31/12/2007
“CE” İşareti Taşınması Gereken Bazı Ürünlerin İthalat Denetimlerine Dair Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2008/9	26743	31/12/2007
Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan	2008/6	26743	31/12/2007

EK- 4

TEBLİĞLER/ GENELGELER

Kimyasalların İthalatına Dair Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği			
Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Yakıtların İthalatına Dair Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2008/7	26743	31/12/2007
Pil ve Akümülatörlerin İthalat Denetimlerine Dair Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2008/15	26743	31/12/2007
Radyoaktif Maddeler İle Bunların Kullanıldığı Cihazların İthaline İlişkin Tebliğ	2008/3	26743 (1. Mükerrer)	31/12/2007
Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin İthaline İlişkin Tebliğ	2008/14	26743 (1. Mükerrer)	31/12/2007
Kimyasal Silahlar Sözleşmesi Ekinde Yer Alan Kimyasal Maddelerin İthaline İlişkin Tebliğ	2008/17	26743 (1. Mükerrer)	31/12/2007
Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin İthalatına İlişkin Tebliğ	2008/22	26743 (1. Mükerrer)	31/12/2007
Yurt İçinde Üretilen Bazı Akaryakıt Haricinde Kalan Petrol Ürünlerinin Yurt İçinde Satışında Uygulanacak Usul ve Esaslara İlişkin Tebliğde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Tebliğ		26759	17/1/2008
Yurt İçinde Üretilen Bazı Akaryakıt Haricinde Kalan Petrol Ürünlerinin Yurt İçinde Satışında Uygulanacak Usul ve Esaslara İlişkin Tebliğde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Tebliğ		26779	6/2/2008
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu Kapsamındaki Kültür Varlıklarının Rövizaj, Restorasyon, Restitüsyon Projeleri, Sokak Sağlıklaştırma, Çevre Düzenleme Projeleri ve Bunların Uygulamaları İle Değerlendirme, Muhafaza, Nakil İşleri ve Kazı Çalışmalarına İlişkin Mal ve Hizmet Alımlarında Parasal Limitlerin Güncellenmesi Hakkında Tebliğ	2008/1	26799	26/2/2008
Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin İhracatına İlişkin Tebliğ	2008/1	26800	27/2/2008
“CE” İşareti Taşınması Gereken Bazı Ürünlerin İthalat Denetimlerine Dair Dış Ticarete Standardizasyon Tebliğinde Değişiklik Yapılmasında Dair Tebliğ	2008/8	26801	28/2/2008
Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Atıkların İthalatına Dair Dış Ticarete Standardizasyon Tebliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ	2008/34	26815	13/3/2008
Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığını Düzenleyen 1/1 Numaralı Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ	2008/18	26864	2/5/2008
Gübre İthaline İlişkin Tebliğ	2008/25	26878	16/5/2008
Kabuklu Su Ürünlerinin Yetiştirildiği Sulara İlişkin Kalite	2008-29	26894	2/6/2008

EK- 4

TEBLİĞLER/ GENELGELER

Standartları Hakkında Tebliğ			
Türk Gıda Kodeksi Gıda Maddelerinde Bulunmasına İzin Verilen Pestisitlerin Maksimum Kalıntı Limitleri Tebliği	2008/41	26951 (1. Mükerrer)	29/7/2008
2/1 Numaralı Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığını Düzenleyen Tebliğ	2008/48	26974	21/8/2008
2/2 Numaralı Amatör (Sportif) Amaçlı Su Ürünleri Avcılığını Düzenleyen Tebliğ	2008/49	26974	21/8/2008
Turizm İşletmesi Belgeli Konaklama Tesislerine Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi Belgesi Verilmesine Dair Tebliğ	2008/3	27005	22/9/2008
Biyolojik Mücadele Etmenlerinin Ruhsatlandırılması, İthalı, Üretimi ve Kullanımı Hakkında Tebliğ	2008/28	27021	11/10/2008
Türk Gıda Kodeksi Gıda Maddelerinde Bulunmasına İzin Verilen Pestisitlerin Maksimum Kalıntı Limitleri Tebliğinde Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ	2008/55	27034	24/10/2008
2/1 Numaralı Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığını Düzenleyen Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ	2008/60	27045	5/11/2008
2/2 Numaralı Amatör (Sportif) Amaçlı Su Ürünleri Avcılığını Düzenleyen Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ	2008/61	27045	5/11/2008
Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin İthaline İlişkin Tebliğ	İthalat: 2009/14	27097 (2.Mükerrer)	31/12/2008
Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Atıkların İthalatına Dair Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2009/3	27097 (4.Mükerrer)	31/12/2008
Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Kimyasalların İthalatına Dair Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2009/6	27097 (4.Mükerrer)	31/12/2008
Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Yakıtların İthalatına Dair Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2009/7	27097 (4.Mükerrer)	31/12/2008
Pil ve Akümülatörlerin İthalat Denetimlerine Dair Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2009/15	27097 (4.Mükerrer)	31/12/2008
Akaryakıt Ürünlerinin İthalat Denetimine Dair Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2009/18	27097 (4.Mükerrer)	31/12/2008
Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması Programını Tercih Eden Üreticilerin Desteklenmesine Dair Kararın Uygulanmasına İlişkin Tebliğ	2009/3	27113	17/1/2009
Tanker Temizleme Tesisleri Tebliği		27125	29/1/2009
Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Dış Ticaretine İlişkin Tebliğ	2009/1	27126	30/1/2009
Tekerlekli Araçlar ve Bu Araçlara Takılan ve/veya Araçlarda Kullanılan Aksam ve Parçalar İle İlgili Birleşmiş	SGM-2009/1	27140	13/2/2009

EK- 4

TEBLİĞLER/ GENELGELER

Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu Teknik Düzenlemelerinin Uygulamaya Konulmasına ve Bazı Tebliğlerin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Tebliğ			
Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Metal Hudalara İlişkin Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2009/23	27146	19/2/2009
Organik Tarım ve İyi Tarım Uygulamaları Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ	2009/30	27153	26/2/2009
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu Kapsamındaki Kültür Varlıklarının Rövizaj, Restorasyon, Restitüsyon Projeleri, Sokak Sağlıklaştırma, Çevre Düzenleme Projeleri ve Bunların Uygulamaları İle Değerlendirme, Muhafaza, Nakil İşleri ve Kazı Çalışmalarına İlişkin Mal ve Hizmet Alımlarında Parasal Limitlerin Güncellenmesi Hakkında Tebliğ	2009/1	27154	27/2/2009
2/1 Numaralı Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığını Düzenleyen Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ	2009/31	27158	3/3/2009
Bir Kısım Motorlu Karayolu Taşıtlarının Piyasadan Çekilmesine İlişkin Tebliğ	56	27174	19/3/2009
Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Kimyasalların İthalatına Dair Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği' nde Değişiklik Yapılması Hakkında Tebliğ	2009/29	27181	26/3/2009
2/1 Numaralı Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığını Düzenleyen Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ	2009-37	27194	8/4/2009
Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin İhracına İlişkin Tebliğ	2009/4	27214	29/4/2009
Bir Kısım Motorlu Karayolu Taşıtlarının Piyasadan Çekilmesine İlişkin Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ	57	27244	31/5/2009
Gemilerden Atık Alınması Kontrolü Yönetmeliği Çerçevesinde Uygulanacak Ücretler ve Esaslar Hakkında Tebliğ	2009/3	27249	5/6/2009
Denizlerde Kurulan Balık Yetiştiriciliği Tesislerinin İzlenmesine İlişkin Tebliğ		27257	13/6/2009
Sulak Alanlar Tebliği	5	27264	20/6/2009
10 kHz- 60 GHz Frekans Bandında Çalışan Sabit Telekomünikasyon Cihazlarından Kaynaklanan Limit Değerlerinin Belirlenmesi, Ölçüm Yöntemleri ve Denetlenmesi Hakkında Yönetmelik' te Geçen Meskun Mahal İle İlgili Tebliğin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Tebliğ		27268	24/6/2009
10 kHz- 60 GHz Frekans Bandında Çalışan Sabit Telekomünikasyon Cihazlarından Kaynaklanan Limit Değerlerinin Belirlenmesi, Ölçüm Yöntemleri ve Denetlenmesi Hakkında Yönetmeliğin Uygulanmasına İlişkin Tebliğin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Tebliğ		27270	26/6/2009

EK- 4

TEBLİĞLER/ GENELGELER

Kentsel Atıksu Arıtımı Yönetmeliği Hassas ve Az Hassas Su Alanları Tebliği		27271	27/6/2009
Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği Havzalarda Özel Hüküm Belirleme Çalışmalarına İlişkin Usul ve Esaslar Tebliği		27274	30/6/2009
İnsan Taşımak Üzere Tasarımlanan Kablolü Taşıma Tesisatının Ruhsatlandırılması, Bakım ve İşletilmesine Dair Tebliğ	SGM: 2009/1	27297	23/7/2009
Denizcilik Yakıtlarına İlişkin Teknik Düzenleme Tebliği	2	27312	7/8/2009
Benzin Türlerine İlişkin Teknik Düzenleme Tebliği	14	27312	7/8/2009
Motorin Türlerine İlişkin Teknik Düzenleme Tebliği	15	27312	7/8/2009
Gazyağına İlişkin Teknik Düzenleme Tebliği	16	27312	7/8/2009
Fuel Oil Türlerine İlişkin Teknik Düzenleme Tebliği	17	27312	7/8/2009
2/1 Numaralı Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığını Düzenleyen Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ	2009/51	27358	26/9/2009
Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği İdari Usuller Tebliği		27372	10/10/2009
Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği Numune Alma ve Analiz Metodları Tebliği		27372	10/10/2009
Denizcilik Yakıtlarına İlişkin Teknik Düzenleme Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Tebliğ	3	27373	11/10/2009
Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale Görevi Verilebilecek Şirket/ Kurum/ Kuruluşların Seçimine İlişkin Tebliğ	2009/4	27391	30/10/2009
Çevre Denetimi Yönetmeliği ve Çevre Kanununca Alınması Gereken İzin ve Lisanslar Hakkında Yönetmelik Kapsamında Çevre Görevlilerine, Çevre Danışmanlık Kurum ve Kuruluşlarına Yeterlik Verilmesi Hakkında Tebliğ		27396	4/11/2009
Hafif Yolcu ve Ticari Araçlardan Çıkan Emisyonlar (Euro 5 ve Euro6) Bakımından ve Araç Tamir ve Bakım Bilgilerine Erişim Konusunda Motorlu Araçların Tip Onayı İle İlgili Uygulama Usul ve Esaslarına İlişkin Tebliğ	SGM- 2009/ 22	27445	27/12/2009
Radyoaktif Maddeler İle Bunların Kullanıldığı Cihazların İthaline İlişkin Tebliğ	2010/ 3	27449 (2. Mükerrer)	31/12/2009
Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin İthaline İlişkin Tebliğ	2010/ 14	27449 (2. Mükerrer)	31/12/2009
Kimyasal Silahlar Sözleşmesi Ekinde Yer Alan Kimyasal Maddelerin İthaline İlişkin Tebliğ	2010/17	27449 (2. Mükerrer)	31/12/2009
Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Atıkların İthalatına Dair Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2010/3	27449 (2. Mükerrer)	31/12/2009
Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Kimyasalların İthalatına Dair Dış Ticarete Standardizasyon	2010/6	27449 (2. Mükerrer)	31/12/2009

EK- 4

TEBLİĞLER/ GENELGELER

Tebliği)	
Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Yakıtların İthalatına Dair Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2010/7	27449 (2. Mükerrer)	31/12/2009
Pil ve Akümülatörlerin İthalat Denetimlerine Dair Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2010/15	27449 (2. Mükerrer)	31/12/2009
Çevrenin Korunması Yönünden Kontrol Altında Tutulan Metal Hurdalara İlişkin Dış Ticarete Standardizasyon Tebliği	2010/23	27449 (2. Mükerrer)	31/12/2009
Türk Gıda Kodeksi Gıda Maddelerinde Bulunmasına İzin Verilen Pestisitlerin Maksimum Kalıntı Limitleri Tebliği	2009/62	27449 (6. Mükerrer)	31/12/2009

EK- 5

TÜRKİYE'NİN ÇEVRE KONUSUNDA TARAF OLDUĞU ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER

Akdeniz Genel Balıkçılık Konseyi Kurulması Hakkında Anlaşma (Değişik), Roma 1949 (Türkiye R.G. 7/7/1967, sayı 12641)
Kuşların Korunması Hakkında Uluslararası Sözleşme, Paris 1959 (Türkiye R.G. 17/12/1966, sayı 12480)
Avrupa ve Akdeniz Bitki Koruma Teşkilatı Kurulması Hakkında Sözleşme (Değişik), Paris 1951 (Türkiye R.G. 1/7/1965, sayı 12037)
Nükleer Enerji Sahasında Hukuki Mesuliyete Dair Sözleşme (29.1.1960 ve onu değiştiren 28/1/1964 tarihli ek Protokol) (Türkiye R.G. 13/6/1967, sayı 12620)
Nükleer Maddelerin Fiziksel Korunması Hakkında Sözleşme (R.G. 7/8/1986, sayı 19188)
Nükleer Kaza veya Radyolojik Acil Hallerde Yardımlaşma Sözleşmesi (R.G. 3/9/1990, sayı 20624)
İşçilerin İyonize Edici Radyasyonlara Karşı Korunması Hakkında Sözleşme, Cenevre 1960 (Türkiye 15/11/1969, sayı 12856)
Atmosferde, Uzayda ve Sualtında Nükleer Silah Deneylerini Yasaklayan Sözleşme, Moskova 1963 (Türkiye R.G. 13/5/1965, sayı 11997) Devletlerin Ay ve Öteki Gök Cisimleri
Dahil Uzayın Keşfi ve Kullanımı Faaliyetlerini Düzenleyen İkelere İlişkin Anlaşma, Londra, Moskova, Washington D.C. 1967, (Türkiye R.G. 1/6/1968, sayı 12913)
Uçakların Gürültüsü Konusunda Uluslararası Standartlar ve Tavsiye Edilen Uygulamalar, 1971
Hayvanların Uluslararası Nakliye Sırasında Korunması Konusunda Avrupa Sözleşmesi, Paris 1968 (Türkiye R.G. 4/5/1975, sayı 15226)
Nükleer Silahların ve Öteki Toplu Tahrip Silahlarının Deniz Yataklarına, Okyanus Tabanı ve Bunların Altına Yerleştirilmesinin Yasaklanması Hakkında Antlaşma, Londra, Moskova, Washington D.C. 1971 (Türkiye R.G. 5/5/1972, sayı 14178)
Bakteriyolojik (Biyolojik) ve Toksik Silahların Geliştirilmesi, Üretimi ve Depolanmasının Yasaklanması ve Tahribi Hakkında Sözleşme, Londra, Moskova, Washington D.C. 1972 (Türkiye R.G. 3/7/1973, sayı 14583)
Balina Avcılığının Tanzimi Hakkında Mukavelename, 1931 (Türkiye R.G. 8/11/1934, sayı 2399)
Avrupa Kültür Anlaşması 1954 (Türkiye R.G. 17/6/1957, sayı 9635)
Silahlı Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme ve Ekleri 1954 (Türkiye R.G. 8/11/1965, sayı 12145)
Dünya Kültür ve Tabiat Mirasının Korunması Hakkında Sözleşme, Paris 1972 (Türkiye R.G. 14/2./1983, sayı 17959)
Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Doğal Yaşama Ortamlarının Korunması Sözleşmesi, Bern 1979 (Türkiye R.G. 20/2/1984, sayı 18318)

EK- 5

TÜRKİYE'NİN ÇEVRE KONUSUNDA TARAF OLDUĞU ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER

Uluslararası Enerji Programı Anlaşması, Paris 1974 (Türkiye 4/5/1981)
Akdeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi, Barselona 1976 (Türkiye R.G. 12.6.1981, sayı 17368), Değişiklik 10/6/1995 (R.G. 22/8/2002, sayı 24854)
Akdeniz' de Gemilerden ve Uçaklardan Boşaltma veya Denizde Yakmadan Kaynaklanan Kirliliğin Önlenmesi ve Ortadan Kaldırılması Protokolü, Barselona 1976 (R.G. 12/6/1981, sayı 17368), Değişiklik 10/6/1996 (R.G. 22/8/2002, sayı 24854)
Akdeniz' de Acil Durumlarda Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesine Karşı Mücadelede İşbirliği Hakkında Protokol, Barselona 1976 (R.G. 12/6/1981, sayı 17368)
Akdeniz'in Kara Kökenli Kirliticilere Karşı Korunması Hakkında Protokol, Atina 1980 (Türkiye R.G. 18/3/1987, sayı 19404), Değişiklik 8/3/1996 (R.G. 22/8/2002, sayı 24854)
Akdeniz'de Özel Olarak Korunan Alanlara Ait Protokol, Cenevre 1982, (Türkiye imza tarihi 6/11/1986, R.G. 23/10/1988, sayı 19968)
Fevkalade Hallerde Akdeniz'in Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Yapılacak Mücadele ve İşbirliğine Ait Protokol, (R.G. 12/6/1981, sayı 17368)
Uzun Menzilli Sınırlarötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi, Cenevre 1979 (Türkiye R.G. 23/3/1983, sayı 17996)
Avrupa'da Hava Kirliticilerinin Uzun Menzilli Aktarılmalarının İzlenmesi ve Değerlendirilmesi İçin İşbirliği Programının (EMEP) Uzun Vadeli Finansmanına Dair 1979 Uzun Menzilli Sınırlarötesi Hava Kirlenmesi Sözleşmesi' ne Ek Protokol, Cenevre 1984 (R.G. 23/7/1985, sayı 18820), 1990, 1992, 1997, 1999 da yapılan değişikliklerin hepsi R.G. yayımlandı.
Nükleer Kaza Halinde Erken Bildirim Sözleşmesi, Viyana 26.9.1986 (R.G. 3/9/1990, sayı 20624)
Gemilerin Sebep Olduğu Deniz Kirlenmesini Önleme Sözleşmesi (MAR-POL 73/ 78), (13/9/1989 tarih ve 89/14547 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, R.G. 24/6/1990, sayı 20558)
Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi, Bükreş 1992 (R.G. 6/3/1994, sayı 21869)
Karadeniz Deniz Çevresinin Kara Kökenli Kaynaklardan Kirlenmeye Karşı Korunmasına Dair Protokol,1992 (R.G. 6.3.1994, sayı 21869)
Karadeniz Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesine Karşı Acil Durumlarda Yapılacak İşbirliğine Dair Protokol, 1992 (R.G. 6/3/1994, sayı 21869)
Karadeniz Deniz Çevresinin Boşaltmalar Nedeniyle Kirlenmesinin Önlenmesine İlişkin Protokol, 1992 (R.G. 6/3/1994, sayı 21869)
Özellikle Su Kuşları Yaşama Alanı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme (RAMSAR), (R.G. 17/5/1994, sayı 21937)
BM/ AEK Uzun Menzilli Sınır Ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesi (USHKS), Cenevre 1979 (R.G. 23/3/1983, sayı 17796) Bu konuda başlatılan işbirliği programı (EMEP) için ek protokol Cenevre 1984

EK- 5

TÜRKİYE’NİN ÇEVRE KONUSUNDA TARAF OLDUĞU ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER

(R.G. 23/7/1985)
Antarktika Antlaşması Metni, (R.G.18/9/1985, sayı 22408)
Nesli Tehlikede Olan Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme (CITES Sözleşmesi), Washington 1973 (R.G. 20/6/1996, sayı 22672)
Özellikle Afrika’ da Ciddi Kuraklık ve/ veya Çölleşmeye Maruz Ülkelerde Çölleşmeyle Mücadele İçin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (UNCDD), 1994 (R.G. 16/5/1998, sayı 23344)